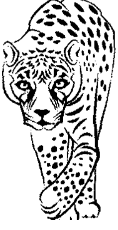
Etimi kemiren ilk kurda...

Mezarımdan Yazıyorum

MACHADO DE ASSIS

JAGUAR

Sıvacı bir baba ile çamaşırcı bir annenin oğlu olarak 21 Haziran 1839’da Rio de Janeiro’da doğdu. Çocukluğunu ve hâliyle öğrenciliğini de zorluklar içinde geçirdi. Bir halk kutlamasında yardım ettiği ve daha sonra dostu olacak Peder Silveira Sarmento’daıı Latince öğrendi. On yaşındayken annesini kaybetti. Bu olaydan sonra babası, oğluyla birlikte, Sao Cristövâo’ya taşındı ve burada tıpkı kendisi gibi bir melez bir kadınla (!854) evlendi. Joaquim’in devam edebileceği tek okul, bir kızlar okuluydu. Babasının yeni eşinin, aynı zamanda okula şekerleme yapmasının yardımıyla bu okula devam etme hakkı kazandı. Geceleri göçmen bir fırıncıdan Fransızca öğrendi. Francisco de Paula Brito’nuıı sahibi olduğu kitapçıda çalışmaya başladı ve böylece on beş yaşındayken ilk şiiri (*Ella*) de yine patronunun gazetesinde yayımlandı. Bir yıl sonra devlet gazetesinde (*Imprensa Oficial)* dizgiciliğe başladı ve bir yıl sonra onu kendi gazetesinde işe alacak gazeteci ve senatör Francisco Otaviano’yla tanıştı.

Otaviano’nun gazetesinde düzeltmen olarak çalışırken başka gazeteler için de yazılar yazmaya başladı Gazete yazarlığıyla çok para kazanmasa da yeni arkadaşlıklar edindi. Liberal politikacılarından Jos£ de Alencar'la dostluğu ise, bildiği diller arasına İngilizceyi de eklemesini sağladı. İngilizce, ona yeni bir dünyanın kapılarını da açtı. Laurence Sterıie, Shakespeare, Lord Byron ve Jonathan Swift'teıı etkilendi. Hiç sahnelenmeyen fakat çok okunan tiyatro oyunları ve gazete yazıları, Machado de Assis adını kısmen popüler bir isim hâline getirdi. 1868'de, kendisinden beş yaş büyük ve beş yıl önce ölecek Portekizli Xavier de Novais’le evlendi. 1870’te Tarını Bakanlığında çalışmaya başladı. Aynı yıl bir şiir kitabı yayımladı.Yaşamınm son yıllarında Yunancayı da öğrenecek olan de Assis, bu sırada yine bir dostundan, bu kez Almanca öğrendi. Almaıca onu Schopenhauer’le ve özellikle *İrade ve Tasarım Olarak Dünya (Die Welt als Wille und Vorstellung)* kitabıyla tanıştırdı. Beş yıl sonra yayımlandığı ikinci şiir kitabı, şiirlerinin ona başarı getirmeyeceğini iyice anlamasına yardımcı oldu ve Machado de Assis, böylece diğer türlerde yoğunlaşmaya başladı. Halk

arasında ilgiyle karşılanan, vasat aşk romanları yazdı. Yakm arkadaşı Jose de Alencar'ın ölümünün ardından ağır epilepsi nöbetleri geçirmeye başladı. 1881'de başyapıtı *Mezarımdan Yazıyorum'u (Memorias Postumas dc Brâs Cubas)* yayımladı. Brezilyanın en büyük romanlarından kabul edilen bu kitap, her ne kadar kendi devrinde de ses getirmesine rağmen, en azından edebiyat çevrelerinde hak ettiği değeri, ölümünden çok sonraları bulabildi. Yine de, sanat ve akademi çevrelerinden kazandığı takdire oranla hâlâ düşük bir bilinirliğe sahiptir.

Harold Bloom, onu "Edebiyatın 100 Dâhisi" listesinde Dante, Shakespeare ve Cervantes'le birlikte anarak "bir çeşit mucize" olarak tanımlar. Bloom, Maclıado de Assis için "Brezilyanın en büyük yazarı," der ve şöyle devan eder: "Tolstoy'un Rusya'nın en büyük yazarı olması gibi... Tek fark, de Assis'in bir Yasnaya Polyana'sının olmaması.'' Susan Sontag, Borges ve Marquez'den önce Maclıado de Assis'i anarak, onu "Latin Amerikanın şimdiye dek çıkardığı en büyük yazar" olarak gösterir. Ailen Gingsberge göre "diğer Kafka"dır. Philip Roth ise şöyle söyler: "Büyük bir ironi sanatçısı ve trajik bir komedyen... Kitaplarındaki en komik anlarda, acıyı, bizi güldürerek vurgulamıştır. Beckett gibi, acı çekmenin ironisini yapmıştır," der. Salman Rushdie, Cabrera Infante, Carlos Fuentes ve Woody Ailen, Machado de Assis'e duydukları ilgiyi saklanayaı isimler arasındadır. Academia Brasileira de Letrasnı (Brezilya Edebiyat Akademisi) kuruluşunda görev almakla kalmayıp kurumun ilk başkanı olan ve bu görevi (1897-1908) ölene dek yürüten Machado de Assis, 29 Eylül 1908'de hayata gözlerini yummuştur.

RÜSTEM ERTUĞ ALTINAY 1982 yılında İstanbul'da doğdu. Lisans ve yüksek lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesinde tamamladı. Halen New York University'de Performans Çalışmaları Bölümünde doktora öğrencisi ve okutmandır. Agora Kitaplığı, Ayrıntı Yayınları, Bilgi Üniversitesi Yayınları ve İş Bankası Kültür Yayınlarından çıkan kitap çevirilerinin yanı sıra uluslararası akademik dergi ve kitaplarda yayınlanmış çok sayıda makalesi bulunmaktadır.

Mezarımdan Yazıyorum *Joaquim Maria Machado de Assis* (Gözden Geçirilmiş, Yeniden Basım)

Kitabın Özgün Adı

Memörias P6stumas de Bras Cubas

1. Baskı: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003 Jaguar Kitap'ta 1. Baskı: Eylül 2013

Çeviren Ertuğ Altınay

Yayıma Hazırlayan Ferhat Özkan

Sayfa Tasarım Adem Şenel

JSBN: 978-605-63743-2-6 *Baskı-Cilt*

Ana Basın Yay. Gıda İnşaat. San. ve Tic. A.ş

Adnan Kahveci Mah. Avrupa Cad. No. 62-A2 Blok Kat.1 Beylikdüzü-İstanbul Tel: 0212 422 79 29

JAGUAR KİTAP

Prof. Dr. Cemal Birsel Cad. Sayan Han No: 8/22

Eminönü/îstanbul

Tel: O 212 522 94 22

www.jaguarkitap.com

iletisim@jaguarkitap.com

MEZARIMDAN

YAZIYORUM

MACHADO DE ASSIS

Çeviren Ertuğ Altınay

Etimi kemiren ilk kurda...

Okura

Stendhal'ın, kitaplarından birini yalnızca yüz okur için yazdığını duyunca hem şaşırır hem de huzursuz oluruz. Elinizdeki kitabın Stendhal'ınki gibi yüz değil, elli değil, yirmi değil, hatta on okurunun bile olmadığını duymaksa kimseyi şaşırtmayacak, herhalde huzursuz da etmeyecektir. On okur mu dedim? Belki de beş. Bu aslında bana, Bras Cubas'a ait, bir Sterne veya bir Xavier de Maistre'in serbest edebî tarzını benimsemiş olsam da muhtemelen kendi hırçın kötümserliğimi kattığım dağınık bir eser. Kötümser olması kuvvetle muhtemel. Çoktan ölmüş bir adamın eseri. Bunu neşe kalemi ve hüzün mürekkebiyle yazdım; böylesi bir birleşmeden ne doğabileceğini önceden kestirmek zor olmasa gerek. Dahası, ağırbaşlı kimseler bu kitapta saf aşkın bir ifadesini bulabilecekler, uçarı olanlarsa alıştıkları türden bir aşk göremeyecekler. Bu yüzden de bu kitap, kamuoyunun iki temel direğinden birini oluşturan ağırbaşlı kimselerden saygı görmüyor, diğerini temsil eden uçarılar tarafındansa. sevilmiyor ve . bu hep böyle devam edecek.

Ama ben yine de halkın teveccühünü kazanmayı ümit ediyorum, bu yolda ilk adımı da uzun ve ayrıntılı bir giriş bölümünden kaçınarak yapacağım. En iyi giriş bölümü en önemsiz olan veya anlatmak istediğini en kısa şekilde sunandır, hatta anlaşılmaz olma pahasına. Bu nedenle burada, toprağın altında yazdığım anıları bir araya getirmekte kullandığım garip yöntemi anlatmayacağım.

Oldukça tuhaf bir yöntem... Fakat bunu açıklamak çok yer tutacaktır, dahası eseri anlamak için gerekli de değil. Kitap kendi başına yetmelidir: Eğer bu kitap senin beğenini kazanırsa, ey mükemmel okur, emeğimin karşılığını

alacağım demektir; eğer beğenini kazanmazsa ben seni parmaklarımı şaklatarak ödüllendireceğim ve başımdan atacağım.

BRAS CUBAS

1. Yazarın Ölümü

Bu anıları başından mı yoksa sonundan mı başlayarak anlatacağımı kestiremediğimden; yani doğumumla mı yoksa ölümümle mi başlayacağımı bilemeyince bir süre tereddüt ettim. Kabul, normalde kişinin doğumuyla başlanır, fakat ben, iki nedenden dolayı farklı bir yöntemi tercih ettim: Bu nedenlerden ilki, benim ölü bir yazar olmam. Ama kitabı yazmış ve ölmüş değilim, ölmüş ve yazmaya başlamış, yani mezarında yeni bir hayata başlamış bir yazarım. İkincisiyse bu yolla kitabın daha keyifli ve yenilikçi olacak olması. Yine kendi ölümünü anlatmış olan Musa, bunu başta değil sonda yapmıştı: Bu kitapla Tevrat arasındaki temel bir fark.

Uzun lafın kısası: 1869 yılının ağustos ayında bir cuma günü öğleden sonra saat ikide Catumby'de bir kenar mahalledeki sevimli evimde öldüm. Altmış dört yaşında, güçlü, başarılı ve bekardım; üç yüz *conto* kadar param vardı ve beni mezara on bir dostum taşıdı. Sadece on bir! Doğru, gazetelerde bir ilan veya haber çıkmamıştı. Dahası, cenazemde inceden bir yağmur da yağıyordu, aralıksız ve hüzünlü bir yağmurdu. Hatta öyle aralıksız ve öyle hüzünlüydü ki son saatimde yanımda olan o sadık dostlarımdan biri, yağmurun kendisinde uyandırdığı düşünceleri mezarımın başında bir söylev olarak sundu: "Onu tanıyan sizler, tıpkı benim gibi, şunu kabul edeceksinizdir ki, Tabiat Ana, bu yeri doldurulamaz kaybına, o zavallı dünyamızdaki varlığıyla insanlığı onurlandıran özel kişilerden birine gözyaşı dökmektedir. Bu kasvetli hava, gökten düşen bu damlalar, mavi göğü bir yas örtüsü gibi örten kara bulutlar, Tabiat Ana'nın yüreğini kemiren o zalim kederi ve göğün bu büyük kaybımıza övgüsü değilse nedir?" Benim canım sadık dostum! Ona miras bıraktığım yirmi devlet tahvili helal olsun.

Böylece vadem doldu; Hamlet'in "bilinmeyen ülke"sine doğru yola çıktım; ama bende genç prensin kaygı ve şüphelerinden eser yoktu, daha ziyade oyun bittikten çok sonra tiyatroda oyalanan bir seyirci gibi ağır aksaktım. Yavaş ve bitkindim. Dokuz on kişi beni giderken gördü, bunlardan üçü

kadındı: Cotrim ile evli olan kız kardeşim Sabina; vadinin zambağı olan kızı ve... Sabredin biraz! Üçüncü hanımın kimliğini birazdan açıklayacağım. Şimdilik, bu isimsiz hanımın, akrabam olmadığı halde, akrabalarımdan daha çok üzüldüğünü bilin yeter. İnanın bana; onlardan daha çok üzüldü gerçekten de. Saçını başını yoldu veya acıyla yerlerde kıvrandı demiyorum. Çünkü benim vefatımın öyle dramatik bir yönü yoktu. Altmış dört yaşına gelmiş bir bekarın ölümü büyük bir trajedi sayılmaz. Öyle olsaydı dahi, bu isimsiz hanımın, duyduğu acının ne kadar derin olduğunu göstermesi kadar uygunsuz bir şey daha olamazdı herhalde. Yatağımın başında duruyordu, bakışları donuk, ağzı yarı açıktı; göçüp gittiğime inanamıyordu.

Kendi kendisine, “Öldü! Öldü!” diye tekrarlıyordu.

Ve onun hayal gücü -ünlü bir seyyahın, zamanı ve kalıntıları umursamadan İlissos’tan Afrika kıyılarına göçerken gördüğü leylekler gibi-, onun hayal gücü o anın yalnızlığını aşıp her daim genç bir Afrika’nın kıyılarına uçtu.

Şimdi onu bırakalım gitsin; biz oraya daha sonra gideceğiz. Gençlik yıllarıma döndüğümde gideceğiz oraya.

Şu an için huzur içinde ölmek istiyorum. Usulüne adetine uygun şekilde; kadınların hıçkırıklarını, erkeklerin dudaklarından usulca dökülen kelimeleri, yapraklara vuran yağmuru ve bir dericinin önündeki biley taşında bilenen bir usturanın keskin sesini dinleyerek ölmek. .. Emin olun bu ölüm orkestrasının yaptığı müzik, göründüğünden çok daha az hüzünlüydü. Aslında bir süre sonra gayet güzel gelmeye başladı. Hayat, bedenimi büyük bir dalganın gücüyle sarsıyordu. Bilincim siliniyor, fiziksel ve zihinsel açıdan tam bir hareketsizlik haline geçiyordum ve bedenim bir bitkiye, bir taşa, kile, bir hiçe dönüşüyordu.

Zatürreden ölmüştüm; ama okura ölüm nedenimin zatürreden ziyade, büyük ve işe yarar bir fikir olduğunu söylesem herhalde bana inanmaz, oysa gerçek bu. Bunu kısaca açıklayacağım. Okur kendisi karar versin.

2. Yakı

Bir sabah, bir kenar mahallede bulunan evimde gezinirken kafamdaki trapeze bir fikir tutundu. Tutunur tutunmaz da kollarını ve bacaklarını esnetip insanın aklına gelebilecek en tehlikeli akrobatik hareketleri yapmaya başladı. Ben öylece durup onu seyrettim. Birden büyük bir sıçrayış yaptı, kollarını ve bacaklarını bir X biçimi alacak şekilde açtı ve "Çözmezsen beni, yiyip bitiririm seni," dedi.

Bu fikir, müthiş bir tedavi yönteminden başka bir şey değildi, hüzün giderici bir yakı; insanın kederini alacaktı. O günlerde hazırladığım tescil başvurusunda yakının Hıristiyanlığa hakikaten uygun olan bu amacına hükümetin dikkatini çekmiştim. Yine de böyle büyük ve önemli etkileri olan bir ürünün yaygın olarak kullanılmasından beklenebilecek maddi çıkarların varlığını inkar etmedim. Şimdiyse diğer tarafa intikal ettiğim için her şeyi itiraf edebilirim: Berri en çok etkileyen şey gazetelerde, vitrinlerde, broşürlerde, köşe başlarında, yakı kutularının üzerinde şu üç kelimeyi görme arzusuydu: *Bras Cubas Yakısı*. Bunu neden inkar edeyim ki? İçimde bir dikkat çekme arzusu, reklam panolarına ve gösterişe yönelik bir özlem vardı. Belki alçakgönüllü kimseler bu kusurdan dolayı beni kınayacaktır; yine de ben, aklı başında insanların bunun bir yetenek olduğunu kabul edeceklerine inanıyorum. Velhasıl, bu fikrin, tıpkı bir madalyon gibi, iki yüzü vardı: Biri başkalarının gördüğü, diğeri benim gördüğüm yüzü. Bir yüzünde fedakârlık ve kazanç; diğer yüzündeyse şöhret açlığı. .. Veya bunun yeri ıw "ıı:ın ııöhret sevdası" diyelim.

Katedralden lam bir papaz arpalığı alan rahip anımı ıı, gı\:ici ıan şöhret sevdasının ruha cehennem azabı Vekti rd iğin i, ruhun sadece ebedî şöhreti arzulaması gerektiği ıi söylerdi. Eski piyade alaylarından birinde subay olan bir diğer amcamsa şan şöhret sevdasının insanın en insani yönü ve dolayısıyla en hakiki özelliği olduğu karşılığını verirdi.

Okuyucu, askerle rahip arasında seçimini yapadursun, ben yakı konusuna geri döneceğim.

3. Soyağacı

İki amcamdan bahsetmişken kısaca soyağacımı anlatı-vereyim.

Ailemizin kurucusu, on sekizinci yüzyılın ilk yarısında yıldızı parlayan Damiao Cubas'mış. Bir fıçıcı olan

Damiâo Cubas, Rio de Janeiro'nun yerlisiymiş; *sadece* bir fıçıcı olsa, orada kimsenin tanımadığı bir adam olarak yoksulluk içinde ölürdü herhalde. Ama hayır... Bir çiftçi olmuş ve ekip biçtiği ürünleri güzel ve saygın gümüş paralarla değiştirerek, hukukçu oğlu Luiz Cubas'a yüklü bir miras bırakmış. Aile tarihimiz -yani ailemin sürekli bahsettiği atalarımın tarihi- genellikle bu adamla başlar; zira Damiao Cubas eninde sonunda bir fıçıcı, belki de kötü bir fıçıcıydı; Luiz Cubas ise Coimbra'da okumuş, hükümet içinde önemli bir yere gelmiş ve genel vali olan Kont da Cunha'nın arkadaşlarından biri olmuştu.

Cubas adı, fıçıcı dükkânının kötü ününü fazlasıyla ta-şısa da Damiâo'nun erkek torununun oğlu olan babam, Afrika seferlerinde kahramanlık göstermiş bir asilzadeye de, Mağribilerin üç yüz cuba'sına[1] el koymayı başarması üzerine aynı ismin verildiğini iddia ederdi. Babamın hayal gücü genişti; fıçıcı dükkanından bir *calembour'un* kanatlarında kaçmıştı. İyi adamdı babam, bu dünyada onun kadar dürüst ve değerli az adam vardır. Kişiliğinde bir miktar aptallık vardı, orası kesin; ama bu dünyada biraz aptal olmayan kim var ki? Babama haksızlık etmemek için, seçkin buluşunu sadece ilk denemesinde basit bir hata yaptıktan sonra yarattığını belirtmek isterim. Kendisini, benim ünlü adaşım Vali Bras Cubas'ın -ki kendisi 1592 yılında, kurmuş olduğu Sâo Vicente şehrinde ölmüştür- ailesiyle ilişkilendirmişti; bana da Bras adı bu nedenle verilmişti. Fakat valinin ailesi itiraz etmiş, işte babam da bunun üzerine üç yüz Mağribi *cuba'sı* hikâyesini uyduruvermişti.

Akrabalarımdan bazıları hala hayatta; mesela yeğenim Venancia, vadinin zambağı; ayrıca onun babası Cot-rim ki kendisi... Acele etmenin gereği yok. Önce şu yakı meselesini bir kapatalım.

4. Sabit Fikir

Aklımdaki fikir, akrobatik sıçrayışlarını tamamlayarak bir sabit fikir haline geldi. Sevgili okur, Tanrı seni sabit fikirlerden korusun; gözüne toz kaçsın, hatta kalas girsin daha iyidir. Cavour'u hatırlatmak isterim: Kendisini, İtalya'yı birleştirme sabit fikri öldürmüştü. Doğru, Bis-marck ölmedi; fakat

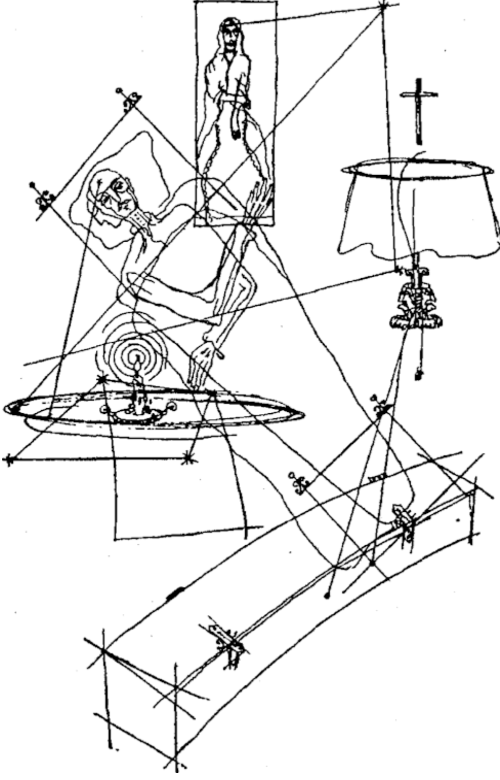
bu olay, sadece doğanın son derece kaprisli ve tarihin ebediyen sorumsuz olduğu gözlemini doğrular. Mesela Suetonius, ahmak -veya Seneca'nın verdiği isimle "kabak kafa"- Claudius'un ve hakkıyla Roma'nın sevgilisi olmuş olan Tito'nun hikayelerini anlatır. Şimdiyse bir profesör çıkıyor ve bir yolunu bulup bu iki sezardan esas değerli olanının Seneca'nın "kabak kafası" olduğunu kanıtlıyor. Ve siz, Madam Lucrezia, Borgias'ın çiçeği, bir şair sizi Katolik Messalina olarak resmettiyse de kuşkucu birGregorovius çıkıp sizi bu vasıftan neredeyse tamamen ayırdı; böylece tam anlamıyla bir zambak olmadıysanız da, hiç değilse çamurdan çıkmış oldunuz. Bana gelince, ben ne şairin tarafındayım ne de alimin.

Sen çok yaşa ey ezeli tarih, geveze ihtiyar tarih, sen insanlar için her şey demeksin. Sabit fikirlere dönecek olursak, hem üstün insanları hem de delileri ortaya çıkaranların bunlar olduğunu söyleyeyim; esnek fikirlerse ancak Claudius'u, yani Suetonius'un Claudius'u gibi insanları ortaya çıkartabilir.

Benim fikrim hakikaten sabitti, şey kadar sabitti. Nasıl desem... Dünyada o kadar sabit olan başka bir şey gelmiyor aklıma. Olsa olsa Ay, Mısır piramitleri, belki bir de geç dönem Cermen Kurultayı bu kadar sabit olabilir. Okur en çok hoşuna giden benzetmeyi yapabilir, haydi yapsın da onunla idare etsin bakalım; henüz bu anıların anlatı kısmına gelmedik diye dudak bükmesine de hiç gerek yok. Oraya da geleceğiz. Okur da şüphesiz, diğer okurlar gibi, eylemi düşünceye tercih etmektedir ve yine şüphesiz sonuna kadar haklıdır. Bu yüzden o bölüme de geleceğiz. Ama okura bu kitabın bir gevşeklik içinde, artık zamanın akışının huzursuz etmediği bir adamın gevşekliğiyle yazıldığını söylemek isterim. Bu eser, miskin bir felsefi boyuta sahiptir. Fakat bu, bütünlükten yoksun bir felsefedir; kah ciddi kah neşelidir, ne geliştirir ne yok eder, ne ısıtır ne üşütür. Eğlencenin ötesindedir, ama nasihat kitabı da sayılmaz.

Haydi artık, şu. dudağınızı bükmeyi bırakın da yakı meselesine geri dönelim. Tarihi ve onun o zarif hanımefendi kaprislerini bir tarafa bırakalım. Hiçbirimiz ne Sa-lamis Savaşı'nda savaştık ne de Augsburg Antlaşması'nı kaleme aldık. Kendi hesabıma, Cromwell benim aklıma sadece Majesteleri, Parlamento'yu kapatan o aynı elleriyle İngilizleri . Bras Cubas Yakısı'nı kullanmaya zorlasa nasıl olurdu diye hayal ettiğimde

geliyor. Püritan zaferin yanında giden eczanın zaferi fikriyle dalga geçmeyin. Halkın büyük, görkemli bayrağının altında çoğu zaman, çeşitli başka alçakgönüllü ve özel bayraklar olduğunu; bunların, onun gölgesinde göndere çekilip dalgalandığını ve çoğu zaman ondan daha uzun ömürlü olduğunu bilmeyen var mı? Tartışmalı bir benzetmeyle, bu bayraklar, derebeylerinin şatolarının gölgesine sığınarak korunmaya çalışan sıradan insanlar gibidir diyebiliriz. Şato düşse de bu sıradan insanlar bir yere gitmez. Aslında ihtişam ve asalet kazanırlar. Galiba ben bu benzetmeden vazgeçeceğim.

5. Kapıda Bir Hanımın Belirdiği Bölüm

İcadımı geliştirip mükemmelleştiririrken cereyanda kaldım; hastalandım ve iyileşmek için de hiçbir şey yapmadım. Aklım yakıdaydı; üstün insanları ve delileri yaratan sabit fikirdeydi. Belli bir mesafeden baktığımda sürünün üzerine yükseldiğimi ve ölümsüz bir kartal gibi yükseklere kanat açtığımı görüyordum. Böyle muhteşem manzaralar karşısında insan acı duymaz. Ertesi gün durumum biraz daha kötüleşmişti; kendime bakmaya başladım, fakat mükemmellikten uzak, yöntemsiz, dikkatsiz, dağınık bir biçimde.

Beni ebediyete taşıyan hastalığın kökeni buydu işte. Uğursuz bir gün olan cuma gününde öldüğümü zaten biliyorsunuz ve sanırım beni öldüren şeyin icadım olduğunu da kanıtlamış bulunuyorum. Benimkinden daha zayıf olan mantıksal ispatlar, kesin doğru olarak kabul edilmiştir.

O zamana dek zirveye yükselmek ve diğer büyük adamlarla beraber gazetelere çıkmak, gücüm dahilindeymiş gibi geliyordu. Sağlıklı ve güçlüydüm. Ecza alanında yeni bir buluşun temellerini atmak yerine yeni bir siyasi kurum kurmaya ya da dinî bir reform yapmaya çalışmış olduğumu varsayalım. Rüzgar yine aynı şekilde esecek ve insanların planları üzerinde daha etkili olacağı için her şeyi beraberinde sürükleyecekti. İnsanların kaderi böyle nedenlere bağlıdır.

Bu düşünceyle, zamanın en sağduyulu diyemeyeceğim, ama kesinlikle en güzel kadınına veda ettim; hani o ilk bölümdeki isimsiz kadına, hani hayal gücü İlissos'un leylekleri gibi... Elli dört yaşındaydı; bir yıkıntıydı, görkemli bir yıkıntı. Biz, o ve ben, yıllar önce birbirimizi sevmiştik ve bir gün, ben hasta düştükten sonra, onu birden yatak odamın kapısında gördüm.

6. Chimene, qûi l'eut dit?

Rodrigue, qui l'eût cru?[2]

Onu birdenbire yatak odasının kapısında gördüm. Solgun, üzgün olduğu aşikar ve karalara bürünmüş bir şekilde... Bir an, kendinde içeri girecek cesareti bulamayarak kapıda durdu, belki de yanımdaki adamın varlığından rahatsız olmuştu. O, kapıda dururken ben de yattığım yataktan ona bakıyordum. Konuşmak, hatta elimle veya başımla selam vermek bile gelmedi aklıma. Onu iki yıldır görmemiştim ve karşımda o anki haliyle değil, eski günlerdeki haliyle görüyordum; benim gözümde ikimiz de eski günlerdeki gibiydik, çünkü esrarengiz bir Eze-kiel, güneşi gençlik günlerimize geri götürmüştü. Güneş geri döndü, tüm mutsuzluklarımı silkeleyip attım ve çok yakında sonsuz hiçliğe dağılacak olan bu bir avuç toz, zamandan, Azrail'den daha büyük güç bir kazandı. Nostaljinin bir başına başardığı bu şeyi, hiçbir gençlik iksiri yapamazdı.

İnanın geçmişi anmak o kadar kötü değil. İnsanın, içinde yaşadığı anın mutluluğuna güvenmemesi lazım; o anın içinde hep bir damla safra vardır.

İnsan ancak zaman geçip de gerginlik bittiğinde yaşananların gerçek anlamda tadına yarabilir; çünkü bu iki yanılsamadan, acısız olanı daha iyidir.

Uzun süre boyunca kendimi hatıralara teslim edemedim; gerçeklik baskın çıktı ve içinde yaşadığım an, geçmişi uzaklaştırdı. Belki de bu kitabın uygun bir köşeciğinde okura, kendi geliştirdiğim İnsan Basımları Kuramı'nı anlatsam iyi olacak. Şu anda bilinmesi gereken, Virgilia'nın -adı Virgilia'ydı- giysilerinin ve geride bıraktığı yılların sağladığı yerçekimiyle kararlı bir şekilde odaya girdiği ve yatağımın yanına geldiği gerçeği. Odamdaki adam birden ayağa kalkıp dışarı çıktı. Her gün beni ziyaret edip bor-sadan, sömürgeleştirmeden ve düzgün bir demiryolu sistemine duyduğumuz ihtiyaçtan bahseden bir herifti bu. Son nefeslerini veren bir insanı bu kadar ilgilendirecek başka hiçbir şey olamazdı inanın. Odadan çıktı. Virgi-lia ayaktaydı; bir süre yalnızca birbirimize baktık. Gerçeği hangimiz söyleyecektik? Yirmi yıl sonra o iki büyük aşıktan, iki dizginsiz tutkudan geriye hiçbir şey kalmamıştı; artık yalnızca harap olmuş, hayatın sillesini yemiş iki yorgun yürek vardı, belki silleler aynı şiddette değildi ama ikimiz de yemiştik işte. Artık Virgilia'da yaşının getirdiği bir güzellik, ciddi ve anaç bir hava vardı. Onu son olarak Tijuca'daki Aziz Jahannes Günü şenliklerinde gördüğümde olduğu kadar zayıf değildi; ihtiyarlığın üzerine ağır ağır çöktüğü kadınlardan olduğu için de saçlarının arasında gümüş pırıltılar vardı.

“Bu aralar ölüleri mi ziyaret ediyorsun?” diye sordum.

Virgilia, “Ölü de ne demek!” diyerek itiraz etti. Sonra, iki elimi birden avcuna alarak, “Tembel tenekeleri geziyorum, onları yataklarından koparıp sokağa çıkartıyorum,” dedi.

Eski günlerdeki sevecen, neredeyse ağlamaklı hali kalmamıştı, ama sesi şefkatli ve tatlıydı. Evde benim dışımda yalnızca bir uşak vardı, bu yüzden rahat rahat konuşabilirdik. Virgilia bana haberleri anlattı uzun uzun; anlatmaktan zevk duyuyor, anlattıklarını bir tutam kötülükle tatlandırıyordu. Kısa süre sonra dünyayı terk edecek olan ben, dünyayla alay etmekten şeytani bir zevk duyuyor, yitirdiğim şeylerin bir önemi olmadığına inandırıyordum kendimi.

“Aklından neler geçiyor senin?” diyerek anlattıklarını yarıda kesti Virgilia. Huzursuz olmuş gibiydi. “Bak bir daha gelmem. Ölmekmiş! Hepimiz öleceğiz, yaşamanın bedeli budur.”

Sonra, saate bakarak, “Aa, saat üç olmuş! Benim gitmem lazım,” dedi.

“Hemen mi?”

“Yarın yine gelirim, arayı çok açmam.”

“Gelmen doğru olur mu bilemiyorum,” diye karşılık verdim; “bu gördüğün hasta, yaşlı bir bekar, evde de senden başka hanım yok... ”

“Kız kardeşin nerede?”

“Gelip birkaç gün benimle kalacak, ama cumartesiden önce gelemeyecekmiş.”

Virgilia bir an düşündü, omuz silkerek ciddi bir sesle şöyle dedi: ‘'Artık yaşlandım. Kimse benim farkımda bile değil. Ama dedikodu çıkmasın diye Nhonho ile geleyim bari.”

Hukuk mezunu olan Nhonho, evliliğinin tek meyve-siydi ve beş yaşındayken bilmeden aşk maceramızın suç ortağı olmuştu. İki gün sonra Virgilia, yanında Nhonho ile tekrar beni görmeye geldi. İtiraf edeyim ki ikisini birlikte odamda görünce üzerime bir utangaçlık çöktü, öyle ki genç adamın nazik sözlerine hemen karşılık veremedim. Durumu anlayan Virgilia, “Şu mızmıza sakın fazla yüz verme Nhonho,” dedi. “İnsanlar öleceğini sansın diye ağzını bile açmıyor.”

Oğlu gülümsedi, galiba ben de gülümsedim, sonunda hepimiz eğlenmeye başladık. Virgilia neşeli ve huzurluydu; onda mükemmel bir hayat süren insanlarda görülen bir hal vardı. Ne kuşku uyandıracak bir bakış ne herhangi bir şeyi ele verebilecek bir hareket... Konuşması, canlılığı kusursuzdu, bana normal hali değilmiş gibi gelen bir kendine hakimiyet vardı onda. Laf arasında yarı gizli, yarı aleni denebilecek gayrimeşru bir aşk ilişkisinden söz açılınca, sözü geçen kadın arkadaşından küçümseme ve biraz da kızgınlıkla bahsettiğini fark ettim. Bu güçlü ve değerli sözler

oğlunun hoşuna gitmişti; bense kendi kendime, Buffon dünyaya bir atmaca olarak gelmiş olsa atmacalar bizim hakkımızda ne derdi diye düşündüm.

İşte hezeyanlarım böyle başladı.

7. Hezeyanlar

Bildiğim kadarıyla şimdiye dek kendi hezeyanlarını anlatan kimse yok. Bunu ben yapacağım, bilim dünyası da bana minnettar kalacak. Okur, psikolojik olgular üzerine düşüncelerden hoşlanmıyorsa, bu bölümü atlayıp dosdoğru kitabın hikaye bölümlerine geçebilir. Ama okur hiç merak etmese dahi ben, bu yirmi otuz dakika süresince zihnimde gerçekleşenlerin son derece ilgi çekici olduğu kanaatindeyim.

Öncelikle Çinli bir berbere dönüştüm, şişman ve becerikliydim; yüksek bir memuru tıraş ediyordum, o da ücreti şeker ve çimdikle ödüyordu. Çinli yüksek memurlar böyle tuhaf oluyor işte.

Hemen sonra Aziz Thomas'ın *Summa* Theologica'sına dönüştüm; tek cilt olarak basılmıştım, oymalı bir maroken kabım ve gümüş kilitlerim vardı ki bunu düşünmek bedenime son derece katı bir hareketsizlik veriyordu. Ellerim, kapalı olan kilidin iki tarafı olduğu için onları göğsümde birleştirmiştim ve bir insan (şüphesiz Virgilia) ceset gibi görünmeme neden olduğu için onları çözmüştü; bu yüzden o olayı hiç unutamıyorum.

Nihayet tekrar eski insan biçimimi aldığımda bir su-aygırının bana doğru yaklaştığını gördüm. Suaygırı beni alıp götürdü. Korkudan mı yoksa ona duyduğum güvenden mi bilmiyorum ama hiç sesimi çıkartmadım ve karşı koymadım; fakat çok kısa sürede öyle baş döndürücü bir hızla yol almaya başladık ki sonunda suaygırıyla konuşmaya cesaret ettim ve nazikçe, yolculuğumuzun önceden planlanmış bir istikameti olmadığı kanaatini taşıdığımı belirttim.

Hayvan, "Yanılıyorsun," diye karşılık verdi. "Çağların başlangıcına gidiyoruz."

Bunun çok uzak bir nokta olacağını ima ettim; fakat suaygırı beni duymadı veya anlamadı, ya da beni duymamış veya anlamamış ayağına yatıyordu.

Konuşabildiğine göre ona, Aşil'in atının mı yoksa Balaam'ın eşeğinin mi soyundan geldiğini sordum, o da iki türe özgü dört ayaklılarda da ortak olan bir hareketle karşılık verdi: Kulaklarını oynattı. Ben gözlerimi kapattım, gevşedim ve kendimi kaderin kollarına bıraktım. Çağların nerede başladığını, bunun Nil'in kökeni kadar esrarengiz olup olmadığını ve her şeyden önce çağların sonundan daha mı fazla yoksa daha mı az önemli olduğunu öğrenmeye yönelik bir merak dürtüsü hissettim: Hasta bir zihnin düşünceleri. Gözlerimi kapattığım için yolu görmüyordum. Sadece hissettiğim üşümenin sürekli arttığını ve bir süre sonra bana, ebedî buzullar bölgesine girmişiz gibi geldiğini hatırlıyorum. Gözlerimi açtım ve suaygırımın bembeyaz karla örtülmüş bir çayırda dörtnala gittiğini gördüm; etrafta kardan dağlar, kardan bitkiler ve kardan kocaman hayvanlar vardı. Her şey kardandı; hatta kardan bir güneş bizi dondurmuştu. Konuşmaya çalıştım, fakat ancak tedirgin bir şekilde homurdanabildim, "Neredeyiz?"

"Cennet Bahçesı'ni geçtik."

"Anladım. Haydi İbrahim'in çadırında duralım."

"Geçmişe doğru gidiyoruz, orada nasıl duralım!" diye alaycı bir sesle karşılık verdi suaygırı.

Sinirlenmiştim ve biraz başım dönüyordu. Bu yolculuk yorucu ve saçma görünmeye başlamıştı; soğuk rahatsız edici, ulaşım yöntemi yabani, sonuçsa belirsizdi. Sonra -bunlar hasta bir adamın düşünceleri- karar verilen yere varsak bile, belki de kökenlerine yaptığımız bu yolculuktan rahatsız olan çağlar, beni, kendileri kadar eski olan tırnakları arasında ezecekti. Ben bunları düşünürken yola devam ediyorduk; çayır ayaklarımızın altından akıp giderken hayvan birdenbire durdu ve kendime daha sakin bir şekilde bakabildim. Ama ancak *baktım;* artık göğü bile kaplamış gibi görünen karın uçsuz bucaksız beyazlığı dışında bir şey *görmüyordum.*

Arada bir geniş yaprakları rüzgarda sallanan, kaba görünümlü kocaman bir bitki görüyordum. Bu bölge mezar gibi sessizdi: Eşyadaki hayat, insanın varlığında uyuşmuş derdiniz.

Gökten mi düşmüştü? Topraktan mı bitmişti? Bilmiyorum. Bildiğim tek şey, o anda gözümün önünde çok büyük bir şeyin, güneş gibi parlayan

gözlerini bana dikmiş bir kadın figürünün belirdiği. Bu figür, her şeyiyle, ilkel olanın büyüklüğüne sahipti; bu, insan algısı için çok fazlaydı, ana hatları görünmüyordu; ilk başta elle tutulur gibiydi, ama sonra çoğu zaman yarı şeffaf olduğunu anladım. Sersemlemiştim, hiçbir şey demedim, hatta bağırmadım bile; ama az sonra kim olduğunu ve adını sordum: Hezeyandan doğan merak.

“Bana Tabiat Ana veya Pandora derler. Ben senin anan ve düşmanınım.”

Bu sözleri duyunca korkuyla geriledim. O, sert bir kahkaha attı, bu kahkaha çevrede kasırga etkisi yarattı; bitkiler eğildiler ve uzun bir feryat, sessizliği bozdu.

“Korkma,”-dedi, “benim düşmanlığım seni öldürmez, kendisini yaşamla gösterir. Sen hayattasın: Başına başka bir felaket gelsin istemem.”

“Ben hayatta mıyım?” diye sordum, bundan emin olmak için tırnaklarımı ellerime geçirdim.

“Evet, kurtçuk, sen hayattasın. O çok övündüğün eski püskü pelerini henüz yitirmedin; acı ekmeğini ve sefalet şarabını birkaç saat daha tadacaksın. Hayattasın; delirdin, ama hayattasın ve eğer bilincin bir an olsun yerine gelirse yaşamak istediğini söyleyeceksin yine.”

Bunu söyledikten sonra kollarından birini uzatarak beni bir tüy gibi havaya kaldırdı. O zaman onun devasa yüzünü ilk kez yakından gördüm. Dünyada o kadar barışçıl başka bir şey daha olamaz; bir sert kaş çatış; bir nefret veya vahşet ifadesinden eser yok. Bu yüzdeki yegane, her şeyi kaplayan ifade, mutlak bencillikteki ebedî yalnızlık, değişmez irade ve kayıtsızlıktı. Gazap, eğer bunu hissediyorduysa, bastırılmış olarak yüreğindeydi. Aynı zamanda, buz gibi bir ifade taşıyan yüzünde bir gençlik esintisi, karşısında kendimi canlıların en zayıfı ve en işe yaramazı gibi hissettiğim, enerji ve tazeliğin bir bileşimi vardı.

Bir süre karşılıklı tefekküre daldıktan sonra, “Beni anladın mı?” diye sordu.

“Hayır,” diye karşılık verdim, “anlamak da istemiyorum. Sen bir saçmalık, bir masalsın. Ben kesinlikle hayal görüyorum veya hakikaten delirdiysem,

sen bir psikopatın hayal gücünün ürünüsün, yitirdiğim aklımın yönetemediği boş ve işe yaramaz bir şeysin. Sen Tabiat Ana olduğunu mu söylüyorsun? Benim bildiğim Tabiat Ana yalnızca anadır, düşman değildir. O, ne hayatı azaba çevirir ne de yüzünde böyle mezar gibi kayıtsız bir ifade vardır. Pandora nereden çıktı peki?”

“Çünkü benim torbamda tüm iyi ve tüm kötü şeyler var, hepsinden önemlisi de insanı avutan umut var. Sen titriyor musun?”

“Evet... Bana bakışın...”

“Biliyorum; çünkü ben yalnızca yaşam değil, aynı zamanda ölümüm ve sen de benden ödünç aldığını yakında bana geri vereceksin. Gel, benim koca azgınım, yok oluşun şehveti seni bekliyor.”

Bu sözler, uçsuz bucaksız boşlukta gök gürültüsü gibi yeniden yankılandığında bunun, kulaklarımın işiteceği son ses olduğunu sandım; birden çürüyormuşum gibi hissettim. Sonra yalvaran gözlerle ona bakarak birkaç yıl daha yaşamama izin vermesini rica ettim.

“Birkaç yıl, bir dakika gibi geçecektir!” diye bağırdı. “Neden daha uzun yaşamak istiyorsun? Yok etmeye ve yok olmaya devam etmek için mi? Bu kadar gösteri ve mücadele yetmedi mi sana? Armağanlarımın en az iğrenç ve acılı olanlarını tekrar tekrar yaşadın: Sabahın parlaklığını, şafağın nazik hüznünü, gecenin sessizliğini, toprağın yüzünü ve son olarak da insanlığa verdiğim en büyük armağan olan uykuyu. Seni zavallı aptal, daha ne istiyorsun?”

“Yalnızca, yaşamayı. .. İstediğim başka hiçbir şey yok. Bana hayatı veren ve yüreğime yaşam sevgisini sokan sen değil miydin? Öyleyse neden beni öldürerek kendine zarar veresin ki?”

“Çünkü artık sana ihtiyacım kalmadı. Zaman, geçmekte olan dakikayla değil, gelecek olan dakikayla ilgilenir. Yeni başlayan dakika güçlüdür, neşelidir, bağrında ebediyeti taşıdığını sanır; ama getirdiği tek şey ölümdür ve o da kendinden öncekiler gibi yok olur gider. Ama ben yok olmam. Buna bencillik mi diyorsun? Evet, bencillik; ben başka yasa tanımam. Bencillik, kendini koruma... Kaplan kuzuyu öldürür, çünkü kaplanın felsefesi budur;

her şeyden önce yaşamak zorundadır. Kuzu zayıf mıdır? Daha da iyi, işte sana evrenin yasası. Gel de kendin gör.”

Bunu söyledikten sonra beni kaldırıp bir dağın tepesine bıraktı. Aşağı baktım, uzunca bir süre sisin içinden tuhaf bir şeyi izledim. Düşünsenize, ey okurlarım.. .Tüm çağların, tüm insan ırklarının, tüm tutkuların, imparatorluklar arasındaki çatışmaların, iştahla iştah ve nefretle nefret arasındaki savaşın, insanların ve yaşadıkları çevrenin birbirlerini karşılıklı olarak yok edişinin geçiş töreniydi bu. Gördüğüm korkunç manzara buydu. İnsanın ve dünyanın tarihi öylesine yoğun yaşanmıştı ki ne bilim ne de hayal gücü bunu anlatmaya yeterdi; bilim onu anlatmakta yavaş, hayal gücüyse belirsiz kalırdı, oysa benim gördüğüm şey tarihin canlı bir özetiydi. Bunu tarif etmek için şimşeği durdurmak gerekir. Tüm çağlar kasırga hızıyla geçip gidiyordu, ama ben, hezeyanın gözlerinin farklı yetenekleri sayesinde geçip giden her şeyi, acıyı ve mutluluğu, görkemi ve sefaleti ayırt edebiliyordum; hiç durmadan artan sefaleti, insanı en büyük acılara sürükleyen sefaleti gördüm. Doymak bilmez açgözlülüğü, kasıp kavuran öfkeyi, gözü dönmüş hasedi ve çapayla kalemi gördüm, ikisi de terden sırılsıklamdı ve insanı eski bir paçavraya çevirene kadar, onu, bir bebeğin çıngırağını salladığı gibi sarsıp duran hırsı, açlığı, kibri, hüznü, zenginliği, sevgiyi gördüm. Bunlar, tek bir hastalığın farklı biçimleriydi; kah iç organlara kah ruha saldırıyor, soytarı kıyafetleri içinde ve insan türü etrafında ebedî bir dans sergiliyorlardı. Acı, yerini rüyasız bir uyku olan kayıtsızlığa ya da bayağı bir acı olan zevke bırakıyordu. Kamçılanan ve isyankar olan insan, hayal gücünün iğnesiyle eğreti dikilmiş yamalardan oluşan -biri elle tutulamazlık yaması, diğeri olanaksızlık, bir diğeri de görünmezlik- bulanık ve yakalaması zor bir suretin peşinde eşyanın ölümlü doğasının ötesine geçmiş ve mutluluk canavarından başka bir şey olmayan bu yaratık ya onlardan kaçmış ya da onların, eteğine yapışmalarına izin vermiştir; insanlar onun eteğini göğüslerine bastırdığındaysa bu suret kahkahalar atarak onlarla alay etmiş ve ortadan kaybolmuştur.

Böyle bir talihsizliği gördükten sonra duyduğum acıyla bir çığlık atmaktan kendimi alamadım, bunu duyan Tabiat Ana veya Pandora ise ne karşı çıktı ne de alay etti; hangi psikolojik tersine çevirme kuralının sonucuydu bilmiyorum ama gülmeye başlayan ben oldum; ölçüsüz ve ahmakça bir kahkaha attım.

“Hakkın var,” dedim, “bu şey eğlenceli ve görülmeye değer; belki birazcık tekdüze, ama yine de görülmeye değer. Eyüp’ün doğduğu güne lanet etmesi, olup biteni buradan göremeyişindendi. Tamam Pandora, aç karnını ve yiyip yok et beni; bunlar eğlenceli, ama yok et beni.”

Cevabı, beni aşağı bakmaya ve kargaşa içinde hızla geçip giden çağları görmeye zorlamak oldu. Kuşaklar boyu insanlar geçip gidiyorlardı, kimileri esir Yahudiler gibi üzgün, kimileri Gommodus zamanındaki hovardalar gibi mutluydular, tümü de tam vakti geldiğinde mezara gidiyorlardı. Kaçmak istedim, fakat esrarengiz bir güç bacaklarımı felç etti. Kendi kendime, ‘'Asırlar geçip gidiyorsa benim yaşadığım asır da gelecek ve geçecektir, bir zaman sonra da herkes için son olan asır gelecektir, işte o zaman anlayacağım,” dedim. Sonra gözlerimi gelip geçen çağlara diktim; artık sakin ve korkusuz, hatta belki mutluydum. Her çağ kendi ışığını ve gölgesini, kayıtsızlığını ve çabasını, doğrusunu ve yanlışını, sistemlerini, yeni fikirlerini ve yeni yanılsamalarını beraberinde getiriyordu; her biri baharın yeşiliyle coşuyor, zamanla sararıyor, sonra yine gençleşiyor, tekrar yeşeriyordu. Yaşam böyle, bir takvim düzeniyle geçip giderken tarih ve uygarlık gelişiyordu; başta çıplak ve silahsız olan insan, yaşamın gereklerini yerine getirdiği ve yalnızlığım unutmaya çalıştığı o esrarengiz işi yaparken kendisine giysi ve silah yaptı, kulübeleri ve sarayları, köyleri ve yüz kapılı Teb şehrini inşa etti, araştırıp inceleyen bilimi ve insanın ruhunu yücelten sanatı yarattı, kendini hatip, makine ustası, filozof yaptı, dünyayı bir uçtan diğer uca dolaştı, toprağın içine girdi, bulutların üzerine çıktı. Nihayet gözlerimin önünden yaşadığımız çağ ve sonra da gelecek çağlar geçip gitti. Yaşadığımız çağ, yaklaşırken çevik, hünerli, canlı, mağrur, biraz gereksiz sözlerle dolu, gözü pek ve bilgiliydi; fakat sonu diğer çağlar kadar sefil oldu. Yaşadığımız çağ da, diğerleri de aynı hız ve tekdüzelikle geçip gitti. Dikkatimi daha da artırdım, bütün gücümü buna adadım; nihayet sonu -sonu!-görebilecektim, ama sonra geçit resminin hızı öyle arttı ki şimşek hızını, tüm algıların hızını aştı. Belki de bu nedenle, nesneler değişmeye başladı; kimi büyüdü, kimi küçüldü, kimi bulunduğu çevrede gözden kayboldu; bir sis her şeyi örttü. Beni buraya getiren suaygırı hariç... O da küçüldü, küçüldü, sonunda kedi kadar kaldı. Zaten aslında bir kediydi. Dikkatlice baktığımda, bunun yatak odasının kapısında kağıttan bir topla oynayan kedim Sultan olduğunu gördüm.

8. Akıl, Delilik'e Karşı

Okur şüphesiz Akıl'ın geri döndüğünü, yüksek sesle ve el hareketleriyle ve de hakkaniyetle, Tartuffe'ün sözlerini okuyarak Delilik'ten, gitmesini istediğini anlayacaktır: *“La maison est a moi, c'est a vous d'en sortir.”**[3]

Fakat başkalarına ait olan evlere bayılmak, Delilik'in eski alışkanlığıdır ve bir evi ele geçirdi mi onu gitmeye

ikna etmek kolay olmaz. Bu eski bir alışkanlık... Bundan asla vazgeçmeyecektir; Delilik'in utanç duygusu nasır tutalı çok oluyor. Sırf işgal ettiği evlerin muazzam sayısını düşünecek olursak -ki kimilerinde tüm yıl, kimilerinde sadece yazın oturur- bu sevimli seyyahın mülk sahipleri için büyük bir endişe kaynağı olduğunu görürüz. Benim durumuma gelince; beynimin kapısında küçük bir rahatsızlık vardı, çünkü işgalci, evi sahibine bırakmak istemiyordu, ev sahibiyse iyileşmekte ısrar ediyordu. Sonunda Delilik, tavan arasındaki bir köşeciğin kendisine yeteceğini söyledi.

Akıl, “Olmaz hanımefendi,” diye karşılık verdi, “senin tavan aralarında kalmana izin vermekten fena halde sıkıldım; hem sıkıldım hem de ağzım yandı. Senin eylem planın tavan arasından, neredeyse hiç fark edilmeden yemek odasına, yemek odasından oturma odasına ve oradan da bütün eve yayılmaktır.”

“Peki o zaman, ama birazcık daha kalmama izin ver. Bir sırrın peşindeyim.”

“Nasıl bir sırmış bu?”

“Aslında iki tane,” diye karşılık verdi Delilik; “yaşam ve ölümün sırları. Bana on dakikacık daha izin ver.” Akıl gülmeye başladı. “Sen asla değişmeyeceksin... Asla... Asla... ”

Bunu söylerken Delilik'i bileklerinden tuttuğu gibi dışarı attı; sonra içeri girip kapıyı kilitledi. Delilik biraz daha yalvardı, birkaç beddua daha mırıldandı; ama kısa bir zaman sonra davasının umutsuz olduğunu kabullendi, dilini çıkartıp yoluna gitti.

9. Geçiş

Şimdi, bu kitaptaki en büyük geçişi nasıl bir yetenekle, nasıl bir sanatla yaptığıma iyice bakın. Bakın: Hezeyanlarım Virgilia geldiğinde başladı. Virgilia, gençliğimin büyük günahıydı; çocukluk olmadan gençlik olmaz; çocukluk için doğum gerekir; böylece, hiç yorulmadan, 20 Ekim 1805'e, yani benim doğum tarihime ulaşmış oluyoruz. İyice dikkat ettiniz mi? Göze batacak bir bağlantı yeri yok, okurun özenli sükûnetini bozacak bir şey yok. Yani kitapta sistem ve yöntemin tüm avantajlarından yararlanılmıştır, ama bunların genellikle beraberinde getirdiği katılıktan eser yok. Aslında bir tür sistematik prosedürü takip etmeye başlamamızın vakti geldi de geçiyor. Ama sistem elzem olsa da insanın bunu serbest ve katı kurallara bağlı olmayan bir ruh hali içinde, gündelik ev haliyle, sokağın karşısında oturan kadının, hatta aynı apartmanda yaşayan polisin kendisi hakkında ne düşüneceğini umursamadan kullanması gerekir. Bu belagat gibidir: Gerçek ve canlı bir belagat doğal ve hoşa giden bir sanat, katı kurallara bağlı bir belagat ise soğuk ve boş bir sanat ortaya çıkartır. Şimdi 20 Ekim'e dönelim.

10. O Gün

O gün, Cubas aile ağacında güzel bir çiçek açmış: Ben doğmuşum. Beni, soylulardan oluşan tüm bir kuşağa dünyanın kapılarını açmış olmakla böbürlenen Portekiz'in Minho şehrinden ünlü ebe Paschoela dünyaya getirmiş. Babam büyük olasılıkla onun bunu söylediğini duymuştur; ama bence ona iki yarım *dobra* vermesinin nedeni babalık hissiydi. Yıkanıp altım bezlendikten sonra evin kahramanı olmuşum. Herkes, benim geleceğimle ilgili olarak, kendi hoşuna giden tahminlerde bulunuyormuş. Eski bir subay olan Joao Amca, yüz ifademin Bonapart'ın-kine benzediğini söylemiş, ki bunu duyan babamın midesi bulanmış. O zamanlar kendi halinde bir rahip olan Ildefonso Amca ise benim gelecekte katedral rahibi olacağımı sezmiş.

“Kesinlikle bir katedral rahibi olacak, beni kibirli sanmasınlar diye daha fazla bir şey söylemeyeceğim; ama Tanrı onun piskopos olmasını uygun gördüyse buna hiç şaşırmam. Evet, piskopos olmaması için hiçbir sebep yok. Sen ne düşünüyorsun Bento?”

Babam, herkese, Tanrı ne yazdıysa onu olacağımı söylemiş. Sonra beni bütün şehre ve hatta bütün dünyaya göstermek istercesine havaya

kaldırırmış. Herkese ona benzeyip benzemediğimi, zeki veya güzel olup olmadığımı sorarmış.

Buraları kısa kesiyorum, çünkü ben de bunları yıllar sonra başkalarından dinledim; o büyük günün pek çok ayrıntısına dair bir bilgim yok. Komşuların geldiğini veya yeni doğan bebeğe iyi dileklerini yolladığını ve ilk birkaç hafta çok misafirimiz olduğunu biliyorum. Boş kalan tek bir sandalye veya tabure yokmuş. Pek çok bayramlık ceket ve şık pantolon evimize girip çıkmış. Okşamalardan, öpücüklerden, bana duyulan hayranlık ve edilen dualardan bahsetmiyorsam, bunun nedeni, bunları anlatırsam bu bölümü asla bitiremeyecek olmam ve bitirmek istememdir.

İlaveten: Vaftiz törenimle ilgili anlatabileceğim hiçbir şey yok, çünkü bana da doğumumdan bir sonraki yılın, yani 1806'nın en neşeli kutlamalarından biri olduğu dışında hiçbir şey anlatmadılar. Mart ayında bir salı günü Aziz Dominicus Kilisesi'nde vaftiz edilmişim, güzel ve güneşli bir günmüş; vaftiz anne ve babamsa Albay Rod-rigues de Ma'ttos ile eşiymiş. İkisinin de soyu kuzeyin köklü ailelerine dayanıyordu; damarlarında akan asil kanı, bir vakitler Hollanda'ya karşı yapılan savaşta dökülen kanı, tam anlamıyla onurlandıran kimselerdi. Sanırım onların isimleri ilk öğrendiğim şeyler arasındaydı; bu isimleri de son derece etkileyici bir şekilde tekrar edebildiğim kesindi, veya bu konuda erken geliştirdiğim bir yetenek söz konusuydu, çünkü her ziyaretçiye söylemem bekleniyordu.

"Nhonho, bu beylere vaftiz babanın adını söyle bakayım."

"Vaftiz babamın mı? O, Eşsiz Senyor Albay Paulo Vaz Lobo Cesar de Andrade e Souza Rodrigues de Mattos'tur. Vaftiz annemse Eşsiz Senyora Dona Maria Luıza de Ma-cedo Rezende e Souza Rodrigues de Mattos'tur."

Dinleyenler, hayranlıkla, "Senin oğlan pek akıllı," demişlerdi.

Babam da, "Çok akıllıdır o," diye onaylamıştı. Gözleri mutlulukla parlamış, elini başımın üzerine koyarak bana uzun uzun sevgiyle ve gururla bakmıştı.

İlaveten: Yürümeye başlamışım; tam olarak ne zaman bilmiyorum, ama vaktinden önceymiş. Belki de tabiatı acele ettirmek için beni sandalyelere tutundurup altımdaki bezden tutarak destekliyorlardı ve bana ödül olarak

tahta oyuncak araba alma sözü vermişlerdi. Zenci dadım bana, “Haydi Nhonho, şimdi tek başına yürü bakalım!” dermiş. Ben, annemin önümde salladığı teneke çıngırağın cazibesine kapılıp ileri doğru bir adım atar, düşer, kalkar, yine düşermişim; sonunda yürümüşüm, tabii kötü yürümüşüm, ama yürümüşüm, o günden beri de yürüyorum.

11. Çocuk, İnsanın Atasıdır

Büyüdüm ve ailemin bu konuda bir yardımı olmadı; manolyalar ve kediler nasıl büyüyorsa ben de öyle doğal bir şekilde büyüdüm. Herhalde kediler benim çocukken olduğum kadar yaramaz, manolyalar da o kadar hareketli değildir. Bir şair, “Çocuk insanın atasıdır.” demiş. Eğer haklıysa, bu çocuğun özelliklerinden birkaçını incelememiz önemlidir.

Beş yaşından itibaren bana “küçük şeytan” lakabını uygun gördüler, çünkü aynen öyleydim. O günlerde bulunabilecek en kötü yüreklerden birine sahiptim; kurnaz, küstah, eğlenceye düşkün ve düşüncesizdim. Mesela bir gün, yaptığı yumurtalı ve Hindistan cevizli ezmeden bana vermedi diye kölelerden birinin başına öyle sert vurmuştum ki vurduğum yerden kan gelmişti. Vurmakla da yetinmeyip çanağın içine bir avuç kül atmıştım ona; yaptığım yaramazlık yetmezmiş gibi, bir de anneme gidip kölenin hamuru kasten ziyan ettiğini söylemiştim ve daha altı yaşındaydım. Evimizde yaşayan küçük bir siyah köle olan Prudencio, her gün benimle atçılık oynamak zorundaydı; ellerini yere koyar, bir ipi (dizgin olarak) dişlerinin arasına alırdı, ben de elimde küçük bir sopayla sırtına çıkar; ona vurur, onu bir o yana bir bu yana çevirirdim, o da sözümü dinlerdi. En fazla “Öff, Nhonho!” derdi, ben de, “Kes sesini hayvan!” diye karşılık verirdim. Misafirlerin şapkalarını saklardım, saygın insanlara kağıttan kuyruklar takardım, erkeklerin başlarının arkasından sarkan saç örgülerini çeker, kadınların kollarını çimdikler ve işte böyle bir sürü yaramazlık yapardım. Bunlar benim zalim mizacımın kanıtıydı, ama ben bunların sağlam kişiliğimin de göstergesi olduğuna inanıyordum, çünkü babam beni el üstünde tutardı; arada bir başkalarının önünde beni azarlasa dahi bunu sadece formalite icabı yapardı, baş başa kaldık mı beni yine öperdi.

Bu bölümü okuyup da hayatımın geri kalanını insanların kafalarını kırıp şapkalarını saklayarak geçirdiğimi sanmayın; ama inatçılığa, bencilliğe ve biraz da insanları küçümsemeye devam ettim. Vaktimi insanların

şapkalarını saklayarak geçirmediysem de arada bir, mecazi anlamda, kuyruklarına bastım.

Bunlara ek olarak, bir de insan adaletsizliği üzerine düşünmek gibi bir zevk geliştirdim. İnsan adaletsizliğinin sınırlarını olabildiğince daraltma ve bunu haklı gösterme eğilimindeydim, ama aynı zamanda parçalarını sınıflandırma ve anlama çabası içindeydim. Dolayısıyla bunu katı kurallar çerçevesinde değil, belli yer ve koşullarda verdiğim tepkilerle yapıyordum. Annem beni kendi bildiği gibi eğitmişti; bazı temel kuralları ve duaları ezberletmişti, fakat beni bunlardan ziyade sinirlerimin ve kanımın yönettiğini hissediyordum. Benim için, iyi kurallar, kendilerine hayat veren ruhani değerlerini yitirmiş ve boş formüllerden ibaret kalmışlardı. Sabah sıcak yulaflapamı yemeden ve gece yatağa girmeden önce Tanrı'dan, ben nasıl bana borcu olanların borçlarını affediyorsam onun da benim kendisine olan borçlarımı öyle affetmesini isterdim; ama sabahtan akşama kadar acayip yaramazlık yapardım ve babam, ortalık durulduğunda, yanağıma hafifçe vurup gülerek, "Seni hergele seni! Seni hergele seni!" derdi.

Evet, babam beni severdi. Annem, pek zeki olmayan, fakat yüce gönüllü, biraz saf ve dinine içtenlikle bağlı zayıf bir kadındı. Güzel olduğu halde evine bağlıydı, varlıklı olduğu halde basit şeylerle yetinmesini bilirdi; gök gürültüsünden ve kocasından korkardı. Kocası, onun için dünyadaki Tanrı'ydı. Benim yetişmemden annemle babam sorumluydu. Beni yetiştirme tarzları, iyi yanları olmakla birlikte, genellikle yanlış ve eksikti. Katedral rahibi olan amcam, zaman zaman kardeşine, eğitimden çok izin, cezadan çok şefkat verdiğini söylerdi. Ama babam, benim eğitimim için yaygın olarak kullanılan sistemden daha üstün bir sistem kullandığını söyler; böylece ağabeyini susturamasa da gerçeği kendisinden saklamayı başarırdı.

Ailemden gelen özelliklerimin ve onların bana verdiği eğitimin yanında ailemizin çevresindeki insanlar da bana örnek oluyordu. Annemle babamı gördük; şimdi bir de amcalarıma bakalım. Amcalarımdan biri, Joao, neşeli ve hoş sohbet bir adamdı. On bir yaşımdan itibaren bana kimi gerçek, kimi uydurma, çeşitli hikayeler anlatmaya başladı; hepsi de yakası açılmadık laflarla dolu müstehcen şeylerdi. Ne benim ergenlik çağında olmama ne de kardeşinin din adamlığına saygısı vardı. Joao Amca, şüpheli bir konuya

girdi mi katedral rahibi olan amcam kalkıp giderdi. Ben gitmezdim; kalıp dinlerdim, önceleri hiçbir şey anlamıyordum, ama sonra anlamaya ve nihayet keyif almaya başladım. Belli bir yaştan sonra amcamı ziyarete gitmeye başladım; beni gördüğüne her zaman mutlu olurdu, bana şeker verir, beni gezmeye götürürdü. Bize gelip de birkaç gün kaldığı zamanlarda onu sık sık sebze bahçesinin arkasında çamaşır yıkayan köle kadınlarla konuşurken bulurdum; kadınlar çamaşırları döverken onlara komik hikayeler anlatır, şakalar yapar, bilmeceler sorardı; kahkahalar atılırdı ama çamaşır teknesi evden çok uzak olduğu için onları kimse duymazdı. Önlükleri, elbiselerini beş on santim kaldıracak şekilde bağlanmış, kimi çamaşır teknesinin içinde, kimi kenarında çamaşırların üzerine eğilmiş onları döven, sabunlayan, çitile-yen siyah kadınlar Joao Amca’nın şakalarını dinler, nezaketle cevap verir ve arada sırada, “Aman Tanrı’m! Bu Joao Efendi şeytanın ta kendisi!” derlerdi.

Katedral rahibi olan diğer amcam ona hiç benzemezdi. Son derece ciddi ve namusluydu. Fakat bu iyi özellikleri yüksek bir idealizmin göstergesi değil, vasat bir ruhun telafisiydi. Kilisenin özünü kavrayan bir adam değildi; kilisenin ancak dış özelliklerini, hiyerarşiyi, kutsal nesneleri, diz çökmeleri görüyordu. Törende bir şeyin ihmal edilmesi, onu “on emir”e aykırı hareket edilmesinden daha çok rahatsız ederdi. Şimdi geriye dönüp baktığımda onun Tertullianus’tan bir pasaj anlayabileceğini veya Hıristiyanlık ilkelerinin kuruluş ve düzenlenişinin tarihini hatasız anlatabileceğini sanmıyorum; ama dini anma ayinlerinde töreni yöneten rahibe nasıl ve kaç defa selam verileceğini ondan iyi bilen yoktur herhalde. Katedral rahibi olmak onun hayattaki tek isteğiydi ve olanca içtenliğiyle, bunun hayattan bekleyebileceği en saygın mevki olduğunu söylerdi. Dindardı, alışkanlıklarını bozmazdı, kurallara harfiyen itaat ederdi, uysal, çekingen ve saygılıydı; bazı erdemlere çok yoğun biçimde sahipti, fakat bunları başkalarına aşılayacak güçten tamamen yoksundu.

Benim üzerimde en büyük otoriteye sahip kişi teyzem Dona Emerenciana’ydı, bu özelliğiyle ötekilerden kesin biçimde ayrılırdı, fakat bizimle çok kısa süre, ancak iki yıl kadar yaşadı; ama onunla ilgili bir şey anlatmayacağım. Diğer akrabalarımdan ve yakın aile dostlarımızdan bahsetmeye gerek yok; bizimle ortak bir hayat yaşamadılar, onlarla ancak uzun aralıklarla kısa süreli ilişkilerimiz oldu. Esas önemli olan yaşadığımız

ortamın genel özellikleri, ki okur şüphesiz bunları çoktan anlamıştır: Kaba ve terbiyesiz bir kişilik, gösteriş merakı, zayıf irade, geçici heveslerin ve kaprislerin hakimiyeti ve buna benzer şeyler. İşte bu çiçek, özünü böyle bir toprakta, böyle bir gübreden aldı.

12. 1814 Yılına Ait Bir Olay

Fakat 1814 yılında, ben dokuz yaşındayken meydana gelen güzel bir olayı, kısaca da olsa anlatmadan geçmek istemiyorum.

Ben doğduğumda Napolyon, gücünün ve şanının zir-vesindeydi; imparatordu ve dünyanın harikalarından biriydi. Babam, başkalarını asaletimize inandırmaya öyle kaptırmıştı ki sonunda buna kendisi inandı ve bu yüzden kendisini Napolyon'a karşı nefret beslemek zorunda hissetti. Bu durum, evimizde pek çok hararetli tartışmaya yol açtı, çünkü Joao Amca, sınıfsal sadakatten midir mesleki yakınlıktan mıdır bilinmez, generalde hayran olduğu şeyleri despotta hoş görüyordu; rahip olan amcamsa "Korsikalı"nın tamamen karşısındaydı, diğer akrabalarımız da bu konuda ikiye bölünmüştü; işte size pek çok tartışma ve anlaşmazlığın sebebi...

Napolyon'un yenildiği haberi (ilki) Rio de Janeiro'ya ulaştığında evimizde doğal olarak büyük bir heyecan yaşandı, fakat kaybeden tarafla kimse ne alay etti, ne de bu konuyla ilgili bir aşağılama söz konusu oldu. Eskiden Napolyon'u destekleyenler halkın büyük sevincine tanık olmuş ve uygun olanın buna karşı çıkmak değil ağırbaşlı bir sessizliği korumak olduğuna karar vermişti; hatta kimileri işi, alkışlara eşlik etmeye kadar götürmüştü. Halk, içtenliği ve neşesiyle, kraliyet ailesine duyduğu sevgiyi göstermekten geri durmamıştı; ışıklar yakılıyor, havai fişekler atılıyor; bağıran, şükran ilahileri okuyan insanlar bir de geçit töreni yapıyorlardı. O günlerde, belimde amcamın Aziz Antonios Günü'nde hediye ettiği kılıçla hayli ilginç bir tiptim ve açıkçası bu kılıç beni Napolyon'un uğradığı yenilgiden daha çok ilgilendiriyordu. Bu ilgim hep sürdü. Bizim küçük kılıçlarımızın her zaman için Napolyon'un büyük kılıcından daha üstün olduğu düşüncesinden hiç vazgeçmedim. Şuna da dikkatinizi çekmek isterim ki ben hayattayken, büyük fikirler ve bunlardan daha büyük laflarla dolu bir sürü konuşma dinledim ve kitap okudum, ama (nedendir bilmem) dudaklarımdan dökülen coşkulu sözlere rağmen bazen zihnimde tecrübelerim sonucu edindiğim şu tuhaf fikir yankılanırdı:

“Kendini kandırma, seni kendi küçük kılıcından başka hiçbir şey ilgilendirmiyor.”

Ailem, kutlamalara herkesle beraber katılmakla yetinmedi; imparatorun başına gelen felaketi bir yemekle kutlamayı uygun ve gerekli buldu; bu öyle bir yemek olacaktı ki şanı majestelerinin, hiç değilse elçilerinin kulağına kadar gidecekti. Dediklerini yapmaları uzun sürmedi. Dedem Luiz Cubas’tan miras kalan eski gümüş takımlar indirildi; Fransız masa örtüleriyle Hindistan’dan gelen büyük sürahiler çıkarıldı; kısırlaştırılmış bir domuz kesildi; Ajuda’daki manastırın rahibelerine komposto ve marmelatlar sipariş edildi; salonlar, merdivenler, kollu şamdanlar ve klasik konforun göstergesi olan tüm araç gereçler yıkandı, ovuldu, parlatıldı.

Yemek zamanı gelip çattığında seçkin bir insan topluluğu masamızda yerini aldı: Gezici hakim, üç dört subay, çeşitli tüccarlar, avukatlar, memurlar, kimi eşi ve çocuklarını da beraberinde getirerek, kimileriyse yalnız bir şekilde yemeğe gelmişlerdi, ama hepsi Bonapart’ın hatırasını bir hindi göğsüne gömme arzusundaydılar. Bu, bir yemekten ziyade bir şükran duasıydı; yemeğe gelmiş olan ilim adamlarından, hazırlıksız konuşma ustası Doktor Vilaça, normal yemeklere bir de ilham perilerinin nadir yemeklerini eklemişti ve bu konuya parmak basan da o olmuştu. Daha dün gibi hatırlıyorum, uzun saçlarını kuyruk yapmış, son derece şık giyinmiş, parmaklarından birine zümrüt bir yüzük takmıştı; ayağa kalktı ve rahip amcamdan İncil’den bir bölüm okumasını istedi. Amcam konuşmayı yaptıktan sonra gözlerini bir süre hanımlardan birinin alnına dikti, öksürdü, tavanı gösteren işaret parmağı dışında tüm parmakları kapalı olan sağ elini yukarıya kaldırdı, şöyle bir durdu ve amcamın okuduğu bölümle ilgili doğaçlama bir şiir okudu. Aslında bir değil, üç şiir okudu. Galiba susmamaya yeminliydi. Başka bir bölüm daha istedi, bir tane daha okudular, hemen bununla ilgili de bir şiir okuyuverdi, sonra hemen bir bölüm daha istedi, sonra bir bölüm daha... Sonunda, masadaki hanımlardan biri kendisini daha fazla tutamayıp, duyduğu büyük hayranlığı ifade etti.

Vilaça, alçakgönüllülükle, “Beni bu iltifata layık görüyorsunuz hanımefendi,” diye karşılık verdi, “çünkü siz, benim bu yüzyılın başında Lizbon’da dinleme fırsatını bulduğum Bocage’yi hiç dinlememişsiniz. Bu güzel sözler, ancak onun için söylendiğinde yerini bulmuş olurdu. O ne

ustalıktır! Ne mısralardır onlar! Kendisiyle, Nicolas’nın kafesinde bravo nidaları ve alkışlar eşliğinde bir iki saat kadar atışmıştık. Bocage büyük bir yetenektir! Birkaç gün önce Cadaval Düşesi ile yaptığımız bir sohbette de benimle aynı fikirde olanlar vardı. ..”

Sohbetin kiminle-yapıldığını özellikle vurgulayan bu son cümle, masadakilerin hayret ve hayranlıkla ürpermesine neden oldu. Böylesine yetenekli ama böylesine alçakgönüllü olan bu adam şairlerle ahbaplık etmekle kalmıyor, bir de düşeslerle sohbet ediyordu! Bir Bocage ve bir Cadaval! Böyle bir adamla arkadaşlık etmek, hanımların kendilerini seçkin hissetmelerini sağlamıştı. Kimi erkekler ona saygıyla, kimileri hasetle, kimileri de kuşkuyla bakıyordu. Fakat o, hiçbir şeye aldırmadan konuşmasına devam etti; sıfat üstüne sıfat, zarf üstüne zarf yığıyor, “zorba” ve “gaspçı” ile kafiyeli olan kelimeleri tüketiyordu. Tatlı hazırdı, ama artık kimsenin tatlıyı falan düşündüğü yoktu. Doğaçlama şiirler arasındaki kısa aralıklarda neşeli fısıltılar ve karnı doymuş insanların konuşmaları duyuluyordu; misafirlerin yumuşak ve nemli veya sıcak bakışlı canlı gözleri uzaklara dalıyor yahut masanın bir ucundan diğerine atlıyordu. Masamız tatlılar ve meyvele[r]le doluydu; her yerde ananas ve kavun dilimleri, peynirler, tatlı patates şekerlemeleri, yumurtalı ve Hindistan cevizli ezmeler, kristal komposto kaselerindeyse koyu bir şerbet vardı. Zaman zaman duyulan sıcak, ağız dolusu, dizginsiz bir kahkaha, ziyafetin siyasi ciddiyetini bozuyordu. Herkesi ilgilendiren ortak konu konuşulurken arada bir ufak tefek kişisel meseleler de tartışılıyordu. Genç kadınlar, harpiskord[4] eşliğinde söyleyecekleri sevilen şarkılardan, menüet’den[5] ve yeni İngiliz dansından bahsediyorlardı. Eski güzel genç kızlık günlerinde nasıl dans ettiklerini göstermek için birkaç numara yapmaya söz veren o olmazsa olmaz yaşlı kadınlardan da bir tane vardı. Bana yakın oturan bir adam, başka bir adama, Loanda’dan aldığı bir mektuba göre yakında zencilerle dolu yeni gemilerin geleceği haberini veriyordu. Yeğeni, aynı mektupta kırk kişi için anlaşabileceklerini söylemişti, bir diğerindeyse. .. Mektuplar cebindeydi. Bunları okumak için uygun bir zaman değildi, fakat diğer adama, sırf bu yolculuk sonunda yüz yirmi zenci alabileceğimize dair güvence vermişti.

Vilaça, ellerini çırparak, “Şşt... Şşt... Şşt...” dedi. Sesler, senfonik eserlerdeki ani bir este olduğu gibi birdenbire kesildi ve bütün gözler

konuşmacıya çevrildi. Ondan uzakta oturanlar, söylediklerinin tek kelimesini bile kaçırmamak için iyice kulak kesildiler. Daha adam konuşmaya başlamadan hafif fakat hevesli bir alkış duyuldu.

Bana gelince, ben orada tek başıma ve unutulmuş halde oturuyordum, arzularımı coşturan nefis bir tatlıyla baş başaydım. Her doğaçlama şiirden sonra hevesleniyor, bunun son olacağını umuyordum; ama şiirler bitmiyor, ben de tatlımı alamıyordum. İlk hareketi yapmak kimsenin aklına gelmiyordu. Masanın başında oturan babam, konukların neşesinin tadını çıkarıyordu; onların kocaman mutlu yüzlerine, yiyeceklere, çiçeklere bakarak gülümsüyor, mükemmel bir yemeğin etkisiyle birbirlerinden uzak insanlar arasında kurulan yakınlığın keyfini sürüyordu. Aldığı hazzın farkındaydım, zira gözlerimi bir tatlıya bir de ona çevirip tatlıdan biraz yiyebilmek için sessizce izin istiyordum. Ama boşuna... Misafirlerine baktığında kendi yansımasından başka bir şey görmüyordu. Doğaçlama şiirler, denizin sonsuz dalgaları gibi bir diğerini takip ediyor; beni arzularımı dizginlemeye, tatlı yeme isteğimi ertelemeye zorluyordu/ Sabrımı elimden geldiğince korudum, ki bu çok uzun sürmedi. Önce alçak sesle tatlımı istedim, ama kısa süre sonra bağırıp haykırmaya, tepinmeye başladım. İstesem bana seve seve güneşi bile verecek olan babam, kölelerden birine bana tatlı servisi yapmasını söyledi, fakat artık çok geçti. Emerenciana Teyze beni zorla sandalyemden kaldırmış, bağırıp çağırmama aldırmadan köle kadınlardan birine teslim etmişti.

Konuşmacının suçu kısaca şöyle özetlenebilir: Tatlı servisini geciktirmiş ve masadan kaldırılmama neden olmuştu. Bu da benim intikam planlarına başlamam için yeterliydi; intikamım öyle acı olacaktı ki ona iyi bir ders verecek, tercihen onu gülünç duruma düşürecekti. Çünkü Doktor Vilaça saygın bir insandı; dengeli ve ağır bir adamdı, kırk yedi yaşındaydı, üstelik evliydi ve bir babaydı. Kağıttan kuyruk takmakla veya saçını çekmekle yetinecek değildim; ona çok daha ağır bir ceza vermem lazımdı. Gecenin devamında gözümü ondan ayırmamaya karar verdim; herkes bahçeye çıkıp çiftler halinde gezerken de onu takip ettim. Onu, güçlü ve sağlıklı orta yaşlı bir hanım olan, Başçavuş Domingues'in kız kardeşi Dona Eusebia ile konuşurken gördüm. Dona Eusebia, güzel sayılmasa da kesinlikle çirkin denemeyecek bir hanımdı.

“Ben size çok kızdım,” diyordu Dona Eusebia.

“Neden?”

“Çünkü... Bilmiyorum işte... Kaderim buymuş... Bazen keşke ölsem diyorum...”

Sık çalıların arasına girdiler; akşam karanlığı çökmüştü; ben de onları takip ettim. Vilaça’nın gözleri şaraptan ve şehvetten parlıyordu.

“Bırak beni!” dedi Dona Eusebia.

“Kimse bizi göremez. Ölmek mi dedin bir tanem? Onu da nereden çıkardın! Biliyorsun, sen ölürsen ben de ölürüm... Ne diyorum ben? Ben zaten her gün ölüyorum, tutkudan, hasretten... ”

Dona Eusebia, mendilini gözlerine götürdü. Meşhur ozan, uygun bir alıntı bulmak için hafızasını zorluyordu; sonunda, sonraki bir tarihte Judeu’nun opera güftesinden olduğunu öğrendiğim şu sözleri söyledi:

“Ağlama aşkım, şafağın kızılı gözlerinde yansımasın.” Bunu söyledikten sonra kadını kendisine çekti. Dona Eusebia biraz direndi, ama bu çok kısa sürdü. Yüzleri buluştu ve ben, bir öpücüğün, ürkek bir öpücüğün sesini duydum.

“Doktor Vilaça, Dona Eusebia’yı öptü!” diye bağırarak bahçede koştum.

Bu söz, bahçedekilerde şok etkisi yarattı. Herkes olduğu yerde kalakaldı, hem sersemlemiş hem de etkilenmişlerdi; birbirlerine bakıyor, ağızlarına kapattıkları ellerinin ardından gülüşüp fısıldaşıyorlardı. Anneler, havanın fazla rutubetli olduğu bahanesiyle kızlarını götürüyorlardı. Yaptığım boşboğazlık babamı hakikaten kızdırmıştı. Kulaklarımı çekti, ama gerçekte olduğundan çok daha sert çekiyormuş gibi yapıyordu. Ertesi gün öğle yemeğinde babam olup bitenleri hatırlayınca güldü ve “Seni hergele seni! Seni hergele seni!” diyerek burnumu sıktı.

13. Bir Atlayış

Şimdi hazırlanalım ve okulu atlayalım; okumayı, yazmayı, saymayı, arkadaşlarıma vurmayı, arkadaşlarımın bana vurmasını, tepelerde, kumsallarda, küçük bir yaramaz nerede yaramazlık yapabilirse orada şeytanlık etmeyi öğrendiğim o sıkıcı okulu...

O günlerde acıdan payımı alıyordum: Azarlar, cezalar, uzun ve zor dersler eksik olmuyordu. Fakat bunların dışında pek ' bir sorumluluğum yoktu, olanlar da hafif şeylerdi. Ama sopa ağırdı, yine de... Ah sopa, çocukluk günlerimin kabusu, yaşlı, kel ve sıska bir öğretmenin elinde, *compelle intrare'si*[5] olunca alfabeyi, dilbilgisini, yazı düzenini ve bildiği diğer her şeyi beynime kazımıştı. Yenilikçiler seni hor görüyor; ama keşke ben sakalsız ruhumla, cehaletimle ve Napolyon'un büyük kılıcından daha üstün olan oyuncak kılıcımla, 1814 yılındaki o küçücük kılıçla, senin boyunduruğunda kalsaydım! İlk harflerimi yazdığım günlerin yaşlı öğretmeni, sonuçta sen benden ne bekledin? Dersimi iyi öğrenmemi ve sınıfta iyi davranışlar içinde olmamı, ki bunlar hayatın, yani yüksek lisans profesörümün -ki onunla aranızdaki fark, senin beni kor-kutsan da asla kızdırmamandı- beklediklerinden farklı şeyler değildi. Şimdi bile seni ayağında beyaz terliklerin, sırtında beyaz önlüğün, elinde enfiye kutun, mendilin ve tıraşlı yüzünle sınıfa girerken görüyorum; oturuyorsun, ağzından soluyor, tehditkar bir şekilde mırıldanıyor, bir çimdik enfiye alıp ilk dersi dinlememizi söylüyorsun. Sen bunu yirmi üç yıl boyunca kimse seni fark etmeden, yön-temli bir şekilde, Rua do Piolho'daki ufacık bir evde ve dünyadan uzakta, sıradanlığınla asla dünyayı sıkmadan yaptın; ta ki bir gün karanlığa doğru büyük yolculuğunu yapana kadar; o zaman da ihtiyar bir siyah uşak dışında kimse yas tutmadı. Yazmanın temel kurallarını senden öğrenmiş olan ben bile...

Seni Ludgero Öğretmen olarak bilirlerdi, ama ben buraya tam adını yazacağım: Ludgero Barata (hamamböceği).

Bu talihsiz isim, şakalarımıza malzeme olmaktan bir türlü kurtulamıyordu. İçimizden biri, Quincas Borba, adamcağıza çok zalimce davranırdı. Haftada iki üç kere öğretmenin pantolonunun cebine, masasının çekmecesine veya hokkasının yanına ölü hamamböcekleri koyardı. Öğretmen, böceği ders esnasında bulursa hemen ayağa fırlar, öfkeli gözlerle sınıfa bakar ve bize aklına gelen en kötü ve en aşağılayıcı hakaretleri ederdi: Haşereler, küçük

serseriler, pis sokak çocukları. Bazılarımız ürker, bazılarımız bir şeyler mırıldanırdı; ama Quincas Borba sükûnetini korur, gözlerini boşluğa dikip masum masum bakardı.

Bu Quincas Borba eşsiz bir çocuktu. Ben ne çocukluğumda ne de hayatımın geri kalanında ondan daha tatlı, daha yaratıcı, daha yaramaz bir çocuk gördüm. Onun yalnızca okulda değil, bütün şehirde eşi benzeri yoktu. Hatırı sayılır miktarda malı mülkü bulunan bir dul olan annesi, oğlunu çok sever ve ona her istediğini verirdi. Giysileri genellikle düzgün, hatta abartılı olurdu ve peşinde şık giyimli bir uşakla gezerdi. Ama adam, okulu asıp kuş yuvası toplamamıza, dağda bayırda kertenkele peşinde koşmamıza ya da sokaklarda işsiz güçsüz iki serseri gibi amaçsızca dolaşmamıza ses çıkarmazdı. Hele Espirito Santo şenliklerinde öyle harika bir imparator olurdu ki Quincas Borba! Onu tahtta görmek müthiş bir zevkti.

Oyunlarımızda da o Mp kral, rahip, general, yüksek memur, artık ne varsa o olurdu. Keratanın halinde, tavrında acayip bir kendine güven, bir tutarlılık ve azamet vardı. Kimin aklına gelirdi ki... Şimdi kalemimizi kaldıralım da Quincas Borba'nın kaderini vaktinden önce anlatmayalım. Onun yerine, Brezilya'nın siyasi bağımsızlığını kazandığı, benimse ilk kez esir düştüğüm 1822 yılına atlayalım.

14. İlk Öpüşme •

On yedi yaşındaydım; dünyayı ve kendimi, üst dudağımın tepesindeki tüylerin bıyık olduğuna inandırmaya çalışıyordum. Canlılık ve azim dolu gözlerim, yüzümün en erkeksi yanıydı. Kibirli hareketler içinde olduğum için erkek gibi davranan bir çocuk mu, yoksa çocuk gibi davranan bir erkek mi olduğumu bilmek zordu. Her halükarda yakışıklı bir delikanlıydım, yakışıklı ve cesurdum, ayağımda çizme ve mahmuzlarımla hayatın içine dörtnala gidiyordum; elimde kamçım, damarlarımda coşkuyla akan kanla, romantiklerin ortaçağ şatolarında bulup, yaşadığımız yüzyılın sokaklarına bıraktığı, eski' halk şarkılarındaki o at gibi heyecanlı, güçlü, cesur. bir kısrağa biniyordum. Romantikler bu hayvancağıza neredeyse ölene kadar binmiş, • hayvan sonunda bir hendeğe yığılıp kalınca da onu gerçekçiler bulmuş, eti yaralar ve kurtlarla dolu bu hayvanı, acıyıp kitaplarına koymuşlardı.

Evet, yakışıklıydım, şıktım, zengindim. Birden fazla kadının düşünceli yüzlerinin karşımda eğildiğini, istekli gözlerle bana baktıklarını düşünmekle hata etmiş olmazsınız. Fakat onların arasında beni esir alan bir... Bir...

Bunu söylesem mi söylemesem mi bilmiyorum; çünkü bu kitap, hiç değilse yazılış maksadı bakımından, iffetli bir kitap; bu kitabı yazarken acayip iffetli olması maksadını güttüm. Ama her şeyi anlatmayacaksam hiçbir şey anlatmayayım daha iyi. Beni esir alan kişi Marcella'ydı. Genç tüfeklerin taktığı isimle, "Muhteşem Marcella" adında bir İspanyol kadın... Genç tüfeklerin de hakkı vardı hani. Samimi bir anında bana, sebze yetiştiren Avusturyalı bir çiftçinin kızı olduğunu söylemişti, oysa herkes onu Fransız işgalinin kurbanı olan, önce yaralanıp, sonra hapse atılan ve Marcella daha on iki yaşındayken kurşuna dizilen Madridli bir avukatın kızı sanıyordu. *Cosas de Espafia*.

Ama babası ister sebze yetiştiren bir çiftçi olsun ister bir avukat, Marcella köylü masumiyetinden tamamen yoksundu ve hukukun basit etik kurallarını dahi kabul edip etmediği belli değildi. Genç ve güzel bir kadındı, neşeliydi, herhangi bir ahlak kuralına sahip değildi; fakat dönemin ciddiyetinin, ölçüsüzlüğünü sokaklarda sergilemesine izin vermeyişi onu birazcık dizginliyordu. Lükse düşkün ve sabırsızdı, paraya ve genç erkeklere de bayılıyordu. O yıl, Xavier adında zengin ve veremli bir herifin aşkından ölüyordu. Bulunmaz bir av...

Onu ilk defa, bağımsızlık bildirgesinin okunmasından sonra havai fişeklerin atıldığı, baharın, insanlardaki toplum ruhunun uyanışının kutlandığı gece Rocio Grande'de gördüm. İki delikanlıydık, halk ve ben; çocukluktan yeni çıkmıştık, gençliğin hevesi ve coşkusuyla doluyduk. Onu bir tahtırevandan inerken görmüştüm; zarif ve büyüleyiciydi, ince vücudunun hatları belirgindi ve onda, iffetli kadınlarda görmediğim bir küstahlık vardı. Uşağına, "Peşimden gel," dedi. Ben de uşağı gibi peşinden gittim; sevgiyle, coşkuyla, içim o ilk şafaklarla dopdolu olarak onun peşinden gittim. Birinin, onun arkasından, "Muhteşem Marcella" dediğini duydum; Joao Amca'nın onun hakkında söylediklerini hatırladım ve itiraf edeyim ki gerçek anlamda, biraz başım döndü.

Üç gün sonra amcam, baş başa kaldığımız bir sırada Cajueiros'ta, kadınların da bulunacağı yemekli bir partiye gitmek isteyip istemediğimi sordu. Gittik; parti Marcella'nın evindeydi. Xavier, o veremli haliyle yemeğe başkanlık ediyordu; bense gözlerimi de aklımı da ev sahibesinden alamadığım için neredeyse hiçbir şey yemedim. Bu İspanyol kızı nasıl da güzeldi! Ondan başka yedi sekiz kadın daha vardı -hepsi az çok hafifmeşrepti- ve tümü de güzel ve alımlıydı, ama o İspanyol kızının güzelliği yok mu... Duyduğum coşku, içtiğim şaraplar, otoriter ve düşüncesiz mizacım beni eşi benzeri görülmemiş bir şey yapmaya sevk etti: Evden ayrılırken, tam sokak kapısına vardığımızda amcama beni bir dakika beklemesini söyledim ve biraz önce indiğim merdivenleri tekrar çıktım.

Merdivenin başında duran Marcella, "Bir şey mi unuttun?" diye sordu.

"Mendilimi unutmuşum."

Salona dönebileyim diye yolumdan çekildi; o zaman ellerini tuttum, onu kendime çektim ve öptüm. Bir şey dedi mi, bağırdı mı, birini çağırdı mı bilmiyorum; tek bildiğim, sarhoş gibi tökezleyerek yıldırım hızıyla merdivenden indiğim.

15. Marcella

Kör arzunun savaş atına değil de sabrın kurnaz, inatçı eşeğine binerek Rocio Grande'den Marcella'nın kalbine gitmem otuz günümü aldı. Aslında bir kadının direncini kırmanın iki yolu vardır: "Europa ile Boğa" örneğinde gördüğümüz vahşi yol ve "Leda ile Kuğu" ya da "Danae ile Altın Yağmuru" örneklerinde gördüğümüz dolaylı yol. Ben, Zeus'un icadı olan bu üç örneğin modası geçtiği için onların yerine "at ve eşek" benzetmelerini kullandım. Başvurduğum numaraları, verdiğim rüşvetleri, sürekli yer değiştiren özgüven ve korku duygularımı, yıkılan umutlarımı veya başlangıç dönemiyle ilgili başka herhangi bir hatıramı anlatmayacağım. Ama emin olun, eşek de süvari atı kadar iyi bir hayvan. Dahası, söz konusu olan Sancho'nun eşeği gibi, gerçek bir filozof. O, bahsettiğim sürenin sonunda beni Marcella'nın evine bıraktı; ben de onun sırtından indim, sağrısına bir şaplak atıp onu çayıra yolladım.

Gençliğimin ilk heyecanı, bana öyle tatlı geliyordun ki! Sende, İncil'deki yaratılışta anlatılan ilk güneş ışığının etkisi vardı. Daha yeni oluşmuş bir dünyanın yüzeyine vuran güneş ışıklarını bir düşünsenize! İşte böyle bir heyecan içindeydim, sevgili dostum okur, sen de bir zamanlar on sekiz yaşında olduysan seninkinin de öyle olduğunu hatırlıyorsundur.

İhtirasımızın veya ilişkimizin, ya da artık buna ne isim vermek isterseniz onun (isimler benim umurumda değil) iki evresi vardı: Konsüllük evresi ve imparatorluk evresi. Kısa süren ilk evrede Xavier ile beraber yönetimdeydik, ama onun, Roma hükümetinin yönetiminde kendisine ortak olduğumdan haberi yoktu. Fakat artık saflığı, gözünün önündeki kanıtları görmezden gelmeye yetmeyince Xavier tahttan çekildi ve bütün güç bende toplandı: Bu da Sezar evresiydi. Tüm evren benimdi; ne yazık ki karşılıksız bir şekilde değil. Para toplamam, çoğaltmam, bulmam lazımdı. Önceleri babamın cömertliğini sömürdüm, bana her istediğimi hemen, hiç laf etmeden, hatta seve seve veriyordu; herkese benim de artık genç bir hovarda olduğumu, tıpkı onun gençliğine benzediğimi söylüyordu. Ama onun iyi huyluluğunu öyle bir sömürmeye başladım ki artık cömertliğini biraz kısmaya başladı, sonra eli giderek daha sıkılaştı. Ben de anneme koştum ve onu, kimseye çaktırmadan, mutfak parasının bir kısmını bana vermeye ikna ettim. Para çok azdı, ben de başvurabileceğim en son kaynağı kullanmaya başladım: Bana kalacak mirastan yiyordum; ileride çok büyük faizle geri ödemek üzere borç alıyordum.

Ona güzel bir ipek veya mücevher alınca Marcella, "Aman, sen beni kızdırmaya çalışıyorsun herhalde... Bu yapılacak şey mi? Ne kadar pahalı..." derdi.

Aldığım şey bir mücevherse bu sözleri, mücevheri parmakları arasına alıp incelerken, ışığa tutup bir o tarafa bir bu tarafa çevirerek bakarken söyler, sonra da beni coşkuyla tekrar tekrar öperdi; ama itiraz etse de neredeyse mutluluktan gözleri dolar, onu öyle görmek de beni sevindirirdi. Eski, altın Brezilya dobra'larına bayılırdı; ben de ona bunlardan elimden geldiğince çok bulup götürürdüm; Marcella bunları küçük bir demir kutuya koyar, kimse de kutunun anahtarının nerede olduğunu bilmezdi, çünkü kölelerine güvenmiyordu. Cajueiros'ta oturduğu ev kendi-sinindi. Evdeki her şey kıymetli ve iyi bir zevkin göstergesiydi: Gül ağacından oyma mobilyalar,

aynalar, vazolar, gümüş takımlar... Kendisine Anayasa Mahkemesi'nden bir hakimin hediye ettiği, Hindistan'dan getirilmiş güzel gümüş takımlar... O iğrenç gümüşler, sinirlerimi feci derecede bozuyordu. Sahibine de söyledim bunu; bunlardan ve eski aşıklarından kalan diğer eşyalardan ne kadar rahatsız olduğumu ondan hiç saklamıyordum. Ama beni dinlemiyor ve bana gülüyordu, içten bir kahkaha oluyordu bu. Fakat yalnızca içten değildi, bu kahkahada, o zamanlar pek anlamadığım bir şey daha vardı; şimdi hatırlıyorum da onun kahkahası olsa olsa Shakespeare'in cadılarından biriyle Klopstock'un meleklerinden birinin çiftleşmesi sonucu doğacak bir yaratıktan beklenebilirdi. Yeterince iyi açıklayabildim mi, bilmiyorum.

Benim aptalca kıskançlığımın farkına varınca bunu iyice körüklemeye başladı sanki. Böylece bir gün ona kuyumcuda gördüğü bir gerdanlığı alamayınca bana sadece şaka yaptığını, aşkımızın alevinin canlanması için öyle adi bir şeye gerek olmadığını söyledi.

İşaret parmağını tehditkar bir şekilde bana doğru sallayarak, “Benim o kadar basit biri olduğumu düşünürsen, seni asla affetmem,” dedi.

Sonra da küçük bir kuş çevikliğiyle ellerini açtı, yüzümü ellerinin arasına alıp beni kendisine çekti ve bir çocuk sevimliliğiyle yüzünü buruşturdu. Sonra, kanepeye uzanarak açık sözlülükle bu konudan bahsetmeye devam etti. Kimsenin sevgisini satın almasına izin vermezdi. Başkalarının sevgi sandığı bir şeyi bol bol satmıştı, ama gerçek sevgisini pek az kişiye vermişti. Mesela iki yıl önce gerçekten sevdiği Teğmen Duarte, tıpkı benim gibi, çok büyük kişisel fedakarlıklarda bulunmadan ona pek değerli bir şey alamıyormuş; o da adamdan yalnızca kendisine özel bir günde hediye ettiği altın haç gibi ucuz hediyeleri rahatça kabul ediyormuş.

“İ şte bu...”

Bunu söylerken elini göğsüne soktu ve mavi bir kurdeleye bağlı olan ince bir haçı çıkardı.

Haça iyice baktım. “Ama bu haç... Sen bana bunu babanın... ”

Marcella, hayır anlamında başını salladı.

“Seni üzmemek için küçücük bir yalan söylediğimi anlamadın mı? Gel bakalım *chiquito,* bana biraz güven... Duarte’yi sevmiştim, ama artık bittiğine göre ne önemi var? Bir gün seninle ayrılınca... ”

“Böyle konuşma!” diye bağırdım.

“Her şeyin bir sonu var. Bir gün... ”

Sözü bir hıçkırıkla kesildi. Uzandı, ellerimi avcuna aldı, beni göğsüne çekti ve yumuşak bir sesle kulağıma, “Asla aşkım, asla,” diye fısıldadı. Yaşlarla dolan gözlerimle ona teşekkür ettim. Ertesi gün gerdanlığı alıp ona götürdüm.

“Ayrılınca takıp beni hatırlarsın,” dedim.

Marcella beni önce ağırbaşlı bir sessizlikle karşıladı. Sonra çok etkileyici bir hareket sergiledi: Gerdanlığı pencereden atmaya davrandı. Hemen kolunu yakaladım; bana o kadar kötü davranmaması, gerdanlığı atmaması için yalvardım. Gülümsedi ve gerdanlığı atmadı.

Ama fedakarlıklarımın karşılığını sonuna kadar aldım. Vicdanının ve duygusal gerekliliklerin de etkisiyle her arzumu tüm kalbiyle tatmin etmeye çabalıyordu. Genellikle isteklerim saçma şeyler, çocukça kaprislerdi: Onun belli bir şekilde giyinmesi, şunu değil de bunu giymesi, bazı aksesuarları kullanması, beraber yürüyüşe çıkmak ve buna benzer ufak tefek şeyler. Hoş sohbeti ve gülümsemesiyle her isteğimi yerine getirirdi.

“Sana karşı koymak imkansız,” derdi. “Sende Arap kanı var herhalde.”

Sonra, benim büyüleyici bulduğum bir itaatle istediğim elbiseyi giyer, danteli veya küpeyi takardı.

Cuba (Port.): Fıçı. (ç.n.)

2

Chimene, kim derdi? Rodrigue, kim inanırdı? (ç.n.)

3

“Ev bana ait, çekip gitmesi gereken sizsiniZ:” (ç.n.)

4

Klavsene benzer eski tip piyano. (ç.n.)

üç tempolu ağır ve eski bir dans. (ç.n.)

5

Compelle intrare (Lat.): Zorla içeri sokun. (ç.n.)

16. Ahlaksızca Bir Düşünce

Şimdi aklıma ahlaksızca bir düşünce geldi; bu, aynı zamanda kelime seçimimdeki bir hatayı düzeltmeye de yarayabilir. Sanırım 14. Bölüm'de Marcella'nın, Xavier'in aşkından öldüğünü söylemiştim. Ölmüyor, yaşıyordu. Yaşamak, ölmekle aynı şey değildir. Bunu hangi kuyumcuya sorsanız doğrulayacaktır ki kuyumcular, incelikli söz söylemede en başarılı insanlardır. Canım kuyumcular, sizin incik boncuklarınız ve hazırladığınız ödeme planları olmasa aşkın hali nice olurdu? Dünyadaki kalp ticaretinin en az beşte biri, hatta belki üçte biri sizden sorulur. İşte aklımdaki ahlaksızca düşünce buydu. Belki "ahlaksızca" değil de "anlaşılmaz" desek daha doğru olacak. Yani, demek istiyorum ki dünyanın en güzel alnına değerli taşlardan bir taç taksanız, ne daha az güzel ne de daha az sevecen olur. Mesela Marcella daha az güzel değildi ve beni seviyordu.

17. Trapeze ve Başka Şeylere Dair

... Marcella beni tamı tamına on beş ay ve on bir *conto* kadar sevdi. Babam on bir *conto* kısmını öğrendiğinde tehlikeyi anladı; işin bir gençlik macerasının sınırlarını çoktan aştığını fark etmişti.

"Artık yeter," dedi, "Avrupa'ya gidecek ve orada üniversitede, muhtemelen Coimbra'da okuyacaksın. Senin

ciddi bir adam olmanı istiyorum, hırsız ve serseri değil." Yüzümdeki şaşkınlık ifadesini görünce de şunu söyledi: "Doğru duydun, hırsız dedim. Bana bunu yapacak bir evlada başka ne diyeyim..."

Cebinden, benim imzalamış olduğum senetleri çıkardı -bunları ödemişti- ve gözümün önünde salladı. "Şunlara bak! Süslü serseri! Genç bir adam kendisinin ve ailesinin onurunu böyle mi korur? Sen, atalarımın ve benim bu paraları kumarhanelerde veya sokaklarda serserilik yaparak mı kazandığımızı sanıyorsun? Bugünden itibaren ya adam olursun ya da benden beş kuruş işlemez."

Babam çok öfkelenmişti, ama öfkesi hafifti ve kısa sürdü. Başka zaman olsa beni Avrupa'ya yollamak istemesine itiraz ederdim, ama ağzımı bile

açmadan sessizce dinledim; Marcella'yı da yanımda götürebilirim diye düşünüyordum.

Marcella'ya gittim, yaşadığım sorunu anlattım ve benimle gelmesini istedim. Gözlerini tavana dikti ve hiçbir şey demedi. Ben ısrar edince Rio'da kalacağını, Avrupa'ya gidemeyeceğini söyledi.

“Neden ki?”

“Gelemem,” dedi üzüntüyle; “gidip de Napolyon'un zavallı babacığımı öldürdüğü havayı soluyamam.”

“Hangi babanı? Çiftçiyi mi avukatı mı?”

Marcella'nın alnında kırışıklıklar belirdi ve dillerinin arasından bir *seguidüla*[1] döküldü. Birkaç saniye sonra sıcaktan yakındı ve bir bardak elma şarabı istedi. Bir kadın köle, harcadığım on bir conto'nun bir kısmını temsil eden gümüş bir tepside şarabı getirdi. Marcella, kibarca bana da şarap ikram etti; benim yanıtımsa tepsiyi elimin tersiyle itip bardağı devirmek oldu. Şarap, Marcella'nın elbisesinin korsajına boydan boya döküldü; siyah kadın çığlık atınca ona bağırıp dışarı çıkmasını söyledim. Mar-cella ile baş başa kalınca o ana kadar bastırdığım çaresizliğimi serbest bıraktım: Ona bir canavar olduğunu, beni hiçbir zaman sevmediğini, beni aşağılamaların en kötüsüne maruz bıraktığını, üstelik yaptıklarını mazur gösterecek bir samimiyetten de yoksun olduğunu söyledim. Elimi kolumu oradan oraya savurarak ona çirkin hakaretler ettim. Marcella yerinden kıpırdamadı, tırnaklarını dişlerine vuruyordu, mermer gibi donmuştu. Onu ellerimle boğmak, hiç değilse dizlerime kapanmasını sağlayıp onu aşağılamak için ani bir istek duydum. İkincisinde karar kıldım; ama işler tersine döndü ve ben onun ayaklarına kapandım, pişman olmuştum ve yalvarıyordum. Ayaklarını öptüm, ona baş başa mutlu geçirdiğimiz ayları hatırlattım, birbirimize taktığımız sevgi dolu isimleri tekrarladım. Ellerini sıkı sıkı tutarak başım onun dizlerinin arasında, yerde oturuyordum; kafam karışmıştı, soluk so-luğaydım, hıçkırıklar içinde, beni terk etmemesi için ona yalvardım. Marcella bir süre gözlerini dikip bana baktı, ikimiz de susuyorduk; sonra sıkılmış gibi beni itti ve “Sinirlerimi bozuyorsun,” dedi.

Yerinden kalktı, hala ıslak olan elbisesini düzeltti ve salona bitişik olan yatak odasına doğru ilerledi. “Dur!” diye bağırdım. “Gitme... Ben...” Onu tutmak için uzandım, fakat artık çok geçti; yatak odasına girip kapıyı kilitledi.

Ne yapacağımı şaşırmış bir halde sokağa çıktım. Tanıdık birini görmeyeyim diye iki korkunç saat boyunca kimsenin olmadığı gözden uzak yerlerde dolaştım. İğrenç bir oburlukla, çektiğim acının tadını çıkartıyordum.

Arada sırada, yaşadığımız o kavga ve çatışmanın büyük bir kabus olduğunu ve ebediyen süreceğini düşünmek hoşuma gidiyordu; sonra kendimi başka bir şekilde kandın-yor ve yaşananları tamamen inkar edip ayağıma dolaşan gereksiz şeyler oldukları için aklımdan çıkarmaya çalışıyordum. Sonra hayatımın o dönemini tamamen kapatıp temiz bir sayfa açmak için bir an önce yola çıkmaya karar verdim; Marcella’nın, gittiğimi öğrendiğinde hasret ve vicdan azabına yenik düşeceği fikri hoşuma gitmişti. Bir vakitler beni tüm kalbiyle sevmiş olduğu için hiç değilse benimle ilgili bazı duyguları, düşünceleri olacaktı; tıpkı Teğmen Duarte ile ilgili olduğu gibi... O anda kıskançlık, pençelerini kalbime geçirdi; bütün varlığım, Marcella’yı da yanımda götürmem gerektiğini haykırıyordu.

Havayı yumruklayarak, “Bir şey yapmam lazım,” dedim.

Sonra aklıma işe yarar bir fikir geldi. Soyut kavramların geliştirilmesinde olduğu kadar cinsel arzuların da hizmetinde olan trapezim yine devreye girdi. Bu faydalı fikir, tıpkı daha önce yakının yaptığı gibi (2. Bölüm) trapezde sallandı. Fikir şundan ibaretti: Onu etkileyecektim, onu bütünüyle etkim altına alacak, başını döndürecek ve böylece elde edecektim; bunun için de yalvarmaktan çok daha sağlam bir yol tutmaya karar verdim. Sonuçlarından korkmaksızın son bir kredi daha aldım. Rua dos Ourives’e gittim ve şehirde mevcut olan en güzel mücevheri satın aldım; üzerine üç adet elmas yerleştirilmiş tarak biçimli fildişi bir tokaydı bu. Hemen Marcella’nın evine koştum.

Marcella’yı bir hamakta uzanmış buldum, gevşemiş ve tembel görünüyordu; bir bacağı hamağın kenarından sarkmıştı, ipek çoraplı ayak bileği ortadaydı, serbest bıraktığı saçları omuzlarına dökülüyordu, yüzünde sakin, neredeyse uykulu bir ifade vardı.

“Gel benimle,” dedim, “bir sürü paramız var, istediğin her şey senin olacak. .. Bak!”

Sonra ona elmaslı tokayı gösterdim. Marcella hafifçe irkildi, yerinde doğrulup oturdu, tek dirseğinin üzerine yaslanarak birkaç saniye tarağa baktı; gözlerini toka-dan alarak yine kendine geldi. Sonra saçlarını elime aldım, döndürerek kabaca topladım ve elmas tokayla tutturdum. Biraz geriledim, sonra tekrar ona yaklaştım, bir annenin titizliği ve sevgisiyle örgülerini düzelttim, saçının bir tarafını hafifçe bastırdım; bu genel düzensizliğe bir simetri katmaya çalışıyordum.

“İşte,” dedim.

İlk cevabı, “Aptal!” oldu.

İkinci cevabıysa, beni kendisine çekip, yaptığım fedakarlığın karşılığını bana verdiği en ateşli öpücükle ödemekti. Sonra tokayı çıkardı ve kullanılan mücevherleri, işçiliği büyük bir hayranlıkla inceledi, arada bir bana bakıyor, azarlarcasına başını iki yana sallıyordu.

“Neler yapıyorsun sen böyle!” dedi.

“Benimle gelecek misin?”

Marcella bir an düşündü. Gözlerini benden duvara ve duvardan tokaya çevirirken yüzünde beliren ifadeden hoşlanmadım; ama sorumu kararlılıkla cevapladığı an huzursuzluğum geçti:

“Geleceğim. Ne zaman yola çıkıyoruz?”

“İki üç güne kadar...”

“Geleceğim.”

Dizlerimin üzerine çöküp ona teşekkür ettim. Eski günlerdeki Marcella’ya kavuşmuştum, bunu kendisine de söyledim. Bunun üzerine gülümsedi ve ben merdivenden inerken tokayı çıkarmaya gitti.

18. Koridordaki Hayal

Merdivenin dibindeki karanlık koridorda soluklanıp sakinleşmek, kafamdaki dağınık düşünceleri toparlamak -kısacası böylesine derin ve çelişkili duygusal deneyimlerden sonra kendime gelmek- için bir an durdum. Mutlu olduğuma kanaat getirdim. Elmaslar mutluluğuma biraz gölge düşürüyordu, orası kesin, ama güzel bir kadının hem Yunanlıları hem de hediyelerini sevebileceği de kesindi. Dahası, Marcella’ma güveniyordum; belki hataları vardı, ama beni seviyordu.

Koridorun tavanına bakarak, “O bir melek!” diye mırıldandım.

Orada, Marcella’nın benimle alay eden gözlerini gördüm; birkaç dakika önce gördüğüm ifadeyi, güvensizlikten gelen ürpertiyi taşıyor ve aynı anda hem Bakbarah’ın, hem benim olan bir burnun üzerinde parlıyorlardı. *Binbir Gece Masallarının* zavallı aptal aşığı! Seni vezirin karısının peşinden dehlizler boyunca koşarken görüyorum, kendisini elde etmen için sana işaret ediyor, sense koşuyorsun, koşuyorsun, koşuyorsun; sonunda bahçe yolundan geçip sokağa çıktığındaysa deri tüccarları, haline gülüp seni dövüyorlar. Sanki Marcella’nın koridoru bahçe yolu, dışarıdaki sokaksa Bağdat’taki sokak gibi geldi bana. Gerçekten de sokak kapısına doğru baktığımda üç deri tüccarı gördüm. Birinin üzerinde papaz cüppesi, diğerinin üzerinde uşak önlüğü, üçüncüdeyse gündelik kıyafetler vardı. Üçü birden kapıdan içeri, koridora girdiler; kollarımı sıkı sıkı tutup beni bir gezinti arabasına soktular -babam sağımda, rahip amcam solumdaydı, uşak kıyafetli adamsa sürücü kabinine geçti- ve beni komiserin evine götürdüler, oradan da Lizbon’a gidecek olan bir kalyona yollandım. Ne kadar direndiğime inanamazsınız; ama karşı koymam beyhudeydi.

Üç gün sonra, kederli ve suskun, tehlikeli suları geçtim. Ağlamıyordum bile; aklımda sabit bir fikir vardı. Lanet olasıca sabit fikirler! Bu defa aklımdaki fikir, Marcella’nın adını tekrarlayarak kendimi okyanusa atmaktı.

19. Gemide

On bir yolcuyduk: Deli bir adamla karısı, zevk için seyahat eden iki genç adam, dört tüccar ve iki hizmetkar vardı. Babam beni, öncelikle kaptan olmak üzere, en önemli kişilere emanet etmişti; ama kaptanın kendi sorunları vardı, en başta da akciğer vereminin son evrelerinde olan karısı.

Kaptan mı cenaze projemden kuşkulanmıştı, yoksa babam mı ona durumumu anlatmıştı bilmiyorum; ama gözünü benden ayırmadığının, nereye gitse beni de peşinden çağırdığının farkındaydım. Benim yanımda olmasının tamamen imkansız olduğu durumlarda da beni karısının yanına götürüyordu. Kaptanın karısı, yattığı sade, alçak yataktan neredeyse hiç çıkmıyor, öksürüyor ve bana Lizbon'u gezdirme sözü veriyordu. Sadece zayıf değil, neredeyse saydamdı; öldü ölecek bir haldeydi. Kaptan, belki de kendini kandırmak için, onun ölümünün yaklaştığına inanmıyormuş gibi davranıyordu. Kaptanın karısıyla ilgili ne bir şey biliyor, ne de bir şey bilmek istiyordum. Okyanusun ortasında, veremli bir kadının kaderi beni neden ilgilendirsindi ki? Benim bütün dünyam Marcella'dan ibaretti.

Bir gece, bir cumartesi gecesi, ölmek için uygun bir fırsat buldum. Dikkatlice güverteye çıktım, ama orada küpeşteye yaslanmış, ufka bakan kaptanı gördüm.

“Fırtına mı yaklaşıyor?” diye sordum.

“Hayır,” diye karşılık verdi, “hayır, gecenin ihtişamının tadına varıyorum. Bak: İlahi bir güzellik, değil mi?”

Konuşma tarzı, süslü laflara tümden yabancı ve kaba sandığım bu adamın gerçek kişiliğini yansıtıyordu. Kaptana baktım; şaşkınlığım hoşuna gitmiş gibiydi. Birkaç saniye sonra, elimi tutup ayı göstererek neden gece için bir kaside yazmadığımı sordu. Şair olmadığımı söyledim. Bir şeyler mırıldandı, geriye doğru iki adım atıp cebinden buruş buruş olmuş bir kağıt çıkardı; sonra, bir fenerin ışığında, deniz hayatının özgürlüğüne dair Horatius tarzında uzun bir kaside okudu. Kasideyi kendi yazmıştı.

“Nasıl- buldun?”

Ne dediğimi hatırlamıyorum; tek hatırladığım elimi kuvvetle sıktığı ve bol bol teşekkür ettiği. Sonra bana iki sone okudu, üçüncüyü de okuyacağı sırada biri gelip karısının onunla konuşmak istediğini söyledi. Kaptan, “Hemen geliyorum,” diyerek anlamlı, sevgi dolu bir sesle üçüncü soneyi okudu.

Yalnız kalmıştım; fakat kaptanın verdiği ilham, ruhumu kötü düşüncelerden arındırmıştı. Uyumayı, yani geçici bir ölümü tercih ettim.

Ertesi gün uyandığımızda, deli dışında herkesi dehşete düşüren bir fırtınanın ortasındaydık. Deliyse hoplayıp zıplamaya, kızının kendisini aldırmak üzere güzel bir araba gönderdiğini söylemeye başladı; o durumda olmasının sebebi de kızının ölümüymüş zaten. Kargaşanın ortasında,

kasırganın sesi arasında şarkılar söyleyip dans eden, uzun saçları birbirine dolaşmış, gözleri yuvalarından fırlayacakmış gibi görünen adamın o korkunç görüntüsü gözlerimin önünden hala gitmiyor. Arada bir duruyor, kemikli ellerini havaya kaldırıyor, parmaklarını çapraz tutuyor, sonra kareler, daireler çiziyor, gürültülü kahkahalar atıyordu umutsuzca. Karısı ona bakmaktan acizdi; ölüm korkusuna yenik düşmüş, azizlere yakarıyordu. Nihayet fırtına dindi. İtiraf edeyim ki bu, bana kalbimdeki fırtınayı unutturmakta da son derece başarılı oldu. Ölmeyi düşünen ben, ölüm beni almaya geldiğinde onunla yüzleşmeye cesaret edememiştim.

Kaptan, dostça bir ilgiyle, korkup korkmadığımı, gördüğüm manzarayı görkemli bulup bulmadığımı sordu. Doğal olarak konuşma, denizdeki hayat meselesine geldi dayandı. Kaptan, balıkçı idillerini beğenip beğenmediğimi sordu; safça, bunların ne olduğunu bilmediğim karşılığını verdim.

“Göreceksin,” dedi.

Bana kısa bir şiir okudu, sonra bir tane daha -karşılıklı konuşma biçiminde pastoral şiirlerdi bunlar- ve nihayet beş soneyle o günkü edebi paylaşımını tamamladı. Kaptan, ertesi gün, şiir okumadan önce, büyükannesi onun rahip olmasını istediği, kendisi de Latin alimi falan olmayı arzuladığı halde, çok özel ve zorlayıcı sebeplerin onu denizciliği seçmeye sevk ettiğini anlattı. Rahip olmamıştı, ama doğal yeteneği olarak kabul ettiği edebiyatı da hiç bırakmamıştı. Bunu kanıtlamak için hemen yüz mıs-ralık bir şiir okudu. Benim dikkatimi tek bir şey çekti: Kaptan, şiir okurken öyle el kol hareketleri yapıyordu ki gülmemi tutamıyordum, ama o, bu esnada kendi içine o kadar dönmüş oluyordu ki güldüğümü fark etmiyordu.

Günler, dalgalar ve şiirler gibi, geçip gitti, veremli kadının hayatını da beraberinde götürdü. Neredeyse ömrünün sonuna gelmişti. Bir gün, öğle yemeğinden kısa süre sonra, kaptan bana karısının o haftayı çıkaramayacağını söyledi.

“O kadar çabuk mu!” dedim şaşkınlıkla.

“Çok kötü bir gece geçirdi.” ■

Onu görmeye gittim. Açıkçası onu bulduğumda neredeyse son anlarını yaşıyordu, ama hala, beni üniversiteye götürmek için benimle beraber Coimbra’ya gitmeden önce, birkaç gün Lizbon’da dinlenmekten bahsediyordu. Acı ve şaşkınlık içinde onun yanından ayrıldım ve kocasını aramaya koyuldum. Kaptan, gemiye çarpıp kaybolan dalgaları izliyordu; onu teselli etmeye çalıştım. Bana teşekkür etti, aşkının hikayesini anlattı, karısının sadakatini ve fedakarlığını övdü, ona yazdığı bazı şiirler olduğunu söyleyerek bunları bana okudu. Birisi geldi ve karısının onu istediğini söyledi. İkimiz de onun yanına koştuk; nöbet gelmişti. O gün ve bir sonraki gün çok zor ve acılı geçti; üçüncü günse kadın öldü. Onu görmekten kaçtım; bana iğrenç geliyordu. Yarım saat sonra, kaptanı, başını ellerinin arasına almış, bir halat yığınının üzerinde oturur buldum. Onu rahatlatacak bir şey söylemeye çalıştım.

“Bir azize gibi öldü,” diye karşılık verdi ve bu sözler kendi zayıflığına yorulmasın diye ayağa kalktı. Başını yavaşça salladı ve ufka dikkatle uzun uzun baktı. “Gel,” dedi, “onu ebedî istirahatgahına götürelim.”

Ölü, birkaç saat sonra, alışıldık bir törenle denize bırakıldı. Törendekilerin yüzü, üzüntüyle gölgelenmişti; dul kalan adamın yüzü, korkunç bir yıldırımla paramparça olmuş kudretli bir kayayı andırıyordu. Derin bir sessizlik oldu. Deniz karnını açtı, ganimeti aldı, tekrar kapandı -hafif bir dalgalanma oldu- ve kalyon yoluna devam etti. Birkaç dakika geminin kıçında durdum; gözlerimi, içimizden birini bıraktığımız o belirsiz noktadan ayıramıyordum. Kaptanın yanına gidip kafasını dağıtmaya çalıştım.

Amacımı anlayan kaptan, “Sağ ol,” dedi, “senin nezaketini asla unutamam. Sana hak ettiğin mükafatı verse verse Tanrı verir. Zavallı Leocadia’cığım benim, cennette bizi unutma.”

Kendisine rahat vermeyen yaşları koluna sildi; ben de onu şiirlerle teselli etmeye çalıştım. Konuyu, bana okuduğu şiirlere getirip onları bir kitap halinde yayımlatmayı önerdim. Kaptanın gözlerinde bir heyecan belirdi.

“Belki bunu kabul edebilirim,” dedi, “ama bilemiyorum... Bunlar iyi şiirler değil.” İyi olduklarına dair yemin ettim. Ondan, karaya çıkmadan önce şiirlerini bir araya getirip bana vermesini istedim.

Bana karşılık vermeksizin, “Zavallı Leocadia!” diye mırıldandı. “Bir ceset... Deniz... Gök... Gemi...”

Ertesi gün, karısının ölümü ve cenazesini anlatan, yeni yazdığı bir mersiyeyi okudu. Sesi, kağıdı tutan eli titriyordu. Şiiri okumayı bitirdiği zaman, bu mısraların, yitirdiği hazineye layık olup olmadığını sordu.

“Evet,” dedim.

Bir an duraksayarak, “Şiirsel ilhamdan yoksun olabilirler,” dedi, “ama kimse duygu içermediklerini iddia edemez. Ama belki de duygular, şiirin değerini azaltıyordur.” “Ben öyle düşünmüyorum. Bence mükemmel bir şiir...” “Evet, herhalde, şeyi düşününce... Sonuçta bunlar alt tarafı bir denizcinin yazdığı birkaç mısra...”

“Aynı zamanda şair olan bir denizcinin...”

Omuz silkti, kağıda bakarak şiirini tekrar okudu; fakat bu defa ne sesi ne de elleri titriyordu, şiirin edebi özelliklerini vurguluyor ve mısralardaki söz sanatlarını, müziği ortaya çıkartıyordu. Bitirdiği zaman, bunun en tamamlanmış eseri olduğunu düşündüğünü söyledi, ben de ona katıldım. Elimi sıktı ve beni muhteşem bir istikbalin beklediği kehanetinde bulundu.

20. Üniversite Diploması Alıyorum

Muhteşem bir istikbal! Bu söz kulaklarımda çınlayarak ufka baktım. Bir fikir diğerinin yerini alıyor, Marcella’nın yerine hırs geçiyordu. Muhteşem bir istikbal mi? Belki ta-biatbilimci, ilim adamı, arkeolog, bankacı, devlet adamı, hatta piskopos olabilirdim - üstünlük, saygınlık, iyi bir konum getirdiği sürece hangi iş olsa olurdu. Hırs, bir kartal yavrusu gibi, kabuğunu kırmış, kehribar rengi gözlerinin delici nazarlarıyla dünyaya bakıyordu. Elveda aşk! Elveda Marcella! Elveda kaygısız hayatım; hezeyan dolu günlerim, elveda! Bebeklik giysilerim sizin olsun. Ben, durmadan çalışarak, zorlukları aşarak zafere gidiyorum!

Lizbon'da gemiden inip Coimbra’ya doğru yola çıktığımda kafamdaki düşünceler bunlardı. Üniversite, zor derslerle dolu upuzun bir listeyle beni bekliyordu. Derslerime, son derece vasat bir şekilde, ama diploma almamı

engellemeyecek kadar çalıştım; yasalarca belirlenmiş sürenin sonunda geleneksel bir törenle verdiler onu bana. Güzel seremoni ve eğlenceler içimi gururla, hatta gururdan da fazla bir şekilde, ayrılığın hüznüyle doldurdu. Coimbra'da bir çapkın olarak büyük ün kazanmıştım; kuş beyinli bir öğrenciydim, yüzeysel, gösterişçi ve kaprisliydim. Her türden maceraya düşkündüm; siyah gözlere ve yazılı sözleşmelere olan sarsılmaz inancım sonucu uygulamalı romantizm ve kuramsal liberalizmle meşgul olmuştum. İtiraf edeyim ki üniversite, bir diplomayla, aslında sahip olmadığım bir bilgiyi edinmiş olduğumu belgelediği gün kendimi biraz aldatılmış hissettim, ama yine de gurur-lanmıştım. Şöyle açıklayayım: Diploma bana bazı haklar tanıyan bir belgeydi; bana özgürlük vermekle beraber bazı sorumlulukları da beraberinde getiriyordu. Onu diğer eşyalarımın arasına koydum, Mondego kıyılarına veda edip kederli bir şekilde geri döndüm; ama içimde yoluma çıkanı ezip geçmeye, gücümü başkalarına göstermeye, eğlenmeye, yaşamaya -her günümün üniversite yıllarımdaki gibi geçmesine- yönelik bir dürtü, bir merak, bir arzu vardı.

21. Katırcı

Maalesef bindiğim eşek birden durdu ve yerinden kımıldamaya yanaşmadı. Kamçıladım. İki defa dört ayağı üzerinde zıpladı, sonra üç defa daha, sonra bir defa daha; bu son seferinde beni sırtından öyle bir attı ki sol ayağım üzengiye takılı kaldı. Hayvanın karnına tutunmaya. çalıştım, ama ürktü ve yokuş aşağı koşmaya başladı. Daha doğrusu koşmaya çalıştı; daha birkaç defa sıçramıştı ki tesadüfen orada olan bir katırcı yardımıma koşup hiç çaba harcamadan, kendisini tehlikeye atmadan eşeğin dizginlerini yakaladı ve onu durdurdu. Hayvan yatışınca ayağımı üzengiden kurtarıp kalktım. "Şansın varmış," dedi katırcı.

Hakkı vardı: Eşek koşmaya devam etse canım çok yanacaktı, sonunda ölebilirdim bile. Kırık bir kafa, iç kanama veya iç organlarımda oluşabilecek bir hasar, aldığım iyi eğitimin sonunu getirebilirdi. Belki de katırcı hayatımı kurtarmıştı; belki değil, buna emindim; bunu kanımda, canımda duyuyordum. İyi yürekli katırcı! Ben kendimi toparlamaya çalışırken o, özen ve beceriyle eşeğin koşum takımlarını tamir ediyordu. Yanımdaki beş altın paradan üçünü ona vermeye karar verdim; hayatımın değeri o kadar olduğundan değil -onun değeri sonsuz- ama onun, benim

hayatımı kurtarmak için yaptığı fedakarlığa uygun bir mükafat olabileceği için. Evet, altınlardan üçünü ona verecektim.

Dizginleri bana vererek, “Tamamdır,” dedi.

“Daha değil,” dedim, “ben hala kendime gelmeye çalışıyorum.”

“Neden, mesele nedir?”

“Neredeyse ölüyordum, değil mi?”

“Eşek koşup gitse belki ölürdünüz; ama Tanrı’mn inayetiyle her şey yoluna girdi.”

Heybelerimin yanına gittim, cebinde beş altınımın durduğu eski bir yeleği çıkardım; bu arada üç altın çok fazla değil mi, iki altın yetmez mi diye düşünüyordum. Belki de bir tane de yeterdi. Aslında tek bir altın, onu sevinçten havalara uçurmaya yeterdi. Kılık kıyafetine şöyle bir baktım; herhalde bu çulsuz, hayatında altın bir para görmemişti bile. O zaman tek altın para... Parayı cebimden çıkardım, güneşin altında nasıl parladığını gördüm. Arkam ona dönük olduğu için katırcı bunu görmedi; ama belki de bir şeylerden şüphelenmişti, çünkü eşekle tuhaf bir şekilde konuşmaya başlamıştı: Ona nasihat ediyor, iyi davranmasını, yoksa “nazik beyefendinin” kendisini cezalandıracağını falan söylüyordu. Bir baba nasihati yani... Tanrı’m sen bana yardım et, bir öpücük sesi bile duymuştum; katırcı, eşeği alnından öpüyordu.

“Ne oluyor!” dedim sertçe.

“Lütfen beni mazur görün, bu hınzır hayvan adama öyle bir bakıyor ki, sanki tamdık gibi... ”

Güldüm, bir an duraksayarak adamın eline bir gümüş *crusado* bıraktım ve eşeğime binip hızlı hızlı yola koyuldum; biraz huzursuzdum, daha doğrusu gümüş paranın adamda nasıl bir etki yaratmış olabileceğini kestiremiyordum. Ama arayı birazcık açınca dönüp baktım; katırcı eğilip teşekkürlerini sunuyordu, sevinçten uçuyor gibiydi. Öyle olması da lazımdı, diye düşündüm; ona iyi para vermiştim, belki de gereğinden fazlaydı bile.

Parmaklarımı üzerimdeki yeleğin cebine soktum, elime birkaç bakır para geldi, aslında katırcıya gümüş *crusado* yerine bu bozukluklardan vermem lazımdı. Sonuçta adamda bir ödül beklentisi veya erdemli bir davranışta bulunma kaygısı falan yoktu; o sadece doğal bir dürtüye, kendi mizacına, onun türünden olanlarda görülen bir alışkanlığa boyun eğmişti o kadar. Dahası, kaza olduğunda onun daha geride veya daha ileride değil de tam benim olduğum yerde olması da onun yalnızca takdir-i ilahinin bir aracı olduğunun göstergesiydi. Öyle ya da böyle, aslında onun davranışında kişisel bir erdem söz konusu değildi. Bu düşünce, kendimi berbat hissetmeme neden oldu; müsrif olduğuma kanaat getirdim; bu *crusado'yu* gençliğimdeki müsrifliğimin hesabına ekledim. Ciddi ciddi (gerçeği neden saklayayım) pişmanlık duymuştum.

22. Rio'ya Dönüş

Seni baş belası eşek, düşünce zincirimi bozdun. Haydi bari şu verdiğimiz molayı biraz daha uzatalım da yolda düşündüğüm diğer şeyleri, Lizbon'da, İberya Yarımadası'nın geri kalanında ve Avrupa'nın -tarihin o noktasında yeniden gençleşmiş gibi görünen yaşlı Avrupa'nın- diğer bölgelerinde yaşadıklarımı atlayalım. Hayır, Romantizm'in şafağına nasıl tanık olduğumu ya da İtalya'nın misafirperver kollarında *yaşadığım* -çünkü yazamadım- romantik şiiri anlatmayacağım; bu konular hakkında söyleyeceğim bir şey yok. Aslında hayatımın özünü ortaya koyduğum bu türden hatıralar yerine bir seyahatname yazmam gerekirdi.

Yıllarca seyahat ettikten sonra, babamın dönmem için yaptığı ricaları dinledim. "Gel," diyordu son mektubunda, "hemen yola çıkmazsan annenin ölüsünü görürsün!" Bu sözler bana tokat gibi çarptı. Annemi çok seviyordum; geminin bordasında bana ettiği son dua daha dün gibi hatırımdaydı. Kadıncağız, beni göğsüne bastırırken hıçkırıklar içinde, "Ah benim bahtsız oğlum, seni bir daha göremeyeceğim," demişti. Şimdiyse bu sözler, gerçekleşmiş bir kehanet gibi beynimde yankılanıyordu.

Mektubu, benim için hala Byron'ın mısralarının kokusunu taşıyan Venedik'te aldım. Kendimi bir rüyaya kaptırmıştım, geçmişte yaşıyordum, Venedik'i, Yüce Rönesans Cumhuriyeti olarak düşünüyordum. Aslında her şeye öyle bakıyordum. Bir defasında hancıya Venedik Dükü'nün o gün halkın arasına inip inmeyeceğini dahi sordum. "Hangi Venedik Dükü,

signor mio?” Aklım başıma geldi, ama düştüğüm yanılgıyı adama anlatmadım; sorduğum sorunun bir tür Amerikan bilmecesi olduğunu söyledim. Deneyimli bir hancının vereceği cevabı verdi: Başını salladı, anladığını göstermek için gülümsedi ve Amerikan bilmecelerine bayıldığını söyledi. Mektubu aldıktan sonra bütün bunları bıraktım -Venedik Dükü’nü, Hasret Köprüsü’nü, gondolları, Lord Byron’ı, Rialtolu hanımları-, her şeyi bıraktım ve kurşun hızıyla Rio de Janeiro’ya doğru yola çıktım.

Eve vardım. Durun, bu bölümü daha fazla uzatmayalım. Zaman zaman yazdığımı unutuyorum ve kalemim, kağıdı tüketerek yoluna devam ediyor; böylece benim yazarlığıma da büyük zarar veriyor. Uzun.' bölümler, sıkıcı okurlar için daha uygundur; fakat biz *büyük sayfalı kitapların insanları* arasında değil, *cep kitapları insanları* arasında yaşıyoruz ki onlar kısa metinleri, geniş marjinleri, şık matbaa harflerini, kenarları- yaldızlı sayfaları ve resimleri tercih ediyorlar. Özellikle de resimleri... Hayır, bu bölümü daha fazla uzatmayalım.

23. Üzücü Ama Kısa

Eve vardım. Memleketimi gördüğüm anda derin duygular hissettiğimi inkar edecek değilim. Bunun nedeni, siyasi bağlılığım olan yere dair değil, büyüdüğüm yere dair düşünceler, çocukluğuma dair hafızama kazınmış şeyler ve sahnelerdi: Sokak, kilise kulesi, köşedeki çeşme, omuzlarında şallarıyla kadınlar, efendileri tarafından türlü işler yaptırılmak üzere kiralanmış zenciler... Yeniden doğmaktan farksızdı bu. Ruhum, bir kuş gibi, yılların akıntısına kapılıp gitmeyi reddetmiş ve hayatın sellerinin kirletmediği saf ve temiz suyu bulabileceğini bildiği kaynağa doğru yönelmişti.

Tabii ki bunların hepsi sıradan şeyler. Ailemin yaşadığı üzüntü de sıradandı, hem de berbat bir sıradanlık-taydı. Babam, bana sarılırken ağlıyordu. “Annen daha fazla yaşayamayacak,” dedi. Annemi öldüren şey eski romatizması değil, mide kanseriydi. Zalimce bir acı çekiyordu, çünkü kanser, hastanın erdemlerine tamamen kayıtsız bir hastalıktır, onu kemirir durur; kanserin işi kemirmektir. Cotrim ile evlenmiş olan kız kardeşim Sabina, bitkinlikten ölecek gibiydi. Kızcağız geceleri ancak üç saat uyuyabiliyordu. Joao Amca bile üzgün ve mahzundu. Dona Eusebia ve

başka hanımlar da bizdeydi, onlar da aile üyeleri kadar üzgün ve ellerinden geleni yapmaya hazır görünüyorlardı.

“Oğlum!”

Acı, pençelerini bir anlığına annemin üzerinden çekti; hasta kadının, ölümün ebedî kanatlarını çırptığı yüzünde bir gülümseme belirdi. Yüzünün kurukafadan farkı yoktu. Aydınlık bir güne benzeyen güzelliği solup gitmişti; geriye kemiklerden başka bir şey kalmamıştı, kemikler de daha fazla zayıflamaz. Onu güçlükle tanıyabildim; sekiz dokuz yıldır birbirimizi görmemiştik. Yatağın yanına diz çöktüm, ellerini ellerimin arasına alıp hiç sesimi çıkarmadım; konuşmaya cesaret edemiyordum, çünkü her kelime bir hıçkırığa dönüşecekti ve ölmekte olduğunu öğrenmesinden korkuyorduk. Gereksiz bir korku! Gidici olduğunu biliyordu; bana kendisi söylemişti.

Ertesi sabah, ölümün yaklaştığı kaçınılmaz bir gerçek olmuştu. Iztırabı çok uzun sürmüştü, uzun ve zalimdi, bu soğuk ve bitmek bilmeyen zulüm, içimi acıtmış ve beni sersemletmişti. İlk defa birinin öldüğünü görüyordum. Ölümü daha çok başkalarından duyduğum kadarıyla biliyordum; ölümü en çok mezarlığa götürülen bir cesedin katılaşmış yüzünde görmüş, antikçağ tarihi hocalarının ayrıntılara sarıp sarmaladığı biçimiyle düşünmüştüm. Sezar’ın kalleşçe öldürülmesi, Sokrates’in zor ölümü, Cato’nun onurlu ölümü... Fakat var olmakla var olmamak arasındaki bu nihai düelloya kadar siyasi ve felsefi süslerinden arınmış, acı veren, kaskatı kesen, sarsan ölümle, sevilen bir kimsenin ölümüyle; böyle bir şeyle hiç yüz yüze gelmemiştim. Ağlamadım; hiç ağlamadığımı gayet iyi hatırlıyorum. Gözlerim ifadesiz ve aptal bakıyordu, boğazım kurumuş, aklım tamamen durmuştu. Bu neydi böyle! Kimseyi üzerek gözünden bir damla olsun yaş akmasına neden olmamış, öylesine nazik, öylesine uysal, öylesine iyi kalpli bir yaratık, sevgi dolu bir anne, kusursuz bir eş, böyle acımasız bir hastalığın hiç durmadan kendisini yiyip bitirmesiyle acı içinde mi ölecekti? Her şey anlaşılmaz, uyumsuz, manasız geliyordu.

Üzücü bir bölümdü. Haydi daha eğlenceli bir bölüme geçelim.

24. Kısa Ama Mutlu

Üzüntüden bitap düşmüştüm. Yine de o günlerdeki kişiliğimi özetlemem gerekirse önemsiz ve küstah olduğumu söylemek yeterli olacaktır. Yaşam ve ölüm meselesi daha önceleri kafamı hiç meşgul etmemişti; annemin ölümüne dek açıklanamaz olanın o dipsiz kuyusuna hiç eğilip bakmamıştım; çünkü beni teşvik edecek bir şeyden, kişisel bir felaketten doğan akıl karışıklığından yoksundum.

Doğrusunu söylemek gerekirse, inançlarım, Mode-na'daki berberimin inançlarını yansıtıyor, ki bu adamın en önemli özelliği, hiçbir inancı olmamasıydı. O, berberlerin yüz akıydı. Saç kesimi ne kadar uzun sürerse sürsün müşteri asla sıkılmazdı; çünkü tarağının yanına eğlenceli sözler ve edepsiz fıkralar katardı. Onun başka bir felsefesi yoktu. Benim de öyle... Üniversite bana hiçbir şey öğretmedi demiyorum; birkaç formül, lügat ve bazı konuların özetlerini ezberledim. Mesela Latince olarak Virgilus'tan üç, Horatius'tan iki mısra ve konuşurken birilerine satmak için bir düzine kadar ahlaki ve siyasi vecize öğrendim. Tarihten, hukuktan falan aklımda kalanlarsa ifade tarzı, temel yapı, süslemeler...

Belki de ne kadar vasat olduğumu böyle açık sözlülükle ortaya koymam ve vurgulamam okuru şaşırtmış olabilir; ona, açık sözlülüğün bir ölüye en uygun erdem olduğunu hatırlatmak isterim. Yaşarken, kamuoyunun dikkatli bakışı, çıkar çatışmaları, açgözlülükle açgözlülüğün savaşı, insanın eski paçavralarını saklamasına, söküklerini ve yamalarını gizlemesine, kendi vicdanına yaptığı itirafları diğer insanlardan esirgemesine neden olur; insan, başkalarını böyle kandırmasının en büyük ödülü olarak, kendisini de kandırmayı başarır, çünkü bu durumda, acılı bir deneyim olan utançtan ve korkunç bir ahlaksızlık olan ikiyüzlülükten kurtulmuş olur. Ama ölüyken ne fark ederdi! O ne rahatlıktır! O ne özgürlüktür! İnsanın büründüğü pelerini fırlatıp atması, incik boncuklarından kurtulması, maskesini çıkartması, bütün süs ve boyalarından arınması, ne olup ne olamadığını açık açık itiraf etmesi ne muhteşemdir! Sonuçta ne komşu vardır, ne arkadaş, ne düşman, ne tanıdık, ne yabancı ne de herhangi bir başka seyirci. Biz ölümün diyarına girer girmez, kamuoyunun keskin ve yargılayan gözü gücünü kaybeder. Onun bazen bu tarafa da baktığını, bizi inceleyip yargıladığını inkâr edecek değilim, fakat onun yargıları biz ölüleri ilgilendirmez. Siz hâlâ hayatta olanlar, inanın ki dünyada bizim kayıtsızlığımız kadar korkunç enginlikte hiçbir şey yoktur.

25. Tijuca'da

Durun! İşte, kalemim önemli konulara kaymaya başladı. Ama biz, annemin ölümünden sonraki ilk haftalar nasıl yaşadıysam o kadar alçakgönüllü ve sade olalım.

Yedinci gün, annem için yapılan ayinden sonra yanıma bir av tüfeği, birkaç kitap, giysi, puro ve genç bir köle -11. Bölüm'deki Prudencio- alıp bize ait olan eski bir eve yerleştim. Babam beni vazgeçirmeye çalıştı, fakat ben onu dinlemedim (o zamanki düşünce yapımı göz önünde bulunduracak olursak *dinleyemedim).* Sabina, hiç değilse iki hafta kendisiyle kalmamı istediyse de eniştem beni neredeyse kolumdan tutup attı. Şu Cotrim iyi herifti; gençliğinde kuş beyinlinin tekiyken büyüyünce önemli bir adam olmuştu. O günlerde ithal mallar satıyor, sabahtan akşama kadar hiç durmadan çalışıyordu. Akşamları, pencerenin kenarına oturup bıyığını burarken işinden başka bir şey düşünmüyordu. Karısını ve birkaç yıl sonra ölecek olan oğlunu çok seviyordu. İnsanlar onun için açgözlü diyorlardı.

Her şeyden vazgeçmiştim; ruhum sersemlemişti. Galiba hüznün o sarhoş edici kokusu güç duyulan, sarı, yalnız, iğrenç çiçeği içimde açmaya o zaman başladı. “Üzgün olup bir şey dememek iyidir.” Shakespeare'in bu sözlerini okuduğumda içimde bir yankı, nefis bir yankı duydum. Hatırlıyorum da, o sırada kitap önümde açık, ruhum hasta bir tavuk gibi yılgın, bir demirhindi ağacının dibinde oturuyordum. Sessiz kederimi göğsüme bastırdım ve sefaletin şehveti denebilecek tuhaf bir duygu yaşadım. *Sefaletin şehveti.* Okurlarım... Bu sözü unutmayın; bir yere kaldırın, zaman zaman alıp üzerinde çalışın, eğer anlayamazsanız insanın hissedebildiği en incelikli duygulardan birini kaçırdığınız sonucuna varabilirsiniz.

Bazen ava çıkıyor, bazen uyuyor, bazen kitap okuyordum -çok okurdum- ve bazen de serseri, belki de aç bir kelebek gibi düşünceden düşünceye, hayalden hayale sürükleniyordum. Saatler birer birer geçip gitti, güneş battı, gecenin gölgeleri, dağı ve şehri bir tül gibi örttü. Ziyaretime kimse gelmiyordu, insanlardan beni rahatsız etmemelerini istemiştim açık açık. Böyle tek kelime etmeden bir gün, iki gün, üç gün derken, nihayet tam bir hafta geçirdim; ama sonunda öyle bir hale geldim ki Tijuca'dan kaçıp şehrin gürültüsüne ve koşturmacasına geri dönmeye karar verdim. Yedi

günün sonunda üzüntüm hafiflemişti; ağaçları ve gökyüzünü görmek, genç ruhumu doyurmaz olmuştu. Yalnızlığa doymuş, tekrar yaşamak için özlem duymaya başlamıştım. Yaşam ve ölüm meselelerini, şair hüznünü, gömleklerimi, derin düşüncelerimi, boyunbağlarımı tıktığım bavulu kapatmak üzereydim ki Prudencio, köle, bana bir önceki gece, bizimkinden iki yüz adım ötedeki pembe sıvalı eve bir tanıdığın taşındığını söyledi.

“Kim?”

“Nhonho belki Dona Eusebia’yı unutmuştur...” “Hatırlıyorum... O mu?”

“O ve kızı. .. Dün sabah geldiler.”

O anda 1814’teki olayı düşündüm ve utandım; fakat daha sonra yaşanan olayların beni haklı çıkardığına karar verdim. Vilaça ile başçavuşun kız kardeşi arasındaki yakın ilişkiyi fark etmemek imkânsızdı; daha ben gemiye binmeden, Dona Eusebia’nın bir kızı olduğu söylentisi yayılmaya başlamıştı. Bir süre sonra, Joao Amca, yazdığı bir mektupta Vilaça’nın öldüğünü ve Dona Eusebia’ya hatırı sayılır bir miras bıraktığını, bunun, bizim orada pek çok dedikoduya neden olduğunu anlatmıştı. Eğlenceli skandallardan hoşlanan Joao Amca, sayfalarca uzunlukta olduğu hâlde, bu mektupla ilgili başka hiçbir şeyden bahsetmemişti. Olaylar beni haklı çıkarmıştı. Haklı çıkarmasa dahi 1814 yılı çok geride kalmıştı; benim işlediğim kabahat, Vilaça ve çalılıklardaki öpücük de öyle.

Dahası, Dona Eusebia ile aramda yakın bir bağ yoktu. Bunları düşündüm ve bavulu kapattım.

Prudencio, “Nhonho, Dona Eusebia’yı ziyaret etmeyecek mi?” diye sordu. “Zavallı hanımımın cenazesini, defnedilmek üzere o giydirip hazırlamıştı.”

Annem öldüğünde ve cenazede, diğer hanımlarla beraber Dona Eusebia’yı da gördüğümü hatırladım. Ama anneme yapılan bu son hizmeti onun yerine getirdiğini bilmiyordum. Köle haklıydı: Bir an evvel Dona Eusebia’yı ziyaret etmeye sonra da şehre gitmeye karar verdim.

26. Yazar Tereddüt İçinde

“Bak evladım, bu yaşamak değil!” diyen beklenmedik bir ses duydum. Bu babamdı, bana iki teklif sunmak için ziyaretime gelmişti. Bavulun üzerine oturup, ona yarım ağızla hoş geldin dedim. Birkaç saniye olduğu yerde öylece durup bana baktı; sonra elini uzatıp duygulu bir sesle, “Takdir-i ilahiye boyun eğmen lazım evladım,” dedi.

“Eğiyorum zaten,” diye karşılık verip onun elini öptüm.

Öğle. yemeğini daha- yenmişti; beraber yedik. İkimiz de - inzivaya çekilmeme neden olan üzücü olayın adını bile anmıyorduk; yalnızca bir defa, babam konuyu Vekiller Heyeti’ne getirdiğinde, vekillerden birinin gönderdiği taziye mektubundan bahsederken laf arasında geçti. Mektup, babamın yanındaydı. Buruş buruş olmuştu; babam muhtemelen onu pek çok başka kişiye de okumuştu. Galiba mektubun bir vekilden olduğunu söylemiştim size. Babam, bunu bana iki defa okudu.

“Onu şahsen görmeye gittim ve gösterdiği ilgi için teşekkür ettim,” diyerek sözü bağladı, “Bence sen de bir uğrasan iyi olur... ”

“Ben mi?”

“Evet, sen. Adam önemli biri, bugünlerde imparatorun yerine o bakıyor. Ayrıca aklımda seninle ilgili bir fikir, bir plan, belki de... Lafı uzatmayayım. Aklımda seninle ilgili iki plan var: Vekiller Meclisi’nde bir koltuk ve bir evlilik.”

Babam bu sözleri beynime kazıyabilmek için ağır ağır, her bir kelimeyi ayrı ayrı vurgulayarak, sesini bir yükseltip bir alçaltarak söylemişti. Fakat bana sunduğu - planlar, son yedi gündür içinde bulunduğum ruh hâline - öyle zıttı ki, önce ne dediğini tam anlayamadım. Babam, söylediklerini sabırla tekrar edip hem mevkiyi hem de müstakbel gelini övdü.

“Anlaştık mı?”

Bir an durup, “Ben siyasetten pek anlamam,” dedim. “Evlenme işine gelince... Bırak da böyle dağ ayısı gibi yaşamaya devam edeyim.”

“Ama ayılar da evlenir,” diye karşılık verdi.

“İyi, bana dişi bir ayı bul o zaman.”

Babam güldü ve yine ciddiyetle konuşmaya başladı. Siyasi bir kariyere neden ihtiyacım olduğuna dair yirmi küsur sebep saydı, bunların -her birini inanılmaz bir çenebazlıkla, tanıdığımız kişilerden örneklerle açıkladı. Gelin adâyına gelince, ona bir baksam ikna olacaktım zaten; onu görür görmez bir gün bile beklemeden gidip babasından isteyecektim. Babam aklımı çelmeye, beni ikna etmeye, otoritesini kullanmaya çabalayadursun, ben tek kelime etmeden bir kürdanın ucunu sivriltip ekmeğin içinden toplar yaparak derin derin düşünüyordum. Doğrusunu söylemek gerekirse babamın sunduğu fikirlere ne boyun eğmiş ne de karşı çıkmıştım; kafam karışmıştı. Bir yanım evet diyordu, devlet içinde önemli bir göreve ve güzel bir eşe sahip olmak hafife alınacak fırsatlar değildi; diğer yanımsa hayır diyordu. Annemin ölümü, bu dünyadaki şeylerin ne kadar kırılgan olduğunun bir örneği olarak aklımdan çıkmıyordu, bağlandığımız her şey böyleydi, aile de...

Babam, “Kesin bir cevap almadan bir yere gitmeyeceğim,” dedi. Heceleri vurgularken parmağını indirip kaldırarak “Kesin!” diye tekrarladı.

Kahvesini bitirdi, arkasına yaslanıp koltuğuna iyice kuruldu. Türlü konulardan bahsetmeye başladı; Senato’dan, Vekiller Meclisi’nden, Vekiller Heyeti’nden, almaya niyetlendiği bir at arabasından, Matacavallos’taki evimizden... Bense masanın bir köşesinde oturmuş, elimdeki ufacık kalmış kalemle bir kâğıdın üzerine bir şeyler çi-ziktiriyordum. Bir burun ve bir üçgen çizdim, bir kelime, bir cümlecik, bir mısra yazdım; yazdıklarımı, hiç düşünmeden, sürekli tekrarlıyordum. Mesela:

arma virumque cano[2]

A

Arma virumque cano

arma virumque cano arma virumque

arma virumque cano

virumque

Bu kendiliğinden çıkmıştı, ama içinde belli bir mantığı da vardı. Mesela *virumque* kelimesinin ilk hecesi, aklıma bunu yazmış olan şairi getiriyordu; böylece, yeniden *virumque* yazmaya başlayınca kâğıdın üzerinde *Virgilio* kelimesi belirdi, ben de devam ettim:

Vir Virgilio

Virgilio Virgilio

Virgilio

Virgilio

Kayıtsızlığımdan biraz rahatsız olan babam yerinden kalktı, yanıma gelip gözlerini kâğıda dikti.

“Virgilio,” dedi heyecanla. “Ama oğlum bu *sensin;* senin için düşündüğüm gelin adayının adı Virgilia.”

27. Virgilia mı?

Virgilia mı? Ama o, şu kadın değil mi, hani yıllar sonra? Ta kendisi... O, gerçekten de 1869 yılında öldüğümde yanımda olacak, bundan çok çok önceyse duygusal hayatımda büyük rol oynayacak olan kadındı. Onunla tanıştığımda daha on beş, on altı yaşlarındaydı. Herhâlde insan ırkına mensup en cesur ve kesinlikle en anlık kararlarla hareket eden yaratıktı. Bu, yazarın gerçeği süsleyip püs-lediği ve gözünü çillere ve sivilcelere kapattığı şu romantik romanlardan olmadığı için, onun dünyanın en güzel kadını olduğunu söyleyecek değilim; ama şu bir gerçek ki yüzünde ne çil ne de sivilce vardı. Tatlı ve içtendi, tabiatın elinden daha yeni çıkmıştı ve yaratılışın gizli amaçları nedeniyle insandan insana aktarılan şu güvenilmez, fakat ebedî büyüyle doluydu. Çok çok açık tenliydi. Cilveli, cahil ve çocuksuydu; esrarengiz güdülerle doluydu. Son derece tembel, biraz da dindardı. Bu şey dindarlık veya belki de korkuydu; sanırım korkuydu.

İşte, okura, ileride hayatımı etkileyecek bir insanın fiziksel ve psikolojik bir portresini sundum; on altı yaşındayken böyle biriydi. Sen, Virgilia, bu sayfalar gün ışığına çıktığında hâlâ hayattaysan - eğer bunları okursan, sevgili Virgilia, bugün kullandığım kelimelerle seninle tanıştığımda kullandığım kelimeler arasındaki farkı boş ver. İnan bana, o zaman da şimdiki kadar samimiydim; ölüm beni ne aşırı tenkitçi ne de adaletsiz yaptı.

“Fakat,” diyeceksin, “o zamanki hakikati bunca yıl sonra nasıl yeniden kuracak ve ifade edeceksin?”

Ah benim patavatsız, kör cahil sevgilim, bizi dünyanın hâkimi kılan yeteneğimiz budur: Geçmişi yeniden kurmak. Böylece kanılarımızın değişkenliğini, sevgilerimizin beyhudeliğini kanıtlamış oluruz. Pascal, insanın düşünen bir kamış olduğunu söylemiş. Yanlış... İnsan düşünen bir dizgi hatasıdır. Hayatın her dönemi, bir öncekini düzelten yeni bir basımdır ve her dönem, bir sonraki tarafından düzeltilecektir; ta ki nihai basım yapılana kadar, ki yayımcı bu basımı kurtlara adamıştır.

28. Bir Şartla...

“Virgilia mı?” diyerek babamın sözünü kestim.

“Evet, nişanlının adı Virgilia.” Oğlum, o kız bir melek, kanatsız bir melek... Şu boyda bir kız düşün, cıva gibi hareketli, ve gözleri... Dutra’nın kızı.”

“Hangi Dutra bu?”

“Danışman[9] Dutra; sen tanımazsın. Siyasi bakımdan çok güçlü. Haydi, kabul ediyor musun?”

Hemen cevap vermedim; birkaç saniye çizmemin burnuna baktım. Sonra, bu iki meseleyi, adaylığı ve evliliği, düşüneceğimi söyledim, ama bir şartla...

“Hangi şartla?”

“İkisini birden kabul etmemem şartıyla... Bana öyle geliyor ki evlenmeden de siyasi kariyer sahibi olabilirim ve...”

Babam, kararlı bir sesle, “Her siyasetçinin evlenmesi lazım,” dedi. “Ama dediğin gibi olsun; ben her şeye razıyım. Neyse, kızı daha görmedin ve eminim görünce bana hak vereceksin. Ayrıca, bu kızla evlenmek ve parlamentoda mevki sahibi olmak hemen hemen aynı şey... Yani... Neyse, sonra anlarsın... Tamam, kabul, ama bir şartla...”

Onun sesini taklit ederek, “Bir şartla?” diye sözünü kestim.

“Seni hergele! Şartım şu, burada böyle hiçbir işe yaramadan, karanlık, mutsuz bir hayat sürmeyeceksin. Çuvalla para harcadım, seninle mükemmel bir şekilde ilgilendim, nüfuzlu arkadaşlarımdan senin için bir şeyler isteyip durdum; sırf seni, sana yakışacak şekilde, tüm Cubas’lar gibi seçkin bir insan olarak görebileyim diye. Adımızı devam ettirmek, şanımıza şan katmak sana düşüyor. Bak, ben altmışıma geldim, ama yeni bir hayat kurmam gerekse bir an durmam, hemen şimdi başlarım. Belirsiz şeylerden kork Brıis; büyük olmayan her şeyden uzak dur. Bak, insan pek çok şekilde önem kazanabilir, ama en emin yol, diğer insanların gözünde değer kazanmaktır. Konumunun, geçmişinin getirdiği avantajları böyle ziyan etme... ”

Bizim sihirbaz sözlerine böyle devam etti, küçükken yürümem için yaptıkları gibi önümde çıngırak sallayıp duruyordu. Hüzün çiçeği tomurcuğuna çekildi ve başka bir çiçeğe yer açtı; bu daha az sarıydı ve hiç de marazi değildi. Şöhret sevdasıydı bu, Bras Cubas Yakısı’ydı.

29. Ziyaret

Babam kazanmıştı: Hem devletteki işi hem evliliği, hem Virgilia’yı hem vekilliği kabul edecektim. Babam, bunlar için siyaset sevgisinin verdiği heyecanla, “iki aşk” diyordu. İkisini de kabul ettim; babam bana sıkı sıkı sarıldı. Nihayet onun kanından canından biri gibi davranıyordum. “Benimle şehre gelecek misin?”

“Yarın şehre inerim. Önce Dona Eusebia’yı ziyaret etmem lazım... ”

Babam gözlerini yere indirdi, ama bir şey demedi; bana veda edip gitti. O gün öğleden sonra Dona Eusebia’yı ziyarete gittim. Onu, siyah bir bahçıvanı azarlarken buldum, ama bütün işini gücünü bırakıp benimle

konuşmaya geldi; öyle içten bir heves ve keyifle konuşuyordu ki çekingenliğimden eser kalmadı. Galiba güçlü kollarıyla bana sarıldı bile. Beni verandada yanına oturttu ve neşeli sesiyle ünlem cümlelerini birbiri ardına sıralamaya başladı: “Ah küçük Brıis! Koca adam olmuşsun! Kim derdi ki yıllar öncesinin... Koca adam olmuşsun! Pek de yakışıklısın! Canım! Sen beni pek hatırlamıyorsundur herhâlde...”

Ona kendisini gayet iyi hatırladığımı, onun kadar iyi bir aile dostunun hiç unutulmayacağını söyledim. Son derece sevgi dolu bir şekilde annemden bahsetmeye başladı, sözleri öyle içten ve duygusaldı ki çok hüzünlendim ve kendimi Dona Eusebia’ya çok yakın hissettim. Gözlerimdeki hüznü gördü ve konuyu değiştirdi: Benden seyahatlerimi, gördüğüm dersleri, yaşadığım aşkları anlatmamı istedi. “Evet, yaşadığın aşkları da anlat; laf aramızda ben de gençliğimde az değildim hani.” Bu, aklıma 1814’teki olayı, onu, Vilaça’yı, çalılıkları, öpücüğü, benim bunu bütün dünyaya ilan edişimi getirdi; ben bunları düşünürken bir kapı gıcırtısı ve bir etek hışırtısı duydum.

“Anne... Anne... ”

30. Çalılıkların Çiçeği

Sesin ve eteğin sahibi, evde bir yabancı görünce kararsızlığa kapılıp birkaç saniye kapıda bekleyen esmer bir genç kızdı. Gergin bir sessizlik oldu, fakat kısa sürdü. Dona Eusebia, kararlı ve içten bir şekilde sessizliği bozdu:

“Gelsene Eugenia,” dedi. “Bu bey, Bay Cubas’ın oğlu Bay Bras Cubas. Avrupa’dan yeni döndü.”

Sonra bana dönerek, “Kızım Eugenia,” dedi.

Çalılıkların çiçeği Eugenia, başımla verdiğim nazik selama zor fark edilir bir karşılık verdi; şaşkın ve mahcup bir halde bana baktı ve annesinin sandalyesine yaklaştı. Annesi, kızının ucu çözülmüş örgüsünü bağladı. “Yaramaz!” dedi. “Bu kız nasıldır hiç bilmezsiniz Bay Cubas...” Sonra kızını öyle büyük bir sevgiyle öptü ki içimde bir şeylerin kıpırdadığını hissettim. Annemi hatırladım;

aslını söylemek gerekirse baba olmak için de tuhaf bir arz u duydum.

“Yaramaz mı?” dedim. “Yaramazlık yapacak çağı çoktan geçmiş.”

“Sence kaç yaşında?”

“On yedi.”

“Bir yaş daha küçük.”

“On altı. Daha ne, artık genç bir hanım olmuş işte!” Eugenia bu sözlerden duyduğu hoşnutluğu gizleyemedi, ama sonra kendini toparladı ve yine soğuk, dimdik ve sessiz bir şekilde durdu. Aslında, muhtemelen gerçekte olduğundan çok daha fazla kadın olduğu izlenimini yaratmıştı. İçinden geldiği gibi hareket edebilecek kadar özgür olduğunda yaşına uygun davranıyordu şüphesiz; fakat o sırada, sessiz ve ruhsuz hâliyle, evli bir kadının ağırbaşlı ve soğukkanlı hâlini taşıyordu. Belki bu, onun saf genç kızlara özgü cazibesini biraz azaltıyordu. Her halükârda, sonunda birbirimize alıştık. Annesi onu öve öve göklere çıkardı; ben hoşnutlukla dinlerken Eugenia, gözleri, sanki beyninin *içinde* altın kanatlı ve elmas gözlü küçük bir kelebek varmışçasına parlayarak gülümsedi.

“İçinde” dedim, çünkü dışarıda da siyah bir kelebek[3] birden verandayı basmıştı; şimdi de Dona Eusebia’nın etrafında kanat çırpıyordu. Dona Eusebia bir çığlık attı, ayağa fırladı ve kelebeğe heyecan içinde kesik kesik lanetler yağdırdı. “Kahrolasıca! Def ol git, şeytan! Tanrı’nın Annesi Meryem Ana aşkına!”

“Korkmayın,” dedim ve mendilimle kelebeği kovdum. Soluk soluğa kalan ve biraz da utanan Dona Eusebia, yerine oturdu. Eugenia duygularını gizlemişti, fakat bunun için pek büyük bir çaba harcamış değildi; korkudan bembeyaz kesilmişti. Ellerini sıkıp onlarla vedalaştım ve oradan ayrıldım; onların bu batıl inancına gülüyordum. Filozoflara özgü bir gülüştü bu, nesnel ve mağrurdu.

Aynı gün öğleden sonra Dona Eusebia’nın kızının, kendisini takip eden bir uşakla, at sırtında geçtiğini gördüm. Kamçısının sapını sallayarak bana

selam verdi. İtiraf edeyim ki birkaç adım sonra tekrar bana bakmak için başını çevireceği fikri gururumu okşamıştı; fakat dönmedi.

31. Siyah Kelebek

Ertesi gün, şehre gitmeye hazırlanırken odama bir kelebek girdi. Öteki kelebek kadar siyah ve ondan çok daha büyüktü. Dona Eusebia'nın evinde olanları düşünüp güldüm; sonra Dona Eusebia'nın kızını, yaşadığı korkuyu ve yine de korumayı başardığı ağırbaşlılığını düşündüm. Kelebek, etrafımda biraz kanat çırptıktan sonra alnıma kondu. Kelebeği elimin tersiyle kovdum; kelebek pencerenin camına çarptı ve oradan da kovunca babamın eski bir portresinin tepesine kondu. Gece gibi kapkaraydı. Konduktan sora kanatlarını nazikçe çırptı; öyle alaycı bir hâli vardı ki sanki benimle dalga geçiyordu, ben de üzerime alındım. Omuzlarımı silkip odadan çıktım; ama birkaç dakika sonra dönüp de kelebeği aynı yerde bulunca birden sinirlendim. Bir havlu kapıp ona vurdum; kelebek yere düştü.

Ölmemişti; hâlâ kıvranıyor, antenlerini oynatıyordu. Ona acıdım; onu avcuma alıp pencerenin pervazına bıraktım. Artık çok geçti; zavallıcık birkaç saniye içinde öldü. Durumdan rahatsız oldum, biraz da sinirlendim.

Kendi kendime, "Bu kahrolasıca neden mavi değildi sanki?" dedim.

Bu düşünce -ki kelebeklerin keşfinden beri geliştirilmiş en derin düşünceydi- bana yaptığım kötülüğü unutturdu ve kendimle barışmamı sağladı. Olduğum yerde kaldım; karşımdaki cesede, itiraf edeyim ki, acıma ve şefkatle baktım. Kelebek muhtemelen karnı tok ve mutlu bir şekilde ormandan, güzel bir sabahın güneşine çıkmıştı. Hayattan beklentileri alçakgönüllüydü, mavi bir göğün, kanatları olanlar için hep mavi olan göğün engin kubbesinin altında uçarak olağandışı güzelliğini sergilemek ona yetiyordu. Açık penceremden içeri, odama girmiş ve beni orada bulmuştu. Herhâlde hiç insan görmemişti; bu yüzden de insanın ne olduğunu bilmiyordu. Sayısız kere bedenimin etrafında döndükten sonra hareket ettiğimi, gözlerimin, kollarımın, bacaklarımın, yüzümde tanrısal bir ifadenin ve devasa bir cüssemin olduğunu görmüştü.

Sonra kendi kendine, "Kelebekleri bu yaratmış olsa gerek," diye düşünmüştü. Bu fikir karşısında ezilmiş, korkuyla karışık bir heyecan

duymuştu; fakat kimi zaman uyarıcı bir güç olan korku, ona yaratıcısını memnun etmenin en iyi yolunun onu alnından öpmek olduğu fikrini vermiş ve o da beni alnımdan öpmüştü. Onu elimin tersiyle ittiğimde pencere pervazına konunca, oradan babamın portresini görmüş ve muhtemelen yarı yarıya doğru sayılabilecek bir sonuca, yani resimdeki adamın, kelebeklerin yaratıcısının babası olduğu düşüncesine varmış ve merhamet dilenmek için ona doğru uçmuştu.

Sonra havlumla indirdiğim bir darbe, bu maceraya son vermişti. Ne mavi göğün enginliği, ne çiçeklerin neşesi, ne de yeşil yaprakların görkemi onu bir yüz havlusundan, bu birkaç santimetrekarelik ucuz kumaştan koruyabilmişti. Kelebeklerden üstün olmanın ne kadar mükemmel bir durum olduğuna dikkatinizi çekerim! Çünkü mavi olsaydı bile güvende olmayacaktı; belki o zaman da onu bir iğneyle bir şeye tutturup, baktıkça gözüm gönlüm açılsın diye saklayacaktım. Mavi değildi. Bu son düşünce beni yine teselli etti. Orta parmağımın tırnağını baş parmağımın üzerine yerleştirdim, kadavraya bir fiske vurup onu bahçeye yolladım. Geç bile kalmıştım; tutumlu karıncalar etrafına toplanmaya başlamıştı bile. Evet, ilk düşüncemin arkasındayım: Bence mavi doğmuş olsa kelebek için daha hayırlı olurdu.

32. Doğuştan Topal

Yolculuğuma hazırlanmaya devam ettim. Artık daha fazla ertelemeyecektim. Hemen şehre gidecektim; dikkatli bir okur, bir önceki bölümün bir tür şaka mı yoksa yalnızca çirkin bir olay mı olduğunu sorarak beni yolumdan alıkoymaya çalışsa da gidecektim... Heyhat, Dona Eusebia'yı hesaba katmamıştım işte. O evime girdiği sırada ben çıkmaya hazırdım. O gün beni yemeğe davet etmeye gelmişti. Teklifi reddettim; fakat öyle ısrar etti, öyle ısrar etti ki sonunda kabul etmek zorunda kaldım; dahası, onun anneme bağlılığını göz önünde bulundurunca bu benim yaptığım çok küçük bir şeydi.

Eugenia, kendisini bana beğendirmek için o gün tüm süslerinden vazgeçmişti. En azından ben bu durumu beni memnun etmek istemesine bağlamıştım, tabii sık sık öyle geziyor değildiyse. Önceki gün taktığı altın küpeler bile kulaklarından sarkmıyordu artık; kulakları, bir perinin başının iki yanına zarifçe oyulmuş gibiydi. Üzerindeki sade beyaz muslin elbisenin

korsajının tepesinde broş yerine sedef bir düğme vardı, yenlerini de birer düğmeyle tutturmuştu, bilezik falan takmamıştı.

Ruhu da sahte süslerden tamamen arınmış gibiydi. Konuşmasında bir çekingenlik yoktu, davranışları sadeydi, onda doğal bir zarafet, olgun bir hava, belki de başka bir şey vardı -evet, ağzıyla ilgili bir şeydi bu; tıpkı annesininkine benzeyen ağzı, beni 1814 yılındaki o olaya götürmüş ve içimde, Dona Eusebia'nın kızına da aynı metin dâhilinde bir doğaçlama yapma isteği uyandırmıştı.

Kahvelerimizin son yudumlarını da içtiğimizde annesi, "Sana küçük arazimizi göstereyim," dedi.

Verandadan çıkıp evin arkasındaki araziye doğru yürümeye başladık. Eugenia'nın hafifçe aksadığını fark ettim, o kadar hafifçeydi ki bileğini burkup burkmadığını sordum. Dona Eusebia bir şey demedi, ama kızı hiç duraksamadan cevap verdi:

"Hayır, ben doğuştan topalım."

Yerin dibine geçtim; yontulmamış bir odun, hödüğün teki olduğumu düşündüm. Elbette kızın topal olma ihtimalinin bile bu soruyu sormamı önlemeye yetmesi lazımdı. Sonra, önceki gün annesinin koltuğunun yanına çok yavaş gittiğini, o gün de eve gittiğimde yemek masasında oturuyor olduğunu hatırladım. Belki bu kusurunu gizlemeye çalışmıştı; fakat öyleyse şimdi neden itiraf ediyordu? Ona bakınca üzgün olduğunu gördüm.

Yaptığım hatanın izlerini silmeye çalıştım. Doğrusu çok da zor olmadı. Annesi, beni hemen konuşmaya dahil ederek lafı değiştirdi. Bütün araziyi gezdik: Ağaçları, çiçekleri, ördek havuzunu, çamaşır teknesini ve daha sayısız bir sürü şeyi gösterip bana anlatırken, ben yanımdaki Eugenia'nın gözlerinin içine bakıyordum.

Şerefim üzerine yemin ederim ki bakışıma karşılık olarak verdiği bakışta aksayan bir yön yoktu: Tereddütsüz ve son derece sağlıklıydı; kaynağı, dingin siyah gözlerdi. Sanırım biraz kafası karışmış bir halde iki üç defa gözlerini yere indirdi; ama ancak iki üç defa. Çoğunlukla bana içtenlikle; korkusuz ve yapmacıksız bakıyordu.

33. Gitmeyenler Mübarektir

Tek kusuru, topal oluşuydu. Gözleri öyle masum, dudakları öyle körpe, soğukkanlılığı öyle hanımefendilere yaraşırdı ki... Bir de topaldı işte! Bu tezat, bende tabiatın kimi zaman muazzam bir alaydan ibaret olduğu kuşkusunu uyandırdı. Topalsa neden güzeldi? Güzelse neden topaldı? Akşam eve yürürken aklımdaki düşünceler bunlardı, fakat bu muammaya bir çözüm bulamadım. Bir muammaya çözüm bulamadınız mı yapılacak en iyi şey onu tutup pencereden atmaktır ve ben de aynen öyle yaptım; bir havlu kaptım ve beynimde uçuşan diğer siyah kelebeği de kovdum. Rahatladım ve uykuya daldım. Fakat zihnin kapısını aralayan uyku, bu küçük yaratığın tekrar içeri girmesine izin verdi; ben de bütün gece bu muammayla boğuştum, bir sonuca da varamadım.

Sabah yağmur yağıyordu, ben de şehre gitmeyi erteledim; fakat ertesi gün gök masmavi ve bulutsuz olduğu hâlde Tijuca'da kaldım, üçüncü gün, dördüncü gün ve haftanın sonuna kadar hiçbir gün de durum değişmedi. Sabahlar güzel, taze ve davetkârdı; orada ailem, müstakbel karım ve parlamento beni çağırıyordu; bense topal Venüs'ümle kendimden geçmiş, hiçbir şey yapmıyordum. "Kendimden geçmiş" demem, edebî tarzıma ihtişam katmak için giriştiğim bir çabadan ibaret; kimsenin kendinden geçtiği falan yoktu, bir hoşlanma, fiziksel ve ruhsal bir tatmin söz konusuydu. Ondan hoşlanmıştım; bu tuhaf yaratığın, pervasız bir aşkın meyvesi olan bu topal, gayrimeşru çocuğun yanında kendimi iyi hissediyordum ve onun, benim yanımdayken, kendini daha da iyi hissettiğine inanıyorum. Tijuca'da, karşılıklı basit bir pastoral şiir yazılmıştı.

Dona Eusebia'nın gözü üzerimizdeydi, fakat aşırı bir dikkat de gösteriyor değildi; yeri geldiğinde kuralları yumuşatıyordu. Tabiatın içinden coşkuyla ortaya çıkmakta olan kızı, ilk kez çiçek açan ruhunu bana vermişti. Cumartesi günü, "Yarın şehre gidecek misin?" diye sordu.

"Niyetim var."

"Gitme."

Gitmedim ve İncil-i Şerife bir ayet ekledim: “Gitmeyenler mübarektir, çünkü bir bakirenin ilk öpücüğü onla-rındır.” Aslında Eugenia’nın ilk öpücüğü, bir erkeğe verdiği ilk öpücük, bir pazar günü verilmişti ve ondan ne koparılmış ne de çalınmıştı; dürüst bir borçlu, borcunu nasıl verirse öyle içtenlikle vermişti. Zavallı Eugenia! O sırada aklımdan neler geçtiğini bir bilseydin... Sen kollarını omuzlarıma atmış, bende ümit ettiğin kocayı görerek duygudan titrerken, ben 1814 yılına, çalılığa, Vilaça’ya

bakarak senin, kanına ve köklerine layık olmadığından iipheleniyordum.

Dona Eusebia, beklenmedik bir anda, fakat bizi biri i kte yakalayacak kadar ani olmayan bir şekilde odaya jirdi. Ben pencereye gittim, Eugenia oturup saç örgülerini düzeltmeye başladı. O ne büyüleyici birriyakârlıktı! <) ne muazzam incelikte bir sanattı! O ne etkileyici bir ı kiyüzlülüktü! Üstelik hiçbiri önceden çalışılmamış, hepsi i ştalı kadar, uyku kadar doğaldı. Her şey şahaneydi; Dona liusebia hiçbir şeyden şüphelenmedi.

34. Hassas Yürekli Birine

Bu kitabın beş on okuru arasında, bir önceki bölüm nedeniyle benden rahatsız olan hassas yürekli biri var, o şimdi Eugenia’nın kaderini düşünerek tir tir titriyor ve belki de... Evet, belki de kendi kendisine benim insanların iyiliğine inanmadığımı söylüyordur. Ben insanların iyiliğine inanmıyorum, Öyle mi hassas yürekli kişi? Diana’nın uyluğu[4] aşkına! Böyle bir hakaret ancak kanla temizlenir, tabii kan bu dünyada herhangi bir şeyi temizlerse. Hayır, duyarlı kişi, insanların iyiliğine inanmıyor değildim, ben de bir insandım, o kadar; beynim, her türden oyunun oynandığı bir sahnedeydi; kutsal oyunlar, trajediler, aşk maceraları, neşeli komediler, gürültülü fars-lar, karakterlerin erdem ve kötülük gibi ahlaki değerleri simgelediği dramlar, taşlamalar bir velvele yaratıyordu hassas kişi; İzmir gülünden arka bahçenizde büyüyen sedef otuna, Kleopatra’nın muhteşem divanından sahilin, bir dilencinin uykusunda ürperdiği köşesine dek her şeyin görülebildiği, şeylere ve insanlara dair patırtılı bir kargaşa yaratıyordu. Her türden ve her sınıftan düşünce birbirine karışıyordu. Burada yalnız kartal ve sinekku-şunun değil, kurbağa ve salyangozun da ait olduğu ortam vardı. Yani kullanmış olduğun o talihsiz sözü geri al, hassas yürek; sinirlerine hâkim olmayı öğren, gözlüğünü temizle; çünkü bazen sorun gözlükten kaynaklanır-ve artık çalılığın çiçeği meselesini kapatalım.

35. Şam Yolu

Olay şöyle gelişti: Sekiz gün sonra Şam'a giderken yolda Kitab-ı Mukaddes'teki (Bab 9, 6) şu sözleri fısıldayan bir ses duydum: "Kalk ve şehre git." Bu ses, kendimden geliyordu ve iki kaynağı vardı: İlki, beni Eugenia'nın samimiyeti karşısında savunmasız bırakan acıma ve ona gerçekten âşık olup onunla evlenme korkusu. Karı diye bir topalı almak! Şehre gitmemin ikinci nedenini anlamış ve bu konuyu benimle konuşmuştu. Bir pazartesi günü öğleden sonra verandadaydık, ona ertesi sabah şehre gideceğimi söylemiştim. "Hoşça kal," diyerek içini çekmiş, sade bir tavırla elini uzatarak, "Sen mantıklı olanı yapıyorsun," demişti. Ben bir şey demeyince, "Benimle evlenmenin gülünçlüğünden kaçmakla mantıklı olanı yapıyorsun," diye eklemişti. Bunu inkâr etmek istedim. Ağlamamaya çalışarak yavaşça benden uzaklaştı. Peşinden gidip, şehre gitmek zorunda olduğuma, ama onu sevmekten, onu çok sevmekten asla vazgeçmeyeceğime bütün azizler adına yemin ettim; tüm bunlar ona soğuk ve yalan gibi geliyordu herhâlde, söylediklerimi duyduğu hâlde hiç cevap vermiyordu.

Sonunda, "Bana inanmıyor musun?" diye sordum. "Evet, ama mantıklı olanı yaptığını söylüyorum." Onu durdurmak istedim, fakat gözlerindeki ifadede yalvarmadan ziyade buyurganlık vardı. Ertesi gün, kısmen üzgün, kısmen memnun bir hâlde Tijuca'dan ayrıldım. Kendime sürekli, babamın isteklerine uymamın doğru olduğunu, siyasi bir kariyer edinmenin arzu edilir bir şey olduğunu söylüyordum. Anayasanın da... Müstakbel karımın da... Atımın da. ..

36. Çizmelere Dair

Benden neredeyse umudu kesmiş olan babam, beni şefkat ve şükranla kucakladı. "Bu gerçekten doğru mu?" dedi. "Ben nihayet..."

Onu böyle sallantıda bırakarak ayağımı sıkan çizmelerimi çıkarmaya gittim. Onlardan kurtulur kurtulmaz derin bir soluk aldım ve ayaklarım, onlarla birlikte de bütün benliğim nispeten bir mutluluk hâli içine girerken, olabildiğince gerindim. O anda bana öyle geldi ki insanın ayağını sıkan çizmeler, dünyadaki en güzel eşyalardan biridir; çünkü ayağı acıtarak, insana çizmelerini çıkarmanın mutluluğunu yaşama fırsatını yaratır. Zavallı

ayaklarınıza işkence eder, sonra bu işkenceyi durdururlar; böylece Epikuros'un ve ayakkabıcıların zevkine tamı tamına uygun, ucuzundan bir mutluluk yaşarsınız. Bu fikir, benim ünlü trapezimde alıştırma yaparken zihnim gözünü Tijuca'ya çevirdi ve topal genç kızın geçmişin ufkunda kaybolduğunu görerek yüreğimin de yakında çizmelerini çıkaracağını hissettim. Bu şehvet düşkünü herif de aynen öyle yaptı. Dört beş gün sonra şiddetli bir acıyı, bir endişeyi, bir hastalığı izleyen o hızlı, tarifsiz, kendiliğinden ortaya çıkan mutluluk anını yaşadım... Buradan yola çıkarak; hayatın, olguların en hünerlisi olduğu sonucuna vardım; çünkü sırf yemek yeme fırsatını sunmak için açlığı biliyor, yokluğunda kimse dünyevi mutluluğun en mükemmel hâli olan rahatlamaya ulaşamaz diye nasırı yaratıyordu. Size söyleyeyim, aslında insanın bütün bilgeliği, ayağını sıkan bir çift çizme kadar olamaz.

Sen, Eugenia'cığım, çizmelerini hiç çıkartamadın. Bu yakaya gelene dek, aksayan ayağın ve yalnız, sessiz, fukara cenazesi gibi hüzünlü aşk hayatınla yol boyu çabaladın durdun. Benim anlamadığım şey, dünyanın sana gerçekten ihtiyacı olup olmadığı. Kim bilir? Belki de önemsiz karakterlerden biri eksik olsa insanlığın trajedisi bozulurdu.

37. Nihayet!

Nihayet Virgilia'ya sıra geldi! Danışman Dutra'nın evine gitmeden önce babama, evlilikle ilgili önceden yapılmış bir anlaşma olup olmadığını sordum.

"Bir anlaşma yok. Bir süre önce, ona senden bahsederken seni bir vekil olarak görmeyi arzuladığımı söyledim; öyle bir konuştum ki bir şey ayarlayacağına söz verdi, bence ayarlayacaktır da. Nişanlına gelince, o bir pırlanta, bir çiçek, bir yıldız... Ayrıca o, Danışman Dutra'nın kızı ve onunla evlenirsen çok daha çabuk vekil olacağına hiç şüphem yok."

"Bu kadar mı?"

"Bu kadar."

Böylece Dutra'nın evine gittik. Çok değerli bir adamdı, güler yüzlü, iyi huylu ve yurtseverdi; toplumdaki kötülüklerden biraz rahatsız olmakla

beraber bunların yakın zamanda düzeleceği umudunu taşıyordu. Adaylığımı tasvip etmişti; fakat birkaç ay beklemem gerektiğini söyledi. Sonra beni karısıyla -saygıdeğer bir hanımdı- ve babamın övgülerini hiçbir bakımdan haksız çıkarmayan kızıyla tanıştırdı. Hiçbir bakımdan, sizi temin ederim. 27. Bölüm'ü tekrar okuyun. Ona, kendisiyle ilgili olarak bana aşılanmış olan düşünceleri yansıtan gözlerle baktım; o da, muhtemelen benzer bir nedenden dolayı, bana aşağı yukarı aynı şekilde bakıyordu: İlk bakışmamız bütünüyle ve yalnızca evliliğe yönelikti. Bir ayın sonunda çok yakın dost olduk.

38. Dördüncü Basım

Bir akşam Dutra, "Yarın akşam yemeğe gel," dedi. Daveti kabul ettim.

Ertesi gün öğleden sonra, arabacıya beni Largo de Sao Francisco de Paula'da beklemesini söyleyerek biraz şehri dolaşmaya çıktım. İnsan Basımları Kuramı'mı hâlâ hatırlıyor musunuz? O zaman size şunu söyleyeyim ki o dönemde çoktan dördüncü basımdaydım, gözden geçirilmiş ve düzeltilmiştim, fakat hâlâ dizgi hataları ve barbarlıklarla doluydum; ama şık harfler ve gösterişli cilt bu açığı kapatıyordu. Rua dos Ourives'ten geçerek arabama dönerken saatimi çıkardım ve saatin camı, kaldırıma düştü.

En yakın dükkâna girdim; burası tozlu ve karanlık, küçücük bir odaydı.

Tezgâhın gerisinde bir kadın oturuyordu. Önce onun sapsarı, çiçek bozuğu yüzünü tam seçemedim; bunu sonunda başardığımdaysa çok ilginç bir manzarayla karşı karşıyaydım. Güzel olduğu, azımsanmayacak bir güzelliği olduğu görülüyordu; fakat erken yaşlanma ve hastalık, güzelliğinin çiçeğini soldurmuştu. Geçirdiği çiçek çok kötüydü herhâlde; bıraktığı büyük kabartı ve çukurlar, iniş ve çıkışlar yüzünü çok kalın bir zımpara kâğıdına çevirmişti. En güzel yeri gözleriydi, fakat onlarda da benzersiz çirkinlikte bir ifade vardı; ama ben konuşmaya başlar başlamaz bu ifade değişmişti. Saçlarıysa mat bir kahverengiydi ve neredeyse dükkân kadar tozlu görünüyordu. Sol elinin parmaklarından birinde bir elmas parlıyordu. İnanır mısınız, ey gelecek kuşaklar? Bu kadın Marcella'ydı.

Onu hemen tanıyamadım, kolay iş değildi; fakat o, ben konuşmaya başlar başlamaz beni tanıdı. Gözleri parladı ve gözlerindeki normal ifadenin yerini yarı tatlı yarı hüzünlü bir ifade aldı. Saklamak veya kaçmak ister gibi bir harekette bulunduğunu gördüm; bu, içgüdüsel bir gururdu ve yalnızca bir an sürdü. Marcella durumu kabullendi ve gülümsedi.

Bana elini uzatarak, “Bir şey almak ister misin?” diye sordu.

Karşılık vermedim. Marcella, sessizliğimin nedenini genel olarak anlamıştı (anlamak zor değildi), ama beni neyin daha çok etkilemiş olabileceğini merak etmiş olabilir; yaşanan anın şokunun mu yoksa geçmişin anısının mı? Beni bir sandalyeye oturttu ve aramızdaki tezgâhın ardından, bana uzun uzun kendinden bahsetti; yaşadığı hayatı, neden olduğum gözyaşlarını, çektiği maddi zorlukları, yüzünü çukurlarla dolduran çiçek hastalığını ve hastalığın neden olduğu çöküşü hızlandıran zamanı anlattı. Aslında ta ruhuna kadar yıpranmıştı. Her şeyini, veya neredeyse her şeyini satmıştı. Bir zamanlar sevdiği ve kollarında ölmüş olan bir adam ona bu kuyumcu dükkanını bırakmıştı; ama yaşadığı talihsizlikler yetmezmiş gibi, belki de insanlar dükkan sahibinin kadın olmasını garipsediği için artık dükkana pek gelen giden yoktu. Sonra benden hayatımı anlatmamı istedi. Fakat hikayenin ne uzun ne de ilgi çekici olduğunu söyleyerek kısa kestim.

“Evlendin mi?” diye sordu.

“Henüz değil,” dedim doğal bir tavırla.

Marcella, yüzünde derin düşüncelere dalmış bir şekilde veya bir şeyler hatırlayanlara özgü dalgın bir ifadeyle sokağa baktı. Ben de zihnimin geçmişe dönmesine izin verdim, anılarımın ve nostaljinin arasında kendi kendime nasıl olup da o kadar büyük aptallıklar yaptığımı sordum. Bu kadın, 1822’de tanıdığım kişi, aynı Marcella değil miydi? Eski güzelliği, onun için yaptığım fedakarlıkların üçte birine değer miydi? Bu son sorunun cevabını, Marcella’nın yüzünde aradım. Cevap hayırdı; ama aynı zamanda gözleri, bana içlerinde o zaman da şimdi olduğu gibi açgözlülük ateşinin yandığını söyledi. Benim gözlerim bunu görememişti işte; o zamanlar birinci basım gözlerdi.

Sersemliğini üzerinden atarak, “Ama buraya niçin geldin? Beni sokaktan mı gördün?” diye sordu.

“Hayır, burayı saatçi dükkânı sanmıştım ve bu saate bir cam almak istedim. Başka yere bakarım. Kusura bakma, çok acelem var.”

Marcella, mutsuzlukla iç çekti. Aslında hem canım sıkılmış hem de bunalmıştım ve bir an evvel kaçmak istiyordum. Fakat Marcella zenci bir çocuk çağırdı ve benim itirazlarıma rağmen çocuğu aynı muhitteki bir dükkâna cam almaya yolladı. Kaçış yoktu; yine oturdum. Sonra eski tanıdıklarının dükkânın müşterisi olmasını istediğini söyledi ve doğal olarak eninde sonunda evleneceğimi, o zaman da en güzel mücevherleri bana düşük fiyata bırakacağına söz verdi. “Düşük fiyat,” demedi, bunun yerine güzel ve zarif bir metafor kullandı. Büyük bir talihsizlik (hastalık hariç) yaşamadığından, gayet konforlu bir hayat sürecek kadar parası olduğundan ve çalışma hayatında olmasının tek nedeninin, ruhunu bir kurt gibi kemiren servet düşkünlüğünü daha da ileri götürmek olduğundan şüphelenmeye başladım. Daha sonra birkaç kişiden durumun aynen öyle olduğunu duydum.

39. Komşu

Ben bu satırları düşünürken dükkâna kısa boylu, şapkasız bir adam geldi, dört yaşında bir kızın elinden tutuyordu.

Marcella’ya, “Bugün güzel bir sabah geçirdiniz mi?” diye sordu.

“Fena değil. Gel bakalım Maricota.”

Adam çocuğu kollarından tutup kaldırarak tezgâhın diğer tarafına bıraktı.

“Haydi bakalım,” dedi adam, “Dona Marcella’ya güzel bir gece geçirmiş mi diye sor bakalım. Buraya gelmek için sabırsızlanıyordu, ama annesi ancak giydirebildi. İstediğin oldu mu Maricota? Dona Marcella’nın elini öp bakayım. Şimdi sana bir sopa atacağım ama! Tamam, aferin... Evde nasıl olduğunu anlatsam inanmazsınız; bütün gün sizden bahsediyor, ama buraya gelince de ağzını açmaya korkuyor. Oysa daha dün... Anlatayım mı Maricota?” “Hayır baba.”

Marcella, çocuğun yanağına hafifçe vurarak, “Yaramazlık mı yaptın yoksa?” diye sordu.

“Anlatayım: Annesi onun her gece Bakire Meryem için bir Rabb’in Duası ve bir Ave Maria okumasını istiyor, ama dün ufaklık yanıma geldi ve tatlı tatlı bir şey sordu. Ne olduğunu tahmin edebiliyor musunuz? Dualarını Azize Marcella için okumak istiyormuş.”

Marcella çocuğu öperek, “Canım benim,” dedi.

Adam eğlenceli bir şeyler anlattı ve sonunda kızla beraber gitti; ama gitmeden önce bana doğru sorgulayan veya muhtemelen kuşkulu bir bakış attı. Marcella’ya adamın kim olduğunu sordum.

“Saatçi, buraya yakın oturuyor, iyi bir adamdır; karısı da öyle; küçük kız da çok tatlı, değil mi? Bana çok düşkün gibiler... İyi insanlar.”

Konuşurken Marcella’nın sesi mutluluktan titriyordu, yüzüne de bir sevinç dalgası yayılmıştı.

40. Arabada

O sırada çocuk, yeni cam takılmış saatimle geri döndü. Geç bile kalmıştı, diken üstünde duruyordum. Çocuğa bir gümüş para verdim, Marcella’ya başka bir gün yine geleceğimi söyledim ve büyük adımlarla dükkandan çıktım. Kalbim küt küt atıyordu; belki bir tür ölüm çanı çalıyordu. Belki de kendisini, o gün yaşadığım büyük duygusal değişikliklere uyduramıyordu. Yataktan mutlu kalkmıştım; güzel bir sabahtı. Kahvaltıda, babam, yüksek sesle ve el kol hareketleriyle Vekiller Meclisi’nde yapacağım ilk konuşmayı okudu; uzun uzun güldük, o gün bir başka parlayan güneş de güldü, küçük hayalimizi anlattığımda Vir-gilia da gülecekti. Sonra saatimin camı düştü; yolumun üzerindeki ilk dükkana girdim ve birden geçmişim karşımda belirdi; yüzü nostalji ve çiçek hastalığıyla nakış-lanmıştı, beni öpüyor, tırmalıyor, çapraz sorguya alıyordu.

Geçmişi dükkanda bırakıp çıktım. Largo de Sao Francisco de Paula’da beni bekleyen arabaya koştum ve arabacıya hemen sürmesini emrettim. Arabacı atlara bağırdı, araba beni sarsmaya başladı, yaylar inledi, tekerlekler yeni

yağmış olan yağmurdan geriye kalan çamurda iz bıraktı; ama yine de bana her şey durağan, hareketsiz geliyordu. Hani ne şapkamızı kafamızdan uçuran ne de kadınların eteklerini kaldıran, ama insanın ruhunu bunalttığı, yorduğu ve neredeyse eritip yok ettiği için daha da beter olan, hiç değilse öyle görünen, sert veya soğuk değil de yumuşak ve sıcak bir rüzgar yok mudur? İşte etrafımda böyle bir rüzgar esiyordu; rüzgarın beni boğduğunu, kaçamadığımı, geçmişle şimdi arasındaki dar geçitte sıkışıp kaldığımı hissettim, gelecek düzlemine geçme arzusuyla doluydum. Şu araba bir yola çıksaydı!

“Joao!” diye arabacıya seslendim. “Bu araba gidecek mi, yoksa böyle duracak mıyız?”

“Tanrı’m, Nhonho! Zaten Danışman’ın evindeyiz.”

41. Halüsinasyon

Doğruydu. Hemen eve girdim ve Virgilia’yı tatsız bir halde buldum. Belli ki heyecan içinde beni beklemişti ve kaşları çatılmıştı. Ağır işiten annesi de onunla beraber oturma odasındaydı. Nezaketle selamlaştıktan sonra Virgilia, kuru bir sesle, “Daha erken gelmeni bekliyorduk,” dedi.

Kendimi elimden geldiğince savundum: Atımın inat edip durduğunu ve yolda bir arkadaşımın beni oyaladığını söyledim. Birden sesim çıkmaz oldu, yaşadığım dehşet beni felç etmişti. Virgilia... Bu karşımdaki kadın Virgilia olabilir miydi? Ona baktım, yaşadığım şey öyle acı vericiydi ki bir adım gerileyip arkamı döndüm. Ona tekrar baktım. Çiçek yüzünü kemirmişti; daha geçen gün öylesine narin, pembe ve pürüzsüz olan cildi artık sapsarıydı ve İspanyol kadının yüzünü mahveden musibet onu da biçimsizleştirmişti. Işıl ışıl olan gözleri parlaklığını yitirmişti, dudaklarında üzgün bir ifade vardı ve yorgun görünüyordu. Bakışlarımı ona diktim; elini tuttum ve onu nazikçe yanıma çağırdım. Yanılmamıştım; çiçek hastalığı yapacağını yapmıştı. Sanırım tiksintimi belli ettim.

Virgilia, benim yanımdan gidip kanepeye oturdu. Bir an ayaklarıma bakarak olduğum yerde durdum. Gitse miydim kalsa mıydım? Tamamen saçma olduğu için ilk seçeneği reddettim ve kanepede sessizce oturan Virgilia’ya yaklaştım. Çok şükür! Yine o taze, gençlik dolu, çiçek açma çağındaki

Virgilia'ydı. Boşuna yüzünde bir hastalık belirtisi aradım, yoktu; cildi her zamanki kadar narin ve beyazdı.

“Beni ilk defa mı görüyorsun?”

“Hiç bu kadar güzel görmemiştim.” ı Virgilia tırnaklarını kemirirken ben de oturdum. Birkaç saniyelik sessizlikten sonra çeşitli şeylerden söz etmeye başladım; herhangi bir cevap vermedi, hatta bana bakmadı bile. Tırnaklarını yemesini saymazsak sessizliğin ta kendisiydi sanki. Bana yalnızca bir defa baktı, o da çok kısa ve mağrur bir bakıştı; ağzının sol köşesini biraz kaldırdı, kaşlarını neredeyse birleşecek kadar çattı; bu görüntü, yüzünde trajikomik bir ifade yarattı.

Bu ifadenin birküçümseme ifadeâ olmasına niyetlenmişti, fakat öyle abartmıştı ki küçümseme, yerini yapmacıklığa bırakmıştı. İçten içe, azımsanmayacak bir acı çekiyordu, ama bunun nedeninin duygularının incinmiş olması mı yoksa duyduğu kızgınlık mı olduğunu söyleyemeyeceğim; üstelik insanın gizlediği acı daha çok can yaktığı için Virgilia herhalde normalin iki katı kadar acı çekiyordu. Ama psikolojiye girmeyelim.

42. Aristo'nun Gözünden Kaçan Şey

Bence bu, psikolojiden ziyade metafizikle ilgili bir mesele: Bir topu yuvarlayın; yuvarlanacak, başka bir topa temas ettiğinde hareketini ona aktaracak ve ikinci top yuvarlanmaya başlayacaktır. İlk topun adı Marcella, ikincininki Bras Cubas olsun; bir de üçüncü top var, ona da Virgilia adını verelim. Diyelim ki Marcella, geçmişte kendisine vurulmuş olan bir fiskeyle harekete geçip Bras Cubas'a değene kadar yuvarlanıyor; Bras Cubas da kendisine aktarılan bu güce boyun eğerek yuvarlanmaya başlıyor, ta ki ilk topa tamamen yabancı olan Virgilia'ya çarpana dek; böylece, yalnızca bir gücün aktarılmasıyla, toplumun karşıt uçları ilişki içine giriyor ve İnsan Sefaletinin Birliği adını verebileceğimiz bir şey kuruluyor. Aristo bu ilkeyi nasıl gözden kaçırdı acaba?

43. “Seni Markiz Yapacağım,

Çünkü Ben Marki Olacağım.”

Virgilia küçük bir şeytandı, melek gibi bir şeytan deyin isterseniz, ama yine de şeytandı işte ve...

Ve sonra Damiao Lobo Neves ortaya çıktı; bu adam benden ne daha yakışıklı, ne daha şık, ne daha okumuş, ne de daha çekiciydi, ama bir Sezar'ın soluk kesici hızıyla birkaç hafta içinde hem Virgilia'yı hem de adaylığımı elimden alan da oydu. Ne kıskançlıktan doğan atışmalar oldu ne de aile içinde bir olay çıktı. Bir gün Dutra geldi ve bana, rüzgarın benim tarafıma eseceği günü beklesem iyi edeceğimi, çünkü Lobo Neves'in arkasında nüfuzlu kimselerin olduğunu söyledi; durumu kabullenmekten başka bir şey yapamadım. Çöküşüm başlamıştı. Bir hafta sonra Virgilia, Lobo Neves'e gülümseyerek, ne zaman devlet bakanı olacağını sordu.

“Fırsatım olsa hemen şimdi olurdum, ama şimdi fırsatlar başkalarının elinde; herhalde seneye olur o iş.” Virgilia karşılık verdi:

“Bir gün beni barones yapacağına söz verir misin?” “Hayır, seni markiz yapacağım, çünkü ben marki olacağım.”

O andan itibaren kaybolmuş bir haldeydim. Virgilia, kartalla tavusu karşılaştırıp kartalı seçmiş; tavusuysa şaşkınlığı, kızgınlığı ve vermiş olduğu üç dört öpücükle bir başına bırakmıştı. Belki öpücüklerin sayısı beşti; ama on bile olsa bana yetmeyecekti. İnsanın ağzı Attila'nın atının, bastığı toprağı kısırlaştıran toynağı gibi değildir; durum bunun tam tersidir.

44. Bir Cubas!

Babam, bu gelişmeler karşısında fena halde sersemledi, sanırım ölümünün esas nedeni de bu oldu. Hayallerinde öyle çok, öyle güzel kaleler inşa etmişti ki bunların un ufak oluşuna ağır bir organik rahatsızlık geçirmeden bakamadı. Başlarda, gerçeklere pek inanamamıştı. Bir Cubas! Ünlü Cubas ağacının bir dalı! Üstelik bunu öyle ikna edici bir şekilde tekrar edip duruyordu ki fıçıcı dükkanımızı bilen ben bile bir an için bana sıkıntı veren kadını unuttum ve durup bu tuhaf (ama kesinlikle nadir görülmeyen) olguyu düşündüm: Zamanla söyleyenin de doğru kabul ettiği bir yalandı bu!

Babam ertesi sabah kahvaltıda yine, “Bir Cubas!” dedi.

Yemek neşesizdi. O gece çok az uyuduğum için zor ayakta duruyordum. Nedeni aşk mıydı? Söz konusu bile olamazdı; insan aynı kadını iki defa sevemez ve Virgilia'ya daha sonra aşık olacak olan ben, o zamanlar ona geçici bir heves, babama itaat ve büyük bir gurur haricinde bir bağlılık duymuyordum. Bu, uykusuzluğumu açıklamıyordu; uykusuzluğumun nedeni öfkeydi, belki saçmaydı ama bıçak gibi keskindi ve şafak, şafakların en sessizi sökene dek puro dumanında, havayı döven yumruklarda, bölük pörçük okunan kitaplarda kendi kendini harcıyordu.

Ama gençtim, derdimin dermanı kendi içimdeydi. Bu darbeye hazırlıklı olmayan, babamdı. Tıbbi açıdan bakacak olursak ölüm nedeni bu değildi, ama şüphesiz son hastalığının ağırlaşmasına neden olmuştu. Dört ay sonra öldü. Umutsuzluğuna bitmek bilmeyen güçlü bir endişe ve ona öksürüğünü, romatizmasını unutturan ölümcül bir hüsran eşlik ediyordu. Yarım saatlik neşesi kalmıştı; onu da devlet bakanlarından biri kendisini ziyaret ettiğinde yaşadı. Yüzünde, eski günlerdeki minnettar gülümsemesi ve gözlerinde, göçmekte olan ruhunun son zayıf parıltısı diyebileceğim bir ışık vardı. Daha dün gibi! Kısa süre sonra üzüntüsü geri dönmüştü; beni, kendime uygun yüksek bir mevkide görmeden ölmenin üzüntüsüydü bu.

"Bir Cubas!"

Bakanın ziyaretinden birkaç gün sonra bir mayıs sabahı öldü. Öldüğünde yanında iki çocuğu, Sabina ve ben, Ildefonso Amca ve eniştem vardı. Onu hiçbir şey kurtaramadı, ne doktorların ilmi, ne bizim sevgimiz, ne de gösterilen büyük ilgi ve özen; ölmesi gerekiyordu ve öldü.

"Bir Cubas!"

1

Seguidilla: İspanyol halk şarkısı türü. (ç.n.)

2

Arma virumque cano (Lat.): "Türküsünü söylüyorum silahlarıyla yiğidin'.' (Çev.: Cengiz Çevik)

Conselheiro (Danışman): Şeref payesi olarak verilen bir unvan. (ç.n.)

3

Siyah kelebeklerin kötüye alamet olduğuna inanılırdı. (ç.n.)

4

Portekizcede, “uyluk” ve “topal” sözcüklerinin dişil çekimleri eşseslidir. (ç.n.)

45. Notlar

Hıçkırıklar, gözyaşları, azizleri ve haçıyla uydurma bir sunak, duvarlarda siyah perdeler, girişi çerçeveleyen siyah kadife şeritler, ölüyü giydirmeye gelen bir adam, tabutun ölçülerini alan bir başkası; kollu şamdan, köşelerinde mumlar olan dore ve siyah ipek kaplı masanın üzerinde duran tabut, davetiyeler, hafif adımlarla ağır ağır gelip ailenin her bir üyesinin elini sıkan kimi üzgün, tümü ciddi ve sessiz konuklar, rahip, kilise görevlisi, dualar, kutsal su serpilmesi, çivilenerek kapatılan tabut; altı kişi tarafından tabutun masadan alınması, ağlamalar, hıçkırıklar, ailenin tekrar döktüğü gözyaşları arasında tabutun merdivenden aşağı taşınması, cenaze arabasına götürülmesi, arabaya yüklenip deri kayışlarla sıkı sıkı bağlanması, cenaze arabasının ve diğer arabaların tek tek yola koyulması. .. Bunlar, yazmayacağım hüzünlü ve sıradan bir bölüm için aldığım notlar.

46. Miras

Okur şimdi de babamın ölümünden sekiz gün sonraki halimize bir baksın: Kız kardeşim kanepede oturuyor; onun yanında Cotrim, camlı bir dolaba yaslanmış bıyığını ısırıyor; ben, bakışlarım yerde, bir ileri bir geri yürüyorum. Yoğun bir yas. Yoğun bir sessizlik.

“Ama sonuçta,” dedi Cotrim, “bu ev otuz conto’dan pek fazla etmez; haydi otuz beş olsun...”

“Burası elli conto eder,” dedim. “Sabina biliyor ki burası elli sekiz conto’ya mal olmuştu.”

“Yetmiş conto’ya da mal olmuş olsa beni ilgilendirmez,” diye karşılık verdi Cotrim. “Bir şeyin değeri, onu ne kadara satabiliyorsan odur; baban da bu evi yeniyken elli sekiz conto’ya falan satamazdı. Dahası, biüyorsun son birkaç yıl içinde emlak fiyatları çok düştü. Bu ev elli *conto* ederse düşün, Campo’daki kendine istediğin ev ne kadar eder.”

“Bu çok farklı bir durum. Orası eski bir ev.”

Ellerini tavana doğru kaldırarak, “Eskiymiş!” diye bağırdı Sabina.

“Oranın yeni olduğunu mu söyleyeceksin yoksa?” Sabina, “Haydi ağabey, kavga etmeyelim,” diyerek kanepeden kalktı. “Birazcık uzlaşmaya hazır olursak her şeyi güzellikle hallederiz. Mesela Cotrim, babamın arabacısıyla Paulo dışında hiçbir köleyi istemiyor.”

“Arabacı olmaz,” diye atıldım. “Araba bende kalıyor, yeni bir arabacı almak için de bir neden görmüyorum.” “Tamam, Paulo ve Prudencio’yu ben alayım.” “Prudencio azat edildi.”

“Azat mı edildi?”

“Evet, iki yıl önce.”

“Babanın, evdeki bütün işleri kimseye tek kelime söylemeden idare etmiş olması ne kadar hoş! Peki o zaman, gümüşlere ne dersin? Herhalde baban gümüşleri de azat etmemiştir.”

Bu konuyu daha önce konuşmuştuk, bahsettiği gümüşler, 1. Dom Jose zamanından kalmıştı ve iyi işçiliği, antika değeri ve tarihi nedeniyle mirasın en değerli parçasıydı; babam, Kont da Cunha’nın, Brezilya’nın genel valisi olduğu dönemde bunları büyük dedem Luiz Cubas’a hediye ettiğini anlatırdı.

“Kız kardeşin almak istemese, ben gümüşler konusunu hiç açmayacaktım,” diye söze devam etti Cotrim. “Sonuçta bence hakkı da var. Sabina evli... Ona, sofraya koyacak şık bir şey lazım. Sense bir bekarsın, yemekli davet vermiyorsun, sen...”

“Ama evlenebilirim...”

Sabina, “Neden?” diyerek sözümü kesti.

Bu soru öylesine saçmaydı ki yaşadığımız tartışmayı birkaç saniyeliğine unuttum. Gülümsedim, Sabina’nın elini tuttum, avcunun içine yavaşça vurdum; tüm bunları öyle şefkatli bir şekilde yapmıştım ki Cotrim bu hareketimden, isteklerini kabul ettiğim sonucuna vardı ve bana teşekkür etti.

“Ne diyorsun sen?” diye karşılık verdim. “Gümüşleri size bırakacak değilim.”

“Öyle mi?”

Evet anlamında başımı salladım.

Kız kardeşim, kocasına, “Vazgeç bari Cotrim,’’ dedi. “Böyle giderse bir iki dakikaya kalmaz sırtımızdan giysilerimizi de almaya kalkar; istemediği bir o kaldı.” “Her şeyin bir sınırı var. Adam arabayı istiyor, arabacıyı istiyor, gümüşleri istiyor, velhasıl her şeyi istiyor! Baksana, bizi mahkemelere düşürüp Sabina’nın kız kardeşin olmadığını, benim eniştan olmadığımı, Tanrı’nın Tanrı olmadığını tanıklarla kanıtlasan işler ■ çok daha çabuk hallolur. Haydi böyle devam et, bir çay kaşığını bile elinden kaçırma. Yok arkadaşım, her şey senin gönlüne göre olacak değil.”

O öyle öfkelenmişti, ve ben de tamamen boyun eğmeye öyle hazırlıksızdım -ki, ona bir uzlaşma teklifi götürdüm; gümüşleri bölüşecektik. Güldü ve kim demliği kim şekerliği alacak diye sordu; bu sorudan sonra da endişe etmeme gerek olmadığını, hakkımızı mahkemede arayabileceğimizi söyledi. Sabina, bahçeye açılan pencereye gitmişti; hemen sonra döndüğünde gümüşleri alması şartıyla Paulo ve diğer zenci köleden vazgeçmeyi teklif etti. Hayır diyecektim, ama Cotrim beni bu zahmetten kurtardı.

“Asla! Ben sadaka vermem!” dedi.

Yemeği birlikte, asık suratlarla yedik. Katedral rahibi olan amcam tatlıda bize katılarak kavgamızın birazına tanık oldu.

“Yavrularım,” dedi, “unutmayın ki ağabeyim herkesi doyuracak kadar ekmek bıraktı.”

Fakat Cotrim, “Tabii, tabii... Ama mesele ekmek değil, yağ. Ben kuru ekmekle doymam,” dedi.

Nihayet miras bölüşüldü, fakat bu, aramızda geçen üzücü kavgayı silemedi. Sabina ile kavga etmek bana büyük acı vermişti. Onunla öyle iyi dosttuk ki!

Çocukken birlikte oynar, boğuşurduk; büyüyünce de birlikte gülüp konuşmuş, iyi kardeşler - gibi acıyı ve sevinci paylaşmıştık. Ama artık kavga etmiştik. Bizim yoldaşlığımız da Marcella'nın güzelliği gibi kaybolmuştu.

47. Münzevi

Marcella, Sabina, Virgilia... Sanki üçü de benim içimdeki bir sevginin yansımasından ibaretmişçesine onları aynı potada eritmiş gibiydim. Ey gaddar kalem, edebi tarzına uygun bir boyun bağı tak, üzerine temiz bir yelek giy; ben de, evime gelip babamın ölümünden 1842'ye kadarki zamanın büyük kısmını sallanarak geçirdiğim hamakta uzanmana izin vereyim. Gel; eğer parfüm kokuyorsan da giysilerimi parfümlediğim sonucuna varma; bu ya N ya Z ya da U'nun izidir. Çünkü tüm bu büyük harfler, zarif düşüşlerini hamağımda sallamışlardı. Fakat onların kokusundan başka bir şey istiyorsan şunu söyleyeyim ki ne bir portre, ne bir mektup, ne de bir günlük sakladım; hatta duygular bile kayboldu ve baş harflerinden başka bir şey kalmadı.

Bir tür münzevi gibi yaşıyordum; kırk yılda bir baloya, tiyatroya veya bir konferansa gidiyordum, ama zamanımın büyük kısmında yalnızdım. Var olmaktaydım; kendimi günlerin med-cezirine bırakmıştım. Kah heyecandan kıpır kıpır, kah duyarsızdım, hırs ile vazgeçiş arasında gidip geliyordum. Siyaset üzerine yazılar yazdım, amatörce edebiyatla ilgilendim. Tüm dergi ve gazetelere makalelerimi ve şiirlerimi yolladım, bir münakaşacı ve şair olarak belli bir ün bile kazandım. Ne zaman vekil olan Lobo Neves'i veya geleceğin markizi Virgilia'yı düşünsem kendi kendime neden ben Lobo Neves'ten daha iyi bir vekil ve marki olamıyorum diye düşünüyordum. Ben ki gerçekten ondan çok daha üstündüm; bunu söylerken de burnumun ucuna bakıyordum...

48. Virgilia'nın Kuzeni

Bir akşam Luiz Dutra, "Dün Sao Paulo'dan kim geldi biliyor musun?" diye sordu.

Virgilia'nın kuzeni olan Luiz Dutra, ilham perileriyle de bol bol görüşüyordu. Yazdığı mısralar benimkilerden daha iyiydi ve daha büyük

yankı uyandırmıştı; fakat halkın takdirlerinden emin olmak için kişilerin özel onayını almaya ihtiyacı vardı. Mahcup bir adam olduğu için kimseye yazdıklarını nasıl bulduğunu sormuyordu; fakat takdir sözleri duymaktan çok mutlu oluyor, bu ona enerji veriyor, taze bir coşkuyla çalışmaya koyulmasını sağlıyordu.

Zavallı Luiz Dutra! Yazdığı bir şey basılır basılmaz evime koşup son eserini beğendiğimi belirten bir fikir, bir söz, bir hareket bekleyerek etrafımda dolaşmaya başlıyordu; bense ona bin tane alakasız şeyden bahsediyordum. Cattete'deki son balodan, yasama meclisindeki tartışmalardan, arabalardan, atlardan... Onun şiir ya da düzyazıları hariç her şeyden... Söylediklerime başlangıçta canlılıkla, daha sonra kayıtsız bir şekilde karşılık veriyor, konuyu edebiyata getiriyor, bir kitap açıp yeni bir şey yazıp yazmadığımı soruyor, bense ona evet veya hayır deyip konuyu yine başka tarafa çekiyordum, o da ister istemez beni takip ediyordu. Sonunda konuşmanın gidişatı karşısında yapacak bir şeyi kalmayınca susuyor ve umutsuzluk içinde gidiyordu. Amacım onun kendine güvenini sarsmak, cesaretini kırmak, nihayetinde de onun gibi bir rakipten kurtulmaktı. O sırada da hep burnumun ucuna bakıyordum.

49. Burnun Ucu

Burnun işlevi nedir diye hiç düşündün mü sevgili okur? Doktor Pangloss'un getirdiği açıklama, burnun, gözlükleri desteklemek için yaratıldığı yönünde ve itiraf edeyim ki bir aralar ben de bu kuramı tatmin edici buluyordum; fakat bir gün, felsefenin bu ve başka karanlıkta kalmış noktaları üzerine kafa yorarken, şans eseri esas doğru cevabı buldum.

Aslında Hint fakirlerine ait bir adeti hatırlamam yetti. Okur kuşkusuz biliyordur ki Hint fakirleri, yalnızca kutsal ışığı görmek amacıyla uzun saatler boyunca burunlarının ucuna bakar. Bir fakir gözlerini burnunun ucuna dikti mi dışarıdaki şeylerden uzaklaşır, zihninde kendisinin güzel bir suretini yaratır, elle tutulmaz, gözle görülmez olanı kavrar, dünyevi zincirlerinden kurtulur, benliği çözünüp dağılır ve hava gibi hafifler. Benliğin burnun ucu aracılığıyla bu şekilde yücelmesi ruha dair en yüce olgudur ve bunu başarmayı sağlayan yetenek kesinlikle fakirlere özgü değildir, evrenseldir. Tanrısal ışığı görmek için kendi burnuna bakarak tefekküre dalma ihtiyacı ve yeteneği herkeste vardır ve evrenin tek bir

burna boyun eğmesiyle sonuçlanan bu tefekkür, sosyal eşitliği sağlar. Burunlar yalnızca birbirleriyle ilgili tefekküre dalsa insan ırkı iki asırdan fazla dayanmazdı; hatta en ilkel kabileler dahi varlığını sürdüremezdi.

Okurdan bir itiraz geldiğini işitiyorum: “Peki nasıl oluyor da,” diye soruyor, “kimse kendi burnu üzerine tefekküre dalan insanlar görmüyor?”

Ey kalın kafalı okur, bu soru sizin hiçbir zaman bir şapkacının beyninin içine girmediğinizi gösteriyor. Bir şapkacı, iki yıl önce dükkan açan rakibinin önünden geçer; ilk açıldığında iki kapısı olan dükkanın artık dört kapısı vardır; bu sayının altı veya sekize çıkması yakındır. Vitrinlerde rakibin şapkaları vardır; kapılardan rakibin müşterileri girip çıkmaktadır. Şapkacı, dükkanı kendisinin daha eski ve yalnızca iki kapısı olan dükkanıyla; şapkaları, fiyatları aynı olduğu halde daha az satan kendi şapkalarıyla karşılaştırır. Elbette ki bozulur, ama yoluna devam eder; gözleri ya yere ya da tam karşıya bakar. Sonra zihnini toparlar, öteki adamın başarısının ve kendi başarısızlığının nedenlerini aramaktadır, oysa kendisi daha iyi bir şapkacıdır... İşte o anda dikkatlice bakarsanız gözlerinin, burnunun ucuna sabitlenmiş olduğunu görürsünüz.

Buradan varılacak sonuç, toplumda iki temel güç olduğudur: Türlerin çoğalmasını sağlayan sevgi ve bunu birey için ikinci plana iten burun. Üreme, denge.

50. Lobo Neves'in Karısı

“Kuzenim Virgilia, Lobo Neves’in karısı, Sao Paulo’dan geldi,” diye devam etti Luiz Dutra.

“Yaa!”

“Üstelik bugün bir şey öğrendim, seni çapkın!” “Neymiş o?”

“Onunla evlenmek istemişsin.”

“Babamın fikriydi. Sana kim anlattı?”

“Kendisi. Lafı sana getirdim, o da her şeyi anlattı.” Ertesi gün, ben Rua do Ouvidor’daki Plancher Matba-ası’nın önünde dururken uzaktan güzel bir kadının geldiğini gördüm. Oydu, ama birkaç adım yakınıma gelene kadar onu tanıyamadım; çok değişmişti, tabiat ve sanat, onun güzelliğini mükemmeliyete yaklaştırmak için güçlerini birleştirmişti. Başımızla selamlaşıp gülümsedik; yürümeye devam etti, kocasıyla beraber kendilerini bekleyen arabaya bindiler; ben orada öylece kalakalmıştım, ne yapacağımı pek bilemiyordum.

Sekiz gün sonra onunla bir baloda karşılaştık; galiba bir iki kelime konuştuk. Fakat bir ay sonra, Birinci Krallık’ın salonlarının süsü olan, İkinci Krallık’ta da bu süs olma özelliğini iyi kötü sürdüren bir hanımın evinde verilen bir başka baloda, beraber daha çok vakit geçirdik, sohbet ettik ve vals yaptık. Şu vals enfes bir şey... Vals yapıyorduk; onun esnek, muhteşem vücudunu kendimin-kinin yanında hissedince içime tuhaf bir his doldu, soyguna uğramış gibi hissediyordum kendimi.

Valsimizi tamamladığımızda, “Burası çok sıcak,” dedi. “Terasa çıkalım mı?”

“Olmaz, orada üşütürsün. En iyisi öteki odaya geçelim.”

Öteki odada Lobo Neves vardı; siyasi yazılarımı övdü, edebî yazılarım hakkında bir şey söyleyemeyeceğini, çünkü bunları anlamadığını söyledi, fakat siyasi makaleler harikaydı, iyi düşünülüp iyi yazılmıştı. Ben de onun başarılarını eşit bir saygıyla övdüm, sonra ikimiz de son derece hoşnut bir şekilde ayrıldık.

Üç hafta kadar sonra, beni evlerinde verecekleri küçük bir davete çağıran bir davetiye aldım. Gittim; Virgilia beni şu hoş sözlerle karşıladı: “Benimle yine vals yapmak zorunda kalacaksın, biliyorsun.” Vals konusunda uzman sayıldığım için buna şaşırmadım. Üst üste vals yaptık. Francesca’nın düşüşüne bir kitap neden olmuştu; bizimkine de bir vals. Sanıyorum elini fazla sert sıktım, o da sanki unutmuş gibi elini çekmedi, ben de onu kendime çektim; herkes bize ve çevremizde dönenlere bakıyor, ama hiç kimse olup biteni görmüyordu... Coşku.

51. Benim!

“Benim!” dedim kendi kendime, bir başka adam bir sonraki dansı kendisiyle etmesini isterken; gecenin geri kalanında da bu fikir bir çekiçle değil, çok daha sinsi olan bir burguyla zihnime kazındı.

Evimin kapısına yaklaşırken, “Benim!” diyordum.

Fakat kader mi, şans mı artık her neyse, bendeki sahiplenme coşkusunu körüklemeye çalışıyordu ki orada, önümde yerde parlayan sarı, yuvarlak bir nesne gördüm. Eğilip baktım; bir altın paraydı bu, yarım dobra.

Gülerek parayı cebime koyarken, “Benim!” diye tekrarladım.

O gece parayı düşünmedim; fakat ertesi gün bunu hatırlayınca vicdanım rahatsız oldu ve içimden bir ses, ne bana miras kalan ne de çalışıp kazandığım, alt tarafı yolda bulduğum bir paranın nasıl olup da benim olabileceğini sordu. Elbette ki para benim değildi, ister zengin olsun ister yoksul, onu kaybeden kişiye aitti; belki de yoksuldu, parayı bir işçi kaybetmişti ve artık karısıyla çocuklarının karnını doyuracak parası yoktu, fakat zenginse dahi benim yapmam gereken şey aynıydı. Parayı sahibine iade etmem lazımdı, bunu yapmanın tek yolu da polisi araya sokmaktı. Komisere, elindeki imkanlar aracılığıyla parayı gerçek sahibine teslim etmesini rica eden bir mektup yazıp parayı zarfa koydum.

Mektubu yollayıp halimden memnun, hatta neredeyse sevinçten içim içime sığmayarak kahvaltımı ettim. Vicdanım bir önceki gece öylesine uzun bir vals yapmıştı ki artık boğulacak gibiydi, nefes alamıyordu; fakat o yarım dobra’nın iade edilmesi, zihnimin öte tarafında bir pencere açmıştı; içeri biraz temiz hava girdi de kadıncağız rahat bir nefes aldı. Vicdanınızın bol bol temiz hava almasını sağlayın! Bu bölümde size vereceğim nasihat budur. Konu dışı değerlendirmeleri bir kenara bırakırsak, yaptığım şey iyiydi, çünkü bir vicdanın, bir duygunun ifadesiydi, titiz bir ahlak anlayışının göstergesiydi. İçimdeki vicdan denen o kadının bana katı fakat sıcak bir şekilde söylediği buydu; açık pencerenin pervazına yaslandığında bana şunları anlattı.

“Sen doğru ol^u yaptın Cubas; mükemmel bir davranıştı. Bu hava temizden de öte, mis gibi kokup insanı sakinleştiriyor, Elevsis Tarlaları’ndan esen bir rüzgar sanki. Ne yaptığını görmek ister misin Cubas?”

Sonra bu muhteşem kadın bir ayna çıkartıp gözlerime tuttu. Parıl parıl parlayan yusyuvarlak yarım dobra'nın çoğaldığını gördüm; önce on, sonra otuz, sonra beş yüz oldu. Böylece, parayı iade etmemle birlikte hayattayken ve öldükten sonra kazanacağım şeyleri gösteriyordu. Yaptığım şeyi düşündüğümde huzura erdim, aynada kendimi gördüm; iyi, hatta muhtemelen harika bir adamdım. İnsan biraz fazla vals yapınca böyle oluyor işte.

Böylece ben, Bras Cubas, muhteşem bir yasayı, Pencerelerin Denkliği Yasası'nı keşfettim ve kapalı bir pencereyi dengelemenin en iyi yolunun başka bir pencere açmak olduğu ilkesini kurdum, böylece vicdan daima rahat rahat soluk alabilir. Belki bu sözleri anlamıyorsunuzdur; belki de daha somut bir şey istiyorsunuzdur, esrarengiz de olsa bir paket mesela. Peki, tamam, işte esrarengiz paketiniz.

52. Esrarengiz Paket

Birkaç gün sonra Botafogo'ya giderken sahilde, yerde duran bir pakete takıldı ayağım. Doğrusunu söylemek gerekirse ayağım falan takılmadı, tekmeledim. Yerde fazlaca büyük olmayan, fakat temiz, kağıda düzgünce sarılıp kalın bir sicimle bağlanmış, bir hayli özen gösterilmiş bir paket görünce hemen almak yerine içinin boş olmadığından emin olmak için şöyle bir tekmeledim; ayağıma direndi. Etrafıma bakındım, sahilde kimse yoktu; uzakta küçük çocuklar oynuyordu, daha da uzakta bir balıkçı, ağlarını onarıyordu. Ne yaptığımı görecek kimse yoktu. Eğilip paketi aldım ve yoluma devam ettim.

Yoluma devam ettim, ama kuşkularım da devam ediyordu. Bir çocuğun hazırladığı bir şaka olabilirdi bu. Paketi aldığım yere bırakmayı düşündüm, fakat bu fikri şöyle bir yoklayıp vazgeçtim. Biraz daha yürüdükten sonra yolumdan dönüp eve doğru ilerlemeye başladım.

"Hadi bakalım," diyerek çalışma odama girdim.

Hala da kararsızdım. Utançtan galiba... Bir şaka yapılıyor olabileceği korkusu yine uyandı içimde. Korkumu doğrulayacak bir gösterge yoktu; fakat içimde, paketi açıp da bir düzine kirli mendile on iki düzine çürük gu-ava bulduğumu görünce ıslığı basacak, bağıracak, homurdanacak,

yuhalayacak, kıkır kıkır gülecek, yaygara koparacak bir çocuk vardı. Vakit geç oluyordu, heyecanım dayanılmaz bir hal almıştı -ki eminim bu durum okur için de geçerlidir-, böylece paketi açtım ve... Gördüm ki... Saydım ki... Bir daha saydım... İçinde en az beş *conto* var. Eksiği yoktu, belki on *milreis* fazlası vardı. Güzel kağıt paralar ve bozukluklar halinde yerleştirilmiş tam beş *conto;* böyle bir şey insanın başına binde bir gelir. Paketi tekrar kapattım.

Yemekte, kölelerden biri, manidar gözlerle bir diğerine bakıyormuş gibi geldi. Beni mi gözetlemişlerdi? Üstü kapalı bir şekilde sorguladım ve öyle olmadığı sonucuna vardım. Yemekten sonra yine çalışma odama gittim, paraya tekrar baktım ve bu beş *conto'ya* gösterdiğim anaç şefkate güldüm. Bunu yapan, çok zengin olan bendim.

Bu meseleyi unutmak için, karısının verdiği resepsiyonları kaçırmamamı söyleyip duran Lobo Neves'in evine gittim. Komiser oradaydı, kendisiyle tanıştırıldım; mektubumu ve yarım *dobra'yı* hemen hatırladı, sonra olayı orada bulunanlara anlattı. Virgilia çok memnun olmuş gibiydi, diğer herkes de buna benzer olaylar anlattı; bense bunları isterik bir kadının sabırsızlığıyla dinledim.

O gece, ertesi gün, bütün hafta, çalışma masamın çekmecesinde hiç ellenmeden duran o beş *conto'yu* olabildiğince az aklıma getirdim. Para, özellikle de bulunan paralar hariç her şey hakkında konuşmaktan hoşlanıyordum. Oysa para bulmak suç değildi; yalnızca şans, şükredilecek bir lütuf, hatta bu olayda belki de Tanrı'nın bir armağanıydı. Çünkü kimse tütün kesesi kaybeder gibi beş *conto* kaybetmez. İnsan, içinde beş *conto* olan bir paket taşıyorsa ona dikkat edebilmek için mevcut beş duyuya ilaveten fazladan duyu geliştirir; sık sık içindekileri kontrol etme ihtiyacı duyar; gözünü ondan ayıramaz, elini de, düşüncelerini de; eğer tüm bunlara rağmen paket bir sahilde kaybolduysa kesin bir şey olmuştur... Parayı bulmayı bir suç -bir suç, bir şerefsizlik veya insanın kişiliğini lekeleyecek herhangi bir şey- olarak kabul etmek mümkün değil. Bulmak, bulmaktır, o kadar... Bir talih meselesidir, tıpkı piyangoda büyük ikramiyenin çıkması veya at yarışlarında kazanmak ya da hilesi hurdası olmayan herhangi bir oyunda kazanmak gibi bir şeydir; hatta ben bu meseleyi, talihimi hak ettiğimi söylemeye kadar vardıracağım, zaten öyle olmasa kendimi bu

kadar mutlu hissetmez, Tanrı’nın lütfuna layık görmezdim, ama öyle hissetmiyordum.

Üç hafta sonra kendi kendime, “Bu beş conto'yu hayırlı bir iş için kullanmam lazım,” dedim. “Belki yoksul bir kıza çeyiz parası falan olur. Bir şey buluruz...”

Aynı gün parayı Brezilya Bankası’na yatırdım. Bankada, yarım dobra olayıyla ilgili olarak pek çok üstü kapalı tebrik aldım, haber beni tanıyan herkese yayılmış gibiydi. Her defasında olayın bu kadar büyütülecek bir şey olmadığını tekrarlayıp durdum; sonra da alçakgönüllülüğümü övdüler. Ben bundan rahatsız olunca da daha çok övdüler.

53 . ...

Virgilia’nın tüm varlığı bana yoğunlaşmıştı. Gözlerime, hayatıma, düşüncelerime... Bunu bana sık sık söylüyordu, doğruydu da.

Bazı bitkiler çabuk tomurcuklanıp çabuk filizlenir, bazılarıysa yavaştır ve asla tam gelişemez. Aşkımız bu sözünü ettiğim bitkilerin ilki gibiydi; öyle bir hızve canlılıkla boy atmıştı ki kısa zamanda ormandaki en büyük, en bol yapraklı ve en gürbüz bitki olmuştu. Büyümeye tam olarak ne kadar devam ettiğini söyleyemeyeceğim. Ama bir öpücükle ilk çiçeğini açtığı geceyi hatırlıyorum, tabii buna öpücük denirse. Zavallı Virgilia beni öperken titriyordu, titremesi korkudandı, çünkü kocasının malikanesinin bahçe kapısındaydık. Bu tek öpücük bizi birleştirmişti; bu ateşli ve kısa öpücük, mutluluk, pişmanlık, sonu acı olan zevkler, neşeyi doğuran sıkıntılar, bu hayatı sınırlayan tek şey olan sabırlı, sistematik bir ikiyüzlülükle dolu bir hayatın giriş bölümüydü. Gerginlik, öfke, umutsuzluk, kıskançlık dolu bir hayattı bu, hepsinin de bedeli bir saat içinde eksiksiz ödenmişti; fakat sonra yeni bir saat başladı ve ilk saati yiyip bitirdi, diğer her şey de onunla birlikte gitti; geriye yalnızca gerginlik ve tortular, bir de tortuların tortuları kaldı ki bunlar tokluk ve tiksintiydi:

Öpücüğün, giriş bölümünü oluşturduğu kitap, böyle bir şeydi işte.

54. Sarkaç

Gittim, ama öpücüğü hâlâ hissediyordum. Uyuyamadım; yatakta uzanıp gözlerimi kapattım, işe yaramadı. Gece her saat başı saatin vurduğunu duydum. Uyuyamadı-ğım zaman sarkacın vuruşları mutlaka beni çok rahatsız eder; onun kuru, mahzun ve ağır tik takları, her bir vuruşunda, yaşayacak bir saniyemin daha eksildiğini söylüyormuş gibi gelir. Önünde, birinde "hayat" diğerinde "ölüm" yazılı iki torba bulunan ihtiyar bir şeytan canlanır gözümde, ilk torbadaki bozuk paraları alıp ikinciye atarken şöyle demektedir:

"Biri daha gitti... Biri daha gitti... Biri daha gitti... biri daha gitti... "

Burada esas ilginç olan şey şudur ki saat ne zaman dursa yiten saniyelerimi saymaya devam edebileyim diye tekrar kurarım. Pek çok makine değişir veya kaybolur gider, hatta kurumlar dahi kaybolur, ama saat değişmez ve ebedîdir. Dünyada son kalan insan, soğuk, tükenmiş güneşe veda ederken öldüğü saati tam olarak bilmek için saatine bakar.

Ama o gece herhangi bir rahatsızlık hissetmedim; durum bunun tam tersiydi. Hayaller, dinî bir tören alayında ilahiler okuyan bir meleği görmeye çalışan müminler gibi birbiri ardına zihnimde uyanıyordu. Yiten saniyeleri değil, kazanılan dakikaları duyuyordum. Bir süre sonra hiçbir şey duymaz oldum, çünkü kurnaz ve disiplinsiz ruhum, sessizce pencereden kaçıp Virgilia'nın evine uçmuştu. Orada, Virgilia'nın ruhunu bir pencere pervazına yaslanmış dururken bulmuştu. Selamlaşıp sohbete başlamışlardı. Biz yataklarımızda uykusuzluk içinde, belki de üşüyerek yatarken o iki serseri, Adem ve Havva'nın kutsal diyaloğunu tekrarlamaya başlamışlardı.

55. Adem ile Havva'nın Kutsal Diyaloğu

Bras Cubas:

. . . ?

Virgilia:

Bras Cubas:

Virgilia: !

Bras Cubas: Virgilia:

Bras Cubas:

Virgilia:

Bras Cubas:

! . .

. !.........

!

Virgilia:

?

Bras Cubas:

Virgilia

56. Uygun An

Bunu nasıl açıklayacaksınız? Bu değişim nasıl açıklanabilir? Bir gün birbirimizi gördük, evlenmeyi düşündük, ayrıldık, kendi yolumuza gittik; bunlar soğuk ve acısız bir şekilde oldu, çünkü âşık değildik, ben biraz kızmıştım, hepsi o kadar. Yıllar geçti, tekrar karşılaştık, iki üç kere vals yaptık ve derken birbirimize deliler gibi âşık olduk. Virgilia'nın güzelliğinin, mükemmelliğin daha üst bir mertebesine eriştiği bir gerçekti, ama temelde aynı kişilerdik ve ben, kendi hesabıma, ne daha yakışıklı ne de daha şıktım. Bu değişim nasıl açıklanabilir?

Belki de mesele tamamen anın uygun olmasıyla ilgiliydi. İlk karşılaştığımız an uygun değildi, çünkü âşık olamayacak kadar toy olmasak dahi, *ikimiz arasında* bir aşk olması için fazla toyduk: Çok önemli bir ayrım bu. Zaman iki taraf için de uygun olmadıkça aşk olanaksızdır. Ben bu açıklamayı, öpüşmemizden iki yıl sonra, bir gün Virgilia eskiden evlerine sıkça uğrayan

genç bir züppenin kendisine gösterdiği fazlaca yakın ilgiden yakınırken buldum.

“Çok ısrarcı bir adam!” diyerek somurttu.

Ben omuz silktim; yüzüne dikkatlice baktığımda, kızgınlığının gerçek olduğunu gördüm. Sonra, belki geçmişte ben de onun yüzünde aynı ifadeyi yaratıyordum diye düşündüm ve geçirdiğim evrimin büyüklüğünü anladım. Israrcılıktan kurtulup doğru zamanı yakalamıştım.

57. Kader

Evet, birbirimizi seviyorduk. Artık bütün toplumsal kurallar bunu yasaklasa da birbirimizi gerçekten seviyorduk. Şairin Araf’ta bulduğu iki ruh gibi birbirimize bağlanmıştık: *“Di pari, como buoi, che vanno a giogo”;1*[2] ama kendimizi öküzlerle karşılaştırmam doğru olmaz, çünkü biz çok farklı bir hayvan türüne mensuptuk, daha az temkinli, daha kurnaz ve şehvetliydik. İşte yola çıkmıştık, ama ne nereye gittiğimizi ne de hangi gizli yollardan geçeceğimizi biliyorduk - bu sorun beni birkaç hafta korkuttu, fakat sonra çözümü kadere bırakmaya karar verdim. Zavallı kader! Ey insani ilişkilerin ihtiyar düzenleyicisi, bugünlerde senin adını pek duymuyoruz; insanlık seni sürgün etmiş gibi görünüyor. Belki yeni bir ten, yeni bir yüz, yeni davranışlar, yeni bir isim ediniyorsun ve en beklemediğimiz anda... Nerede kaldığımı unuttum... Ha, evet, gizli yollar diyordum. Kendi kendime, artık işlerin Tanrı’nın elinde olduğunu söyledim. Birbirimizi sevmek alın yazımızdı; yoksa vals ve tüm diğer şeyler nasıl açıklanabilir? Virgilia da aynı sonuca varmıştı. Bir gün bana, bazı anlar vicdan azabı çektiğini itiraf ettikten ve ben de ona vicdan azabı çekiyorsa bunun, beni sevmediğinin göstergesi olduğu karşılığını verdikten sonra, muhteşem kollarını boynuma dolayıp şöyle mırıldanmıştı: “Seni seviyorum, Tanrı’nın takdiri bu.”

Üstelik bunu öylesine söylemiş de olamaz; Virgilia oldukça dindardı. Tamam, pazarları ayine gitmezdi; galiba kiliseye yalnızca bayramlarda, o da özel sırada yer bulabilirse giderdi. Fakat her gece coşkuyla (veya hiç değilse esneyerek) dua ederdi. Gök gürültüsünden korkardı; gök gürültüsü duydu mu ellerini kulaklarına kapatır, ilmihaldeki bütün duaları birbiri ardına sıralardı. Yatak odasında duran bir masada gül ağacından oyma, kırk beş santimetre kadar yükseklikte, içinde üç resim olan küçük bir sunak

vardı; fakat bundan arkadaşlarına hiç söz etmezdi, aksine birazcık dindar olanları dahi fanatiklikle suçlardı. Bir süre onun inançlarından utandığını, dinin onun için koruyucu ve gizli bir kırmızı pazen iç çamaşırı gibi olduğunu sandım; ama görünüşe göre yanılıyormuşum.

58. Bir Sır

Başlarda, Lobo Neves'ten korkuyordum. Bunun tek nedeni kendi hayal gücümdü. Lobo Neves, karısına tapıyordu ve bunu bana tekrar tekrar söylemekten hiç çekinmiyordu; Virgilia'yı mükemmelliğin ta kendisi, üstün, güçlü özelliklerin bileşimi gibi görüyor, onu sevilmeye layık, güzel, kusursuz buluyordu; ideal bir eşti o. Bana açtığı sırlar bununla da kalmadı; başlangıçta hafifçe aralanan kapı, sonra iyice açıldı. Bir gün bana, yaşamında kanayan bir yara olduğundan bahsetti: Büyük bir ün kazanamamıştı. Onu yüreklendirmeye çalıştım; gururunu okşayacak pek çok şey söyledim, bunları neredeyse dinî bir hevesle dinledi. O zaman, uçamadan kanat çırpmaktan yorulmuş da olsa, hırsının sonu olmadığını anladım. Birkaç gün sonra bana başarısızlıklarını ve hayal kırıklıklarını, geçtiği dikenli yollan, bastırdığı nefretlerini anlattı; siyaset yaşamının haset, kin, entrika, ihanet, bencillik ve kibirden örülü bir ağ olduğunu söyledi. Bir üzüntü krizi yaşıyordu anlaşılan. Onu neşelendirmek için bir şeyler söyledim.

Umutsuzluk içinde, "Ben ne dediğimi biliyorum," diye karşılık verdi. "Ben neler çektim bilemezsin. Seviyorum diye, ailem istiyor diye, azimliyim diye, belki kısmen de kendimi yüceltme isteğiyle siyasete girdim. İşte, görüyorsun, insanı kamu hizmetine girmeye sevk eden bütün nedenler benim için de geçerliydi. Entrika merakı ve vefasızlık hariç... Gösteriyi orkestradaki bir sandalyeden izledim, Tanrı'm, harikaydı! Güzel bir dekor, canlılık, hareket, usta sanatçılar... Grupla anlaşma imzaladım, bana verdikleri rol... Seni neden bunlarla sıkıyorum ki ben? Belki de çektiğim kalp ağrısına alışırım, daha şimdiden kalp ağrısı çektiğim günlerin sayısı belli değil zaten. Ne gerçek dostluk var ne saygı, hiçbir şey yok. .. Hiçbir şey... hiçbir şey. .."

Sustu, yoğun bir bunalım içindeydi, kendi düşüncelerinin yankısından başka bir şey duyamıyormuşçasına boşluğa bakıyordu. Birkaç saniye sonra ayağa kalkıp bana elini uzattı.

“Sana böyle içimi döktüğüm için kusuruma bakma,” dedi. “Esas mesele şu ki bugün içimi acıtan bir hayal kırıklığı yaşadım. Her şeyi bu kadar ciddiye aldığım için muhtemelen bana güleceksin.” Dudaklarında iç karartıcı bir gülüş belirdi. Sonra benden, söylediklerini kimseye anlatmamamı rica etti; ona söylenmeyecek, pek çok başka kişinin katılmayacağı bir şey söylemediğini anlattım. O sırada iki vekil ve bir vali, Lobo Neves’i görmeye geldiler. Onları önce zorlama, sonra gayet doğal bir hoşnutlukla kabul etti. Yarım saat sonra, onu gören, dünyanın en mutlu adamı sanırdı, sohbet ediyor, şakalaşıyor, gülüyordu, hepsi gülüşüyorlardı.

59. Eski Bir Dost

Lobo Neves’in evinden ayrılırken kendi kendime, “Siyaset sert bir şarap olsa gerek,” dedim ve Rua dos Barbonos’ta bir at arabası görene dek yoluma hiç durmadan devam ettim. Arabada, eski bir okul arkadaşım olan bir devlet bakanı vardı. İçtenlikle selamlaştık, sonra araba yoluna gitti ...

“Neden ben bir devlet bakanı olmayayım?”

Bu müthiş fikir kafamda öyle çılgınca hoplayıp zıplamaya başladı ki bana öylece durup hayranlıkla seyretmek kaldı.

Lobo Neves’i ve fikirlerini unuttum, ormanın büyüsünü hissediyordum. O eski okul arkadaşımı, onun dağlarda tepelerde nasıl koşturduğunu, nasıl eğlendiğini, yaptığı yaramazlıkları düşündüm, aklımdaki o çocuğu, gördüğüm adamla karşılaştırdım; onun yaptığını ben niye yapamadım diye düşündüm. Passeio Publico’ya[1] gittim; orada karşıma çıkan her şey bana aynı soruyu soruyordu: “Sen neden devlet bakanı olamayasın Cubas?” “Cubas, sen neden devlet bakanı olamayasın?” Vücudum nefis bir hisle titredi. Bu konuyu iyice düşünüp taşınmak için bir banka oturdum. Bu, Virgilia’yı ne kadar mutlu ederdi!

Bu canlandırıcı düşünceler birkaç dakika kafamı meşgul ettikten sonra, daha önce görmüş olduğum bir yüzün bana doğru yaklaştığını fark ettim. Onu kesinlikle daha önce bir yerde görmüştüm, ama nerede olduğunu hatırlayamıyordum. Gözünüzün önüne otuz sekiz, kırk yaşlarında, uzun boylu, zayıf, solgun bir adam getirin. Giysileri firari bir Babilli esirinkileri andırıyordu; modern şapkasıysa Gessler’dandı. Şimdi bir de onun kalıbına,

daha doğrusu iskeletine göre hayli büyük bir palto getirin gözünüzün önüne; aslında siyah olan rengi mat bir sarıya dönmüş, yünlü yüzeyi neredeyse tamamen aşınmış, ilk sekiz düğmesinden geriye üç tane kalmış. Pamuklu kumaştan kahverengi pantolonunun dizlerinde iki büyük yama vardı, paçalarıysa ayağındaki ne bir bakım ne de bir boya yüzü görmüş çizmelerinin topuklarından aşınmıştı. Boynundaki, en az bir haftadır yıkanmamış bir yakaya bağladığı iki renkli, solmuş boyunbağının uçları rüzgarda savruluyordu. Yanlış hatırlamıyorsam üzerinde bir de yelek vardı, orası burası yırtık, önü açık, rengi belirsiz bir ipek yelekti bu.

“Beni tanımadınız, değil mi Bay Cubas?” dedi.

“Hatırlayamadım... ”

“Ben Borba, Quincas Borba.”

Hayretle geriledim... Bende bir Bossuet veya bir Vieira’nın belagatı olsaydı da zamanın onda yarattığı yıkımı anlatabilseydim! Çocukluğumdaki o tatlı dost, eski okul arkadaşım, o yaratıcı, canlı Quincas Borba’ydı bu. Quincas Borba! Hayır, imkansız. Sakalları karışmış bu pis adamın, bu serseri kılıklı, adamlıktan çıkmış adamın Quincas Borba olduğuna inanamadım. Ama oydu. Gözlerinde o eski ifadeden bir şeyler kalmıştı, gülümsemesi de onun o kendine özgü olan alaycılığını yitirmemişti. Bu sırada o, benim yaşadığım şaşkınlığı soğukkanlılıkla karşılamıştı. Kısa bir an sonra, yalnız görünüşünün iticiliğinden değil, aynı zamanda onu eski haliyle karşılaştırmanın bende uyandırdığı acıdan, gözlerimi başka tarafa çevirdim.

Nihayet, “Sana hikayemi anlatmama gerek yok,” dedi, “olup biteni tahmin edersin. Mücadele, dert ve sefalet dolu bir hayat... Ben hep kral olurdum, hatırlar mısın? Ne düşüş ama! Sonunda dilenci oldum işte...”

Sonra sağ elini kaldırıp kayıtsız bir havayla omuzlarını silkti, kaderin cilvesine boyun eğmiş görünüyordu, hatta belki de bundan memnundu da. Memnun olabilirdi, ama umursamadığı kesindi. Fakat onda ne Hıristiyan alçakgönüllülüğüne ne de takdir-i ilahiye felsefi bir boyun eğişe benzer bir şey vardı. Görünüşe göre sefalet, onun ruhunu, artık düşüşünün çamurunu hissetmeyecek kadar katılaştırmıştı. Üzerindeki paçavraları, eskiden asil mor rengi nasıl taşıdıysa öyle ağırkanlı bir zarafetle taşıyordu.

“Bana bak,” dedim, “galiba sana bir yardımım dokunabilir.”

Yüzünde kocaman bir gülümseme belirdi. “Bana bir şey vaat eden ilk kişi sen değilsin ve eminim beni hayal kırıklığına uğratan son kişi de sen olmayacaksın. Ama neden bu? Benim tek istediğim para; bunun nedeni de karnımı doyurmak zorunda olmam ve lokantaların da veresiye vermemeleri. Seyyar satıcılar da aynı... İstediğim çok bir şey değil, üç kuruşluk mısır, ama lanet olasıca seyyar satıcılar bana o kadarcık bile güvenmiyor... Korkunç bir şey bu, do. .. Dostum diyecektim... Korkunç bir şey! Bütün şeytanlar bana komplo kuruyor. Mesela bugün kursağıma daha bir lokma bile girmedi.”

“Öyle mi?”

“Evet. Evden çok erken çıktım. Nerede oturuyorum, biliyor musun? Sao Francisco Kilisesi’nin alttan üçüncü basamağında, yolda; kapıya vurmaya gerek yok. Çok havadar bir ev, bol bol temiz hava alıyorum. İşte, evden erken çıktım ve daha bir şey yemedim.”

Cüzdanımı çıkardım, beş *milreis’lik* bir banknot seçtim -en yıpranmışını- ve ona verdim. Parayı alırken gözleri parladı. Banknotu neşeyle havada salladı.

“In hoc signo vinces!”[2] diye bağırdı.

Sonra parayı öpüp defalarca sevecenlikle okşadı, davranışlarına öyle büyük bir içtenlik hakimdi ki mide bulantısıyla acıma kanşımı bir şey hissettim. Borba son derece zeki bir insandı ve bunu hemen anladı. Ciddileşti, tuhaf bir ciddiyetti bu; bunun, yıllardır beş *milreis’lik* bir banknot görmemiş olan yoksul düşmüş bir adamın duyguları olduğunu söyleyerek, sergilediği aşırı sevinç için benden özür diledi.

“İstersen bunlardan daha çok görürsün.”

“Öyle mi?” dedi hevesle.

“Evet, çalışarak.”

Yüzünde bir küçümseme ifadesi belirdi. Birkaç saniye bir şey demedi. Sonra, asla çalışmayacağını söyledi. Bu trajikomik düşüşten rahatsız olmuştum ve gitmeye hazırlandım.

Yoluma dikilerek, “Geliştirdiğim Sefalet Felsefesi’ni sana öğretmeden gitme,” dedi.

60. Kucaklaşma

Zavallıcık kafayı yemiş diye düşündüm ve tam kaçacağım sırada bileğimden tutup parmağımdaki elmas yüzüğe baktı. Elinin açgözlülükle titrediğini hissettim. “Muhteşem!” dedi.

Sonra etrafımda dolaşmaya başladı, beni uzun uzadıya inceliyordu.

“Görünüşüne bir hayli özen gösteriyorsun,” dedi. “Mücevherler, şık kıyafetler... Bir senin ayakkabılarına bak, bir de benimkilere! Çok doğal... Kılık kıyafetine bayağı dikkat ediyorsun sen. Ya kadınlar? Kadınlarla aran nasıl? Evli misin?”

“Hayır...”

“Ben de değilim.”

“Evim, Rua. ..”

Quincas Borba, “Nerede oturduğunu bilmek istemiyorum,” diyerek sözümü kesti. “Bir gün yine karşılaşırsak bana beş *milreis* daha verirsin, ama lütfen bunun için beni evine kadar getirtme. O kadarlık gururum var... Şimdilik hoşça kal, zira gitmek için sabırsızlandığını görüyorum.”

“Hoşça kal!”

“Ve sağ ol. Minnetimi daha sıcak bir şekilde ifade edebilir miyim?”

Bunu söylerken beni öyle bir canlılıkla kucakladı ki kurtulamadım. Sonunda ayrıldık, elimden geldiğince hızlı bir şekilde aramıza mesafe koydum.

Gömleğim bu kucaklaşmadan buruşmuştu, ben de yorgundum. Ona duyduğum acıma, sonunda yerini tamamen tiksintiye bırakmıştı. Ben sefalet içinde yaşamak zorunda kalsam bu hiç değilse derli toplu bir sefalet olurdu. Yine de o gün gördüğüm adamı, eskiden tanıdığım çocukla karşılaştırdığımda bir günün beklentilerini, diğer bir günün gerçeklerinden ayıran cehennem çukuruyla yüzleşmekten kurtulamıyordum.

Kendi kendime, “Aman, boş ver! Yemek vakti gelmiştir,” dedim.

Elimi yeleğimin cebine soktuğumda saatimi bulamadım. Borba, kucaklaşma esnasında saatimi çarpmıştı.

61. Bir Proje

Üzüntü içinde yemeğimi yedim. Beni üzen şey saatimi kaybetmiş olmam değil, hırsızla kafamdaki çocuğu birlikte düşünmek ve yine bunları karşılaştırıp bir sonuca varmaktı. Çorbadan itibaren 25. Bölüm’deki sarı, iğrenç çiçek içimde açmaya başladı ve bir an evvel Virgilia’nın evine gitmek için yemeğimi hızlı hızlı yedim. Virgilia, şimdiyi temsil ediyordu; ben geçmişin zulmünden kaçıp ona sığınmak istiyordum. Quincas Borba ile karşılaşmam, olduğu gibi gözlerimin önüne geçmişi getirmişti, fakat gerçekte yaşanmış olduğu haliyle değil, hırsız, kılıksız ve alçalmış olarak.

Evden çıktım, ama saat çok erkendi; gittiğimde daha yemek masasındaydılar. Quincas Borba yine aklıma düştü ve içimde, onu bulmak için Passeio Publico’ya gitme arzusu uyandı; onu yeniden hayata döndürme arzusu, mutlaka yerine getirmem gereken bir zorunlulukmuş gibi dalga dalga yükseldi içimde. Oraya gittim, fakat onu bulamadım. Bekçiyle konuştum; “o herifin” oraya sık sık geldiğini söyledi.

“Ne zamanlar?”

“Belli bir zamanı yok.”

Belki başka bir gün onu orada bulurdum; tekrar dönmek üzere kendi kendime söz verdim. İçim, onu yeniden hayata döndürme, çalışmaya ikna etme, kendine saygısını ona geri kazandırma arzusuyla dolup taştı. Bir huzur, manevi bir yükseliş duydum. Gece çökmüştü; Virgilia'ya gittim.

62. Yastık

Virgilia'ya gittim; Quincas Borba aklımdan çıkıverdi. Virgilia, benim ruhumu dinlendirdiğim yastıktı; kenarları dantelli, ince beyaz ketenden bir kılıf geçirilmiş yumuşak, serin, mis gibi kokan bir yastık. Mutsuzluktan, huzursuzluktan, hatta büyük sefaletten kaçıp ona sığınabiliyordum. Son tahlilde, Virgilia'nın varolma nedeni buydu herhalde. Quincas Borba'yı tamamen aklımdan çıkarmama beş dakika yetti; elleri avuçlarımda öylece durduğumuz beş dakika; beş dakika ve bir öpücük. Böylece Quincas Borba'nın hatırası kafamdan çıktı gitti. Seni korkunç serseri, seni sıska hayalet, benim başımı koyup uyuyacağım üç karışlık ilahi bir yastığım olduktan sonra, sen varmışsın, el alemi korkutuyormuşsun, bana ne?

63. Haydi Kaçalım!

Ama heyhat, her zaman da uyuyamıyordum işte. Quin-cas Borba ile karşılaşmamdan üç hafta sonra Virgilia'nın evine gidince -saat öğleden sonra dörttü- mahzun buldum onu. Ne olduğunu anlatmak istemedi, ama ben ısrar edince ağzındaki baklayı çıkardı:

"Galiba Damiao bir şeylerden şüpheleniyor. Son zamanlarda biraz tuhaf davranıyor... Bilemiyorum... Tamam, bana iyi davranıyor, fakat bana baktığında yüzündeki ifade değişti. Geceleri uyuyamıyorum. Dün gece rüyamda onun, beni öldürmek üzere olduğunu gördüm, dehşet içinde uyandım. Belki yanılıyorumdur, ama galiba şüpheleniyor." Onu elimden geldiğince yatıştırdım; kocasının' kaygılarının siyasetle ilgili olabileceğini söyledim. Bu, Virgilia'nın da aklına yattı, ama gerginliği geçmedi. İlk öpüştüğümüz yere bakan oturma odasındaydık. Pencerelerden biri açıktı ve rüzgar usulca perdeyi oynatıyordu; perdelere bakıyor, ama onları görmüyordum. Hayal gücümün dürbününü aldım elime. Uzaklarda kendimize ait bir ev, kendimize ait bir hayat, kendimize ait bir dünya görüyordum; ne Lobo Neves vardı, ne evlilik, ne ahlak ne de arzularımızın özgürce yayılmasını engelleyecek başka bir şey. Bu düşünce beni sarhoş etti; dünya, ahlak ve onun kocası olmadı mı bizden ve meleklerden başka kimsenin olmadığı bir evde oturabilirdik.

"Virgilia," dedim, "sana bir teklifim var."

“Nedir?”

“Beni seviyor musun?”

“Ah!” diyerek iç çekti ve kollarını boynuma doladı.

Bu cevap gerçeğin ta kendisiydi; Virgilia bana sırılsıklam aşıktı. Sessizce, ağır ağır soluk alarak kolları boynumda bana baktı; iri gözleri tuhaf, nemli bir ışık yayıyordu. Bakışıma karşılık verip, onun şafak kadar taze ve ölüm kadar iştahlı ağzına yine aşık olmak beni mutlu etmişti. Artık Virgilia’nın güzelliğinde muhteşem bir şey, evlenmeden önce sahip olmadığı bir görkem vardı. Tam anlamıyla asil bir işçilikle Pentelikon mermerinden oyulmuş gibiydi; bir heykelin durgun güzelliğine sahipti, ama ne duygusuz ne de soğuktu. Aksine, aşkın tüm yönlerinin bir toplamıydı o; özellikle o sırada, kelime olmaksızın, insanın gözleriyle söyleyebileceği tüm sıcak ve sevgi dolu şeyleri söylerken. Fakat zaman beni sıkıştırıyordu; kollarını boynumdan çözdüm, onu bileklerinden tuttum ve gözlerimi gözlerine dikerek cesareti olup olmadığını sordum.

“Neye?”

“Kaçmaya. Bir köyde veya bir şehirde, belki de Avrupa’da, nerede istersen kendimize uygun bir yer buluruz, istersen büyük, istersen küçük bir ev; orada kimse bizi rahatsız etmez, sen de güvende olursun, yalnız birbirimiz için yaşarız... Benimle kaçar mısın? Başka çaremiz yok. Eninde sonunda şüphelenecek, sonra da olan sana olacak... Seni öldürür... Ben de onu gebertirim, yeminle gebertirim.”

Sustum. Virgilia bembeyaz kesilmişti. Kolları iki yanına düştü ve kanepeye çöktü. Bir süre bir şey demedi; belki kararsız kalmıştı, belki durumun anlaşılması ve ölmek fikri onu dehşete düşürmüştü. Yanına gittim, teklifimi tekrarladım; kendi başımıza, endişeden, kıskançlıktan, korkudan uzak yaşayacağımız bir hayatın güzelliklerini anlattım. Virgilia hiçbir şey demeden beni dinledi, sonra:

“Belki kaçamayız; eninde sonunda beni bulup öldürür,” dedi.

Ona, durumun öyle olmayacağım açıkladım. Dünya çok büyüktü ve bende, bizi havası temiz, güneşi bol olan her yerde yaşatacak kadar para vardı; o bizi aramaya bile niyetlenmeyecekti, ancak büyük tutkuları olan adamlar büyük işlere girişebilirdi, oysa o, Virgilia'yı, peşine düşüp bütün dünyada onu arayacak kadar sevmiyordu. Virgilia'nın yüzünde bir hayret ve dargınlık ifadesi belirdi; mırıltıyla, kocasının kendisine çok düşkün olduğunu söyledi.

“Belki,” dedim; “belki de...”

Pencereye gidip, parmaklarımla pencerenin kenarına tıklamaya başladım. Virgilia bana seslendi; olduğum yerden kıpırdamadım, duyduğum kıskançlık beynimi esir almıştı, kocasının gırtlağını sıkmak, onu gebertmek istiyordum... Tam o sırada Lobo Neves bahçe kapısında belirdi. Titremeyiniz sayın hanımefendi okur; sakin olunuz, zira tek bir damla kan bile bu sayfayı kirletmeyecektir. Onu görür görmez el salladım ve dostça bir şeyler söyledim. Virgilia hemen odadan çıktı, ondan üç dakika sonra da Lobo Neves girdi.

“Geleli çok oldu mu?” diye sordu.

“Hayır.”

Çok ciddi bir hali vardı, omuzlarına bir yük binmişti sanki, kafası karışmış bir şekilde etrafına bakındı; her zamanki haliydi bu. Fakat oğlu Nhonho'nun (6. Bölüm'ün üniversite mezunu adayı) odaya girdiğini görünce birden haline, tavrına bir sıcaklık geldi; oğlunu kollarına aldı, havaya kaldırdı, defalarca öptü. O çocuktan nefret eden bense onlardan uzaklaştım. Virgilia odaya döndü.

Yorgun bir halde kanepeye oturan Lobo Neves bir of çekti.

“Yorgun musun?” diye sordum.

“Hem de çok; biri mecliste, öteki sokakta, iki tane bitmek bilmez gereksiz konuşma dinledim. Üstelik bir tane daha sırada bekliyor,” diyerek karısına baktı.

“Ne demek istiyorsun?” diye sordu Virgilia.

“Diyeceğim. .. Yok, tahmin et!”

Virgilia onun yanına oturdu, bir elini tuttu, boyun-bağını düzeltti ve ne olduğunu sordu.

“Bir loca ayırttım.”

“Candiani’yi dinlemek için mi?”

“Candiani’yi dinlemek için.”

Virgilia, kendisine hiç gitmeyen çocuksu bir edayla ellerini çırptı, ayağa fırlayıp oğlunu öptü. Hangi operanın sergilendiğini sordu, fısıldayarak o gece *giyeceği elbise* konusunda kocasının görüşünü aldı, locanın tam yerini öğrendi, benim duymadığım bir şeyler daha konuştular.

“Sen de yemeğe kal,” dedi Lobo Neves.

“Onun için gelmiş zaten,” dedi Virgilia, “dediğine göre Rio de Janeiro’nun en iyi şarabı sendeymiş.”

“Öyle ama pek içmiyor.”

Yemekte, yanıldığını kanıtladım: Her zamankinden fazla içtim, ama yine de ihtiyacım olduğu kadar değil. Zaten artmış olan heyecanım iyice başıma vurdu. Virgilia’ya ilk defa kızıyordum. Yemek boyunca başımı çevirip de ona bakmadım. Siyasetten, basından, kabineden bahsettim, herhalde bilsem veya daha doğrusu hatırlasam, teolojiden de bahsederdim. Lobo Neves beni büyük bir sükûnet ve ağırbaşlılıkla, hatta kendini üstün tutan bir tür hayırseverlikle dinledi ki bu da huzurumu kaçırdı ve yemeği benim için daha da uzun ve acı verici kıldı. Yemekten kalkar kalkmaz onlara veda ettim.

“Görüşürüz,” dedi Lobo Neves.

“Belki...”

Gittim.

64. Anlaşma

Saat dokuza kadar sokaklarda gezdim, sonra evime gidip yatağıma yattım. Uyuyamayınca kendimi okumaya ve yazmakta olduğum bir makaleye verdim. Saat on birde, operaya gitmediğime pişman oldum; saate baktım ve giyinip gitmeyi düşündüm. Ama çok geç olduğuna kanaat getirdim; dahası, zayıflık belirtisi olurdu bu. Anlaşılan Virgilia apaçık benden sıkılmaya başlamıştı. Bu fikir beni kah umutsuz, kah kayıtsız kılıyordu; onu unutmaya da eğilimliydim, öldürmeye de. Onu orada görebiliyordum; locada ileri doğru uzandığını, muhteşem çıplak kollarıyla -benim, yalnız benim olan o kollarla- bütün gözleri üzerine çektiğini, illa ki giymiş olduğu güzel elbiseyi, süt beyaz gerdanını, günün modasına uygun olarak yukarı doğru toplanmış saçlarını, gözlerinden daha az parlayan elmaslarını... Onu o haliyle görebiliyordum, başkalarının da görebiliyor olması bana acı veriyordu. Sonra onu soymaya başladım, hırslı, şehvetli ellerimle tokaları, mücevherleri, ipekleri çıkardım; böylece -daha güzel veya daha doğal mı bilmiyorum ama- benim, yalnız benim, bir tek benim oluyordu.

Ertesi gün kendimi tutacak hâlde değildim; erkenden Virgilia’nın evine gittim, gözleri ağlamaktan kan çanağına dönmüştü.

“Ne oldu?” diye sordum.

“Beni sevmiyorsun,” diye karşılık verdi; “beni biraz olsun sevmemişsin. Dün bana benden nefret eder gibi davrandın. Ne yaptığımı bilseydim keşke! Ama bilmiyorum. Ne olduğunu söylemeyecek misin?”

“*Neyin* ne olduğunu? Sen hiçbir şey yapmadın.”

“Hiçbir şey yapmadım mı? Bana köpekten beter muamele ettin...”

Bunun üzerine ellerini tuttum ve öptüm, onunsa gözlerinden iki damla yaş döküldü.

“Tamam, tamam, geçti artık,” dedim.

Onu suçlamak gibi bir isteğim yoktu, ayrıca zaten neyle suçlayacaktım ki? Kocasının onu sevmesi Virgilia'nın suçu değildi ki. Ona, beni rahatsız edecek bir şey yapmadığını, doğal olarak öteki erkeği kıskandığımı, o etraftayken de her zaman mutlu görünemeyeceğimi söyledim. Lobo Neves'in bir şeyler saklıyor olabileceğini, korku ve kavgaların önünü almanın en iyi yolunun, önceki gün yaptığım teklifi kabul etmesi olduğunu da ekledim.

"Ben de onu düşünüyordum," dedi Virgilia. "Tenha bir sokakta gizlenmiş, sırf ikimize ait, gözlerden uzak bir ev diyorsun, değil mi? Bu fikir aklıma yattı; ama neden kaçıp gidelim ki?"

Bunu, aklında kötülükten eser olmayanlara özgü o sakin ve saf ses tonuyla söylemişti, ağzının köşelerini yukarı kaldıran gülümsemede de aynı içtenlik ifadesi vardı. Bunun üzerine ben, ondan uzaklaşarak cevap verdim: "Esas *sen beni* hiç sevmemişsin."

"Ben mi?"

"Aynen öyle, sen bencilin tekisin! Benim her gün kıvrandığımı görmek hoşuna gidiyor senin... Sen bencilin önde gidenisin!" Virgilia gözyaşlarına boğuldu, dikkat çekmemek için mendilini ağzına götürdü, hıçkırıklarını bastırmaya çalışıyordu. Bu sinir boşalması beni huzursuz etmişti; bunu duyan olsa her şey mahvolurdu. Üzerine eğildim, bileklerini tuttum, ona, en özel anlarımızda söylediğim en tatlı şeyleri fısıldadım ve tehlikeye işaret ettim; korkusu, onu sakinleştirdi.

Birkaç dakika sonra, "Yapamam," dedi; "oğlumu bırakıp gidemem, onu alırsak da Damiao, beni bulmak için dünyanın öbür ucuna da olsa gelir. Yapamam. İstersen sen öldür beni, istersen bırak kendim öleyim... Of, Tanrım! Tanrım!"

"Sus, duyacaklar."

"Bırak duysunlar! Artık fark etmez."

Çok heyecanlanmıştı. Her şeyi unutması, beni affetmesi için ona yalvardım; deli gibi davrandığımı, fakat deliliğimin kaynağının ona duyduğum ihtiyaç

olduğunu ve bunu ancak onun aşkının tedavi edebileceğini söyledim. Virgilia, gözyaşlarını silip bana elini verdi. İkimiz de gülümsedik. Birkaç dakika sonra yine tenha bir sokaktaki gözlerden uzak ev konusuna döndük...

65. Gözler ve Kulaklar

Bir at arabasının sesi konuşmamızı böldü. Bir köle, Barones X'in geldiğini ilan etti. Virgilia, ne yapacağı konusunda gözleriyle bana danıştı.

"O kadar başın ağrıyorsa," dedim, "kabul etmesen daha iyi olur."

Virgilia, köleye, "Hala arabada mı?" diye sordu. "Hayır hanımefendi, kapıdalar. Sizinle mutlaka konuşmak zorunda olduklarını söylüyorlar."

"İçeriye al."

Az sonra barones odaya girdi. Beni orada görmeyi bekliyor muydu bilmiyorum ama kimse beni gördüğüne daha sevinmiş görünemezdi herhalde.

Coşkulu bir sesle, "Ah sen yok musun!" dedi. "Nerelerde saklanıyorsun böyle, yüzünü gören cennetlik! Daha dün operada seni aradım. Candiani nefisti. Ne kadın ama! Candiani'yi sever misin? Seversin tabii. Bütün erkekler aynısınız. Dün baron, bizim locada, bir İtalyan kadınının beş Brezilyalı kadına bedel olduğunu söylüyordu. Hakarete bak! Tam ihtiyar bir adama yakışacak türden, hakaretlerin en kötüsü. Sen. neden yoktun?"

"Başım ağrıyordu."

"Hadi ordan! Kesin bir aşk macerasıdır; sence de öyle değil mi Virgilia? Peki dostum, ama elini biraz çabuk tut-san iyi edersin, yaşın kırkı buldu... Veya yakındır... Kırk oldun, değil mi?"

"Pek emin değilim," diye karşılık verdim, "ama izin verirseniz bir koşu gidip doğum belgemi alır gelirim."

"Git bakalım..." Sonra elini bana uzatarak, "Seni ne zaman göreceğiz? Cumartesi evdeyiz. Baron özledi seni," dedi.

Sokağa çıktığımda oradan ayrıldığıma pişman olmuştum. Barones, bizden en çok şüphelenenler arasındaydı. Elli beş yaşındaydı, fakat kırktan fazla göstermemesini sağlayan bir yumuşaklığı, bir gülümsemesi, zarif bir duruşu, hatta bir yüz güzelliği vardı. Pek konuşmazdı; başkalarını dinleyip çaktırmadan sırlarını öğrenmek gibi büyük bir yeteneği vardı. Koltuğuna oturup arkasına yaslanır, sakin bir ifade takınıp uzun uzun beklerdi. Onun neler çevirdiğini bilmeyen diğer kişiyse, o kah gözünü ayırmadan kah bakışlarını başka tarafa çevirerek, hatta gözka-paklarını indirmesinden anlaşıldığı üzere kendisini izlerken konuşur, jestler yapar, farklı yüz ifadeleri takınırdı. En aldatıcı olan da o gözkapaklarıydı: Yeni bilgiler ışığında fikirlerini tekrar düzenlerken aslında hala karşısındaki kişiye bakar, onun yaşamını yeniden inşa eder, ruhunu derinlemesine incelerdi.

Bizden şüphelenmiş olabilecek bir diğer kişiyse Virgilia'nın akrabası olan Viegas'tı. Yetmiş kışın harap ettiği bir yıkıntıya dönmüştü; sapsarı, avurtları çökmüş bir adamdı; inatçı bir romatizmadan, inatçılıkta ondan aşağı kalmayan bir astımdan ve kalp çarpıntısından şikayetçiydi. Adam minyatür bir hastane gibiydi. Ama gözleri cadılıkla parlardı. İlk haftalarda Virgilia'nın ondan yana pek bir korkusu yoktu; Viegas insana, en gizli sırlarını anlamaya çalışırmış gibi bakarken aslında paralarını sayar demişti. Adam da hakikaten paraya pek düşkündü.

Bir de Virgilia'nın kuzeni Luiz Dutra vardı. Şüpheleri nedeniyle ona karşı uyguladığım siyaseti değiştirdim ve onunla yazdıklarından konuşarak, onu ahbaplarımla tanıştırarak tehlikesiz hale getirmeye çalıştım, insanlar onun adını tanıyınca ve onunla tanıştıklarına gerçekten memnun görününce Luiz Dutra sevinçten havalara uçardı, ben de onun mutluluğundan yararlanır, bizi ele vermeyeceğine inanırdım.

Bizden şüphelenenler arasında ayrıca iki üç hanımla bir iki tane de havalı genç vardı; tabii bir de bizim dedikodumuzu yaparak bir şekilde kendi köleliklerinin intikamını alan köleler. Tüm bunlar, yılan gibi sinsi ve kurnaz bir şekilde geçmemizi gerektiren, gözler ve kulaklardan bir orman oluşturuyordu.

66. Bacaklar

Bu insanları düşünürken bacaklarım beni sokaktan sokağa taşıyordu, ta ki ben şaşkınlık içinde kendimi Pha-roux Oteli'nin kapısında bulana dek. Akşam yemeklerini orada yemeyi alışkanlık edinmiştim; ama bu defa oraya kasıtlı olarak gitmiş değildim, gidişimin sorumlusu ben değildim, bunu tamamen kendi başına yapan bacaklarımdı. Ey kutsal bacaklar! Bir de bazıları size karşı kayıtsızdır. Ben bile, o güne dek, sizin için iyi düşünmezdim ve siz bir adım daha atamayacak hale gelecek kadar yorulunca ve beni ayakları bağlanmış bir tavuk gibi uçmaya can atan, fakat bunu yapamaz bir halde bırakınca size kızardım.

Fakat o defa siz gün ışığı gibi gelmiştiniz. Evet, asil bacaklar, siz Virgilia'yı düşünme işini kafama bırakmış ve birbirinize, “Aklını meşgul eden bir şey var, en iyisi biz onu Pharoux'a götürelim,'' demiştiniz. “Bilincini bölelim; o hanım bir tarafını alsın, fakat diğer tarafını da biz alalım ki yayalara ve arabalara çarptırmadan, tanıdıklara şapkasını çıkarttırarak doğrudan otele gidelim ve sonunda sağ salim oraya varalım.” Sonra da bu planınızı harfiyen yerine getirmiştiniz, ey sevgili bacaklarım; bu nezaketinize karşılık ben de artık sizi ölümsüzleştirmiş bulunuyorum.

67. Küçük Ev

Yemeğimi yiyip evime gittim. Orada, Lobo Neves'e ait olduğu belli olan bir puro kutusu buldum; beyaz kağıda sarılıp pembe kurdeleyle bağlanmıştı. Ne olduğunu anlayınca paketi açtım ve içinde şu notu buldum:

Sevgili B...,

Bizden şüpheleniyorlar, her şey bitti, beni sonsuza dek unut. Birbirimizi bir daha asla göremeyiz. Sadece senin olan, mutsuz,

V. ..*a*

Korkunç bir darbeydi bu; hava kararır kararmaz Virgilia'nın evine koştum. Beni bir daha görmemek konusundaki fikrini değiştirmiş olmakla beraber, tek kelimeyle berbat bir haldeydi. Barones, ona, önceki gece insanların operada benim Lobo Neves'in locasında olmamamdan ve o aileyle ilişkilerimden çokça söz ettiklerini açık açık söylemişti; kısacası artık milletin ağzına sakız olmuştuk. Virgilia, aklının başından gittiğini söyledi.

“En iyisi kaçmak,” diyerek teklifimi tekrarladım.

Başını iki yana sallayarak, ‘'Asla,” diye karşılık verdi.

Vazgeçmeye niyetli olmadığı iki şeyle ayrı ayrı uğraşmanın mümkün olmadığını gördüm: Saygınlığı ve aşkımız. Virgilia, ikisini de korumak için aynı derecede büyük fedakarlıklarda bulunmaya hazırdı, ama kaçmak, geriye yalnızca birini bırakacaktı. Belki öfkeye benzer bir şey hissetmişimdir; ama son iki gündür yaşadığım duygusal kargaşa içinde hemen geçti. Tamam; hadi gözden uzak bir yerde küçük bir ev bulalım.

Birkaç gün sonra, Gamboa’da, sanki bizim için yapılmış bir ev buldum. Tam aradığım gibiydi! Yeni, badana görmüş, önde dört, yanlarda ikişer penceresi olan, kiremit rengi panjurlu, köşelerine sarmaşıklar sarılmış, önünde bahçesi bulunan bir evdi bu; gizemli ve gözlerden uzaktı. Tam aradığım gibiydi!

Virgilia’nın tanıdığı bir kadının eve taşınmasına karar verdik; bu kadın, yoksul bir akraba sıfatıyla Dutra malikanesinde yaşıyor, bütün dikiş nakış işlerini o görüyordu. Virgilia’ya neredeyse tapıyordu. Başlangıçta ona her şeyi anlatmayacaktık; zamanla durumu kabullenecekti.

Bu, benim için aşkımızın yeni bir evresi, özel mülkiyetin, mutlak hakimiyetin, vicdanımı yatıştıracak, davranışlarımızın uygunluğunu sağlayacak bir şeyin ortaya çıkışıydı. Öteki adamın perdelerinden, sandalyelerinden, halısından, kanepesinden, çevirdiğimiz işi unutmamı engelleyen her şeyden bıkmış usanmıştım. Artık o sık sık birlikte yenen yemeklerden, her akşam içilen çaylardan ve çocuklarının varlığından kurtulabilecektim. Bu ev beni hepsinden kurtaracaktı; sıradan dünya, o kapıda bitecekti. İçeride sonsuz, ebedî, yüksek bir dünya başlayacaktı ki bu dünyada ne yasalar, ne kurumlar, ne baronesler, ne de düşmanca gözler ve kulaklar olacaktı. Orada yalnızca tek bir çift, tek bir hayat, tek bir irade, tek bir sevgi, tek bir özel dünya olacaktı. Bununla çelişebilecek her şeyin dışarıda bırakılmasıyla sağlanacak bir ruh birliğiydi bu.

68. Sahip

Eve bakıp, kiralamak için gerekli anlaşmaları yaptıktan sonra Valongo'da yürürken bunları düşünüyordum. Bir zenciyi kamçılayan bir başka zencinin etrafında toplanmış bir kalabalığı görünce düşüncelerim dağıldı. Kurban kaçmaya çalışmıyordu, yalnızca, "Durun, acıyın bana sahip; acıyın!" diye inliyordu. Fakat öteki, onun yalvarışlarına kamçısını yeniden indirerek karşılık veriyordu.

"Al bakalım şeytan!" diyordu. "Sana böyle acınır pis sarhoş!"

Kurban, "Sahip!" diye inliyordu.

"Kapa çeneni hayvan!"

Durup onlara baktım. Yüce Tanrım! Kamçılayan, babamın yıllar önce azat ettiği kölem Prudencio'dan başkası değildi. Onun yanına yaklaştım; hemen durup elimi öptü. Ona, diğer zencinin onun kölesi olup olmadığını sordum.

"Evet Nhonho, öyle."

"Bir kusur mu işledi?"

"Hem aylak hem de sarhoş... Bugün şehre inerken onu pazar yerindeki tezgâhımın başına bıraktım, o da tezgâhı bırakıp meyhaneye gitmiş."

"Anladım ama onu artık kamçılama," dedim. "Affet."

"Tabii Nhonho. Nhonho nasıl isterse öyle olsun. Eve git, pis sarhoş!"

Kalabalık, meraklı gözlerle bana baktı ve insanlar, fısıldayarak tahminlerde bulundular. Ben yoluma devam ederken aklımdan bir sürü şey geçiyordu, fakat korkarım hepsini unuttum; yazık oldu, yoksa iyi, muhtemelen neşeli bir bölüm için malzeme sağlardı. Neşeli bölümleri seviyorum, onlara zaafım var.

Şahit olduğum olay, dışarıdan bakınca acımasızlıkla doluydu, ama yalnızca dışarıdan bakınca. Rasyonel tahlil bıçağıyla açtığım zaman, ilginç ve etkileyici bir çekirdekle karşılaştım. Bu, Prudencio'nun, geçmişte aldığı darbelerden kurtulma biçimiydi; onları başkasına aktarıyordu. Ben çocukken onun sırtına biner, ağzına bir dizgin verir ve onu acımadan

döverdim; o da inler ve çektiği acıya katlanırdı. Ama artık özgürdü ve elini kolunu istediği gibi oynatabiliyor, kafasına estiği gibi çalışabiliyor, dinlenebiliyor, uyuyabiliyordu, onu kısıtlayan bir şey yoktu, artık yükselmiş ve zirveye ulaşmıştı: Kendisine bir köle satın almıştı ve benden almış olduklarını aynen ve faiziyle ona ödetiyordu. Şu uyanık hergeleye bakın bir!

69. Bir Parça Delilik

Prudencio'nun zekası, bana eskiden tanıdığım bir deliyi anımsatıyor. Adamın adı Romualdo'ydu ve kendisini Timur sanırdı. Başka bir deliliği yoktu ve tüm meraklı kuşkuculara verdiği ilginç bir cevap vardı.

"Ben büyük Timur'um," derdi. "Eskiden Romualdo'ydum, ama bir gün hastalandım ve öyle çok şarap tortusu[3] içtim, öyle çok şarap tortusu içtim ki sonunda Tatar oldum ve nihayetinde de Tatar krallığına kadar yükseldim. Şarap tortusu insanı Tatar yapabiliyor işte."

Zavallı Romualdo! İnsanlar onun bu cevabına gülerdi, fakat okur muhtemelen gülmemiştir, hakkı da var; ben burada komik bir şey görmüyorum. Duyunca komik geliyor, ama kağıda dökünce, yenilen ve aktarılan dayaklarla akla şu nahoş düşünceyi getiriyor: Biri deli, öteki akıllı olsa da Romualdo ve Prudencio, aslında aynı şeyi yapıyor olabilirler miydi acaba? Nahoş bir düşünce... Biz, Gamboa'daki küçük eve dönelim.

70. Dona Placida

Biz, küçük eve dönelim. Artık o eve giremezsiniz, meraklı okur. Orası eskimiş, boyası gitmiş, harap olmuş, sonunda da sahibi tarafından yıkılmış. Onun yerine dört katı büyüklükte yeni bir ev inşa edilmiş, ama yemin ederim ki bu ev, ilkinden daha küçük. Bilinen dünya, İskender için fazla küçükmüş; bir damın saçaklarıysa bir kırlangıç için sonsuzluk demektir!

Dünyanın ne kadar demokratik olduğuna bakın. Dün günah içinde yaşayan bir çiftin acı çektiği topraklarda bugün saygın bir evli çift uyuyor. Belki dün bir rahip uyumuştur orada, sonra bir katil, sonra bir nalbant, sonra bir şair; tıpkı gemileri battıktan sonra cankurtaran sandalıyla sağ salim kıyıya varan

yolcular gibi onlar da, sunduğu güvenlik yanılsaması için, bu toprak parçasına şükredeceklerdir.

Virgilia, görülmeye değer bir güzellik katmıştı eve; odalara en uygun mobilyaları seçmiş ve bunları bir hanımefendinin estetik sezgileriyle yerleştirmişti. Oraya birkaç kitap götürdüm. Her şey, evin görünüşteki, kimi bakımlardan da gerçek hanımı olan Dona Placida'nın so-rumluluğundaydı.

Evimizin sorumluluğunu üzerine almak onun için kolay olmamıştı; durumumuzu sezmişti ve o durumda çalışmak onu üzüyordu, fakat sonunda bunu kabul etti. Galiba başlarda ağlamış ve bu yaptığından dolayı kendinden tiksinmişti. En azından ilk iki ay bana bakmaktan hep kaçındı; benimle konuşurken gözlerini yere indiriyordu ve hep ciddi, asık suratlı, zaman zaman da apaçık umutsuz bir hâli vardı. Onu kazanmak istiyordum; ona nazik ve saygılı davranıyordum, asla rahatsız olmuş gibi görünmedim. Büyük çaba sarf ederek önce iyi niyetini, sonra da güvenini kazandım. Bana güvendiğini anlayınca Virgilia'nın evlenmesinden önce yaşadığımız büyük aşka dair acıklı bir hikâye uydurdum. Babasının inadından kocasının zalimliğine kadar hiçbir edebî klişe eksik değildi. Dona Placida, yazdığım bu romanın her sayfasına inandı; vicdanı öyle gerektiriyordu. Altı ayın sonunda bizi gören, Dona Placida'yı kayınvalidem sanırdı.

Ben de onun yaptıklarını takdir etmiyor değildim: Bir ihtiyarlık güvencesi olarak ona beş conto'luk -Botafogo'da bulduğum beş conto'ydu bu- bir hesap açtım. Dona Placida bana yaşlı gözlerle teşekkür etti ve o günden sonra her gece, odasındaki Meryem Ana resminin önünde bana dua etti.

71. Bu Kitabın Kusuru

Bu kitabı yazmaya soyunduğuma pişman olmaya başladım. Beni sıktığından değil, yapacak başka işim yok zaten, hatta beni ebediyeti düşünmekten uzaklaştırdığı için memnunum. Fakat bu sıkıcı bir kitap, mezar gibi kokuyor, bir ölüm katılığı taşıyor; bu ciddi bir hata, ama kitabın esas kusuruna kıyasla küçük sayılır, çünkü bu kitabın esas kusuru sensin okur. Hızlı yaşamak, sona varmak istiyorsun, bu kitapsa ağır ilerliyor; doğrudan, kesintisiz bir anlatımı ve yumuşak bir tarzı seviyorsun, fakat bu kitap ve benim tarzım, iki sarhoş gibi: Sağa sola yalpalıyor, bir durup bir

başlıyor, söyleniyor, bağırıp çağırıyor, kahkahalar atıyor, küfürler ediyor, kayıp düşüyorlar...

Düşüyorlar! Servimin mutsuz yaprakları, siz de her tatlı ve güzel şey gibi düşmek, dökülmek zorundaydınız. Gözlerim olsa ardınızdan gözyaşı dökerdim. Ölmenin en güzel yanı da bu işte, gülecek ağzınız yoksa ağlayacak gözünüz de yok.

71. Kitap Delisi

Belki bir önceki bölümü atsam daha iyi olacak. Bütün diğer şeyler bir tarafa, son birkaç satırda benim hatam olarak kabul edilebilecek bir şey var ve ben de eleştirileri körüklemeyi hiç istemiyorum.

Haydi şimdi geleceğe bir bakalım. Yetmiş yıl sonra, kitaplardan başka hiçbir şeyi sevmeyen zayıf, soluk benizli, saçları ağarmış bir adam, bir hata bulmak üzere önceki sayfanın üzerine eğilmiş olacak. Okuyacak, bir daha okuyacak, satır aralarını okuyacak, kelimeleri ayıracak, önce bir heceye bakacak, sonra bir diğerine, sonra bir üçüncüsüne, sonra tek tek kalanına, içlerine ve dışlarına bakacak, ışığa tutup inceleyecek, tozlarını üfleyecek, pantolonuna silecek, yıkayacak ve bunların hepsi boşa olacak; bir hata bulamayacak.

Bu adam bir kitap delisi... Yazarı tanımıyor; elindeki bibliyografya sözlüklerinde Bras Cubas adı yok. Kitabı tesadüfen pis bir sahafta bulmuş. İki yüz *reis* vermiş. Bütün diğer kitapları ve kütüphaneleri gezip araştırdıktan sonra bunun mevcut tek kopya olduğuna kanaat getirmiş. Tek kopya! Kitapları sevmekle kalmayıp onlar için, gerçek anlamda, deli olanlar “tek kopya”nın ne demek olduğunu bilirler ve böylece benim kitap delisinin yaşadığı heyecanı tahmin edebilirler. O tek kopyayı Hint Adaları’nın krallığına, İtalya ve Hollanda’daki bütün müzelere değişmez. Mesele benim Günlük’üm değil, elinde Laemmert’in *Almanak’ının* tek kopyası da olsa duygularında bir değişiklik olmazdı.

İşte, sayfanın üzerine eğilmiş, sağ gözünde monoklüyle, hatayı bulmak gibi asil fakat zorlu bir göreve adamış kendisini. Gerçekten orada bir hata varsa kitabı nasıl bulduğunu ve bu hatayı nasıl yakaladığını anlatan küçük bir

makale yazmak üzere kendi kendisine söz vermiş. Sonunda bir şey bulamayıp kitaba sahip olmakla yetiniyor.

Kitabı kapatıyor, bakıyor, bakıyor, pencereye gidip güneşe tutuyor. Tek kopya! O anda, penceresinin altından güce ve şöhrete doğru ilerleyen bir Sezar veya bir Crom-well geçiyor. Arkasını dönüp pencereyi kapatıyor, hamağında gerinip kitabın yapraklarını yavaşça, sevecenlikle, tadına vara vara çeviriyor... Tek kopya!

73. Öğlen Yemeklerimiz

Bu olası hata, bir diğer bölümü yitirmeme neden oldu. Her şeyi bu sarsıntılar olmaksızın, yumuşak bir şekilde anlatsam ne güzel olurdu! Tarzımı, bir sarhoşun yürüyüşüne benzetmiştim zaten. Bu benzetme size uygunsuz geldiyse başka bir örnek verelim: Tarzım, Gamböa'daki küçük evde öğlenleri Virgilia ile yediğimiz yemeklere benziyor: Şarap, meyve, komposto. Yemek yiyorduk, orası tamam, ama yemek hep küçük hoşluklarla, sevecen bakışmalarla, çocuksu kaprislerle ve kalbin, aşkın hakiki, hiç bölünmeyen söylemini oluşturan fısıltılarıyla kesilirdi. Kimi zaman küçük bir tartışma, ortamın hoşluğunu biraz gererdi. Vir-gilia masadan kalkıp kanepenin bir köşesine veya Dona Placida'nın şefkatli tesellilerini dinleyebileceği başka bir odaya sığınırdı. Beş on dakika sonra konuşmamızı kaldığımız yerden yine bağlardık, tıpkı benim, zaman zaman anlatının ipini koparıp, sonra yeniden bağladığım gibi. Toplumsal kurallara uymaktan korktuğumuzdan değildi bu; hatta bunları, Dona Placida'nın kimliğinde soframıza da çağırırdık, ama hiç kabul etmezdi.

Virgilia bir gün ona, “Davranışlarına bakılırsa beni artık sevmiyorsun,” dedi.

Bu iyi kalpli kadın, ellerini yukarı kaldırarak, “Meryem Ana aşkına!” diye bağırdı. “Yok artık Yaya! Seni sevmiyorsam kimi seveceğim ben bu dünyada?”

Sonra Virgilia'nın ellerini avuçlarına alarak onun gözlerinin içine baktı, ta ki gözleri dolana dek. Virgilia, kollarını onun boynuna doladı, ben de elbisesinin cebine bir gümüş para attım.

74. Dona Placida'nın Kişisel Tarihi

Yaptığınız bir cömertlikten sakın pişman olmayın; o gümüş para, Dona Placida'nın bana tam bir güven duymasını sağladı ki bu da bu bölümün yazılmasını mümkün kıldı. Bir gün onu evde yalnızken bulduğumda konuşmaya başladık ve birkaç kelimeyle bana kişisel tarihini anlattı.

Bir katedral görevlisi ile sipariş üzerine pasta, şekerleme falan yapan bir kadının evlilik dışı çocuğu olarak dünyaya gelmiş. On yaşında babasını kaybetmiş. Daha o zamanlardan, Hindistan cevizi rendelemek gibi, yaşına uygun işler yapmaya başlamış bile. On beş, on altı yaşlarındayken bir terziyle evlenmiş, adam birkaç yıl sonra, ardında onu ve iki yaşındaki kızlarını bırakarak veremden ölmüş. Genç yaşta dul kalan kadın, çalışarak geçen bir ömrün sonunda yorgun düşen annesine de bakmak zorunda kalmış. Yani üç boğaz doyuruyormuş. Sipariş üzerine pasta ve şekerleme yapıyor, gece gündüz, durup dinlenmeden üç dört dükkan için dikiş dikiyor, bir taraftan da birkaç şehirli çocuğa aylığı bir milreis'ten ders veriyormuş. Böylece yıllar geçip gitmiş, fakat güzelliği geçmemiş: Çünkü hiçbir zaman güzel bir kadın olmamış. Kimi zaman birkaç ufak flörtü olmuş, karşısına onu baştan çıkartmak isteyenler de çıkmış, fakat bunları reddetmiş.

"Başka bir koca bulsam," demişti, "evlenmekte bir an olsun tereddüt etmezdim; fakat beni isteyen çıkmadı."

Onu baştan çıkartmaya niyetlenenlerden biri aklını çelmeyi başarır gibi olmuş, fakat onun niyeti de ötekilerden farklı olmadığı için onu da başından savmış, sonrasında da çok ağlamış. Dikişini dikip tencerelerini karıştırmaya devam etmiş. Annesi, yılların ve maddi gereksinimlerin etkisiyle oluşan huysuz tabiatıyla, ödünç veya arada bir gelen bir "koca" adayını kabul etmesi için Dona Placida'nın başının etini yiyormuş. Bir defasında şöyle bağırmış ona:

"Anneni aşmaya mı niyetlisin? Bu havalar sana nereden geldi hiç bilmiyorum. Güzelim hayatta hiçbir şey insana gümüş tepsi içinde gelmez, havayla da karın doymaz. Sen kendini ne sanıyorsun? Polycarpo gibi düzgün gençler handalar canım... Sen yüksek sosyeteden bir beyzade mi bekliyorsun yoksa?" diye bağırmış.

Dona Placida, yüksek sosyeteden bir beyzade beklemediğine yemin etmiş. Tabiatı buymuş işte. Evlenmek istiyormuş. Annesinin evlenmediğini gayet iyi biliyormuş, sadece sevgilisi olan bazı kadınlar da tanıyormuş, fakat onun tabiatı buymuş ve evlenmek istiyormuş. Kızı için istediği de buymuş. Çok sıkı çalışıyor, günaha batmadan karınlarını doyurabilsinler diye parmaklarını ocakta, gözlerini lambada yakıyormuş. Zayıflamış, hasta düşmüş, annesini kaybetmiş, kadının cenazesini devlet kaldırmış, o da çalışmaya devam etmiş. Kızı on dört yaşındaymış, fakat ahlakı zayıfmış ve pencerenin altında gezen işe yaramaz heriflerle flört etmek dışında hiçbir iş yapmıyormuş. Dona Placida büyük önlemler almış, dikişleri teslim ederken bile kızı yanında götürüyormuş. Onun, kızı bir koca bulma umuduyla yanında getirdiğinden emin olan dükkandakiler arasında manidar bakışmalar ve göz kırpmalar oluyormuş. Ukalalık edenler, kıza laf atanlar da eksik olmuyormuş; para teklif edenler bile çıkmış...

Bir an durup ' sonra devam etti:

“Kızım bir herifle kaçtı. Adını bilmiyorum, bilmek de istemem. Beni üzüntü içinde bir başıma bıraktı, öyle üzgündüm ki öleceğim herhalde dedim. Dünyada kimsem yoktu, hastaydım ve neredeyse yaşlı bir kadın olmuştum artık. O sıralarda Yaya’nın ailesiyle ahbap olduk. İyi insanlardı, bana iş verdiler, beni evlerine aldılar. Aylarca, bir yıl, bir yıldan da fazla onlarda kaldım; dikiş dikiyor, evin işlerine yardımcı oluyordum. Yaya evlenince o evden ayrıldım. Sonra Tanrı izin verdiği kadarıyla iyi kötü geçinip gittim işte. Şu parmaklarıma, şu ellerimin haline bakın...” Sonra bana nasırlı, çatlamış ellerini, binlerce iğnenin delik deşik ettiği parmaklarını gösterdi. “Ellerim durduk yerde bu hale gelmedi efendim; ne çektiğimi bir ben bilirim, bir de Tanrı bilir... Ama sonra Yaya bana yardım etti, tabii siz de ettiniz efendim... Sonum sokaklarda dilenmek olacak diye korkuyordum.”

Bu son cümleyi söylerken Dona Placida titredi. Sonra, kendine geliyormuşçasına, hikayesini evli bir kadının aşığına anlatmanın ne kadar uygunsuz olduğunu düşünür gibi bir hal aldı ve gülmeye, iç çekmeye, kendisi için deli, annesinin deyimiyle “aklı havalarda” demeye başladı. Sonunda, ben sessiz kalınca, odadan çıktı. Bense çizmelerime bakarak orada kaldım.

75. Kendime

Bazı okurlar bir önceki bölümü atlamış olabileceği için benim, Dona Placida odadan çıktıktan sonra kendi kendime söylediklerimin anlaşılması bakımından o bölümün okunması gerektiği yönündeki gözlemimi dile getirmek isterim. Şunları söylemiştim:

“Böylece, bir gün katedral görevlisi, Aşai Rabbani ayi-nindeyken Dona Placida’nın ortaya çıkmasında işbirliği yapacağı kadının içeri girdiğini gördü. Onu sonraki günlerde de, belki birkaç hafta boyunca gördü, ondan hoşlandı, ona gönlüne girmesini sağlayacak bir şey söyledi, yortularda sunaktaki mumları yakarken ayağıyla onunkine dokundu. Kadın ondan hoşlandı, birbirlerine yaklaştılar, aşık oldular. Başıboş şehvetlerin böylece birleşmesiyle Dona Placida ortaya çıktı. Muhtemelen Dona Placida doğduğunda konuşmamıştır, ama konuşsa, o günü yaratanlara, “Geldim işte. Beni neden çağırdınız?” derdi herhalde. Katedral görevlisi ve birlikte olduğu kadın da doğal olarak, “Parmakların ocakta yansın, gözlerin dikişten mahvolsun, bir lokmacık şeyle karnını doyurmaya çalış, oradan oraya koşturup her şeye yetişmeye çalış, hastalan, sonra iyileş ki bir daha hastalanabilesin; bugünün mutsuz, yarının umutsuz geçsin, sonunda köşene çekil, ama elin ocaktan, gözün dikişten kurtulmasın diye, ta ki sonun sefalet ya da bir hastane köşesi olana dek... İşte, bir aşk anında seni bunun için çağırdık.”

76. Gübre

Vicdanım bana karşı çıktı, beni Dona Placida’nın namusuna halel getirmekle, çalışıp didinerek, yokluk içinde geçen bir hayattan sonra onu ahlaksız bir konuma düşürmekle suçluyordu. Aracılık etmek de doğrudan birinin kapatması olmaktan daha iyi bir şey değildi, ve ben para ve nezaket yoluyla onu bu konuma düşürmüştüm. Vicdanım böyle diyordu, ben de, on dakika kadar, verecek cevap bulamadım. Ayrıca eski dikişçi kadınların Virgilia’ya duyduğu sevgiden, onun minnetinden, yoksulluğundan yararlandığımı da ekledi. Dona Placida’nın ilk günlerdeki itirazlarından, döktüğü yaşlardan, üzgün yüzünden, sessizliğinden, sürekli yerde olan bakışlarından ve benim tüm bunlar karşısındaki Makyavelist yaklaşımımdan da bahsetti. Bunlar beni sinirlendirip huzurumu kaçırdı.

Vicdanımın ileri sürdüğü tüm şeyleri kabul ettim, fakat karşılık olarak, Dona Placida'nın dilenmek zorunda kalmayacağını, yaptığı şeyin onu bundan kurtardığını iddia ettim. Benim yasak aşkım olmasa herhalde Dona Placida da pek çok başka kişi gibi yaşlılığında sefalet çekerdi. Bu gözlemden yola çıkarak, çoğu zaman kötülüklerin, iyilikleri besleyen gübre gibi olduğu sonucuna varılabilir. Bu, iyiliğin güzel kokulu ve sağlıklı bir çiçek olmasına engel değildir. Vicdanım bunu kabul etti ve ben de Virgilia'ya kapıyı açmaya gittim.

77. Yanlışlık

Virgilia, sükûnet içinde gülümseyerek içeri girdi. Zaman, onun duyduğu korku ve suçluluğun geçmesini sağlamıştı. İlk günlerde onun tir tir titreyerek, utanç içinde içeri girdiğini görmek ne tatlıydı! O gün bir arabanın içinde, yüzü tülle kapalı, vücudunun kıvrımlarını gizleyen büyük bir şala sarınmış olarak gelmişti. İlk defasında, soluk soluğa, utançtan kıpkırmızı kesilmiş olarak kendini kanepeye atmıştı, gözlerini yerden ayırmıyordu; belki de kendimi hiç o kadar yüceltilmiş hissetmediğim için onu ne daha önce ne de daha sonra o günkü kadar güzel buldum.

Ama, dediğim gibi, artık korku ve utanç bitmişti; buluşmalarımız normal bir düzene girmişti. Aşkımızın şiddetinde bir değişme olmamıştı; fark şuydu ki ateşimiz, ilk günlerdeki deliliğini yitirmiş, evlilikteki gibi hafif, sakin, sürekli bir hal almıştı.

Otururken, "Sana çok kızgınım," dedi.

"Neden?"

"Çünkü dün, geleceğini söylediğin halde gelmedin. Damiao, hiç değilse çaya gelmen gerekmez miydi diye sorup durdu. Ne oldu?"

Gerçekten de sözümü tutamamıştım, suç da tamamen Vırgilia'daydı. Bir kıskançlık durumu... Bu muhteşem kadın, bunun nedenini gayet iyi biliyordu da benim itiraf ettiğimi duymak istiyordu. Önceki gece, baronesin evinde züppenin tekiyle dakikalarca pencerenin yanında durup onun iltifatlarını dinlemiş, sonra da onunla iki defa dans etmişti. Öyle mutlu, öyle candan, arzulandığına öyle memnundu ki! Kaşlarımın sorgular bir ifadeyle

çatıldığını fark edince ne irkilmiş ne de birden ciddileşmişti; ama o züppeyi de iltifatlarını da unutmuştu. Yanıma gelmiş, beni kolumdan tutup daha az kalabalık olan diğer odaya götürmüştü; orada, bazı durumlarda takındığı çocuksu tavırlarla yorgunluktan şikayet etmiş ve bir sürü başka şeyden bahsetmişti. Onu neredeyse hiç ses çıkartmadan dinlemiştim.

Şimdi, küçük evimizin kanepesinde otururken kafamı toplayıp da onun sorusunu cevaplamak benim için güçtü, fakat sonra o halimin nedenini anladım. Ey gökteki yıldızlar, daha önce onun yüzünde hiç o kadar şaşkın bir ifade görmemiştim! Ağzı hayretle açılmış, kaşları yukarı kalkmış, gözle görülür, hani neredeyse elle tutulur bir şaşkınlık ifadesi: Virgilia'nın ilk cevabı buydu. Kafamı tamamen karıştıran acıma ve şefkat dolu bir gülümsemeyle başını iki yana salladı.

Sonra okuldan eve dönmüş küçük bir kızın neşesi ve heyecanıyla şapkasını çıkarmaya gitti. Tekrar yanıma geldiğinde, "Al sana... Al sana... Al..." diyerek bir parmağıyla defalarca kafama vurdu; banaysa gülmek düştü, böy-lece her şey tatlılıkla sonuçlandı. Belli ki ben yanılmıştım.

78. Valilik

Aylar sonra bir gün Lobo Neves eve geldiğinde bir şehre vali olma ihtimali bulunduğunu söyledi. O da ben de bakışlarımızı Virgilia'ya çevirdik ve bembeyaz kesilmiş olduğunu gördük.

"Bu fikirden hoşlanmadın mı Virgilia?" diye sordu. Virgilia, hayır anlamında başını salladı.

"Pek hoşlanmadım," diye karşılık verdi.

Kimse başka bir şey demedi; fakat o akşam, Lobo Ne-ves planını, öğlenkinden biraz daha kararlı bir şekilde anlattı. İki gün sonra, karısına, valiliğin kesin kendisinin olduğunu söyledi. Virgilia, duyduğu tiksintiyi gizleyemedi. Lobo Neves, siyasi kaygılarından bahsetti.

"Bu atamayı geri çeviremem; bu, geleceğimiz ve ailemizin saygınlığı için iyi bir şey aşkım, çünkü seni markiz yapma sözü verdim, fakat daha

barones bile olamadın. Bana hırslı diyorsun. Gerçekten de öyleyim, senin de kanatlarıma taş bağlamaman lazım."

Virgilia, şaşkınlıktan ne yapacağını bilemez haldeydi. Ertesi gün onu Gamboa'daki evde umutsuzluk içinde beni beklerken buldum. Kendisini teselli etmeye çalışan Dona Placida'ya her şeyi anlatmıştı. Ben de Virgilia kadar umutsuzdum.

"Senin de bizimle gelmen lazım," dedi.

"Sen delirdin mi? Çılgınlık olur bu."

"Ne olacak peki?"

"Onun planlarını bozmamız lazım."

"İmkânsız."

‘'.Atamayı kabul etti mi?"

"Öyle sanıyorum."

Ayağa kalktım, şapkamı bir sandalyeye attım, ne yapacağımı bilmeksizin volta atmaya başladım. Uzun uzun düşündüysem de bizi içinde bulunduğumuz çıkmazdan kurtaracak bir çare bulamadım. Sonunda, yerinden hiç kalkmamış olan Virgilia'nın yanına gidip ellerini avuçlarıma aldım. Dona Placida, pencereye gitti.

"Benim bütün hayatım bu küçük ellerde," dedim, "bütün sorumluluk sende. Neyin en iyi olduğunu düşünüyorsan öyle yap."

Virgilia, kaygılandığını gösteren bir hareket yaptı. Yüzüm ona dönük vaziyette dolaba yaslandım. Dakikalar sessizlik içinde geçip gitti; yalnızca bir köpeğin havlamasını, herhalde bir de sahile vuran dalgaları duyduk. Tam bir umutsuzluk içindeki Virgilia, donuk gözlerle yere bakıyor, parmakları birbirine kenetlenmiş elleri öylece kucağında duruyordu. Onu başka bir sebepten öyle üzgün görsem ayaklarına kapanır, bütün şefkatimle onu teselli eder, akıl vererek yol göstermeye çalışırdım; oysa şimdi onu çaba sarf etmeye, fedakarlıkta bulunmaya, birlikte yaşayacağımız hayatın

sorumluluğunu almaya zorlamak gerekiyordu, dolayısıyla da yardımımı ondan esirgememem, onu bırakmam, evden çıkmam lazımdı, öyle de yaptım.

“Tekrar söylüyorum, mutluluğum senin ellerinde,” dedim.

Virgilia beni alıkoymak istediyse de ben kapıdan çıkmıştım bile. Bir ağlama duydum, gözyaşlarını dudaklarımla silmek üzere geri dönmeye niyetlendiysem bile kendime hakim olmayı becerdim.

1

Küçük bir park. (ç.n.)

2

In hoc signo vinces. (Lat.): Bu işaretle (haç) kazanacaksın. (ç.n.)

3

Tartar, hem “şarap tortusu” hem “Tatar” anlamına gelir. (ç.n.)

79. Uzlaşma

Sonraki birkaç saat ne çektiğimi ayrıntısıyla anlatmaya başlarsam, bitirmem mümkün değil. İstemekle istememek, beni Virgilia'nın evine sürükleyen acımayla sürekli, "Gitme; onu sorunuyla tek başına bırak, bırak ki aşkı seçsin," diyen bir başka duygu -egoizm diyelim- arasında bocalıyordum. Bu iki kuvvet eşit güçteydi, ikisi de inatla savaşıyor, boyun eğmeye yanaşmıyorlardı. Arada bir birazcık pişmanlık duyuyordum; beni seven ve ben herhangi bir fedakarlıkta bulunmaksızın, ben herhangi bir risk almaksızın benim uğruma günahkar bir hayat süren bir kadının zayıflığını sömürüyormuşum gibi geliyordu. Ama tam teslim olacağım anda egoizm, tavsiyelerini tekrarlayarak yine ortaya çıkıyor, bense onu görmeye can atarak, fakat o zaman bulacağımız çözümde sorumluluk taşımaktan korkarak kararsız ve sefil bir halde öylece kalıyordum.

Sonunda egoizmle acıma arasında bir uzlaşım yolu buldum: Gidip onu evinde, kocasının yanında ziyaret edecektim; ona bir şey demeyecek, fakat kararını bekleyecektim. Böylece bu iki kuvveti uzlaştırabilecektim. Şimdi, bunları yazarken o uzlaşıma planı sahteymiş, o acıma aslında bir tür egoizmmiş, gidip Virgilia'yı teselli etmeye yönelik arzumu ortaya çıkartan da kendi çektiğim acıymış gibi geliyor.

80. Kalem Müdürlüğü

Böylece ertesi akşam Lobo Neves'in evine gittim. İkisi de oradaydı, Virgilia'nın yüzünden düşen bin parçaydı, Lobo Neves ise pek neşeliydi. Sorularla ve sevgiyle dolu gözlerimiz buluştuğunda Virgilia'nın bir rahatlama hissettiğini anlamıştım. Lobo Neves bana valilikten, gideceği ildeki zorluklardan, umutlarından, planlarından bahsetti! Virgilia ise kitap okuyormuş gibi yapıyor, ama zaman zaman sorgulayan ve endişeli gözlerle sayfanın üzerinden bana bakıyordu.

"Esas mesele şu ki," dedi Lobo Neves, "hala kendime bir kalem müdürü bulamadım."

"Öyle mi?"

“Evet, ama aklımda biri var.”

“Yaa.”

“Biri var... Kuzeye gitmeye ne dersin?”

Ne dediğimi hatırlamıyorum.

“Sen zengin bir adamsın,” diye devam etti, “oradan gelecek üç kuruş maaşa ihtiyacın yok; ama beni mutlu etmek istiyorsan kalem müdürüm olarak benimle gelirsin.” Yorgun aklım, yılan görmüş gibi geriledi. Bir hinlik mi düşünüyor anlamak için gözlerimi Lobo Neves’in yüzüne diktim. Bana doğrudan, imasız bakıyordu; yüzündeki sakin ifade zorlama değil, gayet doğaldı ve yapaylıktan çok neşe göstergesiydi. Rahat bir soluk aldım. Dönüp de Virgilia’ya bakacak cesaretim yoktu; kitabının üzerinden bana baktığını, benden, kocasının istediği şeyi istediğini hissediyordum ve evet dedim, gitmeyi kabul ettim. Bizler vali, valinin karısı ve kalem müdürü olunca idari sorunlar ortadan kalkacaktı.

81. Barışma

Ama Lobo Neves’in evinden ayrıldıktan sonra aklıma bir şüphe düştü; bu olay Virgilia’nın itibarını tehlikeye atmaz mı, Gamboa ile hükümeti birleştirmenin başka bir mantıklı yolu yok mudur diye düşündüm. Bir yol bulamadım. Ertesi gün yataktan kalktığımda kararımı vermiştim: Bu teklifi kabul edecektim. Öğle vakti uşaklardan biri gelip yüzü peçeli bir kadının oturma odasında beni beklediğini söyledi. Hemen odaya koştum. Gelen, kız kardeşim Sabina’ydı.

“Bu böyle gitmez,” dedi; “artık barışalım. Ailemiz yok oluyor, birbirimize düşman gibi davranmamamız lazım.” “Sana bütün kalbimle katılıyorum kardeşim!” diye bağırarak kollarımı ona açtım.

Onu yanıma oturttum. Kocasından, onun işlerinden, kızlarından, her şeyden konuştuk. Sabina’nın dediğine göre her şey yolundaydı; kızları, aşkın ta kendisi kadar güzeldi. Ben istersem Cotrim de gelip bir uğrayacaktı.

“Sen ne diyorsun! Esas ben gelip küçük hanımı göreceğim.”

“Gerçekten mi?”

“Söz.”

Sabina gülümseyerek, “En güzeli de bu,” dedi. “Bu saçmalığa bir son vermenin vakti gelmiş de geçiyordu.”

Onu biraz şişmanlamış ve belki daha gençleşmiş buldum. Otuz yaşlarındaydı ve yirmisinde gösteriyordu. Cana yakın, hoş ve utançtan, küskünlükten uzaktı. İki aşık gibi bakıştık, el ele tutuştuk, aklınıza gelebilecek her şeyden konuştuk. Toy, yaramaz, sırma saçlı çocukluğum gözlerimin önünde canlanıyordu; yıllar, çocukken oynadığım iskambil kağıtları gibi birbiri ardına düşüyor, evimizi, ailemi, verdiğimiz davetleri görüyordum. Biraz çaba sarf ederek hislerime hakim olmayı başardım; fakat sonra mahallenin berberi, kemanının gıygıylarıyla hatıralarımı ele geçirmeye karar verdi ve bir de şu insan sesi -bu hatıra o zamana dek sessiz kalmış olduğu için-, geçmişe ait, genizden gelen bu nostaljik insan sesi beni öyle heyecanlandırdı ki. ..

Gözleri kuruydu. O iğrenç, sarı çiçek, Sabina’ya miras kalmamıştı. Ne önemi vardı ki? O benim kız kardeşim, benim kanım, annemin bir parçasıydı, kendisine de tüm ciddiyetim, tüm sevecenliğimle bunu söyledim... Birden kapının vurulduğunu duydum; açınca karşımda beş yaşlarında bir melek gördüm.

“İçeri gel Saralı,” dedi Sabina.

Gelen, yeğenimdi. Onu kucağıma alıp defalarca öptüm; ürken çocuk, kaçmak için dönerek küçücük eliyle omzumu itti. O anda kapıda önce bir şapka, sonra bir adam göründü; bu adam Cotrim’den başkası değildi. Öyle duygulanmıştım ki çocuğu bırakıp kendimi babasının kollarına attım. Belki bu coşku onu biraz huzursuz etmişti; utanmış gibi bir hali vardı. Ama bunu kısa sürede aştı. Kısa zaman sonra eski dostlar gibi konuşmaya başlamıştık. Geçmişe dair bir imada bulunulmadı, geleceğe yönelik pek çok plan yapıldı, birbirimizin evinde yemek yemek üzere sözler verildi. Kuzeye seyahat etmeyi düşündüğüm için bu yemeklerin biraz ertelenebileceğini söyledim. Sabina Cotrim’e baktı, Cotrim Sabina’ya baktı; söylediğim şeyin mantıksızlığında birleştiler. Kuzeyde ne işim vardı benim? Zamanın bütün

genç adamlarından daha parlak olduğum başkentteki harika kariyerimi sürdürmem gerekmez miydi? Çünkü aslında hiçbiri benimle kıyaslanamazdı; Cotrim, ilerleyişimi uzaktan takip etmiş, aramızda geçen saçma tartışmaya rağmen başarılarımla hep ilgilenmiş, hatta gurur duymuştu. Sokaklarda, salonlarda benden nasıl bahsedildiğini duymuştu; bir övgü ve beğeni senfonisi gibiydi. Sırf taşrada birkaç ay geçirmek uğruna yok yere bütün bunları bırakıp gidecek miydim? Tabii siyaset söz konusuysa durum değişirdi...

"Aynen öyle," dedim.

Bir an durup, "Öyleyse dahi gitmen doğru olmaz," diye karşılık verdi Cotrim.

Sonra, yine bir an durup, "Her neyse, bu akşam yemeğe bize bekliyoruz."

"Zevkle gelirim, ama yarın ya da bugünlerde siz de bana geleceksiniz."

"Bilemiyorum, bilemiyorum," diye itiraz etti Sabina; "burası bekar evi... Evlenmen lazım ağabey. Hem ben de yeğen istiyorum, anlıyor musun?"

Cotrim, anlamını tam olarak çıkaramadığım bir hareketle onu durdurdu. Neyse; bir ailenin barışıp birleşmesi, anlaşılmaz bir hareketten çok daha önemliydi.

82. Bir Botanik Meselesi

Hüzün ne derse desin, hayat güzel. Sabina, kocası ve çocuğunun bana sevgi dolu şeyler söyleyerek aceleyle merdivenden koşarak inişlerini izlerken ve ben de merdivenin başında durmuş onlara aynı derecede sevgi dolu sözlerle karşılık verirken bunu düşündüm. Evet, hayat güzeldi. Beni seven güzel bir kadın ve bana güvenen kocasıyla uzaklara gidecektim, ailemiz de yeniden birleşmişti. Yirmi dört saatten, daha ne bekleyebilirdim ki?

Aynı gün, atılacağım maceraya toplumun uygun bir tavır göstermesi için bazı kişisel siyasi amaçlarım nedeniyle bir valinin kalem müdürü olarak kuzeye gitme ihtimalim olduğu haberini yaymaya başladım. Bunu önce Rua do Ouvidor'da söyledim, ertesi gün de Pharoux'ta ve tiyatroda anlattım.

Benim adaylığımı Lobo Neves'in kulaktan kulağa yayılan, fakat henüz doğrulanmayan adaylığına bağlayanlar pis pis gülüyor, başkaları da onu kutlar gibi omzuna vuruyordu. Tiyatroda bir hanım, benim heykel sanatına duyduğum sevgiyi fazla abarttığımı söyledi: Virgilia'nın güzelliğine pek de ince olmayan bir ima.

Fakat konuyla ilgili olarak benim yanımda yapılan en cesurca gönderme, üç gün sonra Sabina'nın evinde Gar-cez adlı yaşlıca bir cerrahın söylediği bir cümleydi. Bu ufak tefek, geveze, dedikoduya fazlaca düşkün adam, ihtiyar bir adamın en iyi özelliği olan ağırbaşlılığı şüphesiz yetmiş, seksen, doksan yaşına kadar edinmeden öyle gidecekti. İnsanın yaşlılığında gülünç duruma düşmesi, insan tabiatının son ve belki de en acı sürprizidir.

Niyetlendiğim yolculuğu duyunca, “Umarım bu defa Cicero okumaya fırsatın olur,” dedi.

“Cicero mu!” dedi Sabina.

“Neden olmasın? Ağabeyin Latin edebiyatından çok iyi anlıyor. Virgilius'u bir bakışta tercüme edebiliyor. Ama dikkatli ol, Virgilus olacak, Virgilia değil... Sakın karıştırma...”

Sonra yüksek sesle, pis, aptalca bir kahkaha patlattı. Sabina, ne yapıp ne diyeceğimi bilemediği için korkuyla bana baktı; ama gülümsediğimi görünce o da gülümseyerek başka tarafa döndü. Ötekiler de merak, hoşgörü ve anlayışla baktı bana; özel hayatıma dair bu duyduklarının onlar için yeni olmadığı belliydi. Yaşadığım aşk ilişkisi, sandığımdan iyi biliniyordu. Hemen yüzüme kısa süreli bir gülümseme yerleştirip hiç susmayan saksağanlar gibi gevezelik etmeye başladım.

Virgilia güzel bir günahtı ve güzel bir günahı kabullenmek çok kolaydır! Önceleri ilişkimize dair bir ima kulağıma geldi mi hep kaşlarım çatılırdı; ama şerefim üzerine yemin ederim ki bu imalar bende inceden bir tatmin duygusu da uyandırıyordu. Ama bir defasında gülümsedim ve ondan sonra da öyle gitti. Bu olguyu açıklayabilecek kimse var mıdır bilmiyorum. Ben bunu şöyle açıklıyorum: O gülümseme hep vardı, ama başlarda içeride gizliydi, adeta bir tohum gibi; zaman geçtikçe çiçek açtı ve herkese görünür hale geldi. Basit bir botanik meselesi...

83. On Üç

Cotrim bu hoş düşüncelerimi bölüp beni bir pencerenin kenarına çekti. “Sana bir şey diyeyim mi?” dedi. “Bu pozisyonu kabul etme; çok anlamsız, tehlikeli.”

“Neden?”

“Nedenini gayet iyi biliyorsun,” diye karşılık verdi. “Burada, başkentte böyle bir şey göze batmaz; burada bir dolu insan yaşıyor ve hepsinin de farklı derdi var, ama taşrada durum başkadır. Siyasi kimlikler söz konusu oldu mu işler iyice karışır; muhalif gazeteler olayın kokusunu alır almaz sekiz sütuna manşet olursunuz. Sonra fıkralar, espriler, takma isimler gırla gider...”

“Ama anlamıyorum... ”

“Anlarsın, anlarsın... Herkesin bildiğini benden saklamaya çalışıyorsan beni dostun saymıyorsun demektir. Ben olayı aylardır biliyorum. Bak yine söylüyorum, bu yolculuğu yapma; onun yokluğuna katlan, böy-lesi daha iyi, yoksa büyük bir skandal, hatta daha beteri ortaya çıkar... ”

Bunu söyledikten sonra yürüyüp gitti. Ben köşede, gözlerim bir gaz lambasında, aptallaşmış ve bir soru işareti gibi kıvrılmış bir halde duruyordum. Ne yapacaktım? Hamlet’in eski sorunuydu bu: “Hangisi daha soyludur...” falan. Başka bir deyişle, yola çıkmak veya çıkmamak: İşte bütün mesele buydu. Fakat lamba, aradığım cevabı bana vermedi. Cotrim’in sözleri kulaklarımda Garcez’inkiler-den çok farklı yankılanıyordu. Belki Cotrim haklıydı, fakat Virgilia’dan vazgeçebilecek miydim?

Sabina yanıma yaklaşıp ne düşündüğümü sordu. Hiçbir şey düşünmediğim, yorgun olduğum ve eve gideceğim cevabım verdim. Sabina bir an sustu, sonra, “Ben sana gerekli olanı biliyorum: Bir eş. Sen bekle, ben sana iyi birini bulacağım,” dedi.

Sıkıntı içinde, ne yapacağımı bilemez halde gittim. Kalbim ve ruhumla, her şeyimle gitmeye hazırdım ki Adap adındaki bu kapıcı birden girişi

kapatmış, ısrarla davetiyemi görmek istiyordu. Adap'a da, anayasaya da, yasama meclisine de, bakanlığa da, her şeye ama her şeye lanet ettim.

Ertesi gün bir siyaset dergisini açtım ve haberlerde, on üç sayılı bir kararnameyle Lobo Neves ile benim, sırasıyla, ... iline vali ve kalem müdürü olarak atanacağımızı okudum. Hemen Virgilia'ya bir mektup yazdım ve iki saat sonra Gamboa'ya gittim. Zavallı Dona Placida! Büyük bir üzüntü içindeydi. Eski hizmetkarımızı nerelere gidip de unutacağımızı, gittiğimiz yerde çok uzun kalıp kalmayacağımızı, o ilin çok uzak olup olmadığını sordu. Onu teselli etmeye çalıştım, fakat ben de teselliye muhtaçtım. Cotrim'in sözleri canımı sıkmıştı. Az sonra, bir kırlangıç gibi şen şakrak Virgilia geldi; fakat benim ne kadar üzgün olduğumu görünce ciddileşti.

“Ne oldu?”

“Kararsızım,” dedim. “Kabul etsem mi etmesem mi bilemiyorum... ”

Virgilia gülerek kendini koltuğa bırakıverdi.

“Neden?” diye sordu.

“Hiç mantıklı değil, her şey çok belli olacak...”

“Ama gitmiyoruz ki.”

“Ne demek istiyorsun?”

Bana, kocasının, yalnız ona açtığı, kimseye söylememesi için yalvardığı bir sebepten dolayı bu atamayı reddedeceğini söyledi. “Çok aptalca,” dedi, “çok komik, ama benim için yeterince iyi.” Kocası, kararnamenin ayın on üçünde çıkartıldığını, bu sayının da kendisi için ölüm anlamına geldiğini söylemişti. Babası, on üç kişiyle yediği bir yemekten on üç gün sonra ayın on üçünde ölmüştü. Annesinin öldüğü evin kapı numarası on üçtü. Vesaire... Bu, geleceği gösteren bir sayıydı. Bakana böyle bir şey söylemesi mümkün değildi; ona, özel sebeplerden dolayı kabul edemeyeceğini söyleyecekti. Onun bir sayı uğruna yaptığı bu fedakarlık, muhtemelen okuru şaşırttığı

kadar beni de şaşırtmıştı; fakat Lobo Neves çok hırslı bir adamdı ve bu fedakarlığı da mutlaka içinden gelerek yapmıştı.

84. Çatışma

Ey kaderin sayısı, sana ne çok şükrettim biliyor musun? Ancak Teb şehrinin kızıl saçlı bakireleri, Pelopidas'ın yerine kurban edilen kızıl yeleli kısrağa ancak o kadar şükret-mişlerdir. O kısrak ki orada ölmüş, çiçeklerle örtülmüş, tek bir kişi olsun arkasından güzel bir söz söylememişti.

Ben seni sevgiyle anıyorum ey kutsal tay; sırf göçüp gittiğin için değil, kurtardığın genç hanımlar arasında Cu-bas'ların atalarından biri de olabileceği için... Ey kaderin sayısı, sen bizim kurtarıcımızdın. Virgilia'nın kocası, yaptığı hareketin gerçek nedenini bana itiraf etmedi; bazı kişisel meselelerin, kabul edilmesini imkansız hale getirdiğini söyledi, benim yüzümdeki ciddi, saf ve her şeye inanan ifade, ikiyüzlülük sanatının yüz akıydı. Onun yaşadığı ikiyüzlülük sorunu daha ciddiydi, üzgün olduğu apaçık belliydi. Düşüncelerine gömülmüş bir halde çok az konuşuyor, neredeyse evden hiç çıkmayıp sürekli kitap okuyordu. Kimi zaman misafir kabul ediyordu, o zamanlarda da ikide bir yüksek sesle sahte kahkahalar atıyor, bol bol konuşuyordu. Aklında iki şeyin ağırlığı vardı: Bir batıl inanca yenilmiş olan hırsı ve bir de şüphesi, belki de pişmanlığı, fakat olay tekrarlansa yine ortaya çıkacak bir pişmanlıktı bu, çünkü batıl inancının gücü kaybolmamıştı. Bu batıl inancını reddetmeden sor-guluyordu. Bir duygunun sürekliliği, hisseden kişiye iğrenç gelse bile dikkat çekici bir hadisedir. Fakat ben, Dona Placida'nın ters dönmüş bir ayakkabıya bakmaya katlanamadığını söylerkenki kusursuz saflığını tercih ederdim.

“Ne olur ki?” diye sordum.

“Uğursuzluk getirir,” diye karşılık verdi.

Bu kadar, başka bir şey demedi, ve bu söz, onun için Yedi Bilgeler kadar otoriteye sahipti: “Uğursuzluk getirir.” Bunu ona çocukken, başka herhangi bir açıklama olmaksızın söylemişlerdi ve o da bunu mutlaka bir talihsizliğin izleyeceğine inanmıştı. Bir yıldız parmakla gösterildiği zamansa durum farklıydı; o durumda ortaya çıkacak talihsizliği biliyordu: Bir siğil.

Ama sonrasında siğil çıksın çıkmasın bir yıldızı parmakla göstermemekle yapılan fedakarlık, taşrada bir valiliğin feda edilmesine kıyasla hiçbir şeydi. İnsan, bedeli ufak olan bir batıl inançla yaşayabilir; fakat böyle bir inanç insanın hayatından bir şey çalıyorsa artık katlanılır bir hali kalmamıştır. Omuzlarındaki yüke bir de aptallık etmiş olma şüphesi ve korkusu eklenince Lobo Neves'in batıl inancının da katlanılır hali kalmamıştı herhalde. Üstelik onu bekleyen bir talihsizlik daha vardı: Bakan onun kişisel nedenleri olduğuna inanmamış, Lobo Neves'in atamayı reddetmesini siyasi entrikalara bağlamıştı. Bu, edindiği bazı izlenimlerle tutarlı bulduğu bir sonuçtu. Lobo Neves'e kötü davrandı, ona güvenmediğini arkadaşlarına da anlattı, bir sürü olay meydana geldi ve nihayetinde bir süre sonra, eski vali adayı, muhalefet partisine geçti.

85. Dağın Tepesi

Ölümcül bir tehlikeyi atlatan insan, hayata daha güçlü bir aşkla bağlanır. Ben de onu kaybetmenin kıyısından döndüğüm için artık Virgilia'yı daha büyük bir tutkuyla sevmeye başlamıştım. Yani valilik olayı, aşkımızın ateşini körüklemek dışında bizi etkilememişti; aşkımızın tadına her zamankinden çok varmamızı sağlayan, onu bizim için her zamankinden değerli kılan bir ilaç gibi gelmişti. Olaydan sonraki ilk birkaç gün, ayrılık acısının bizde uyandıracağı acıyı, aramızdaki mesafe arttıkça artacak olan üzüntüyü düşünmek hoşumuza gidiyordu ve tıpkı arkadaşları korkutunca, koşup annelerinin kucağına sığınan çocuklar gibi biz de bu hayali tehlikeden kaçıp birbirimizin kollarına sığınıyorduk.

“Virgilia, canım benim!”

“Sevgilim!”

“Sen benimsin, değil mi?”

“Seninim, seninim...”

Şehrazat, hikayelerine nasıl tekrar devam ettiyse, biz de maceramıza öyle devam ediyorduk. Galiba bu, aşkımızın kitabındaki en güzel hikayeydi, bir süre doğunun ve batının vadilerine baktığımız, tepemizde göğün sakin ve masmavi olduğu dağın tepesiydi. O sürenin sonunda yokuş aşağı inmeye

başladık, kimi zaman el eleydik kimi zaman değil, ama hep yokuş aşağı iniyor, iniyorduk...

86. Sır

Bir gün yokuş aşağı inerken onda farklı bir şey, belki bir hüzün olduğunu fark ettim ve sorunun ne olduğunu sordum. Bir şey demedi, yalnızca bıkkın olduğunu belirten bir. hareket, yaptı. Ben ısrar edince anlattı. Algılanması güç bir sıvı tüm bedenime yayıldı: Kağıda aktaramayacağım güçlü, hızlı, tuhaf bir histi bu. Ellerini ellerimin içine aldım, onu nazikçe kendime çektim ve alnını, meltem gibi hafif ve İbrahim gibi ağırbaşlı bir şekilde öptüm. Biraz titredi, başımı avuçlarının arasına aldı, gözlerimin ta içine baktı ve beni bir çocukmuşum gibi okşadı. Burada bir sır var; okura bunu çözmesi için zaman verelim.

87. Jeoloji

O günlerde başımıza bir talihsizlik geldi: Viegas öldü. Hatırlayacaksınız, kitabın daha önceki bölümlerinden birinde astımdan öksürüp romatizmadan ağrı çekerek, ha tabii bir de kalp çarpıntılarıyla uğraşarak geçen yetmiş yıllık hayatıyla kendisinden kısaca bahsedilmişti. O, yaşadığımız maceradan ilk şüphe eden, kavrayışı güçlü kişilerden biriydi. Virgilia, cebinde akrep olan bu ihtiyar akrabasının, vasiyetinde oğlunun geleceğini garanti altına alacağı umudunu besliyordu. Kocasının da benzer düşünceleri vardıysa da bunları ya gizliyor ya da bastırıyordu. Yiğidi öldürelim ama hakkını yemeyelim, Lobo Neves’te bir ağırbaşlılık vardı, gündelik alışverişlerin etkisine karşı koyan bir kaya tabakası gibiydi bu. Üstteki diğer tabakalara, gevşek toprak ve kuma gelince, ebedî bir sel olan hayat bunları kendi iradesiyle yükseltmişti. Okur 23. Bölüm’ü hatırlıyorsa hayatı ikinci kez bir sele benzettiğimi fark edecektir; fakat bu defa bir sıfat -ebedî-da eklediğim gözünden kaçmayacaktır. Bir sıfatın taşıdığı gücü bir tek Tanrı bilir, hele hele yeni, tropik ülkelerde.

İnsanın ruh jeolöjisi üzerine çalışması da yenidir. Evet, hayatın direniş güçlerine bağlı olarak değiştiği, sürdüğü, çözündüğü katmanlardır bunlar. Bu katmanlar, kendilerine bir bölüm ayrılmasını hak ediyorlar, fakat öykümü ertelemek istemediğim için bu bölümü yazmayacağım. Hayatta tanıdığım en dürüst adamın Jacob Medeiros veya Jacob Valladares

olduğunu -adını tam hatırlamıyorum- söylemekle yetineceğim. Adı Jacob Rodri-gues de olabilir. Aman neyse, Jacob işte... O, dürüstlüğün somut hali gibiydi. Vicdanına birazcık karşı gelse zengin olabilirdi, ama yapmazdı; elinden kaçırdığı para en az dört yüz conto'dur. Öyle örnek bir dürüstlüğü vardı ki artık dar kafalılığa dönmüş, sinir bozucu bir hal almıştı. Bir gün ikimiz onun evinde baş başa sohbet ederken uşaklardan biri, sıkıcı bir herif olan Doktor B.'nin onu görmeye geldiğini haber verdi. Jacob, uşağa, evde olmadığını söylemesini emretti.

Bir ses koridordan, "İşe yaramaz," diye seslendi. "İçeri girdim bile."

Gerçekten de Doktor B. hemen sonra odanın kapısında belirdi. Jacob, onu karşılamak için yanına gitti, onu kendisi değil de çok farklı biri sandığını söyledi ve gelişine çok memnun olduğunu sözlerine ekledi. Bu yüzden bir buçuk saatlik ölümcül sıkıntı yaşadık, sürenin o kadar kısa olmasının nedeni de Jacob'un saatine bakarak Doktor B.'ye, bir yere gidip gitmeyeceğini sordurmasıydı.

"Karımla çıkacağız," dedi Jacob.

Doktor B. gitti ve biz de rahat bir soluk aldık. Şöyle bir nefeslendikten sonra Jacob'un dikkatini, iki saatten kısa bir sürede ardı ardına dört yalan söyleyiverdiğine çektim: Birincisi, evde olmadığını söylemesiydi; ikincisi, bu sürekli bir şeyler isteyen herifin ziyaretine mutlu olmuş gibi görünmesiydi; üçüncüsü, evden çıkacağını söylemesiydi; dördüncüsü, karısının da evden çıkacağını eklemesiydi. Jacob bir an düşünüp gözlemimin doğruluğunu kabul etti, fakat mutlak doğruluğun, gelişmiş bir toplumla bağdaşmadığını, huzur ve düzenin ancak karşılıklı aldatma sayesinde kazanılabileceğini iddia ederek kendisini temize çıkardı... Hah, şimdi hatırladım, adı Jacob Tavares'ti.

88. Hasta

Bu zararlı doktrini en basit argümanlarla çürüttüğümü söylemeye bile gerek yok; fakat onun yanlışlarını görmem onu o kadar utandırmıştı ki, belki de vicdanını yatıştırmak için sahte bir inançla sonuna kadar savaştı.

Daha ciddi bir konuya, Virgilia'ya ve onun miras beklentilerine dönelim: Kocasının da vicdanından bir şeyler bekleyerek bu yaşlı akrabasına gösterdiği ilgi ve sevgiyle bu umutlarını belli ediyordu; hiç değilse vasiyetnameye eklenmeyi hak ediyorlardı. Doğrusunu söylemek gerekirse adama yaltaklanıyordu. Kadınların dalkavukluk etme biçiminin erkeklerinkinden farklı olduğu dikkatimi çekti. Erkeklerinki gurursuzluk gibi bir şey, kadınlarınkiyse şefkat kılığına giriyor. Kadının bedeni zarafetle yaltaklanma nesnesinin üzerine eğilir; yumuşak ses tonu, hatta fiziksel kırılganlığı kadının dalkavukluğuna bir uygunluk, bir meşruiyet boyutu katar. Kişinin yaşının önemi yoktur, kadın kaçınılmaz bir biçimde onun için bir tür anne ya da kız kardeş -ya da hemşire, en yetenekli adamın bile hep temel bir özelliğin yokluğunu hissedeceği bir kadın görevli- olur.

Virgilia'nın yaşlı adamı cana yakınlığıyla boğmasını izlerken aklımdan geçenler bunlardı. Onu kapılarda karşılar, gülüp söyleşir, şapkasıyla bastonunu alır, koluna girip bir koltuğa -daha doğrusu hasta ihtiyar için fazlasıyla kabartılıp, özel olarak hazırlanmış olan "Viegas'ın koltuğu"na- götürürdü. Bir esinti varsa hemen koşup en yakın pencereyi kapatır, sıcaksa açardı; ama adam cereyanda kalmasın diye hep özel bir dikkat sarf ederdi.

"Bugün biraz daha iyi misin canım?"

"Öf! Berbat bir gece geçirdim, o lanet olasıca astım bir an olsun yakamı bırakmadı."

Sonra kesik kesik soluyarak içeri girip merdiveni çıkmanın kendisinde yarattığı yorgunluğu atardı. Virgilia da ona yakın bir tabureye oturup ellerini onun dizlerine koyardı. O sırada Nhonho her zamanki hoplayıp zıplaması olmaksızın odaya girerdi; Viegas evde olunca hep nazik, uslu ve ağırbaşlı bir çocuk oluverirdi. Adam ona pek düşkündü.

"Gel bakalım Nhonho," derdi, sonra büyük zorlukla elini büyük cebine sokar, küçük bir kutu pastil çıkartır, bir tane kendi ağzına atar, bir tane de küçük çocuğa verirdi. Astım pastiliydi bunlar. Nhonho, nefis olduklarını söylerdi.

Bu olaylar her defasında küçük değişikliklerle tekrarlanırdı.

Viegas dama oynamayı sevdiği için Virgilia onunla bir iki el oynar, o, sıska eliyle taşları ağır ağır hareket ettirirken sabırla beklerdi. Sonra yine alt kata iner, bahçede bir yürüyüş yaparlardı; Virgilia ona kolunu uzatır, fakat o bazen gayet güçlü olduğunu ve kendi başına yürüyebileceğini söyleyerek reddederdi. Yürürler, otururlar, tekrar yürürler, pek çok şeyden bahsederlerdi: Ailevi meselelerden, misafirlik dedikodularından, Viegas'ın kendisi oturmak üzere inşa etmeyi planladığı evden - bu, yeni tarzda bir ev olacaktı, çünkü bugün bile önlerinde kalın sütunlar bulunan benzer örneklerinin halen Sao Christovam'da görülebileceğini sandığım bu ev, VI. Dom Joao'nun hükümdarlığı zamanında inşa edilmişti. Yeni evin planlarını hazırlamak üzere ünlü bir mimar tutmuştu bile. Of!

İşte o zaman Virgilia yaşlı bir adamın nasıl da zevkli olabileceğini görecekti.

Tahmin edilebileceği gibi, Viegas ağır ağır ve güçlükle konuşur, zaman zaman konuşması, ne kendisinin ne de yanındakilerin hoşlandığı, soluk alışını engelleyen nöbetlerle kesilirdi. İkide bir öksürük nöbeti tutardı; iki büklüm olur, inleye inleye mendilini ağzına götürür, Öksürür ve kan var mı diye mendiline bakardı. Nöbeti geçince şöyle odaları, terası, fayton evi olacak olan yeni evle ilgili planlarına dönerdi. Harika bir ev olacaktı bu!

89. Ölüm Döşeğinde

Bir gün Virgilia bana, "Yarın Viegas'ta kalacağım," dedi. "Zavallıcığın kimsesi yok..."

Viegas sonunda yatağa mahkûm olmuştu. Evli olan kızı da hasta olduğu için babasının yanında olamıyordu. Virgilia da zaman zaman onun ziyaretine gidiyordu.

Günün bir kısmını onunla geçirmek için bu fırsattan istifade ettim. Oraya vardığımda saat öğlen iki olmuştu. Viegas öyle kötü öksürüyordu ki benim göğsüm yandı; iki nöbet arasındaysa zayıf bir herifle bir evin fiyatı konusunda pazarlık ediyordu. Adam otuz *conto* teklif etti. Viegas kırk istedi. Alıcı, treni kaçıracakmış gibi hızlı hızlı konuşuyor, fakat Viegas yola gelmiyordu; önce otuz *conto'ya* hayır dedi, sonra iki fazlasına, sonra onun üç fazlasına; nihayetinde de on beş dakika boyunca konuşmasını engelleyen

güçlü bir nöbet geçirdi. Alıcı çok istekliydi, Viegas'ın yastıklarını düzeltip otuz altı *conto* teklif etti.

Hasta adam, "Asla!" diye inledi.

Yazı masasının üzerindeki bir tomar kağıdı istedi; gücü, kağıtları tutan lastiği çıkarmaya yetmeyince bunu benden rica etti, ben de yaptım. Bunlar, evin inşasıyla ilgili fatura ve hesaplardı: Duvarcı ustasının faturaları, marangozun faturaları, boyacının faturaları; oturma odasının, yemek odasının, kütüphanenin, çalışma odasının duvar kağıtlarının faturaları; metal demirbaşların faturaları; arsa fiyatı. Her birini titreyen elleriyle tek tek açıp okumamı istedi, ben de okudum.

Ben son kağıdı da okuyunca, "Bakın: Bin iki yüz, duvar kağıdının rulosu bin iki yüz... Fransız menteşeleri... Bakın, evi neredeyse bedavaya getiriyorsunuz," dedi.

"Şey... Ama..."

"Kırk *conto,* daha aşağı olmaz. Bakın sırf faizler... Sırf faiz ödemelerini düşünün..."

Bu son sözler, konuşmadan ziyade öksürük şeklinde, bedeninden kopmuş ciğerlerinin ufak parçalarıymışçasına hece hece ağzından fırladı. Alev alev yanan gözleri derindeki yörüngelerinde fıldır fıldır dönüyordu; bana alacakaranlığın ilk dakikalarındaki iki lambayı hatırlatıyordu. İskeleti çarşafın altından belli oluyor, dizleri ve ayakları iyice fırlak duruyordu. Sapsarı, sarkmış, buruşuk teni, ifadesiz bir yüzün kemiklerini örtüyordu. Geceliğinin beyaz pamuklu takkesi, zamanla saçları dökülmüş kafasının derisini örtüyordu.

"Şey. .." dedi zayıf adam.

Ona devam etmemesi için bir işaret yaptım, o da birkaç dakika bir şey demedi. Hasta adam sessizce, derin derin soluk alarak tavana bakıyordu. Virgilia bembeyaz oldu, ayağa kalkıp pencereye yürüdü, ölümün yakın olmasından kuşkulanmış ve korkmaya başlamıştı. Konuyu değiştirmeye

çalıştım. Zayıf herif komik bir hikaye anlattı ve sonra teklif ettiği fiyatı artırmış olarak esas konuya döndü.

“Otuz sekiz *conto,”* dedi.

Hasta adamdan, “Hıha?..” diye bir hırıltı duyuldu.

Zayıf adam yatağa yaklaştı, onun elini tutup ne kadar soğuk olduğunu hissetti. Hasta adama yaklaşıp bir acısı, ağrısı olup olmadığını, bir kadeh şarap isteyip istemediğini sordum.

“Yok... Yok... Be... Ben... Be. .. Be...”

Bir öksürük nöbeti geçirdi ve bu, geçirdiği son nöbet oldu. Hemen sonra öldü; zayıf adam bu durum karşısında büyük bir hüsrana uğradı ve daha sonra bana, o esnada kırk *conto* teklif etmenin sınırında olduğunu anlattı; fakat artık çok geçti.

90. Kabil ile Adem Arasındaki Resmi Konuşma

Hiçbir şey... Tamamen nankör olmadığını gösterecek değil bir vasiyet maddesi, bir pastil bile yoktu. Hiçbir şey... Virgilia, kendisine yapılan bu saygısızlıktan dolayı değil ama sırf oğlunu düşündüğü için çok öfkelendiğini itiraf etti; çocuktan pek hazzetmediğimi bildiği ve bu durumun da pek bir önemi olmadığı için bunu söylerken dikkatliydi. Bu konuyu düşünmemeye çalışmasını söyledim. En iyisi yarım akıllının ve sefil bir cimrinin teki olan merhumu unutup güzel şeyler düşünmekti: Mesela çocuğumuzu.

İşte, haftalar önce Virgilia tuhaf davranırken gizlenen tatlı sırrı açıklıyorum. Bir çocuk! Benim varlığımdan türemiş bir varlık! Bundan başka bir şey düşündüğüm yoktu. Milletin ne düşüneceği, kocasının kıskançlığı, Viegas’ın ölümü hiç umurumda değildi. Hiçbir şey umurumda değildi -ne siyasi çatışmalar, ne devrimler, ne depremler, ne de başka bir şey. Yalnız bu isimsiz cenini düşünüyordum-, kimin soyundan olduğu belli değildi tabii, ama içimden bir ses, “O senin çocuğun,” deyip duruyordu. Benim çocuğum! Bu iki kelimeyi tuhaf bir şehvet ve her türden gururla tekrarlayıp durdum. Artık bir erkek olduğumu hissediyordum.

En güzeli de ceninle yaptığımız konuşmalardı; özellikle de geleceğe dair olanlar. O sevimli serseri beni gerçekten seviyordu; küçük şişko elleriyle yanaklarıma vuruyordu. Sonra kep ve cüppeyle karşıma çıkıyordu (tabii ki hukuk okumasını planlamıştım) ve Vekiller Meclisi'nde bir konuşma yapıyordu. Balkonda oturan babasıysa onu gözlerinde yaşlarla dinliyordu. Sonra karatahtası ve koltuğunun altında kitaplarıyla okul çağında bir genç oluyor ya da yine beşiğine donüveriyordu. Sonra yine yetişkin bir adam olarak beşiğinden kalkıyordu. Onun yaşını ve görünüşünü kafamda canlandırmaya çalışıyordum ama nafile: Boyu posu, çehresi her an değişiyordu; kah meme emiyor, kah yazı yazıyor, kah vals yapıyordu, on beş dakikalık bir hayalin sınırları içindeki sonsuzluktu o. Bebek ve vekildi, okullu çocuk ve eğlence ve sanat faaliyetlerinin adamıydı.

Kimi zaman Virgilia'nın yanındayken, o da dahil olmak üzere, bütün dünyayı unutuyordum. O beni sarsıyor, sessizliğim yüzünden beni azarlıyor, anlaşılan artık onu umursamadığımı söylüyordu. Gerçek şu ki ben ceninle

konuşuyordum. Kabil ile Adem arasındaki eski, resmî bir konuşmaydı bu, kelimelerin olmadığı bir sohbetti, bir hayatla diğeri, bir sırla öteki arasındaki diyalogdu.

91. Sıra Dışı Bir Mektup

O günlerde, aşağıdaki sıra dışı mektubu aldım:

Sevgili Bras Cubas,

Bir süre önce Passeio Publico'da senden bir saat ödünç almıştım. Saatini bu mektupla beraber iade etmekten mutluluk duyuyorum. Tabii bu saat seninki değil, bir başkası, ki kalite bakımından daha iyi olduğunu iddia etmemekle beraber hiç değilse ilkiyle eşit olduğunu ifade etmek isterim. Figaro olsa, *"Que voulezvous monseigneur?"* derdi. *"C'est la misere!"*[1]
Karşılaşmamızdan bu yana pek çok şey oldu; kapın bana açıksa bunları sana ayrıntısıyla anlatırım. Artık ne o yıpranmış çizmeleri ne de kuyruğu geçmişin alacakaranlığında kaybolmuş o iğrenç paltoyu giyiyorum. Sao Francisco Kilisesi'nin merdivenindeki yerimi boşalttım. Ve yemeklerimi düzenli yiyorum.

Bunlardan başka, bir de bir gün seninle paylaşmak istediğim bir çalışmam var, uzun süren bir çalışmanın meyvesi bu: Yeni bir felsefe sistemi. Bu sistem yalnız, şeylerin kökenini ve sonunu açıklamakla kalmıyor, aynı zamanda etiği de, stoik felsefeleri benim iyi hayat anlayışımın yanında hikaye kalan Zenon ve Seneca'nın çok ötesine taşıyor. Sistemimin pratikteki etkileri çığır açıcı nitelikte: İnsan ruhunu arındırıyor,

üzüntüyü yok ediyor, mutluluğu sağlıyor, ulusumuzu yüceltiyor. Adına, Humanitas'tan yola çıkarak "Hu-manitizm" dedim, tüm olguların ardındaki temel ilke. Sisteme isim bulmaya çalışırken aklıma ilk gelen fikir, kendi aptallığımı yansıtıyordu; sistemime Borba'ya ithafen "Borbizm" adını verecektim. Bu isim egoistçe olacağı kadar kaba ve çirkin de olurdu. Üstelik daha az şey ifade ederdi. Senin de gördüğün gibi, Sevgili Cubas, eserim muazzam bir değerde ve bana hayatın ne denli acı olduğunu unutturabilecek bir şey varsa o da nihayet hakikati ve mutluluğu yakalayabilmiş olmanın sağladığı tatmindir. O iki kaçağı elimde tutuyorum; mücadele, araştırma, keşif, düşünce sistemleri ve başarısızlıklarla dolu onca yıldan sonra nihayet insan onları ele geçirdi işte. Şimdilik hoşça kal, sevgili Brıis Cubas. En iyi dileklerimle...

Eski dostun,

Joaquim Barba dos Santos

Mektubu tam da anlamayarak okudum. Mektubun yanında bir de içinde kaliteli bir saat bulunan küçük bir mücevher kutusu gelmişti; saatin üzerine adımın baş harfleri ve "Eski dostun Quincas'tan bir hatıra," sözleri kazınmıştı. Tekrar mektuba dönüp yavaş yavaş ve dikkatle okudum. Saatin geri gelmiş olması, bunun bir şaka olma ihtimalini kesinlikle ortadan kaldırıyordu; mektubun üslubundaki mantık, açıklık, bahsedilen güçlü inançlar -gerçi mektup biraz da kendini beğenmişlik kokuyordu, orası kesin- delilik kuşkularını da ortadan kaldırıyor gibiydi. Görünüşe göre Quincas Borba'ya, Minas'taki bir akrabasından miras kalmış ve para, eski saygınlığını ona geri kazandırmıştı. Belki işi o kadar ileri gotürmesem daha iyi olacak:

Hayatta bazı şeyler tam olarak geri kazanılamaz, fakat kısmi geri kazanım mümkündür. Mektupla saati kaldırdım ve felsefeyi beklemeye başladım.

92. Sıra Dışı Bir Adam

Korkmayın, birazdan sıra dışı şeyleri bitireceğim, sonra hikayeye kaldığımız yerden devam edeceğiz.

Mektupla saati kaldırmıştım ki ufak tefek, zayıf bir adam, elinde Cotrim'in beni yemeğe davet ettiğini bildiren bir yazıyla geldi. Yazıyı getiren adam, Cotrim'in kız kardeşlerinden birinin kocasıydı, birkaç gün evvel kuzeyden gelmişti, adı Damasceno'ydu ve 183l'deki kansız devrimde yer almıştı. Bunları bana tanışmamızın ilk beş dakikasında anlatmıştı. Eşeğin teki, hani neredeyse altındaki bakanlar kadar eşek olan kral naibinin güttüğü siyaseti tasvip etmediği için Rio de Janeiro'dan ayrılmıştı. Dahası, yeni bir devrim yoldaydı.

O esnada, ifade ettiği siyasi görüşler karışık olsa da nasıl bir hükümet arzu ettiğini anlamayı başardım: Diktatörlük ruhu taşıyan ve -bazılarının istediği gibi- halkın desteğiyle değil Ulusal Muhafızlar'ın tüfekleriyle gerçekleşecek bir hükümetti bu. Tek bir diktatörü mü yoksa oligarşiyi mi tercih ettiğini anlamamsa mümkün olmadı.

Aralarında köle ticaretinin gelişimi ve İngilizlerin kovulmasının da bulunduğu çeşitli konularda görüşlerini ifade etti. Tiyatroya pek düşkündü; gelir gelmez Sao Pedro Tiyatrosu'na gidip *Maria Joanna* adında mükemmel bir dram ve *Ketty ya da İsviçre'ye Dönüş* adında çok ilginç bir komedi görmüştü. Ayrıca *Sappho* ya da *Anne*

Boleyn'de -hangisi olduğunu tam hatırlayamıyordu- izlediği Deperini'yi de pek beğenmişti. Ama o Candiani yok muydu! Evet efendim, nefis bir parçaydı. Şimdi de kızının sık sık piyanoda çalıp söylediği *Ernani'yi* dinlemek istiyordu. *“Ernani, Ernani, involami...”* sesi titreyerek ayağa kalktı. Kuzeyde tüm bu şeyler birer yankıdan ibaretti. Kızı, bütün operaları dinlemek için yanıp tutuşuyormuş. Çok tatlı bir sesi varmış. Müzikten de çok iyi anlıyormuş. Ah, Rio de Janeiro'ya geleceği günü nasıl da iple çekmişti. Çoktan bütün şehri adım adım dolaşmış, her yerde ayrı bir anısını hatırlamış, kimi zaman gözleri dolmuştu. Bir daha hiçbir yere gitmeyecekti. Yol boyu deniz tutmuş, zaten bütün yolcuların durumu aynıymış; bir İngiliz hariç... Tanrı İngilizlerin belasını versin! Bu ülke, bütün İngiliz-ler atılmadan adam olmazdı. Zaten İngiltere bize ne yapabilirdi ki? Kendisine

yardım edecek birkaç iyi niyetli adam bulsa ülkeyi o Allah'ın belalarından bir gecede te-mizleyebilirdi... Çok şükür o bir vatanseverdi -bunu söylerken göğsüne vurdu-, ayrıca vatanseverliği kimseyi şa-şırtmasındı, çünkü o, iyi bir aileden geliyordu: Son derece vatansever olan öncü bir liderin torunlarındandı. Evet efendim! O, sıradan heriflerden değildi. Fırsat çıksa nasıl bir adam olduğunu herkese gösterirdi.

Ama vakit geç oluyordu ve kendisine, yemek davetini memnuniyetle kabul ettiğimi ifade ettim ve sohbetimize o zaman devam etmek için sabırsızlandığımı belirttim. Onu oturma odasının kapısına kadar geçirdim; bir an durdu ve bana kanının pek bir ısındığını söyledi. O evlendiği esnada ben Avrupa'daymışım. Babamı tanırmış, iyi bir adammış; hatta ikisi de Praia Grande'deki muhteşem bir baloda dans etmişler... Ah, ne günlermiş! Yine görüşecektik; saat geç oluyordu ve onun, cevabımı Cotrim'e götürmesi gerekiyordu. Gitti; kapıyı arkasından kapattım.

93. Yemek

Cotrim'de yediğimiz akşam yemeği benim için tam bir işkenceydi. Çok şükür Sabina beni Damasceno'nun, çok hoş bir genç hanım olan kızı Dona Eulalia'nın, ya da daha çok tanındığı adıyla Nhan-1o1o'nun yanına oturtmuştu. Başlagıçta biraz mahcuptu, ama sadece başlangıçta... Davranışlarında zarafet yoktu, fakat bu eksiğini muhteşem güzellikteki gözleriyle kapatıyordu. Gözlerinin tek bir kusuru vardı: Tabağına bakmak zorunda kaldıkları zamanlar dışında -ki Nhan-1616 pek az yemek yediği için nadiren oluyordu- sürekli bana bakıyorlardı. Yemekten sonra şarkı söyledi; sesi, babasının deyimiyle, çok tatlıydı. Ama ben erken ayrıldım. Sabina beni kapıya kadar geçirip Damasceno'nun kızını nasıl bulduğumu sordu.

“Fena değil.”

“Onu çekici bulmadın mı?” diye sordu Sabina. “Rio'da biraz daha kalması lazım. Ama harika bir insan, bir inci gibi! Sana da çok iyi bir eş olur.”

“Ben inci sevmem.”

“Böyle için geçmiş gibi davranma. Daha ne kadar direteceksin? Çürüyüp de daldan düşene kadar mı? Hayatım, iste veya isteme, Nhan-1616 ile evleneceksin.”

Sonra bir güvercin gibi nazik, ama bir o kadar da kararlı ve tehditkar bir şekilde parmaklarıyla hafifçe yanağıma vurdu. Yüce Tanrı’m! Barışmamızdaki amaç bu muydu? Bu düşünce beni rahatsız etti, fakat esrarengiz bir ses, beni Lobo N eves’in evine çağırıyordu; Sabina’ya ve tehditlerine veda edip ayrıldım.

94. Esas Neden

“Annemiz bu gece nasılmış bakalım?” Yaklaşmakta olan bu olaya dair her imada olduğu gibi Virgilia’nın yüzü asıldı. Gittiğimde pencerede bir başına aya bakıyordu ve beni neşeyle karşılamıştı, fakat bu sözleri duyunca yüzü asılmıştı. Yakında baba olacak olmamdan kaynaklanan bu sevgi sözcükleri onu rahatsız etmişti, ben de tekrarlamadım; çünkü o, benim için kutsal bir insan, ilahi bir şişkinlik demekti artık. Önceleri ceninin, maceramıza dalarak ona işlediği günahı hatırlattığını sandım. Yanılmışım. Virgilia, her zamankinden daha canlıydı. Eskiye kıyasla, kocasını veya başkalarını daha az umursar gibi bir hali vardı. Bir pişmanlık belirtisi yoktu. Dahası bu hamileliğin tamamen uydurma olabileceği geldi aklıma, beni elinde tutmak için oynadığı bir oyundu ve artık, özellikle de bunu daha fazla yutturamayacağı için, rahatsız olmaya başlamıştı. Bu hipotez hiç de saçma değildi; benim güzel Virgilia’m zaman zaman konuyu değiştirip lafı çeviriyordu, bunu da öyle tatlı yapıyordu ki!

O gece esas nedeni anladım. Bu, doğum korkusu ve hamileliğin verdiği rahatsızlıktı. İlk çocuğunu doğururken çok acı çekmiş, şimdi de ölüm kalım mücadelesinin verildiği, yaklaşan doğumu beklemek, onu darağacının önünde bekleyen bir adam gibi korkudan tir tir titretiyordu. Sıkıntısına gelince, bunun nedeni de alıştığı sosyal hayatın zevklerinden zorunlu olarak mahrum kalmasıydı.

Tavrının nedeni kesinlikle buydu. Durumu anladığımı ona itiraf ettim ve hatta babalık haklarıma dayanarak onu biraz kınadım. Virgilia gözlerini dikip bana baktı, sonra başını çevirip inanmaz bir tavırla gülümsedi.

95. Evvelki Senenin Çiçekleri

Onlar nerede şimdi, evvelki senenin çiçekleri? Bir öğleden sonra, babalık hayallerimin şatosu yerle bir oldu. Cenin, bir Laplace ile bir kaplumbağanın birbirine çok benzediği o sahnede gidiverdi. Haberi, sonrasında beni oturma odasında bırakıp doktora, hüsrana uğrayan annenin odasına kadar eşlik eden Lobo Neves'ten aldım. Pencereye yaslanıp evin arkasındaki bahçelere baktım, portakal ağaçları yeşeriyordu.

96. İsimsiz Mektup

Biri omzuma dokundu. Lobo Neves'ti bu. Birkaç dakika hiç konuşmadan, teselli edilmesi imkansız bir halde karşılıklı dikildik. Virgilia'nın durumunu sorarak sessizliği böldüm ve yarım saat kadar konuştuk. Sonra hizmetkarlardan biri ona bir mektup getirdi; mektubu okuyunca yüzü kireç gibi bembeyaz kesildi ve titreyen ellerle geri katladı. Sanırım üzerime atılacakmış gibi bir harekette bulundu, ama hafızam bu konuda pek net değil. Kesin olarak bildiğim bir şey varsa o da sonraki haftalarda ben yanınday-ken soğuk bir tavır takındığı ve ağzını bıçak açmadığı.

Virgilia, hastalığı sonrasında Gamböadaki ilk buluşmamızda, neler olduğunu anlattı. Durumu buna müsait olur olmaz Lobo Neves ona mektubu göstermiş. Mektup isimsizmiş ve bizi ihbar ediyormuş. Her şeyi anlatıyor değilmiş, mesela dışarıdaki buluşmalarımızdan bahsetmiyor-muş; yalnızca ona, aramızdaki yakınlığa dikkat etmesi öğüdünde bulunuyor, herkesin bu gerçekten şüphelendiğini de ekliyormuş. Virgilia mektubu okumuş ve haksızlığa uğramış birinin öfkesiyle, bunun alçakça bir iftira olduğunu söylemiş.

"İftira mı?" diye sormuş Lobo Neves.

"Hem de alçakça bir iftira."

Kocası biraz daha rahat bir soluk almış, fakat sonra mektuba bir daha bakmış; her bir kelime, hayır anlamında parmağını iki yana sallıyor, her bir hece, karısının öfkesinin boşuna olduğunu haykırıyormuş. Genellikle hiçbir şeyden korkusu olmayan bu adam, dünyanın en zayıf yaratığı oluvermiş. Belki hayal gücü ona ileride kamuoyunun, kendisiyle ilgili bir fıkra

düşünürmüşçesine o ünlü gözleriyle uzaktan alaycı bir şekilde kendisine baktığını göstermiştir; belki de görünmez bir ağız, kulağına, başka durumlarda, başka kişilerle ilgili olarak duymuş olduğu veya kendi ağzından çıkmış olan müstehcen imaları fısıldamıştır. Karısına her şeyi itiraf etmesi için ısrar etmiş ve onu affedeceğine söz vermiş. Virgilia o zaman bir tehlike olmadığını anlamış. Onun ısrarlarından rahatsız olmuş gibi yapmış. Benden, rahatsız edici olmaktan uzak tatlı sözler ve saygı sözcükleri dışında bir şey duymadığına yemin etmiş. Mektubu yazan, yüz bulamamış bir aşığı olmalıymış. Bu adamlardan birkaç tanesini de saymış: Biri üç aydır ilgisini açık açık belli ediyormuş, bir diğeri ona bir mektup yazmış, daha başkaları da varmış. Hepsinin tek tek isimlerini saymış, olup bitenleri ayrıntısıyla anlatmış, bu arada da kocasının gözlerinin içine bakarak ne düşündüğünü anlamaya çalışıyormuş, sonunda da dedikoduların önüne geçmek için bana, oraya bir daha gitmememi sağlayacak şekilde tavır alacağını söylemiş.

Bana bütün bunları anlattığında, o günden itibaren gerekli olacak, Lobo Neves'in evinden tamamen uzak durmamı da gerektirebilecek ek önlemler nedeniyle değil ama Virgilia'nın ahlaki duyarsızlığı; duygudan, korkudan, hatta pişmanlıktan yoksunluğu nedeniyle huzursuz oldum. Virgilia, düşünceli halimi görünce başımı elleriyle kaldırdı (o sırada yere bakıyordum) ve buruk bir sesle şöyle dedi:

"Acaba senin için yaptığım fedakarlıkları hak ediyor musun?"

Bir şey demedim. Birazcık umutsuzluk ve korkunun, ilişkimize bir zamanlar sahip olduğu o güzel yakıcı tadı geri kazandırabileceğini açıklamak boşa olacaktı. Ama anlatmış olsam, sabırlı bir hünerle, arzuladığım bu umutsuzluk ve korkuyu yaratması imkansız değildi. Bir şey demedim. Gergin bir şekilde ayağını yere vurdu. Yanına yaklaşıp onu alnından öptüm. İrkildi, sanki onu öpen bir cesetti.

97. Dudakla Alın Arasında

Korkarım -daha doğrusu, umarım- okur şimdi titriyor-dur. Bir önceki bölümün son kelimesi, onun aklına, duruma uygun birtakım nahoş şeyler getirmek üzere seçilmişti. Manzaraya iyice bir bakalım: Gamboa'da küçük bir ev, uzun süre birbirini sevmiş iki insan; biri, diğerinin üzerine eğilip onu

öpüyor, öteki de kendisine, yürüyen bir ölü değmişçesine irkiliyor. Dudakla alın, öpücükten hemen önceyle hemen sonra arasındaki kısa zamanda, pek çok şey için yer vardı; kızgınlıktan doğan bir kasılma, güvensizlikle kırışan bir alın, tokluğun verdiği solgun ve uykulu hali taşıyan burun...

98. Silindi

O öğleden sonra gayet iyi ayrıldık. Duruma tamamen razı bir şekilde yemeğimi yalnız yedim. O isimsiz mektup, esrarengizlik tuzuyla tehlike biberini geri getirmişti ve ne olursa olsun Virgilia'nın bu krizin ortasında hâlâ kendine hâkim olması iyi bir şeydi. Yemekten sonra Sao Pedro'ya gittim; güzel bir oyun vardı ve her zaman olduğu gibi seyirciye mendillerini ıslattıran Estella oynuyordu. Salona girdiğimde localara bir göz gezdirdim ve birinde Damasceno ile ailesini gördüm. Kızı zarif ve pahalı bir şekilde giyinmişti. Babasının ancak borç içinde yaşamalarına yetecek kadar para kazandığı düşünülecek olursa bunu açıklamak zordu.

Perde arasında onları localarında ziyaret ettim. Damasceno ile karısı beni çok iyi karşıladılar. Damasceno sözleriyle, karısıysa gülümsemeleriyle... Nhan-1616'ya gelince, o da gözlerini benden ayırmadı. Yemek yediğimiz günkünden daha güzel görünüyordu. Onda, dünyevi bir dayanıklılıkla birleşmiş göksel bir yumuşaklık vardı - anlaşılmaz bir söz, orası kesin, fakat belki de ancak anlaşılmaz olabilecek bir bölüme uygun. Aslını isterseniz, bu genç kızın yanındayken duyduğum yükselme duygusunu ya da incecik elbisesinin onu hem iffetli bir şekilde gizleyip hem de hatlarının yuvarlaklığını ortaya koyarak nasıl dizlerine düştüğüne dalıp giderken kendimi suçluluk içinde Tartuffe ile özdeşleştirişimi size nasıl anlatacağımı bilemiyorum. Böyle düşünürken çok ince bir noktayı yakaladım ki bu, insan giysilerinin, türümüzün gelişimi için gerekli bir koşul olduğudur. Cinsellik dışı işler ve sorunların bireyin dikkatini büyük oranda meşgul ettiği bir dünyada çıplaklığın alışıldık bir hâl alması, duyuları köreltip cinsel işlevleri yavaşlatma eğiliminde olacaktır; oysa giyinmek, tabiatı gizleyerek iştahı güçlendirir, artırır ve uygarlığın devamlılığını, ilerlemesini mümkün kılar.

Aklımdan bu bölümü silmek geçiyor. Bazıları bunu rahatsız edici bulabilir. Ama, ey erdem budalası okur, bunlar benim anılarım, senin değil. Ve gerçek şu ki o hoş genç hanımın yanındayken anlatılamaz, çelişkili bir dürtünün etkisi altına giriyordum. O, benim için, Pascal'ın insan doğasının ikili

yapısını, *l'ange et la bete'i*[2] temsil ediyordu, fakat bir farkla: O Jansenist, bu ikisinin olası eş zamanlılığını fark etmemişti, oysa benim içinde bulunduğum durumda ikisi birden vardı; *l'ange* ilahi şeylerle ilgiliydi, *la bete* ise ısrar ediyordu ki... Evet, bu bölümü kesinlikle sileceğim.

99. Parterde

Parterde, arkadaşlarıyla konuşan Lobo Neves'e rastladım. Aramızda kısa bir konuşma geçti; bir aradayken huzurlu ve serinkanlı davranmakta zorlanıyorduk. Fakat arada, perdenin kalkmasına birkaç dakika kala bizden başka kimsenin olmadığı koridorda karşılaştık. İçtenlikle gü-1ümseyerek yanıma geldi, koluma girip beni orkestranın yerleştiği locaların arkasındaki küçük odalardan birine götürdü ve uzun uzun konuştu. Son derece rahat bir hâli vardı. Karısının nasıl olduğunu sordum; iyi olduğu karşılığını verdi, fakat sonra hemen konuyu değiştirdi. İçten, hani neredeyse neşeliydi. Belki bu değişikliği siz açıklamak istersiniz; ben locasının kapısından beni izlemekte olan Damasceno'ya sığınmayı tercih edeceğim.

İkinci perde boyunca hiçbir şey duymadım; ne oyuncuların sözlerini ne de seyircinin alkışlarını. Arkama yaslandım. Lobo Neves ile aramızda geçen konuşmanın parçaları zihnimde yankılanıyordu, onun genel tavrını da göz önünde bulundurarak bu yeni durumun eskisinden daha iyi olduğu sonucuna vardım. Gamboa'daki ev hâlâ bizimdi ve bu da amaçlarımıza ulaşmamıza yetiyordu. Öteki eve yaptığım ziyaretler belli ki birinde kıskançlık uyandırmış veya mevcut bir kıskançlığı artırmıştı ve bunun sonucu felaket olabilirdi. Aslına bakarsanız her gün görüşmemiz gerekmiyordu; arada bir mola vermek, ilişkimize biraz özlem katabilirdi. Dahası, kırkımı geçmiştim ve hiçbir şey olamamış, kent meclisine bile girememiştim. Bir an evvel bir şeyler becermek zorundaydım; başka bir şey için değilse de Virgilia için yapmak zorundaydım bunu, adımı gazetelerin baş sayfalarında görmek ona gurur verirdi. Galiba ben bunları düşünürken izleyicilerden bir alkış koptu, ama yemin et deseniz edemem; o sırada aklımda başka bir şey vardı.

Ey öldüğüm güne dek sevgisini kazanmak için çırpındığım kalabalıklar, sizin kayıtsızlığınızın intikamını böyle aldım işte: Siz etrafımda vızıldayıp durun, ben sizi duymuyordum bile. Benim bu tavrım, Aiskhylos'un Prometheus'unun, kendisine işkence edenlere karşı takındığı tavırla

karşılaştırılabilir. Beni saçmalıklarınızın, önemsiz şeyler karşısında duyduğunuz heyecanın kayasına zincirleyebileceğinizi mi sandınız? Dostum, sizinkiler zayıf zincirler... Guliver gibi, bir kasımı oynattım mı, istediğim an kırarım ben onları.

İnsanın inzivaya çekilip düşünmesi sık rastlanan bir durumdur. Fakat tam bir şehvet hâli karşısında hareket ve sözlerden, küstahlık ve tutkulardan oluşan bir denizin içindeyken insan kendini soyutlamak; uzak ve ulaşılması imkânsız bir yabancı olduğunu ilan etmelidir, insan kendi kabuğuna çekildiğinde -daha doğrusu yine başkalarına döndüğünde- diyebilecekleri en kötü şey, fildişi kulesinden çıktığı olacaktır ki zihnin mimari yapısı içinde yer alan bu gizli ve aydınlık kule kişinin manevi özgürlüğünü hor gören bir ifadeden başka nedir? Aman Tanrı'm, ne etkileyici bir bölüm kapanışı oldu bu.

100. Muhtemelen Doğru

İnsanların çoğu yüzeysel ve idrakten yoksun olmasaydı ben de okura şu açıklamayı yapmak zorunda kalmazdım: Benim tabiata ya da insan tabiatına dair bazı kanunları tasdik edişimin sebebi onları şüphe götürmeyecek şekilde doğru bulmamdır; bir şüphe doğarsa kendimi olasılık ispatına zorluyorum. Toplumsal olgularla ilgilenmekten hoşlanan herkese tavsiye edeceğim bu bölümün konusunu, "olasılık" sınıfına giren bir kanun örneği oluşturacak.

Büyük olasılıkla siyasi olaylarla özel hayatlar arasında sürekli ve belki de periyodik bir ilişki vardır. Bu,

Flamingo sahilindeki veya denizin dalgalı olduğu diğer sahillerdeki dalgalara benzer. Bir dalga sahilin bir kısmını örter ve böylece sanki denizden ayrı bir şeymiş gibi olur; ama sonra aynı su denize döner ve yeni bir dalga daha yaratır; bu böyle devam eder. Temel ilkeyi az çok açıklayıcı bir benzetmeyle anlattığımıza göre özel bir uygulamaya geçelim.

Önceki sayfalardan birinde Lobo Neves'in, kararnamenin tarihi ayın on üçü olduğu için taşrada bir valiliği reddettiğini öğrenmiştik. Bu ciddi hareketin sonucu, Virgilia'nın kocasının, idareyle arasının bozulması olmuştu. Yani sayılarla ilgili bu romantik batıl inanç, siyasi bir kopuşa yol açmıştı. Bu

olaydan bir süre sonra siyasi bir olayın nasıl olup da iki kişinin ayrılmasına yol açtığını göreceğiz.

Bu olguyu hemen açıklasam kitabın genel yöntemiyle uyumsuz olacaktı. Şimdilik, tiyatrodaki karşılaşmamızdan dört ay sonra Lobo Neves'in partiye döndüğünü ve parti yönetimince memnuniyetle karşılandığını söylemekle yetineceğim, ki düşüncelerimi tüm inceliğiyle anlamak istiyorsa okurun bu olayı aklında tutması gerekiyor.

101. Dalmaçya Devrimi

Bir ekim sabahı on birle on iki arası bana kocasının partiye geri dönüşünü anlatan Virgilia'ydı. Bir sürü şeyden bahsetti: Mitingler, konferanslar, bir konuşma...

"Sen de nihayet barones olacaksın herhâlde," diyerek sözünü kestim.

Ağzının köşelerini sarkıtıp başını iki yana salladı, fakat arzu ve umut belirtileri sergileyen yüzündeki ifade, yaptığı bu hareketi yalanladı. Bana öyle geldi ki imparatorlukla böyle bir ilişki içine girmek, iffet düşkünü olduğundan değil ama kocasına duyduğu minnetten dolayı, onu tekrar iffet yoluna sokabilirdi. Çünkü soylular sınıfını tüm kalbiyle seviyordu. Gerçekten de hayatımın o döneminde en büyük sıkıntılarımdan birini, küçük sahnemizde biraz yoksul düşmüş olsa da son derece kibar bir diplomatik temsilcinin -Dalmaçya ortaelçiliğinin bir üyesi diyelim- belirmesiyle yaşadık ki bu kişi, yani Kont B. V., Virgilia'ya üç ay kur yaptı. Bu asilzade, Virgilia'nın başını döndürmeye başlamıştı. (Aklıma gelmişken, Virgilia diplomatik ortamları pek severdi ve herhâlde kendisi de çok başarılı bir diplomat olurdu.) Bir devrim Dalmaçya hükümetini devirip de bütün Dalmaçya elçiliklerini temizlemese hâlim ne olurdu hiç bilmiyorum. Devrim son derece kanlı olmuştu. Avrupa'dan gelen her gemi yaşanan dehşeti anlatan ve uçurulan kafaları sayan gazeteler getiriyordu. Herkes kızgınlık ve acımayla titriyordu... Ben hariç... Ben, ayakkabımdaki bir taşı çıkarttığı için bu trajediye şükrediyordum. Hem ayrıca Dalmaçya çok uzaktaydı.

102. Bir An İçin Unutmak

Kısa süre sonra, rakibinin gidişine o kadar sevinmiş olan bu adam öyle bir şey yaptı ki... Yok, bunu bu sayfada anlatmayacağım. Bu bölümün işlevi, duyduğum utancı bir an için unutmama izin vermek olsun. Öylesine kaba, öylesine nezaketsiz, öylesine açıklanamaz bir şeydi ki...

103. Bir Unutkanlık Vakası

“Olmaz Bay Brıis, böyle bir şey yapmamalısınız. Asla böyle yapmayın.”

Dona Placida haklıydı. Hiçbir beyefendi, bir hanımla olan randevusuna bir saat geç gitmez. Soluk soluğa içeri koştum, fakat Virgilia gitmişti. Dona Placida, beni çok beklediğini, sinirlendiğini, ağladığını, beni bir daha görmemeye yemin ettiğini ve daha birçok şeyi anlattı; tüm bunları anlatırken gözyaşları içindeydi, benim uğrumda her şeyini feda etmiş olan bir kıza bu reva olmadığından Yaya’yı terk etmemem için bana yalvarıyordu. Tüm bunların, buluşacağımız saate ilişkin bir yanlış anlamadan ibaret olduğunu söyledim... Ama öyle değildi. Yalnızca bir unutkanlık vakasıydı bu. Bir sohbet, birinin anlattığı bir hikâye veya başka bir şey, bana buluşacağımız saati unutturmuştu.

Zavallı Dona Placida, öyle endişelenmiştı ki! Evin içinde dolanıp duruyor, başını iki yana sallıyor, gürültüyle iç çekiyor, arada bir pencereden dışarı bakıyordu. Zavallı Dona Placida! Nasıl bir maharetle aşkımızı battaniyelere sarmış, yüzüne kan gelmesini sağlamıştı! Nasıl da yaratıcı bir hayal gücüyle birlikte geçirdiğimiz saatleri daha güzel kılmaya, en ufak bir sıkıcılıktan uzak tutmaya çalışıyordu! Sanki maceramızı sürekli kılmak ya da Gamboa’daki ilk günlerimizin havasını geri getirmek için çılgınca çabalıyormuşçasına çiçekler alıyor, tatlılar yapıyor -eski zamanlara ait harika tatlılardı bunlar- bizi bol bol kahkaha ve öpücüğe boğuyordu ki bunlar günden güne artıyordu. Kâhyamız ve sırdaşımız olan bu kadın hiçbir şeyi atlamıyordu, verdiğimiz kaçamak yanıtlan bile, çünkü ikimize de aslında hiç görüp işitmediği iç çekmelerden, hasret sözlerinden bahsediyordu; iftiraları dahi ihmal etmiyordu, çünkü bir defasında Virgilia’ya, hayatımda yeni bir aşk olduğunu söylemişti. Virgilia bu konuyu sorunca “Biliyorsun ki ben asla başka bir kadını sevemem,” diye karşılık verdim. Ve bu sözler, hiçbir itiraz veya azar olmaksızın, konunun tamamen kapanmasını sağladı. Dona Placida da umutsuzluğa kapıldı.

Benim gecikmem olayına geri dönecek olursak, on beş dakika kadar sonra, “Tamam,” dedim, “Virgilia’nın, benim bir suçum olmadığını anlamasını sağlamamız lazım. Şimdi ona bir mektup götürmeye ne dersin?”

“Zavallıcık çok üzgündür herhâlde! Ben hayatımda kimsenin ölmesini dilemiş değilim, ama bir gün Yaya ile evlenirseniz, onun cennetten gelmiş bir melekten farkı olmadığını anlayacaksınız! “

Başımı başka yöne çevirip yere baktığımı hatırlıyorum. Verecek cevabı olmayan veya karşısındaki kişinin gözünün içine bakmaya korkan herkese bu hareketi öneririm. Böyle durumlarda kimileri Lusiadas’tan bir kıtayı ezbere okur, kimileri de ıslıkla Norma’yı çalar. Bense yukarıda belirttiğim hareketten asla vazgeçmem; hem daha basittir hem de daha az çaba gerektirir.

Üç gün sonra Virgilia’ya her şeyi açıkladım. Benim yüzümden gözlerinden akan yaşlar için af dileyince biraz şaşırmıştır herhâlde. Belki de içten içe aslında o yaşları Dona Placida’nın akıtmış olduğundan şüpheleniyordum. Öyle de olabilir; Virgilia’yı umutsuzluk içinde gören Dona Placida ağlamış ve optik bir yanılsamayla, onun gözyaşları, Virgilia’nın gözlerinden akıyor gibi görünmüştür. Neyse, her şey açıklandı, fakat ne affedildi ne unutuldu. Virgilia ağır konuştu, ayrılmakla tehdit etti beni, sonra da kocasını övmeye başladı. O harika bir adammış, düşünceliliğin, saygının ve sevginin en iyi örneğiymiş, benden çok üstünmüş. O bunları söylerken ben, dirseklerim dizlerimde oturmuş, bir sineğin, bacağını ısıran bir karıncayı sürüklediği yere bakıyordum. Zavallı sinek! Zavallı karınca!

Virgilia önüme geçip durdu. “Neden bir şey demiyorsun?”

“Ne diyebilirim ki? Sana her şeyi açıkladım, ama sen ısrarla sinirleniyorsun. Ne diyebilirim ben? Ne düşünüyorum biliyor musun? Sen sıkıldın, bıktın benden ve bitirmek için bahane arıyorsun.”

“Aynen öyle!”

Şapkasını taktı. Elleri öfkeden titriyordu. Evin içine doğru, “Hoşça kal Dona Placida,” diye seslendi. Sonra kapıya gitti, sürgüyü çekip gitmeye davrandı. Onu belinden yakaladım. “Tamam, tamam,” dedim. Virgilia yine

de gitmeye çalıştı. Onu yine yakaladım, gitmemesini rica ettim, olup bitenleri unutmayı önerdim. Sonunda kapıdan döndü ve kendini kanepeye bıraktı. Yanına oturup ona bir sürü tatlı, alttan alan şey söyledim. Dudaklarımız arasındaki mesafe saç teli kadar mıydı yoksa daha mı inceydi umurumda değildi; orası tartışmaya açık. Kesin olarak hatırladığım bir şey varsa o da yaşadığımız heyecan esnasında Virgilia'nın küpesinin tekinin düştüğü, benim onu almak için yere eğildiğim, sineğin de, bacağında karıncayla, küpeye tırmandığı. Sonra, çağımız insanının olmazsa olmaz bir özelliği olan incelikle bu iki bahtsız yaratığı avcuma aldım. Elim ve Satürn gezegeni arasındaki mesafeyi düşündüm ve kendi kendime, bu berbat ve küçük olayla ne gibi bir ilgim olabileceğini sordum.

Bir barbarlık etmek üzere olduğumu sanıyorsanız yanılıyorsunuz, çünkü yaptığım şey, iki yaratığı ayırmak için Virgilia'dan saç tokası istemek oldu; ama sinek maksadımı anladı, kanatlarını açıp uçtu gitti. Zavallı sinek! Zavallı karınca! Kitab-ı Mukaddes'in buyurduğu gibi, Tanrı da bunun iyi olduğunu gördü.

104. Oydu!

Virgilia'nın tokasını geri verdim. Dikkatlice geri taktı ve gitmek üzere hazırlandı. Geç olmuştu; saat üçü vurmuştu bile. Her şey affedilmiş ve unutulmuştu. Virgilia'nın şüphe uyandırmadan çıkması için doğru zamanı kollayan Dona Placida, pencereyi kapatıp bağırdı:

“Meryem Ana aşkına! Yaya'nın kocası geliyor!”

Yaşadığımız dehşet kısa ama yoğundu. Virgilia, elbisesindeki dantelle aynı renge döndü ve saklanmak üzere yatak odasına koştu. Pencereyi kapatmış olan Dona Placida, hemen kapıyı kilitlemeye gitti. Ben, Lobo Neves'in eve varmasını bekledim. O kısa an geçti. Vir-gilia kendine geldi, beni yatak odasına itti, oturma odasının bir köşesine oturdu ve Dona Placida'ya, pencereye gitmesini söyledi.

Oydu. Dona Placida kapıyı açtı ve onu, hayretini ifade eden bir sürü ünlem cümlesiyle karşıladı: “Bay Lobo Ne-ves! Eski hizmetkârınızın evine gelerek onu onurlandıracağınız aklımın ucundan geçmezdi! Lütfen

buyurun, lütfen. Bilin bakalım burada kim var... Zaten biliyorsunuz, o yüzden gelmişsiniz... Yaya, gelsene.”

Virgilia, coşkuyla kocasına koştu. Ben, anahtar deliğinden onları izliyordum. Lobo Neves, bembeyaz bir yüzle ağır ağır, sessizce içeri girdi; bir patlama yaşanmadı. Etrafa bakındı.

“Çok şaşırdım!” dedi Virgilia hayretle.

“Yoldan geçiyordum, Dona Placida’yı pencerede gördüm ve saygılarımı sunmak üzere eve geldim.”

Dona Placida, “Çok teşekkür ederim,” diye karşılık verdi. “Bir de kimse yaşlı kadınları umursamaz derler. Şuna bakın hele, Yaya çok kıskandı galiba.” Sonra, kolunu Virgilia’nın omzuna atarak, “Bu küçük melek, Dona Placida’sını asla unutmaz. Tatlı şey, yüzünü tıpkı annesinden almış... Oturun Bay Lobo Neves... ” dedi.

“Kalamayacağım.”

“Eve mi gidiyorsun?” diye sordu Virgilia. “Haydi birlikte çıkalım.”

“Evet.”

“Şapkam nerede Dona Placida?”

“İşte burada.”

Dona Placida bir ayna getirdi, açıp, suskun kocasıyla konuşurken şapkasını takmak, kurdelelerini bağlamak, saçını düzeltmekle meşgul olan Virgilia’ya tuttu. Sadık yaşlı kâhyamız zırvalamaya devam ediyordu; bedeninin titremesini böyle saklıyordu.

O sırada Virgilia ortama tamamen hâkim olmuştu. “Hoşça kalın Dona Placida. Siz de bize gelmeyi unutmayın.” Dona Placida unutmayacağına söz verdi ve kapıyı açtı.

105. Pencerelerin Denkliği Yasası

Dona Placida kapıyı kapattığı gibi kendini bir koltuğa bırakıverdi. Ben hemen yatak odasından çıkıp sokağa fırlayıp Virgilia'yı kocasının yanından çekip almak amacıyla hızlı adımlarla kapıya doğru ilerledim. Yani, hiç değilse yapacağımı söylediğim şey buydu; iyi ki de söylemişim, çünkü Dona Placida beni kolumdan tutarak durdurdu. Bir ara, bunu yalnızca Dona Placida beni tutsun diye söylediğim fikrine kapılır gibi oldum, ama biraz daha düşündükten sonra yatak odasında geçirdiğim on dakika sonrasında en hakiki ve doğal güdünün, ifade ettiğim bu güdü olduğu açıklık kazandı. Bu, 51. Bölüm'de keşfetme ve formüle dökme mutluluğunu yaşadığım Pencerelerin Denkliği Yasası'nın bir sonucuydu. Vicdanımın havaya ihtiyacı vardı. Yatak odası kapalı bir pencereydi; yaptığım hareket ve dile getirdiğim amaçla başka bir pencere açarak yine rahat bir soluk almıştım.

106. Tehlikeli Bir Oyun

Rahat bir soluk aldım ve oturdum. Oda, Dona Placida'nın ağlayıp sızlamalarıyla çınlıyordu. Ben bir şey demedim. Acaba Virgilia'yı yatak odasına kapatıp ben oturma odasında kalsam benim için daha mı hayırlı olurdu diye düşünüyordum. Fakat hemen sonra, bunun daha kötü olacağına kanaat getirdim; bu durum Lobo Neves'in kuşkularını doğrulayacak ve kanlı bir sahne yaşanacaktı. Böylesi daha iyiydi. Ama sonra ne olacaktı? Virgilia'nın evinde neler yaşanacaktı acaba? Kocası onu. öldürür müydü? Ona vurur muydu? Onu eve mi kilitlerdi? Evden kovar mıydı?

Bu sorular, bitkin ya da hasta gözlerin görüş alanında dolanıp duran siyah virgüller ve noktalar gibi zihnimde ağır ağır ilerliyorlardı. Çirkin ve trajik bir hâlde gelip gittiler, ama ben birini işaret edip de, “Senden başkası değil,” diyemedim.

Birden bir karaltı belirdi. Siyah şalına bürünmüş, bir şeyler öğrenmek için Lobo Neves'in evine gitmeyi teklif eden Dona Placida'ydı bu. O sırada yapılacak bir ziyaret adamda şüphe uyandırabileceği için bunun tehlikeli olacağını söyledim.

“Merak etmeyin,” diye atıldı. “Ben yapacağımı biliyorum. O evdeyse içeri girmem.”

Gitti. Ben, hem o sırada hem de daha ileride neler olacağını merak ederek evde kaldım. Çok tehlikeli bir oyun oynadığım sonucuna vardım ve kendi kendime, bir şeyler yapmanın vakti gelmedi mi diye düşünmeye başladım. Evlenmek, hayatıma bir yön vermek için bir özlem duyuyordum. Neden olmasındı? Kalbimin daha keşfedilmemiş yerleri vardı, özellikle iffetli, saf, ciddi bir aşk yaşayamayacağımı düşünüyor değildim. Sonuçta aşk maceraları yalnızca hayatın uçarı, şiddetli kısmıydı, yani istisnai kısmı. Maceralardan bıkmıştım. Hatta belki pişmandım ve bundan dolayı biraz acı çekiyordum. Oturup kendimi hayal gücümün ellerine bıraktım. Kendimi karımla, tapılası karımla beraber gördüm; dadısının kucağında uyuyan bir bebeğe bakıyorduk. Bize ait bir bahçenin ta en ucundaydık; gözlerden uzak, yemyeşil bir parktı bu ve ağaçların arasından mavi, masmavi göğün bir parçasını görebiliyorduk.

107. Virgilia'dan Bir Not

“Hiçbir şey olmadı. Ama şüphelendiği kesin. Çok ciddi ve ağzını bıçak açmıyor. Şimdi dışarı çıktı. Yalnızca bir defa gülümsedi, o da, gözlerini dikip çocuğa uzun uzun baktıktan sonra Nhonho’ya. Bana kötü davranmıyor, ama hiç ilgilenmiyor. Ne olacak bilmiyorum. Tanrı’nın da yardımıyla bunu atlatırız. Şimdilik azami dikkat şart.”

108. Anlayışın Ötesinde

İşte size gerçek bir tiyatro oyunu, fındık kabuğu içinde bir Shakespeare trajedisi... Yer yer okunmaz hâlde olan bu buruşmuş kâğıt parçası dikkatlice incelenmeye değer bir belge, fakat bunu ne bu bölümde ne bir sonrakinde, muhtemelen ne de kitabın başka bir bölümünde aktaracağım. Bunu yapsam belki de okuru, aceleyle yazılmış bu birkaç satırdaki soğukluğu ve kavrayışı kendisi fark etme zevkinden ve Virgilia’nın sözlerinin ardında bir başkasının zihnindeki fırtınadan, bastırılmış öfkeden, kendini kan ve gözyaşında ya da onursuzluğun çamurunda yok etmeye karar vermek zorunda kalan umutsuzluktan mahrum bırakacaktım.

Bana gelince, o notu o gün üç dört kere okudum dersem inanın, çünkü gerçek bu. Hatta ertesi gün de kahvaltıdan hem önce hem de sonra tekrar okuduğumu söylersem inanabilirsiniz, çünkü gerçek bu. Ama tutup da bu notun beni umutsuzluğa sürüklediğini veya bu türden başka bir şey

söylersem biraz şüphelenebilir ve kanıt isteyebilirsiniz! Çünkü ben, o sırada ne hissettiğimi tam olarak anlamaktan acizdim, hâlâ da acizim. Korkuydu, ama korku değildi; acımaydı, ama acıma değildi; kibirdi, ama kibir değildi ve aşktı, ama aşktan, yani heyecandan yoksundu. Tüm bunlar bir araya gelince sizin de benden daha iyi anlayamayacağınız belirsiz ve karmaşık bir karışını ortaya çıkıyordu. Bu konuyu bırakalım biz.

109. Filozof

Okur, mektubu kahvaltıdan hem önce hem de sonra okuduğumu biliyor. Dolayısıyla, kahvaltı ettiğimi de biliyor. Ona söylenmesi gereken yalnızca bunun, hayatımda ettiğim en sade kahvaltılardan biri olduğu: Bir yumurta, bir dilim ekmek, bir fincan çay. Pek çok önemli şey var unuttuğum, ama bu kahvaltı, zihnimdeki yerini tüm canlılığıyla koruyor. Bunun başlıca nedeni mektupla ilgili olarak yaşadığını talihsizlik olabilirdi, fakat değildi. Esas neden, Quincas Borba'nın o gün bana açıkladığı bir düşünceydi. Bana uğrayıp, pek çok başka şeyle beraber, insanın Hümanitizm'i anlamak için sade olması gerekmediğini, hele uygulamak içinse buna kesinlikle gerek olmadığını söyledi; bu felsefenin, hayatın zevklerinin, ki bunlara yemek, tiyatro ve aşk da dâhildi, sonuna kadar yanında olduğunu, zaten sade bir hayatın, kişinin kendisini dünyevi zevklerden soyutlamasının belirtisi olabileceğini ki bunun, deliliğin en son noktası olduğunu söylemişti.

"Aziz İoannes'e bak," diye devanı etti sözlerine. "Feri-silerin havrada güçten düşmesi için şehirde güzel yemeklerle beslenmek yerine çölde çekirge yiye yiye zayıflamış."

Tanrı beni, Quincas Borba'nın bana o hüzünlü günde anlatmış olduğu kişisel tarihini tekrarlamaktan korusun; çünkü ilginç olsa da uzun ve karmaşık bir hikâye.

Hem belki onun tarihini atlarsam, Passeio Publico'da yanıma gelen adamdan çok farklı olan bu kişinin tasvirine de boş vermem hoş görülebilir. Şu kadarını söyleyeyim ki insanı insan yapan kıyafetiyse bu adam Quincas Borba değildi; cüppesiz bir hâkim, üniformasız bir general, zarar etmeyen bir işadamıydı. Paltosundaki mükemmel terziliği, gömleğinin beyazlığını, çizmelerinin boyasını fark ettim. Passeio Publico'dayken burnunu çekip duruyordu ve sesi boğuktu, fakat sesine eski etkileyici tonu geri gelmişti. El

kol hareketleri, canlılığını yitirmemekle beraber, daha az kopuk, daha düzenli bir hâl almıştı. Ama onu bütün özellikleriyle tanımlayacak değilim. Gömleğindeki altın yaka düğmesi ve çizmelerinin yüksek kalitesi gibi konulara girersem bitmeyen ayrıntılarda boğulurum. Çizmelerinin rugan olduğunu ve Barbacena'daki bir teyzesinden ona mebzul miktarda *conto* kaldığını söylemem yeterli olacaktır. Yaşadıklarım karşısında aklım, raketle havada uçurulan, ucu tüylü, mantardan bir topa dönmüştü. Quincas Borba'nın hikâyesi onu havaya atmıştı, tam düşeceği esnada Virgilia'nın notu ona tekrar vurmuş ve onu ta yukarılara göndermişti. Tam düştüğündeyse Passeio Publico olayının vurduğu sert bir darbeyle yine yükselmişti. Karmaşık durumlar bana göre değildi. Farklı zihinsel durumlar arasındaki bu gidiş gelişler dengemi sarsmıştı. Quincas - Borba, Lobo Neves ve Virgilia'nın notunu ayrıntılı tek bir felsefe içine sarıp sarmalayıp Aristo'ya hediye olarak göndermek istedim. Ne var ki filozofumuzun hikâyesini, öğretici olmaktan öte buldum. Özellikle düşüşünün kökeni ve gelişimini, iç çatışmalarını, aşamalı teslim oluşunu ve düşüşünden nasıl faydalandığını tasviriyle ifade ettiği keskin gözlem yeteneğini takdir ediyordum.

"Bir düşün," dedi, "Sao Francisco'nun merdiveninde geçirdiğim ilk gece yumuşacık bir kuş tüyü yataktaymışçasına bütün gece, uykum bir an olsun bölünmeden uyudum. Peki neden? Çünkü aşamalı olarak saman dolu döşeğimden tahta döşemelere, kendi odamdan bir hapishane hücresine, hapishaneden sokaklara düşmüştüm..." Sonunda felsefesini bana açıklamak istedi, fakat yapmaması için yalvardım. "Bugün aklımda başka bir şey var, hak ettiği dikkati gösteremeyebilirim. Ama bugünlerde bir uğra da anlat bana. Ben hep evdeyim." Quincas Borba gülümsedi; gülümsemesinde bir kötülük gizliymiş gibi geldi bana. Belki de yaşadığım macerayı biliyordu, ama bir şey dememişti, gitmek üzereyken kapıda söylediği şu sözler hariç:

"Gel sen de benimle beraber Hümanitizm'e katıl; o, dünyadaki herkesi sarabilecek kadar büyük bir kucak, benim, elimde Hakikat ile tekrar çıkmak üzere daldığım ebedî denizdir. Yunanlılar Hakikat'i bir kuyuda aramışlar. Buna dar kafalılık denir dostum, acınası bir dar kafalılık! Başka yer kalmamış gibi kuyuda aramışlar! Ve tabii ki bulamamışlar. Yunanlılar, Yunan karşıtları, Yunanlıların akrabaları, insanlığın uzun süren gelişimi boyunca herkes eğilip Hakikat'in ortaya çıkışını izlemek için beklemiş,

fakat o bir türlü görünmemiş. İpler ve kovalar kullanmışlar, daha cesur olanlar kuyunun dibine inip bir kurbağa çıkarmayı bile becermiş. Bense doğrudan denize gittim. Gel, sen de Hümanitizm'de bana katıl."

110. Otuz Bir

Bir hafta sonra Lobo Neves, taşrada bir şehre vali atandı. Ben, kararnamenin tarihinin ayın onüçü olacağı umuduna tutundum. Ama tarih otuz biriydi ve sayılar, bu yer değiştirme nedeniyle etkisini kaybetmişti. Hayatımızı düzenleyen güçler ne kadar da anlaşılmaz!

111. Duvar

Burada hiçbir şey gizlememeyi alışkanlık hâline getirdiğim için bu bölümde ise size duvar olayını anlatacağım. Virgilia ve Lobo Neves'in yola çıkacakları tarih yaklaşıyordu. Dona Placida'nın evine girdiğimde masanın üzerinde katlanmış bir kâğıt gördüm. Bu, Virgilia'nın yazmış olduğu bir nottu. Güneş batarken beni mutlaka bahçede bekleyeceğini yazmıştı. Mektup şöyle bitiyordu: "Küçük patikanın olduğu tarafta duvar alçalıyor."

Hoşnutsuzluğumu belirten bir yüz hareketi yaptım. Mektup bana normalde olmayacağı kadar gözü pek, düşünceden yoksun ve hatta komik gelmişti. Bir skandalı davet etmekle kalmıyor, onun yanında kahkaha ve alayları da çağırıyordu. Kendimi duvardan atlayıp, bir bekçi tarafından yakalanırken ve hapse atılırken düşündüm. "Duvar alçak." Alçaksa ne olmuş? Virgilia'nın ne yaptığını bilmediği apaçıktı; belki o notu yolladığına pişman olmuştu bile. Nota baktım; küçük bir kâğıt parçasına benziyordu, kırışmış fakat sağlam bir kâğıttı. Onu otuz bin parçaya ayırıp yaşadığım maceradan kalan son bir iz olarak rüzgâra bırakmak için bir arzu duydum, fakat yapmadım. Kendini beğenmişlik, tehlikeden kaçma düşüncesi karşısında duyduğum utanç... Başka çare yoktu; gitmek zorundaydım.

"Virgilia'ya, gideceğimi söyleyin."

"Nereye?" diye sordu Dona Placida.

"Beni bekleyeceğini söylediği yere."

“Bana bir şey demedi.”

“Bu notta yazıyor.”

Dona Placida nota tuhaf tuhaf baktı. “Ama ben bu kâğıdı bu sabah çekmecenizde buldum ve düşündüm ki...” Garip bir şey hissettim. Kâğıdı tekrar okuyup uzun uzun baktım; bu aslında Virgilia’nın bana aşkımızın ilk günlerinde yolladığı eski bir nottu ve işime yarayacak kadar alçak olan duvardan atlayıp onunla bahçede buluşmuştum. Notu elime aldım ve... Garip bir şey hissettim.

112. Kamuoyu

O günün kaderi, karışık hislerle dolu olmakmış. Not olayından birkaç saat sonra Rua do Ouvidor’da Lobo Neves’e rastladım. Valilikten ve siyasetten konuştuk. Yoldan geçen ilk tanıdığı fırsat bilip, nazikçe birbirimize iltifatlar yağdırdıktan sonra gitti. Davranışlarının doğal olmadığını, fakat rahat görünme çabası içinde olduğunu hatırlıyorum. O sırada bana öyle gelmişti ki (bu, kendisine küçük bir ihtimal gibi geliyorsa eleştirmenimin affına sığınırım), bana öyle gelmişti ki korkuyordu; benden değil, kendisinden değil, yasalardan değil, vicdanından değil ama kamuoyundan korkuyordu. Lobo Neves’in özgür iradesine göre davranmasına sınır koyan, her bir üyesinin hem savcı hem hâkim olduğu bu isimsiz mahkemeydi. Büyük ihtimalle karısını artık sevmiyordu. Öyle inanıyorum ki (ve burada yine eleştirmenin hoşgörüsüne sığınıyorum), öyle inanıyorum ki bir ömür boyu her geçtiği sokakta kendisini takip edecek olan kamuoyu olmasa ondan ayrılmaya da fazlasıyla hazır olurdu. Her şey bir dakika sürerdi; şöyle bir soruşturma sonucu bütün koşulları, öncülleri, tahminleri toplar ve aylakların toplandığı her yerde bunları tekrar tekrar sayıp dökerdi. Şu korkunç kamuoyu, yatak odasına olan merakıyla, bir ayrılığı tek başına önlemişti. Aynı zamanda, intikamı da tamamıyla olanaksız kılmıştı, çünkü intikam, ifşa demekti. Ayrılığa mecbur kalmadan bana öfkelenmiş bile görüne-miyordu. Bir zamanlar keyfini sürdüğü bilgisizlik ve dolayısıyla buna uygun olan eski duyguları hâlâ sürüyormuş gibi yapmak zorundaydı.

Bu durumun onun için zor olduğuna şüphem yoktu. O günlerde gerginlik, kendini onun yüzünde göstermeye başlamıştı. Fakat zaman duyarlıkları köreltip hafızayı bulandırır; kuşkusuz yıllar dikenlerin sivriliğini alacak,

uzaklık, gerçeklere dayanan sınırları belirsizleştirecek, geçmişe dair bir şüphenin gölgesi gerçekliğin çıplaklığını örtecek, kamuoyu da başka skandallarla meşgul olacaktı. Oğlu büyüdükçe babasının arzularını gerçekleştirmeye çalışacak, babası da bütün sevgisini ona verecekti. İşte bunlar, üstüne dünya işleri, halkın gözündeki saygınlık, sonra yaşlılık, hastalık, çöküş, ölüm, dinî bir merasim, kısa hayat hikâyesiyle bir ölüm ilanı ve böylece hayat kitabı kapanacak işte. Hiçbir sayfasında tek bir kan lekesi olmadan.

113. Lehim

Önceki bölümün söylediği bir şey varsa o da kamuoyunun ev ve aileyle ilgili kurumlar için mükemmel bir lehim görevi gördüğüydü. Belki bu düşünceyi kitabın sonuna varmadan geliştiririm; belki de benim yardımım olmaksızın kendinizin düşünüp geliştirmenize bırakırım. Her halükârda, kamuoyunun yalnız ev ve aileyle ilgili meselelerde değil, siyasette de mükemmel bir lehim olduğunu kabul ediyorum. Kimi safralı metafizikçiler, kamuoyunun kafası çalışmayan vasat adamların sorumsuz zihinlerinden çıkması gibi uç bir noktayı benimsemişlerdir; fakat belli ki böylesine radikal bir kavram kendi kendisini çü-rütmeseydi dahi kamuoyunun geliştirici etkilerine dair en batıl anlayış bile bunu, insanlık çiçeğinin en ince ürünü, yani en büyük sayı olarak kabul etmeye yeterdi.

114. Bir Diyaloğun Sonu

“Evet, yarın. Bizi uğurlamaya gelecek misin?”

“Delirdin mi sen? Kesinlikle olmaz.”

“Hoşça kal o zaman!”

“Hoşça kal!”

“Dona Placida’yı ihmal etme. Arada bir ziyaretine git. Ah zavallıcık! Dün bana vedalaşmaya geldi. Ağlayıp onu bir daha göremeyeceğimi söyledi... Ne iyi bir insan, değil mi?”

“Kesinlikle öyle.”

“Yazışmamız gerekirse onun aracılığıyla yapabiliriz. Eh, hoşça kal... ”

“Bu veda iki yıllığına mı?”

“İki yıl mı! Seçimlerden sonra döneceğimizi söylüyor.” “Öyle mi? Görüşmek üzere diyelim o hâlde... Bize bakıyorlar.”

“Kim bakıyor?”

“Şurada, kanepedekiler. Ayrılalım.”

“Bu çok zor.”

“Ama buna mecburuz. Hoşça kal Virgilia!” “Görüşmek üzere. Hoşça kal!”

115. Öğle Yemeği

Onu geçirmeye gitmedim; ama yola çıkacakları saat geldiğinde bir karışım olarak tanımlanabilecek bir şey hissettim; bunu az çok eşit oranda yalnızlık ve rahatlama diye tanımlamak mümkündü. Okurun bu itirafa kızmasına gerek yok. Okurun acıklı şeylere olan düşkünlüğüne hitap etmek için büyük bir umutsuzluğa sürüklenmem, gözyaşı dökmem ve kesinlikle ağzıma lokma sürmemem lazımdı. Bu romantik bir tavır olurdu, fakat biyografik olmazdı. Gerçek şu ki her günkü kadar yemek yedim; kalbimi hatıralarla, karnımıysa Bay Prudhon’un leziz yemekleriyle doyurdum.

İhtiyar çağdaşlarım, otel sahibinin dediğine göre Paris’teki Very ve Vefour restoranlarında ve Kont Mole ve Dük de la Rochefoucauld’nun saraylarında çalışmış olan, Pharoux Oteli’nin bu baş aşçısını hatırlar mısınız? Dünyaca ünlü bir adamdı. Rio’ya polka ile beraber gelmişti. Polka, Tivoli, yabancılar balosu, kumarhane... İşte bizim zamanımıza dair etkileyici hatıralardan bazıları. .. Ama Bay Prudhon ve olağanüstü yemekleri, hepsinden çok daha akılda kalıcıydı.

Gerçekten nefis yemeklerdi bunlar; üstelik piç kurusu o sabah yaşadığım bahtsızlığı önceden tahmin etmiş gibiydi. Sanatı ile bilimini, ilk defa öylesine mükemmel bir ana yemek yapmak üzere birleştirmişti. O ne seçkin baharatlardı! O ne yumuşak bir etti! O ne güzel bir biçimdi! Hem damağa,

hem burna hem de göze hitap ediyordu. O ziyafetin faturasını saklamış değilim, fakat yüksekti. Sonuçta aşkımı görkemli bir şekilde gömmem gerekiyordu. Uzay ve zaman içinde denizin öte yanına gitmişti işte ve ben, yaşamış olduğum kırk küsur seneyle masada kala-kalmıştım. Serserilikle geçen bomboş kırk küsur sene... Ben geride kalmıştım, Virgilia geri dönse dahi (ki döndü) aşkımı bir daha asla görmeyecektim; çünkü akşam karanlığı çöktü mü insan sabahın taze soluğunu boş yere arar.

116. Eski Mektuplar

Geçen bölüm beni öylesine acı içinde bıraktı ki bu bölümü yazmak ile biraz dinlenip ruhumu hüzünden arındırmak ve biraz sonra devam etmek arasında kararsız kaldım. Ama yok, belki sizin vaktiniz azdır.

Virgilia'nın gidişi, bana dulluğun ne olduğunu tattır-mıştı. Vaktimin çoğunu -Suetonius yalan söylemediyse tıpkı Domitianus gibi- evde sineklere zıpkın atarak geçiriyordum; ama zıpkınları, kendi yöntemimle, yani gözlerimle atıyordum. Büyük bir oturma odasının bir ucundaki hamağıma uzanmış, elimde açık kitabımla onları tek tek zıpkınla avlıyordum. Hepsi bu kadardı: Hatıralar, biraz sıkıntı, bol bol da hayal.

O dönemde, katedral rahibi olan amcam öldü; miras olarak da iki kuzen bıraktı. Bunun beni pek fazla heyecanlandırdığını söyleyemeyeceğim. Onları, bankaya para götürür gibi mezarlığa götürdüm. Daha doğrusu postaneye mektup götürür gibi: Pulları yapıştırdım, mektupları kutuya attım, doğru kişilere ulaştırmayı da postacıya bıraktım. O sıralarda Cotrim'in kızı, yeğenim Venancia doğdu. Birileri ölüyor, başkaları doğuyordu; bense sineklere zıpkın atmayı sürdürüyordum.

Arada bir ortalarda koşturup duruyordum. Çalışma masamın eski mektuplarla dolu bir çekmecesini çıkartıp -arkadaşlardan, akrabalardan, kızlardan (Marcella dâhil) gelen mektuplar- masaya boşaltıyor, hepsini tek tek açıp okuyor ve geçmişi yeniden düzenliyordum. Ey aydınlanmamış okur, gençlik günlerinizin mektuplarını saklamıyorsanız kendinizi çok uzaklarda, hoşunuza gidecek loş bir ışıkta üç köşeli bir şapka, bir adımda yedi fersah yol giden çizmeler ve kıvrık bıyıklarla bir baloda Anakrion tarzı gaydalar eşliğinde dans ederken görme zevkini asla yaşayamazsınız.

Üç köşeli şapkanın görünüşü hoşunuza girmediyse bu durumda Cotrim'lere gidip gelen eski bir denizciye ait bir ifadeyi kullanarak karşılık vereceğim. Gençliğinizin mektuplarını sakladıysanız "bir özlem şarkısı" söyleyebilirsiniz. Görünüşe göre bizim denizciler bu ismi yalnızca denizde söylenen, karaya dair şarkılara veriyorlar. Geçmişe duyulan özlem için daha şiirsel bir irade bulmak zor.

Bununla birlikte iki kuvvet -ve gelecek bölümde ele alınacak olan bir üçüncüsü- beni daha hareketli bir hayata dönmeye zorluyordu: Sabina ve Quincas Borba'ydı bunlar. Kız kardeşim, Nhan-1616'nun gelin adaylığını desteklemek için kasırga gibi bir kampanya yürütüyordu. Ben daha ne olduğunu anlamadan bu genç hanımı neredeyse kollarımda buluvermiştim. Quincas Borba'ya gelince, o da nihayet beni, bütün önceki sistemleri yıkılmaya mahkûm eden Hümanitizm'in sırlarıyla tanıştırmıştı.

"Her şeyin temel ilkeâ olan İnsanlık," demişti, "kendisini tek tek kişiler aracılığıyla görünür kılan insandan başka bir şey değildir. İnsanlık üç aşamadan geçmiştir: Tüm yaratılışların öncesinde olan *durağan* evre, şeylerin başlangıcı olan *yayılma* evresi ve insanların ortaya çıktığı *türeme* evresi; bunları dördüncü bir evre, insanların ve diğer şeylerin yeniden İnsanlık tarafından emilmesi anlamına gelen *küçülme* evresi takip eder. Evrenin başlangıcı olan *yayılma* evresi, İnsanlık için bu evreni yaşayıp bunun keyfine varabilme fırsatını yaratmıştır; böylece ilk maddenin çok sayıda kişileşmesinden başka bir şey olmayan *dağılma* evresi ortaya çıkar."

Ne demek istediğini tam olarak anladığımdan emin olmadığımdan Quincas Borba, sisteminin hem tüm ayrıntılarım hem de ana hatlarını sabırla açıkladı. Hümanitizm'in insanların, İnsanlık'ın anatomisinin çeşitli parçalarından türemesi bakımından Brahmanizm'e benzediğini anlattı; ama Hint dinine sığ bir teolojik ve siyasi önem katan şey, Hümanitizm'de büyük kişisel değer yasasını oluşturuyordu. Bu yasaya göre İnsanlık'ın göğsünden veya böbreklerinden türemek güçlü bir insan olmak demektir ki bu, saçlardan veya burnun ucundan türemekten çok farklıdır. Kişinin kaslarını geliştirip güçlendirme ihtiyacı da buradan gelir. Herkül, Hümanitizm'in erken bir sembolüdür. Quincas Borba, bu bağlantıdan yola çıkarak bir dolu cinsel ve romantik mitle kendi gelişimini engellemiş olmasaydı putperestlik Hakikat'e ulaşabilirdi, diye ifade etti. Hümanitizm'e ise öyle bir şey

olmayacak. Bu yeni dinde ne kolay mutluluklar ne de çocukça üzüntüler, neşeler var. Mesela aşk, dini bir ayin hâline geliyor; üremeye, bir törene dönüşüyor. Dünyadaki en yüce iyi, hayat olduğu, en zavallı adam bile sefaleti ölmeye tercih ettiği için (ki ölüm de İnsanlık'a doğru muhteşem bir akıştan başka bir şey değildir) hayatın aktarıldığı eylem, şenlik veya tensel zevkler için ortam yaratmak bir tarafa, ruhani bir ayin için en uygun zamandır. Çünkü aslında tek bir gerçek talihsizlik vardır: Hiç doğmamak.

Quincas Borba, "Diyelim ki ben hiç doğmadım," diye sözlerine devam etti, "şu anda seninle konuşma, patates yeme, tiyatroya gitme, yani tek bir kelimeyle özetleyecek olursak yaşama zevkinden mahrum kalacaktım. İnsanı Hümanitizm'in bir vasıtasından ibaret kılmadığımı göreceksin. Hayır, insan hem vasıta, hem arabacı, hem de yolcudur. O, İnsanlık'ın minyatür bir hâlidir; kendisini sevmesi de bu yüzden gereklidir. Kurmuş olduğum bu sistemin üstünlüğünü göstermemi ister misin? Kıskançlığı düşün. İster Yunanlı olsun ister Türk, ister Hıristiyan olsun ister Müslüman, her ahlakçı, kıskançlığın karşı-sındadır. Idumea'dan Tijuca'ya kadar herkes kıskançlığın kötü olduğunda hemfikirdir. Eh, bizim bu konuyla ilgili eski önyargıları reddetmemiz, geçmişin boş retoriğini unutmamız, adına kıskançlık denen, insanı geliştiren o asil duyguyu nesnel bir şekilde incelememiz gerekir. Her insan, İnsanlık'ın minyatür hâli olduğuna göre görünüşte durum bunun tam tersi olsa dahi aslında hiçbir insan bir diğerine karşı değildir. Bu yüzden de mahkûmu idam eden cellat, şairler kendisine kızsa da, özünde İnsanlık yasası uyarınca İnsanlık'ı düzelten İnsanlık'tır. Ben diyorum ki aynı ilke, kişisel bir kavga esnasında bir başkasının karnını deşen kişi için de geçerlidir: O, İnsanlık'ın en temel gücünü ortaya koymaktadır. Bunun karşılığında kendisinin karnının da deşilmesini engelleyecek (böyle vakalar vardır) hiçbir şey yoktur. Buraya kadar beni takip edebildiysen kıskançlığın, çatışma hâlindeki bir beğeniden başka bir şey olmadığını ve kavga ve tartışmanın insanlığın son derece önemli bir işi olduğunu, şiddete yönelik tüm duyguların onun iyiliğine yöneldiğini anlayacaksınız. Buradan, kıskançlığın bir erdem olduğu sonucuna varıyoruz."

Aptallaşmıştım, şaşkınlıktan konuşamaz hâle gelmiştim. İfadenin netliği, güçlü mantıksal yapısı, vardığı sonuçların su götürmezliği, hepsi son derece harikaydı ve öylesine çığır açıcıydı ki bu yeni felsefeyi anlamak için birkaç

dakika izin istedim. Quincas Borba, duyduğu tatmini gizleyemedi. Huzur içinde bir tavuk kanadı kemiriyordu. Sunduğu argümana birkaç küçük itiraz getirdiysem de bunlar öylesine zayıftı ki bir iki dakika içinde ezip geçti.

Sözlerini bitirirken, “Kurduğum sistemin anlamını kavramak için,” dedi, “her insanın paylaştığı ve her insanda toplanan evrensel ilkeyi asla unutmamak çok önemlidir. Düşün bir: Pek çok kişiye bir felaket gibi görünen savaş, aslında arzulanacak bir eylemdir. İnsanlık’ın bir parmak şaklatmasına bakar. Açlık (bunu derken felsefi bir tavırla tavuk kanadını emiyordu), İnsanlık’ın kendi iç organlarına uyguladığı bir disiplindir. Fakat benim kurduğum

sistemin yüceliği, gerçekte şu tavuktan daha büyük bir kanıta gerek duymaz. Bu tavuk, diyelim ki Angola’dan getirilmiş bir Afrikalının ektiği mısırla beslenmiştir. Bu Afrikalı doğmuş, büyümüş ve satılmıştır; onu buraya ormanda on beş, yirmi kişinin kestiği ağaçlardan inşa edilmiş, sekiz on kişinin dokuduğu yelkenlerin takıldığı bir gemi getirmiştir. İpleri ve geminin diğer parçalarını hiç saymıyorum. Yani az evvel öğle yemeğinde yediğim bu tavuk, yalnızca benim iştahımı doyurmaya yönelik pek çok çaba ve mücadelenin sonucudur.”

Peynirle kahve arasında, Quincas Borba bana sisteminin acıları nasıl yok edeceğini açıkladı. Hümanitizm’e göre acı yalnızca yanılsamadan ibarettir. Bir çocuk, dayakla cezalandırılacağı zaman daha kendisine vurulmadan gözlerini kapatıp titrer; acı çekmeye yönelik bu *eğilim* herkesin miras olarak aldığı ve sonrasında da aktardığı bir acı çekme fikri yaratır. Bu sistemin akli bakımdan kabulü, kendi başına acıyı hemen ortadan kaldırmaya yetmez; ama olmazsa olmaz bir başlangıçtır. Gerisini doğal evrim halleder. İnsan bir defa İnsanlık’ın ta kendisi olduğuna ikna oldu mu geriye sadece acıya ilişkin tüm duygu ve duygulanımlardan kaçınmak için düşüncelerini kökenindeki özüne geri döndürmek kalır. Lakin bu amaca yönelik bir evrim muhtemelen o kadar yavaş olacaktır ki gerçekleşmesi binlerce yılı bulacaktır.

Birkaç gün sonra Quincas Borba bana büyük eserini okudu. Birçok Latince alıntı içeren bu eser, güzel bir el yazısıyla yazılmış, her biri yüzer sayfalık dört ciltten oluşuyordu. Son cilt, siyaset üzerine, Hümanitizm’i temel alarak yazılmış bir incelemeydi; belki de eserin en yorucu kısmı olmakla beraber

hayret uyandıracak kadar sağlam bir mantıkla düşünülüp yazılmıştı. Toplum onun tasarısına uygun olacak biçimde yeniden düzenlense dahi savaşlar, devrimler, cinayetler, sefalet, açlık ve hastalık ortadan kaybolacak değildi; yanlış bir biçimde "bela" olarak adlandırılan bu şeyler, içteki özün dışa yansımasından başka bir şey değildi ve bu nedenle, insan üzerinde onu tekdüzelikten uzaklaştırma dışında bir etkisi yoktu, varlıklarının insanın mutluluğunun yoluna çıkmadığı açıktı. Fakat bu "belaların" etkilerine dair eski moda görüşleri kabul etsek bile, iki nedenden dolayı Quincas Borba'nın sistemi sarsılmazdı: İlki, İnsanlık'ın mutlak yaratıcı öz olması, dolayısıyla herkesin kendisini, türediği ilkeye feda etmekten mutluluk duymasının gerekmesi, ikincisi de bu "belaların", hem kendisinin hem de çevresindeki tüm şeylerin -yıldızlar, esintiler, egzotik hurma ağaçları, her bahçede bulunan raventler- yalnızca bizim mutluluğumuz için yaratıldığı dünya üzerindeki egemenliğimizin önüne geçmemesidir. Kitabı kapatırken, "Pangloss," diyordu, "Voltaire'in sandığı kadar aptal değildi."

1

Ne yapalım, monsenyör? Sefalet işte! (ç.n.)

2

Melekve hayvan. (ç.n.)

118. Üçüncü Kuvvet

Beni hareketli bir hayatın arbedesine sürükleyen üçüncü kuvvet, insanların gözlerinde yücelme arzusuydu. Münzevi hayatı sürebilecek bir adam değildim. Kalabalıklar beni çekiyor, alkışlar aklımı başımdan alıyordu. Yakı fikri aklıma o zaman gelmiş olsaydı, kim bilir, belki de şöhret kazanabilirdim. Ama gelmedi. Gelen tek şey; bir şey yapmaya, herhangi bir şey yapmaya yönelik çılgınca bir arzuydu.

Burada, parantez kabilinden, şimdilerde bulduğum yarım düzine özdeyişi sıralamak istiyorum. Bunlar, can sıkıntısından doğan esnemeler, ama belki hevesli bir deneme yazarı, yazılarının başına koymak için bunlardan yararlanabilir.

İnsan, başkasının çektiği karın ağrısına sabırla katlanır.

Biz zaman öldürürüz; zaman bizi gömer.

Arabacı bir filozof demiş ki, herkeste arabaya binebilecek para olsa, arabaya binme arzusu büyük ölçüde kaybolurdu.

Kendine güven, ama başkalarına güvenmeyi de her zaman reddetme.

“Vahşilerin, dudaklarını delip bir tahta parçasıyla süslemekten aldığı zevkten daha saçma bir şey olamaz,” demiş kuyumcu.

Yaptığınız iyiliğin karşılığı nankörlük olursa üzülmeyin: Hayallerinizin bulutlarından düşmek, bir binanın üçüncü katından düşmekten iyidir.

“Hayır dostum, iste veya isteme, evlenmek zorundasın,” dedi Sabina. “Aman ne harika bir istikbal bekliyor seni! Çocuksuz, ihtiyar bir bekâr.”

Çocuksuz! Birdenbire çocuk sahibi olma düşüncesi beni ele geçiriverdi; esrarengiz bir sıvı gibi damarlarımda akıyordu. Evet, ben gerçekten de baba olmak için yaratılmıştım. Bekâr hayatının da belli avantajları vardı kuşkusuz, ama elle tutulur şeyler değildi ve bedelleri de büyük ölçüde yalnızlıktı. Çocuksuz! Yok, bu, bedeli ne olursa olsun kaçınılacak bir şeydi. Her şeyi, Damasceno’nun kayınpederim olmasını dahi kabul edecektim.

Quincas Borba'nın muhakemesine büyük güvenim olduğundan ona gidip duyduğum babalık özlemini anlattım. Filozof, anlattıklarımı dinledi ve güldü. İnsanlık'ın göğsümde canlandığını söyledi, beni evlenmeye teşvik etti, kapısında Hümanitizm'e geçecekler olduğunu falan anlattı. İsa'nın dediği gibi, *compelle intrare.* Ayrılmadan önce de İncil-i Şerifin, Hümanitizm'in erken bir hâlinin kilise adamları tarafından yanlış yorumlanmış biçiminden başka bir şey olmadığını kanıtladı.

121. Tepeden Aşağı

Üç ay sonra her şey gayet güzel gidiyordu. O sıvı, Sa-bina, kızın gözleri, babasının umutları, hepsi beni evliliğe zorluyordu. Zaman zaman Virgilia'yı düşünüyordum ve kara bir şeytan, gözlerimin önüne, bana onu uzaklarda, ağlamaktan bitap düşmüş bir hâlde gösteren bir ayna tutuyordu; fakat sonra başka, pembemsi kırmızı renkli bir şeytan, elinde, Nhan-1616'nun genç, melek gibi yüzünü gösteren başka bir aynayla çıkageliyordu.

Yaşıma dair bir şey demiyorum, çünkü bunu hissetmiyordum. Livramento Tepesi'ndeki kilisede Aşai Rabbani ayinine katıldığım bir pazar günü yaşadığım yılları bir kenara bırakmıştım. Damasceno ve ailesi Cajueiros'ta oturduğu için ayinlerde sık sık onlara eşlik ediyordum. O zamanlar, tepenin doruğundaki küçük saray ve bunun küçük kilisesi dışında tepede hiç ev yoktu. O pazar günü, Nhan-1616 ile kol kola tepeden aşağı inerken hayatımın iki yılını bir yerde, dört yılını başka bir yerde, beş yılını daha başka bir yerde düşürdüğümü fark ettim; öyle ki tepenin eteklerine vardığımda yalnızca yirmi yaşındaydım ve o yaşta bir gençten beklenecek kadar neşeli ve heyecan doluydum. O yılları tam olarak nasıl ardımda bıraktığımı bilmek istiyorsanız bu bölümü sonuna kadar okuyun yeter.

Ayinden geliyorduk: O, babası ve ben. Tepenin ortalarına geldiğimizde uzaktan bir grup adam gördük. Damasceno hemen neler olduğunu anlayıp heyecanla oraya koştu, biz de peşinden gittik. Gördüğümüz şey şuydu: Her yaştan, her cüsseden, her ırktan adamlar, kimileri gömlek, kimileri ceket, kimileri eski püskü birer paltoyla çok farklı şekillerde -kimi çömelmiş, kimi elleri dizlerinde ileri doğru uzanmış, kimi taşlara oturmuş, kimi çitlere yaslanmış-durmuşlar, yuvalarından fırlamış gözlerini, oluşturdukları halkanın ortasından hiç ayırmadan öylece bakıyorlardı.

Nhanl616, “Ne oluyor?” diye sordu.

Ona, bu soruyu biraz sonraya saklamasını işaret ettim. Kalabalığın arasından ilerledim, onlar da başlarını çevirip bana bakmadan yol verdiler. Gözleri, bir horoz dövüşünün gerçekleştiği çemberin ortasına sabitlenmişti. Dövüşen iki hasmı gördüm: Gözleri ateş saçan, sivri gagalı, keskin mahmuzlu iki horoz. İbikleri kan içinde kalmış, göğüslerindeki tüylerin neredeyse hepsi yolunmuş, yorgun düşmüşlerdi; fakat birbirlerini gagalayarak, pençeler atarak, öfkeden titreyerek dövüşmeye devam ediyorlardı. Dünyadaki her şeyden bihaber olan Damas-ceno, karşısındaki düelloya odaklanmıştı. Ona, “Gitsek daha iyi olur,” dedim, ama nafile; bir şey demedi, hatta beni duymadı bile.

Nhan-1616 beni nazikçe kolumdan çekerek gitmemizin daha iyi olacağını söyledi. Bu tavsiyeyi dikkate aldım ve tepeden aşağı doğru yolumuza devam ettik. Tepede kimsenin oturmadığını söylemiştim, ayinden döndüğümüzü de söylemiştim, fakat yağmur yağdığını söylemediğime göre havanın güzel olduğunu varsayabilirsiniz. Güneş çok güzeldi. Çok da yakıcıydı. Öyle yakıyordu ki güneş şemsiyesini açtım, başımıza yakın olsun diye sapının tepesine yakın yerinden tuttum ve Quincas Borba’nın felsefesine bir sayfa daha ekleyebilmek için açısını, bizi iyice koruyacak biçimde ayarladım: İnsanlık’a teğet geçen İnsanlık ... İşte yaşadığım yıllar böyle uçup gitti.

Tepenin eteklerine vardığımızda Damasceno’yu bekledik. Birkaç dakika sonra etrafındaki horoz dövüşünde bahse giren adamlarla tartışarak geldi. Onlardan biri, bahisçi, hem zaferin hem de paranın keyfini çıkaran galiplere bir avuç küçük kirli banknot dağıtıyordu. Horozlara gelince, onlar sahiplerinin koltukları altındaydılar. Birinin ibiği öylesine parçalanmıştı ve kan içindeydi ki kaybedenin kesinlikle o olduğunu düşündüm. Ama yanılmıştım; kaybedenin ibiği hiç yoktu. İkisinin de gagası açılmış, yorgunluktan bitap düşmüş, zor soluk alıyorlardı.

Seyircilerse, aksine, mücadeleyi izlerken yaşadıkları güçlü duygulara rağmen canlı ve mutluydular. Rakiplerin geçmişlerinden, özellikle de dövüşlerdeki kahramanlıklarından bahsediyorlardı. Huzursuz bir hâlde yoluma devam ettim, Nhan-1616 da yanımda yürüyordu, utanmıştı.

122. Ulvi Bir Amaç

Nhan-löl6 babasından utanmıştı. O topluluğa katılmaktaki rahatlığı, adamın eski alışkanlıklarını ve toplumsal bağlarını olanca açıklığıyla ortaya koymuş, Nhan-1616 da onu, kayınpederim olmaya layık bulmayacağımdan korkmaya başlamıştı.

Benim davranışlarımla kendi davranışlarını ayrıntısıyla inceleyip karşılaştırmaya başlamıştı ve bunun sonucu olarak kendisinde yaptığı değişiklikler gözle görülür ölçüdeydi. Güzellik ve incelikle dolu bir hayatın salonu, birbirimize en çok uyabileceğimiz çevre olmasıyla onu cez-betmişti. Nhan-1616 inceleyip taklit ediyor, zamanla bir toplumsal sezgi geliştiriyordu. Ailesinin düşük mevkiini gizlemek için elinden geleni yapıyordu ve babasının horoz dövüşü olayındaki kaba davranışı onu çok üzmüştü. Günün moda konularından bahsedip eğlenceli şeyler anlatarak kafasını dağıtmaya çalıştım, ama nafile... Üzüntüsü öyle derindi ve yüzünden, tavrından öyle belliydi ki Nhan-1616'yu babasından ayıran farklı bir amaç olduğunu düşündüm. Bu amaç bana övgüye layık ve hatta ulvi göründü; aramızda başka bir bağ kurulmasını sağladı.

“Başka yolu yok,” dedim kendi kendime, “bu çiçeği bataklıktan çekip çıkarmam lazım.”

Kırk küsur yıllık hayat tecrübeme rağmen yine de önce Cotrim'e danışmadan Nhan-1616'ya evlilik teklif etmeme kararı aldım, çünkü tüm kalbimle ailenin uyumlu olmasını arzuluyordum. Cotrim, anlattıklarımı dinledi ve akrabalarını ilgilendiren konularda yorum yapmadığını söyledi. Nhan-1616'nun az bulunur erdemlerini övecek olsa bu işin ucunda kişisel bir çıkar olduğunu söyleyenler çıkabilirdi, bu nedenle bir şey demeyecekti. Dahası vardı: Yeğeninin bana gerçek bir tutkuyla baktığından emindi, fakat Nhan-1616 onun fikrini soracak olsa bu evliliğe karşı çıkardı. Beni sevmediğini düşünmem yanlış olurdu; üstün özelliklerimin farkındaydı -bunları övmekten vazgeçmiyordu ki bunda son derece haklıydı-, Nhan-1616'ya gelince, onun da mükemmel bir eş olacağından emindi, fakat bunun farkında olmakla evlenmemizi tavsiye etmek arasında büyük bir uçurum vardı.

“Ben sorumluluk almak istemiyorum,” diyerek sözünü tamamladı.

‘!Ama daha geçen gün evlenmem gerektiğini söylüyordun.”

“O başka bir konu. Ben evlenmenin önemli olduğu kanaatindeyim, özellikle siyaset konusundaki hedeflerin göz önünde bulundurulacak olursa. Siyaset söz konusu olduğunda bekârlık bir engeldir. Ama evlenmek için seçtiğin kıza gelince, seni herhangi bir biçimde etkilemek istemem, üstelik bunu yapmam da yanlış olur; taraflardan birine dâhil olmam, bu ayrıcalığı elimden alıyor. Bana öyle geliyor ki Sabina, seni Nhan-1616 ile evlendirme meselesini fazla abarttı, ama sonuçta onun kızla benim gibi kan bağı yok. Ayrıca... Ama, yok... Bu düşüncemi hiç dile getirmesem daha iyi.”

“Hiç. Diyeceğim bir şey yok.”

Cotrim’in kişiliğinin bir parçası olan derin ve güçlü şeref duygusunu bilmeyen birine vicdan kaynaklı tereddüdün bu kadarı fazla görünebilir. Babamın malikânesinden taşınmasını izleyen yıllarda ben de ona haksızlık etmiştim. Fakat artık anlıyorum ki öyle bir adam binde bir bulunur. Onun için açgözlü derlerdi, belki diyenlerin hakkı da vardı; ama açgözlülük, bir erdemin aşırı hâlidir ve erdem de paraya benzer, eksik olmasındansa fazla olması yeğdir. Tavırları çok sert olduğundan, onu acımasızlıkla suçlayan düşmanları vardı. Bu suçlamayı destekleyen tek olay, köleleri sık sık zindana attırması ve onların serbest bırakıldıklarında hep kan revan içinde olmasıydı; fakat bunu yalnızca kaçaklara ve iflah olmazlara yapmasının yanı sıra uzun yıllardır ülkeye kaçak köle soktuğunu ve kimi zaman normal köle ticaretindekinden daha katı olan eski yöntemlere alışkın olduğunu, ayrıca insanın kişiliğine, apaçık toplumsal yapının sonucu olduğu bariz özellikleri atfetmenin dürüstlüğe sığmayacağını da unutmamak gerekir. Dahası, bazılarına nezaket borcu olsa dahi kimseye para borcu yoktu.

Cotrim’in çocuklarına duyduğu sevgi ve birkaç ay sonra kızı Saralı öldüğünde çektiği acı, iyi yüreğinin kanıtıydı; bence bu, inkâr edilemez bir kanıt, üstelik tek kanıt da bu değildi. Cotrim aynı zamanda bir birliğin haznedarı ve hayır işi için kurulmuş çeşitli derneklerin üyesiydi. Hatta aidat karşılığı bunlardan birinin ömür boyu üyesi olmuştu ki bu, para canlısı olduğu iddialarına son derece tersti. Fakat bu olayda, yaptığı cömertlik karşılıksız kalmamıştı; (mütevelli heyeti üyelerinden olduğu) birlik, Cotrim’in yağlıboya bir tablosunu yaptırmak üzere sipariş vermişti.

Elbette ki mükemmel değildi. Mesela ne zaman bir hayır kurumuna bağışta bulunsa konuyla ilgili bir basın açıklaması yapardı, ki bu, bence de, iyi bir azarı hak ettirecek, hiç değilse övgüye değer olmaktan uzak bir tavırdı. Ama bu yaptığına gerekçe olarak, iyi işler duyurulduğu takdirde başkalarının da benzer eylemlerde bulunmaya teşvik edileceğini gösteriyordu, ki güçlü bir argüman olduğunu inkâr etmek mümkün değil. Hatta ben, ona olan büyük güvenimin de etkisiyle düşünüyorum da bu yardımları yapmasının tek amacı, insanlardaki gizli hayırseverliği ortaya çıkarmaktı ve bunun başarılması toplum için mutlaka gerekliydi.

124. Araya Giren Bölüm

Yaşamı ölümden ayıran nedir? Köprülerin en kısası. (Bu düşüncenin özgün olduğu iddiasında değilim, ama doğru bir düşünce ve ben de bunu özlü ve etkili bir biçimde ifade ettim. Fakat, dediğim gibi, özgün değil.) Ne var ki ben bu bölümü araya sokmasaydım okur büyük bir şok geçirebilirdi. Bir karakter analizinden bir mezar taşı yazısına atlamak gerçekçi ve hatta sıradan olmayabilir, ama zaten okur da gerçekçi ve sıradan şeylerden kaçmak istemese bu kitaba sığınmazdı.

125. Mezar Taşı Yazısı

DONA EULALIA DAMASCENA DE BRITO BURADA YATIYOR ON DOKUZ YAŞINDA ÖLDÜ DUALARINIZDA ONU DA ANIN!

126. Kedere Boğulmak

Mezar taşındaki bu sözler her şeyi anlatıyor. Hastalığına dair ayrıntılar, çektiği ıztırap, ailesinin üzüntüsü, cenazesi buna önemli bir şey eklemezdi. Öldüğünün bilinmesi kâfi. Bunun, ilk sarıhumma salgınında olduğunu da ekleyebilirim. Cenazeye gittim. Beni üzdü, ama ağlatmadı; buradan da onu gerçekten sevmediğim sonucuna vardım.

Temel ilkeleri yanlış anlamanın nasıl hatalara yol açabileceğine bir bakın: Kafasına göre can alan bir salgın hastalığın, benim karım olacak genç bir hanımı da alırkenki kayıtsızlığı beni rahatsız etmişti. Salgın hastalığa, hele o ölüme neden gerek olduğunu anlamıyordum. Hatta galiba bu ölüm bana, tüm diğer şeylerden daha saçma gelmişti. Ne var ki Quincas Borba bana,

salgın hastalıkların belli bireylerin ölümüne neden olsa da tür için faydalı olduğunu açıkladı. Manzara son derece korkunç olsa dahi nüfusun büyük kısmının sağ kaldığını ve yaşamaya devam ettiğini anlattı. Olayı, yaşanan kargaşanın ortasında, hastalığın pençelerinden kurtulduğum için gizli bir sevinç duyup duymadığımı sormaya kadar vardırdı; ama bu o kadar saçma bir soruydu ki cevap verecek kadar ciddiye almadım.

Ölümü anlatmadığım için yedisinde yapılan ayını de atlayacağım. İki hafta sonra bir gün, hâlâ büyük bir üzüntü yaşayan ve teselli edilemeyen Damasceno ile konuşuyordum. İnsanların omuzlarına yüklediği acının, Tanrı'nın kendisine ceza diye verdiği acıyı artırdığını söyledi. Başka bir açıklama yapmadı. Üç hafta sonra bu konuyu yeniden açtı ve dönüşü olmayan bu trajedinin yarattığı sancılar içindeyken dostların varlığının vereceği teselliyi beklemiş olduğunu anlattı. Kızının tabutunu mezarlığa yalnızca on iki kişi götürmüştü, bunların da dörtte üçü Cotrim'in dostlarıydı. Üstelik seksen davetiye yollamıştı. O salgın sırasında çok cenaze olduğu, insanların ihmalinin mazur görülebileceği yönündeki düşüncemi açıkladım. Damasceno acıyla ve hayretle başını iki yana salladı.

“Hayır,” dedi, “beni yüzüstü bıraktılar.”

Orada bulunan Cotrim şöyle dedi:

“Gelenler seni ve bizi gerçekten umursayan kimselerdi. O seksen kişi sırf formalite icabı gelse hükümetin ataletinden, hazır ilaçlardan, emlak fiyatlarından veya birbirinizden konuşacaktınız.”

Damasceno onu sessizce dinledi, başını yine iki yana salladı ve içini çekerek:

“Ama hiç değilse gelmeleri lazımdı.”

127. Formalite

İnsanda, görünüşte ilgisiz gibi duran şeyler arasındaki ilişkileri görmek gibi Tanrı vergisi bir yetenek olması müthiş bir avantaj. Ben bu yeteneğe sahiptim ve bugün bile mezarımın dibinden buna şükrediyorum.

Aslını söylemek gerekirse, Damasceno'nun bu sözlerini sıradan bir adam duymuş olsa, birkaç gün sonra altı Türk kadınını gösteren bir resim tesadüfen karşısına çıktığında aklına bu sözler gelmezdi. Ama benim geldi. Resim, altı İstanbullu kadını sokak kıyafetleriyle gösteriyordu; yüzleri gizlenmişti, ama gerçekten kapatan kalın bir kumaşla değil, yalnızca gözleri açıkta bırakırmış gibi yapsa da aslında bütün yüzü gösteren incecik bir peçeyle. Yüzü bu şekilde hem gizleyen -ve böylece geleneklere uyan-hem de gizlemeyen -ve güzelliği ortaya çıkartan- bu Müslüman şıklığı hoşuma gitmişti. Görünüşte bu Türk hanımlarla Damasceno arasında bir bağlantı yoktu, fakat sağlam ve kavrayışı güçlü bir zihne sahipseniz (ki bunu reddedeceğinize dair derin kuşkularım var) iki durumda da toplumsallaşmış insanın sürekli ve duyarlı bir yoldaşının bulunuyor olabileceğini anlayacaksınız.

Ey Güzel Formalite, sen hayatın gerçek özüsün, kalbi iyileştiren ilaçsın, insanın insanla ve dünyayla arasındaki bağsın. Sen bir babanın gözündeki yaşı kurutursun, bir peygamberin hoşgörüsüne mazhar olursun. Bunların ilkinde keder hafiflemiş, ikincisindeyse vicdan yatışmıştır; bunları senden başka kime borçlu olabilirler ki? Başıyla şöyle bir selam verip geçen yüksek itibar ruha hitap etmez; ama eğilip şapkasını çıkartan kayıtsızlık, etkilerin en güzelini yaratır. Bunun nedeni, saçma sapan eski bir sözün iddia ettiği gibi her şeyi harfiyen anlamanın öldürmesi değildir, aksine, harfiyen anlamak can verir; kuşkuyu, yorumu, anlaşmazlığı ve dolayısıyla mücadeleyi ve ölümü yaratan ruhtur. Ömrün uzun olsun ey

Muhammed'in emrini yerine getiren ve Damasceno'ya huzur veren güzel Formalite.

128. Vekiller Meclisi'nde

Ayrıca şuna dikkat çekmek isterim ki ben o Türk resmini Damasceno bu sözleri söyledikten iki yıl sonra gördüm; hem de vekillerden biri Bütçe Komisyonu'nun raporunu tartışırken, büyük bir kargaşanın ortasında. Ben de vekillerden biriydim. Bu kitabı başından beri okumuş olan birine bu durumdan duyduğum tatmini anlatmam gereksiz olur, diğerleri için de bunu yapmak boşa olacaktır. Ben bir vekildim ve sandalyemde arkama yaslanırken biri fıkra anlatan, diğeri bir zarfın arkasına konuşmacının profilden resmini çizen iki vekil arkadaşın arasından o resmi gördüm.

Konuşmacı, Lobo Neves’ti. Hayat denen deniz, bizi bir gemi kazasından kalan iki şişe gibi aynı sahile atmıştı, o içinde kızgınlığını korumayı başarmıştı, bense, tahmin edilebileceği gibi, pişmanlığımı ve benim bu geçici, şüpheli, belirsiz ifadeyi kullanmaktaki amacım, aslında devlet bakanı olmaya yönelik bir hırs dışında içimde bir şey taşımadığımı belirtmektir.

129. Pişmanlık Yok

Hiçbir pişmanlık duymadım. Gerekli laboratuvar teçhizatına sahip olsam pişmanlığı bileşenlerine ayırır ve Aşil’in neden düşmanının cesedini Truva surlarının etrafında gezdirdiğini ve Lady Macbeth’in neden kan lekesinin peşinden odada gezdiğini ortaya çıkarırdım. Ama herhangi bir laboratuvar teçhizatına sahip değilim ve dediğim gibi, bir pişmanlık duymadım; sahip olduğum tek şey, devlet bakanı olma arzusuydu. Ama illa da bilmeniz gerekiyorsa söyleyeyim, ben ne Aşil’in ne de Lady Macbeth’in yerinde olmak isterdim; ama ikisinden birini seçmek zorunda kalsam büyük bir zafer kazanmak, Priam’ın yalvarmalarını duymak, hem askerler hem de edebiyatçılar arasında şerefli bir ün kazanmak için Aşil’i tercih ederdim. Ama ben Priam’ın yalvarmalarını değil Lobo Neves’in konuşmasını dinledim ve bir pişmanlık duymadım.

130. 129. Bölüm'e Eklenecek

Lobo Neves’in valiliği sonrasında Virgilia ile konuşmak için ilk fırsat, 1855 yılında bir baloda çıktı. Grogrenden, büyüleyici güzellikte bir elbise giymişti ve eski günler-dekinden farksız olan omuzları ortadaydı. O günlerdeki gençliği artık kaybolmuştu, fakat akşam oldu mu tüm etkileyiciliğiyle ortaya çıkan bir sonbahar güzelliğine sahipti. Uzun uzun konuştuğumuzu hatırlıyorum. Geçmiş hâlâ hatırımızdaydı, fakat doğrudan hiçbir imada bulunmuyorduk. Uzaktan uzağa manalı bir söz, bir bakış; başka bir şey yoktu. Kısa bir süre sonra gitti. Merdivenden inerken ona baktım ve nasıl bir beyinsel vant-riloklukla (umarım filologlar böylesine kaba bir ifadeyi kullanmamı affedeceklerdir) bilmiyorum ama, kendimi, geçmişi tüm derinliğiyle yansıtan şu sözcüğü mırıldanırken buldum: “Muhteşem!”

Bu bölüm, 129. Bölüm’ün ilk iki cümlesinin arasına eklenecek.

Beyinsel vantrilokluk süreci sonucu, pişmanlığı değil, yalnızca bir görüşü ifade eden bu kelime ağzımdan çıktığında omzumda bir el hissettim. Arkama döndüm. Eski dostum olan bir deniz subayıydı bu, arkadaş canlısı, konuşmaları ve davranışlarında serbest bir adamdı. Pis pis sırıtıp şöyle konuştu:

“Piç kurusu seni! Geçmişin hatıraları mı canlandı bakayım?”

“Çok yaşa geçmiş!”

“Eski işine döndün herhâlde.”

Tehditkâr bir tavırla elimi kaldırıp, kızmış gibi yaparak, “Defol be!” dedim.

Bu konuşmada boşboğazlık ettiğimi kabul ediyorum, hele hele bu son cevabımda. Bunu kabul etmekten zevk de duyuyorum, çünkü boşboğazlıklarıyla tanınanlar kadınlardır ve ben de kitabımı şu yanlış kanıyı düzeltmeden bitirmek istemem. Aşk maceralarından bahsedilen erkekler gülümsemek, belli belirsiz bir şekilde inkâr etmek, ünlem cümlesiyle karşılık vermek gibi tepkiler gösterirken, suç ortaklarının kendilerini ele verecek bir şey demediğine, söylentilerin kuru iftiradan ibaret olduğuna bütün azizler üzerine yemin ettiğine tanık oldum. Bu farkın nedeni (101. Bölüm’deki gibi nedenler olmadığı sürece), bu aşk ister romantik bir aşk olsun isterse, örneğin eski Roma’daki bazı hanımefendiler ile Polinezyalı, Laponyalı, kâfir ve herhâlde daha başka birkaç etnik gruba mensup kadınlar tarafından yaşananlar gibi yalnızca fiziksel bir aşk olsun, bir kadın aşkı uğruna kendini feda eder; ama bir erkek -burada yalnızca yüksek kültürün geçerli olduğu seçkin toplumlardaki erkeklerden bahsediyorum-aşk denen duyguya kibir katar. Dahası (ki burada hep bir sadakatsizliğin söz konusu olduğu aşkları kastediyorum) kadın, ödevine sadakat göstermediğini hisseder ve bu nedenle, ikiyüzlülük uğruna büyük bir çaba ve enerji sarf eder; fakat kendisini, yaşanan ilişkinin karşı konulmaz nedeni kabul eden ve öteki erkeği mağlup ettiğini sanan erkek, haklı bir gurur yaşar. Ama kısa süre sonra farklı bir tavır takınır, artık gururdan gelen katılık ve ketumluk azalmıştır; bunun yerini saçma bir kibir alır, erkek, aşktaki başarısına dikkat çekmeye başlar.

Ama getirdiğim açıklama doğru olsun olmasın, bunu burada kâğıda dökmek istiyorum ki gelecek yüzyıllar için, kadınların boşboğaz olduğu iddialarının, erkekler tarafından uydurulmuş bir yalan olduğuna dair bir belge kalsın. Hiç değilse yaşadıkları aşklar söz konusu olduğunda kadınlar mezar kadar sessiz olur. Tabii el kol hareketleriyle, bakışlarıyla sık sık kendilerini ele verdikleri doğrudur. Belki de son derece zeki ve harika bir kadın olan Navarralı Margaret de şu özlü sözü söylerken aynı şeyleri düşünüyordu: “En eğitimli köpek bile havlamasını ebediyen tutamaz.”

132. Derin Değil

Navarra Kraliçesi’nin bu özdeyişiyle ilgili olarak aklıma halkımızın, kızgın birini gördüklerinde geleneksel olarak sordukları şu sorular geldi: “Kim öldürdü senin köpeklerini bakayım?” “Aşkını, gizli mutluluklarını falan kim elinden aldı?” diye sormak gibidir bu. Bu bölümün derin olmasının hedeflenmediğini belirtmek isterim.

Deniz subayının, Virgilia ile olan ilişkimi itiraf ettirmesinde kalmıştık. Bu bölümün amacı, Helvetius’un, insan eylemlerinin esas nedeninin kişisel çıkarlar olduğunu söyleyen kuramını açıklamak ve belki de düzeltmek. Benim çıkarlarım, sessiz kalmamı emrediyordu. Yaşadığım eski bir aşk ilişkisini itiraf etmem uyku hâlindeki bir öfkeyi canlandırabilir, bir skandal yaratabilir ya da hiç değilse boşboğazlığımı dile düşürebilirdi. Yani benim çıkarıma olan, hiçbir şey dememekti ve Helvetius’un kuramını yüzeysel bir şekilde düşünecek olursak benden beklenecek şey de buydu. Fakat, önceki bölümlerden birinde, bu türden bir boşboğazlığın nedenini açıklamıştım: Erkeklerin davranışlarını mutlak güvenlikten ziyade kibir yönlendirir ki bu, insanın mahremiyetini ifşa etmeye daha müsait, eylemler konusunda daha acelecidir. Gelecek tehlikelerden kaçınma kararını veren akıldır ve temelinde bir kıyas yatar; kibirse anlık bir biçimde bir içgüdüden, iç organlardan doğar. Sonuç: Helvetius yasası benim durumum için geçerliydi, fakat beni yönlendiren çıkar, sonuçta ortaya çıkacak zevk ve acıya dair gerçek bir hesaplama değil, kökeni gizli olan bir duygusal yargıydı.

134. Elli Yaş

Daha söylememiştim, ama şimdi söylüyorum, Virgilia merdivenden inerken o deniz subayı omzuma dokunduğunda elli yaşındaydım. Dolayısıyla, o

merdivenden inen benim hayatımdı, hiç değilse hayatımın en iyi kısmıydı; hayatımın zevkle, heyecanla, korkuyla geçen bu kısmı,

ikiyüzlülük ve düzenbazlığa bürünmüş olsa da, sıradan insanların kullandığı dilden konuşacak olursak, yine de hayatımın en iyi kısmıydı. Ama daha üstün, daha felsefi bir açıdan bakmayı tercih edecek olursak, hayatımın en iyi kısmı henüz gelmemişti; çünkü bu kitabın kalan birkaç sayfasını daha yazma onuruna sahip olacağım.

Elli yaş! Belki size söylememe hiç gerek yoktu. Belki edebi tarzımın gençlik yıllarıma kıyasla daha az neşeli, daha az hevesli olduğunu fark etmişsinizdir. O olayda, o deniz subayının, yaptığımız konuşmanın son bulmasıyla şapkasını takıp gitmesi üzerine içime bir keder çöktü. Salona döndüm, bir polka yaptım, ışıklar, çiçekler, güzel gözler ve konuşmaların meydana getirdiği hafif mırıltılarla kendimden geçtim. Ve yine gençleştim. Ama yarım saat sonra, sabah dörtte balodan ayrıldığımda beni arabamda ne bekliyordu dersiniz? Yaşadığım elli yıl. .. İşte oradaydılar, davetsiz gelmişlerdi. Grip veya romatizmadan uyuşmamış, ama yorgunluktan uyuyakalmış, yuva ve yatak hasreti çekiyorlardı. Sonra (ki burada uyuyan bir insanın hayal gücünün nerelere varabileceğini göreceksiniz), sonra dama tünemiş bir yarasanın şöyle dediğini duydum: "Bay Bras Cubas, sizi yeniden gençleştirecek olan şey salonda, ışıklar altında, ipekler içindedir."

135. Unutuluş

Korkarım kitabı buraya kadar okumuş bir kadın okur varsa, şimdi kapatıp devamını okumayı reddedecektir. Çünkü ona göre, aşka olan ilgimle beraber hayata olan bütün ilgim de yok olmuştur. Elli yaş! Daha elden ayaktan düşülecek yaş değil, ama insanın bu yaşta sıhhatli olmadığı da bir gerçek. Buna on yaş daha eklendi mi bir zamanlar bir İngiliz'in söylediği şu sözün önemini anlarım artık: "Sorun, artık anne babamı hatırlayan birini bulamamam değil, beni hatırlayan birini bulamamam."

O muhteşem ismi büyük harflerle yazacağım: UNUTULUŞ! Öylesine hor görülen, fakat öylesine değerli olan bu şahsiyete, kimi zaman geç kalsa da mutlaka gelen o konuğa hak ettiğini verelim, yani elimizden gelen saygıyı gösterelim. İşte o, bugünkü hanedanın şafağında parıldamış olan bir hanımı ziyaret ediyor, ama Parana'nın bakanlığı döneminde doruğunda olan

cazibesini sergileyen bir hanımla olan ilişkisi daha üzücü; çünkü o, zaferi yaşadığı günlere o kadar yakın ki bindiği arabayı çalmışlar gibi hissediyor. Kendine değer veriyorsa ölmüş veya can çekişen anıları ısrarla canlandırmaya çalışmayacaktır; başkaların çevik ve kuvvetli bir hâlde bu büyük yürüyüşe daha yeni başlarken o, bugünün bakışında, dünün bakışındaki sıcaklığı aramayacaktır. Zaman değişti. Bu kasırganın nedenini anlıyor, bunun, hiçbir istisna veya acıma olmaksızın ağaçlıklardaki yaprakların ve yollardaki paçavraların toplanması anlamına geldiğini biliyor ve kendisi iyi kötü bir yaşam felsefesine sahipse arabasını alanları kıskanmak bir yana, onlara merhamet edecektir; çünkü onlar da arabadan inip sadık uşak UNUTULUŞ'U kapıda bulacaklardır. Bu olayın amacı, Satürn gezegenini yörüngesinden saptırmaktır ki bu da olmasa herhâlde Satürn sıkıntıdan patlardı.

Eğer çok büyük bir yanılgı içinde değilsem, az önce tamamen gereksiz bir bölüm yazdım.

137. Sorguçlu Asker Şapkası

Yok, yanılıyorum; çünkü bunlar, ertesi gün Quincas Borba'ya açtığım düşüncelerin özeti. Manevi olarak yenilgiye uğramış olduğumu hissettiğimi de ekledim. Fakat filozof, o semavi kavrayışıyla, kendimi, hüznün o ölümcül yokuşundan aşağı bıraktığım için beni azarladı.

"Sevgili Bras Cubas, artık esamesi okunmayan bu karasevdanın sana acı çektirmesine izin verme. Ne olursa olsun, erkek gibi davranman gerek! Güçlü ol! Savaş! Yen! Işık saç! İnsanları etkile! Onlara hükmet! Elli yaş, bilgelik ve siyaset için ideal bir yaş. Cesur ol Bras Cubas, saçma sapan şeylerle bana gelme. Her şey devam ediyorsa bundan neden rahatsız olasın ki? Hayatın tadını çıkarmaya, zevkine varmaya çalış; en kötü hayat felsefesinin, nehrin kenarında uzanıp su sürekli aktığı için ağlayıp sızlanan sulu gözlerinki olduğunu anlamaya çalış. Nehrin işi akmaktır; bu tabiat kanununa ayak uydur ve bundan yararlanmaya çalış."

Görüyorsun, büyük bir filozofun konuşmasındaki otorite, küçük şeyleri bile açıklığa kavuşturur. Quincas Borba'nın sözlerinin, manevi ve zihinsel uyuşukluğumu almak gibi sihirli bir etkisi oldu. Tamam, siyaseti ciddi bir biçimde ele alacaktım; daha vakit vardı. O zamana dek tartışmalarda yer

almamıştım. Köle gibi, gurursuzca uğraşarak, çaylar vererek, komisyonlarda çalışarak ve

akıllıca oy vererek kabinede yer edinmeye çalışıyordum; fakat beklediğim pozisyonu elde edemiyordum. Kürsüye çıkmam lazımdı.

Yavaştan işe koyuldum. Quincas Borba ile konuşmamdan üç gün sonra, Adalet Bakanlığı'nın bütçe tartışmaları esnasında fırsattan istifade, alçakgönüllü bir tavırla bakana, Ulusal Muhafızlar'ın taktığı sorguçlu asker şapkalarını küçültmeyi gerekli görüp görmediğini sordum. Konu çok önemli değildi, fakat aynı zamanda, bir devlet adamının kafa yormasına değeceğini göstermiştim; birliklerinin çok küçük olan kalkanlarının ve çok hafif olan mızraklarının değiştirilmesini emreden Philopemen'den de bir alıntı yaptım. Tarihin, sayfalarının ciddiyetine uygun gördüğü bir olaydı bu. Ulusal Muhafizlar'ımızın taktığı sorguçlu asker şapkalarının, yalnız kaba değil, sağlıksız da oldukları için küçültülmeleri gerekiyordu. Hele hele güneşli günlerde, bunların yarattığı korkunç sıcak, ölümcül olabilirdi. Hipokrat, insanın başını her daim serin tutması gerektiğini söylemişti; ulusumuza mensup bir vatandaşı, sırf üniforma giyiyor diye, sağlığını, yaşamını ve dolayısıyla ailesinin geleceğini tehlikeye atmaya zorlamak zalimlikti. Vekiller Meclisi'nin ve yönetimin hatırlaması gerekirdi ki Ulusal Muhafızlar, bağımsızlığımızı ve özgürlüğümüzü koruyan bir siperdi ve bir karşılık beklemeden, sık sık, canla başla çalışmak üzere askere alınan vatandaşın, üniformasının daha hafif ve rahat olmasını sağlayarak omuzlarındaki yükü hafifletmemizi beklemeye hakkı vardı. Dahası, kullanımda olan şapkalar, vatandaşların başına ağırlık yapıyordu; oysa vatana, zorbalık karşısında başını dik ve gururlu tutabilecek vatandaşlar lazımdı. Sözlerimi şöyle bağladım: Dallarını yere eğen salkımsöğüt, mezarlıkta yetişirdi; dimdik ve sağlam duran palmiyeyse bahçelerde ve şehrin meydanında boy atardı.

Konuşmam, farklı tepkiler aldı. Biçim, belagat, edebî değer ve felsefi çağrışımlar açısından tek bir görüş vardı: Herkes, bu bakımlardan konuşmamın mükemmel olduğunu ve benden önce hiç kimsenin, sorguçlu asker şapkasından bu kadar çok düşünce üretmeyi beceremediğini söyledi. Fakat pek çok kişi, konuşmamı siyasi bakımdan vahim bulmuştu; olayı, bir parlamento faciası olduğunu söylemeye kadar vardıranlar dahi oldu. Daha

başkalarının, muhalefet partisine geçtiğimi düşündüğünü dahi duydum; muhalefet partisinin vekilleri de bu sonucu kabul etmiş ve güven oyu için oylama yapmaktan bahsetmeye başlamışlardı. Parti değiştirdiğim iddialarını bütün gayretimle reddettim; bu iddialar yalnızca asılsız değildi, iftiraydı bunlar, çünkü kabineyi ve tüm tekliflerini desteklediğim apaçıktı. Sorguçlu asker şapkalarının küçül-tülmesinin acil olmadığını, birkaç yıl ertelenebileceğini de belirttim; ayrıca ne olursa olsun küçültmenin miktarı konusunda uzlaşmaya hazırdım ve bir buçuk santime, hatta biraz daha azına dahi razıydım, hem nihayetinde, teklifim kabul edilse de edilmese de ben konuyu dile getirerek üzerime düşeni yapmıştım.

Ama Quincas Borba, hiç taviz vermedi. “Ben siyasetçi değilim,” dedi yemekte. “Doğru olanı mı yaptın bilmiyorum, ama mükemmel bir konuşma yaptığını biliyorum.” Sonra konuşmamın bazı bölümlerinin ne kadar zekice olduğundan, söz sanatlarını ne kadar güzel kullandığımdan, bazı argümanlarımın ne kadar güçlü olduğundan bahsetti; ama sözlerinde hep büyük filozofların olmazsa olmaz bir özelliği olan o ılımlılık vardı. Sonra, ortaya attığım tartışmayı kendisi ele alıp, kullanılmakta olan şapkaları öyle güçlü ve mantıklı bir şekilde eleştirdi ki sonunda beni de şapkaların mutlaka küçültülmesi gerektiğine ikna etti.

138. Bir Eleştirmene

Sevgili eleştirmen:

Önceki sayfalardan birinde, elli yaşında olduğumu ifade ettikten sonra, “Belki edebî tarzımın, gençlik yıllarıma kıyasla daha az neşeli, daha az hevesli olduğunu fark etmişsinizdir,” demiştim. Şimdiki durumumu göz önünde bulundurduğunda, bu cümleyi anlamakta zorluk çekmiş olabilirsin. Fakat bu cümle ve içinde bulunduğum durum uzlaşmaz değil, çünkü cümle, kitabı yazmaya başladığımda olduğumdan daha yaşlı olduğum anlamına gelmiyor. Ölüm insanı yaşlandırmaz. Cümlenin anlamı, hayatımın her bir evresini yazarken buna uygun duygu veya tavra sahip olduğum gerçeğine dayanıyor ki bu da edebî tarzıma yansıyor elbette. Yüce Tanrı’m, illa her şeyi açıklamam mı gerek!

139. Nasıl Devlet Başkanı Olmadım

……………………………………………………………………………
……………………………………………………………………………
……………………………………………………………………………
…………………………………………………………

Bazı şeyler en iyi, sözler olmaksızın söylenir. Mesela bir önceki bölümde anlatılan olay... Benim gibi, yüksek memuriyetlere gelme hayalleri yıkılan kişiler, bu sözlerimi anlayacaktır. İddia edildiği gibi güç tutkusu tüm diğer tutkulardan daha büyükse Vekiller Meclisi'ndeki yerimi kaybettiğimde yaşadığım bunalımı, kederi, umutsuzluğu varın siz düşünün. Bütün umutlarım kaybolup gitmişti, siyasi kariyerim sona ermişti. Quincas Borba, felsefi muhakemeyle, bendeki hırsın gerçek bir güç tutkusu değil yalnızca bir kapris, bir eğlenme isteği olduğunu ortaya çıkardı. Onun görüşüne göre bu arzu, güç tutkusundan zayıf olsa da doyurulmadığı takdirde akla daha zararlıydı; tıpkı kadınların güzel tarak ve dantellere sahip olma arzusu gibiydi. Bir Cromwell veya bir Bonapart, sırf güç tutkusu kendisini ele geçirdiği için hiçbir şeyin yoluna çıkmasına izin vermez ve illa ki bir şekilde istediğini elde eder. Benim arzumsa farklıydı: Kuvvetli değildi ve bunun sonucunda da kesin bir başarıya ulaşamamıştı. Benim arzum, Hümanitizm'e göre...

"Senin de Hümanitizm'inin de cehennemin dibine kadar yolunuz var," diyerek sözünü kestim. "Beni bir yere götürmeyen felsefeler canıma yetti artık."

Söz konusu, Hümanitizm gibi engin ve etkileyici bir felsefe olduğu için bu çıkış affedilmeyecek bir saygısızlıktı. Ne var ki Quincas Borba rahatsız olmamıştı. Bize kahve getirdiler. Saat öğlen birdi; evin arkasındaki araziye açılan güzel bir oda olan çalışma odamdaydım. İyi kitaplar, sanat eserleri - bunların arasında, o gün aşırı bir alaycılıkla gülümser gibi görünen bronz bir Voltaire büstü de vardı-, güzel sandalyeler ve dışarıdaki güneş ki

Quincas Borba, benimle ilgili bir kelime oyunu mu yapmıştı yoksa şairliği mi tutmuştu bilinmez, bundan "tabiatın bakanlarından biri" diye söz etmişti. Serin bir meltem esiyordu ve gökyüzü masmaviydi. Her üç pencereden de, kiracısının kırlara dair bir arya söylediği bir kafes asılıydı. Her şey, bana karşı düzenlenmiş bir komplo görünümüne bürünmüştü. Ve ben *kendi* odamda, *kendi* kitaplarımın yakınında, *kendi* sandalyeme oturmuş, *kendi* arazime bakıyor, *kendi* kuşlarımın şakımalarını dinliyor, *kendi* güneşimin

ışıklarıyla aydınlanıyorken benim olmayan diğer sandalyeye duyduğum özlem ne kadar istesem de bitmiyordu.

141. Köpekler

Quincas Borba, boş fincanını pencerenin pervazına bırakırken, “Ee, şimdi ne yapacaksın?” diye sordu.

“Bilmiyorum. Herhalde Tijuca’ya gider, saklanırım. Utanıyorum. Ne hayaller kurdum Borba’cığım, ne hayaller, ve işte şimdi bir hiçim.”

İtirazım belirten bir hareketle, “Hiçmiş!” dedi.

Quincas Borba, kafamı dağıtmak için, beni yürüyüşe davet etti. Engenho Velho yönüne doğru yola koyulduk ve yolda felsefi sohbetler yaptık. O yürüyüşün bana sağladığı yararları asla unutamam. O büyük adamın sözleri, bir bilgelik pınarıydı sanki. Savaştan asla kaçmamam gerektiğini söyledi; Vekiller Meclisi’nin kapısını bana ka-pattılarsa, ben de bir gazete kurabilirdim. Hatta kullandığı argo bir ifadeyle, felsefenin dilinin, kimi zaman, sıradan insanlara özgü deyimlerle zenginleştirilebileceğini ortaya koydu. Bana verdiği tavsiye, bir gazete kurup, *canlarına okumamdı.*

“Harika bir fikir! Bir gazete kuracağım. Onları ezip geçeceğim, ben... ”

“Sen savaşacaksın. Belki onları ezip geçersin belki geçemezsin; ama esas olan savaşmandır. Hayat mücadeledir. Savaşmadan geçen bir hayat, evrensel organizmadaki ölü bir denizdir.”

Kısa bir süre sonra, yolda, sıradan bir insan için hiçbir felsefi önemi olmayacak bir köpek dövüşü gördük. Qu-incas Borba beni durdurdu ve o iki köpeğe baktık. Köpeklerin yanında bir kemik vardı, dövüşün nedeni buydu; Quincas Borba, kemiğin üzerinde hiç et kalmamış olduğuna işaret etti. Öyle kuru bir kemikti işte. Gözleri öfke saçan köpekler, hırlayıp birbirlerini ısırıyorlardı... Quin-cas Borba değneğini koltuğunun altına aldı; zevkten kendinden geçmiş gibiydi.

Arada bir, “Ne kadar güzel!” diyordu.

Onu kolundan tutup götürmek istedim, ama beceremedim. Olduğu yere çakılmış gibiydi ve yürüyüşe ancak, kavga tamamen bitip de iyice hırpalanmış olan bir köpek açlığını başka yerde gidermeye gittinde devam edebildik. Quincas Borba'nın pek neşeli olduğu dikkatimi çekti, ama büyük filozoflara yakışır şekilde neşesini gizliyordu. Yine gördüğümüz manzaranın güzelliğinden bahsetti ve mücadelenin nedenini, yani açlığı hatırlattı; fakat ortada yiyecek bir şey olmamasının felsefenin büyük amaçları için bir önem taşımadığını da ekledi. Dünyanın bazı yerlerinde bundan daha görkemli manzaralar yaşanıyordu: İnsanlar kemik ve daha da az cazip yiyecekler uğruna köpeklerle dövüşüyordu. İnsanın yüzyıllar boyu geliştirdiği bilgeliğin insan zekasıyla birlikte kullanılması sonucu son derece karmaşık hale gelmiş bir mücadeleydi bu.

142. Gizli Rica

“Bir minüette ne çok yalan saklıdır!” demiş biri. Bir köpek dövüşünde de ne çok yalan saklıdır! Fakat ben, haklı şüphelerini ifade etmekten korkacak türden, köle ruhlu ya da korkak bir mürit değildim. Yolumuza devam ederken insanlarla köpeklerin bir kemik uğruna dövüşmesinde felsefi bakımdan onaylanacak ne olduğu konusunda pek de emin olmadığımı söyledim. Büyük bir sabırla karşılık verdi:

“Rakipler birbirine daha denk olduğu için aynı uğurda insanın insanla savaşması daha mantıklıdır. Fakat insanların bir kemik uğruna köpeklerle savaşmasında da bir görkem olduğunu inkar edebilir miyiz? Vaftizci Yahya örneğinde olduğu gibi, insanların kendi isteğiyle çekirge yediği görülmüştür; Ezekiel daha kötü şeyler de yemiştir. Dolayısıyla, insanın yiyebileceği şeylerin, sanıldığından çok daha çeşitli olduğu sonucuna varabiliriz. Geriye yalnızca, doğal bir ihtiyacın sonucu olarak bir kemik uğruna savaşmanın mı yoksa dinî emirler gereğince ondan vazgeçmenin mi daha çok tercih edilecek bir şey olduğunu sormak kalır. Dine bağlı heyecanlar değişiklik gösterir, oysa açlık, yaşam ve ölüm kadar ebedîdir.”

O sırada evimin kapısına gelmiştik. Hizmetkarlardan biri, bir hanımdan olduğunu söyleyerek bana bir mektup verdi. İçeri girdik, ben Virgilia’dan gelen bu mektubu okurken Quincas Borba, filozoflara yakışır bir nezaketle kitaplıklardan birindeki kitapların isimlerine bakıyordu.

Sevgili Dostum,

Dona Placida çok hasta. Ona bir yardımın dokunabilirse sana minnettar kalırım. Escadinhas Geçidi'nde oturuyor. Onu Misericordia Hastanesi'ne götürmeye çalış.

İçtenlikle,

Dostun V

Mektup, Virgilia'nın güzel ve okunaklı yazısıyla yazılmamıştı; yazı bozuk ve okunaksızdı. İmza yerine yazılan V harfi bir karalamadan ibaretti ve alfabede neye karşılık gelmesinin amaçlandığı belirsizdi. Mektup birinin eline geçse yazanın Virgilia olduğunu kanıtlaması bir hayli zor olurdu. Tekrar tekrar okudum. Zavallı Dona Placida! Fakat ona Botafogo sahilinde bulduğum beş conto'yu vermiştim ve bana neden ihtiyacı olduğunu anlayamıyordum.

Quincas Borba, kütüphaneden bir kitap alırken, "Yakında anlayacaksın," dedi.

"Neyi?" diye sordum şaşkınlıkla.

"Yakında sana gerçeği söyleyen tek kişinin ben olduğumu anlayacaksın. Pascal, entelektüel bakımdan benim atalarımdan biriydi ve benim felsefem onunkinden değerli olsa da onun büyük bir adam olduğunu inkar edemem. Bak, bu sayfada ne diyor?" Başında şapkası, koltuğunun altında değneği olduğu halde parmağıyla kitabın bir paragrafını gösterdi. "Ne diyor? Diyor ki, 'Evren onu ezse de insan kendisini katledenden daha asildir, çünkü öldüğünü bilir. Evrense bunu bilmez.' Benzetmeyi görüyor musun? Bir kemik uğruna bir köpekle savaşan insan büyük bir üstünlüğe sahiptir, çünkü aç olduğunu bilir; bu mücadeleyi bu denli etkileyici kılan da budur. 'Öldüğünü bilir,' derin bir laf, fakat bence benimki daha da derin: 'Aç olduğunu bilir.' Çünkü diyebiliriz ki ölüm, insanın kavrayışını kısıtlar; insanın ölürken sahip olduğu bilinç yalnızca kısa bir an sürer ve bir daha asla geri gelmez, oysa açlık tekrar tekrar ortaya çıkar ve hayli uzun bir süre bilinci işgal edebilir. Ben, gereği kadar alçakgönüllü olmakla beraber, Pascal'ın düşüncesinin benimkinin yanında ikinci derecede kaldığına

inanıyorum, fakat bunun büyük bir söz kabul edilmesi gerektiğini veya Pascal'ın büyük bir adam olduğunu inkar ediyor değilim."

143. Gitmeyeceğim

O, kitabı kütüphaneye geri koyarken ben mektubu tekrar okudum. Akşam yemeğinde pek konuşmadım, lokmalarımı çiğnedim ama yutamadım, odanın bir köşesine, masanın öbür ucuna, bir tabağa, bir sandalyeye, hayalî bir sineğe baktım; sinek bana, "Bir şey mi oldu? Kesin şu mektuptur," dedi. Gerçek şuydu ki Virgilia'nın ricası beni kızdırmış ve rahatsız etmişti. Dona Placida'ya beş *conto* vermiştim; başkasının o durumda benim kadar cömert olacağını sanmıyorum. Beş *conto!* O kadar parayı ne yapmıştı ki? Kesin büyük partiler vererek har vurup harman savur-muştu; şimdi de Misericordia'ya gitmek istiyordu ve onu götürmek için de ben seçilmiştim! Ölmekte olan bir insanın neden illa ki hastaneye götürülmesi gerek? İnsan her yerde ölebilir. Dahası, Escadinhas Geçidi'nin nerede olduğunu da bilmiyordum veya hatırlamıyordum; kulağa, şehrin karanlık, kalabalık bir köşesiymiş gibi geliyordu. Burayı bulmam, meraklı komşulara katlanmam, kapıyı

çalmam falan, yani bir sürü şey yapmam gerekiyordu. Bu nasıl bir angarya böyle! Gitmeyeceğim.

144. Sınırlı Bir Amaç

Fakat adına "gece" denen o muhteşem akıl hocası, neza-keten eski sevgilimin arzularını yerine getirmemi tavsiye etti.

Yataktan kalkınca, "İnsan borçlarını nezaketle ödemeli," dedim.

Kahvaltıdan sonra Dona Placida'mn evine gittim. Onu eski, mide bulandıracak derecede pis bir karyolaya yatırılmış, paçavralarla örtülü bir kemik yığını halinde buldum. Ona biraz para bıraktım. Ertesi gün onu Misericordia'ya yatırdım, bir hafta sonra öldü. Yok, bu dediğim tam da doğru sayılmaz. Ölmedi; yalnızca bir sabah uyanamadı ve böylece dünyadan geldiği gibi gitti. Gizlice... Kendime, 75. Bölüm'de yaptığım gibi, bir kez daha, katedral görevlisiyle sevdiği kadın, bir aşk anında, Dona Placida'yı dünyaya bunun için mi getirdi diye sordum. Fakat sonra, Dona

Placida olmasa Virgilia ile olan ilişkimin kesintiye uğrayacağını, hatta başladığı gibi bitmiş olacağını hatırladım. Belki de Dona Placida'nın yaşamının amacı buydu. Kabul ediyorum, sınırlı, izafi bir amaç; ama şu dünyada hangi halt mutlak ki?

Beş conto'ya gelince, o muhitteki birtaşçının Dona Placida'ya aşıkmış gibi yaparak onda bir sevgi ya da kendine güven uyandırmayı başardıktan sonra onunla evlendiğini ve birkaç ay sonra bir iş girişimi için sermayeye ihtiyacı olduğunu söyleyerek tahvilleri sattığını ve parayı alıp kaçtığını yazmaya bile pek gerek yok. Yazmaya değecek bir şey değil. Yine Quincas Borba'nın köpekler hikayesi işte... Bir bölümün tekrarından ibaret...

146. Editörden

Bir gazete kurmam gerekiyordu. Hümanitizm'in siyasete uygulanması olan ilkeler sayfasını hazırladım. Ne var ki Quincas Borba (yıllar geçtikçe sürekli düzeltip yeniden yazdığı) kitabını henüz yayımlamamış olduğu için Hümanitizm'e hiç değinmedik. Quincas Borba yalnızca oradaki bazı yeni siyasi prensiplerin, kendisinin henüz yayımlanmamış olan kitabından alındığına dair imzalı basit bir yazı istedi.

Düşünebileceğiniz en iyi siyasi program yazısıydı: Toplumdaki hastalıkları iyileştirmeye, kötü yönetimi ortadan kaldırmaya, bağımsızlık ve güvenliği desteklemeye söz veriyor, iş sahiplerine ve çalışanlara hitap ediyor, Guizot ve Ledru-Rollin'den alıntılar içeriyor ve Quincas Borba'nın değersiz ve kaba bulduğu şu tehditle sona eriyordu: "Kabul ettiğimiz bu yeni doktrinler, sonunda mutlaka mevcut hükümeti devirecektir." Şunu söyleyebilirim ki günün siyasi koşulları çerçevesinde bu yazı bana bir başyapıt gibi görünmüştü. Yazının sonundaki, Quincas

Borba'nın değersiz bulduğu tehdide gelince, ona, bu sözlerin Hümanitizm'i sindirmiş olduğunu açıkladım ve sonunda o da bana katıldı. Çünkü Hümanitizm'in yabancı olduğu hiçbir şey yoktur: Bizim sistemimize göre Napolyon'un savaşlarıyla iki dişi keçinin kapışması aynı derecede yücedir; fakat Napolyon'un askerlerinin bilip de keçilerin belli ki bilmediği tek bir şey vardır: Ölüm ihtimali. Benim yaptığım, bu felsefi formülü mevcut koşullara uygulamaktan, yani hükümeti devirmenin arzu edilecek bir şey

olduğunu göstermekten ibaretti: İnsanlık, İnsanlık'ın iyiliği için İnsanlık'ın yerini almayı arzu ediyordu.

Quincas Borba, sesinde daha önce duymadığım bir şefkat tınısıyla, “Sen benim aziz müridim, halifemsin,’’ diye bağırdı. “Yüce Muhammed aşkına, güneşle ay bile beni yolumdan çeviremez. Düşün bir, sevgili Bras Cubas, biz gerçekten de ebedî Hakikat'i, fenomen dünyasından önce mevcut olan ve, zamanın ötesinde olduğu için, sonsuza dek var olacak Hakikat'i bulduk.”

147. Deliliğim

Basına, birkaç hafta içinde Bay Bras Cubas'ın editörlüğünde muhalif bir gazetenin yayın hayatına atılacağına dair alçakgönüllü bir ilan gönderdim. Bu ilanı göndermeden Önce kendisine okuduğum Quincas Borba kalemimi aldı, hümanitistçe ve kardeşçe bir duygu patlamasıyla adımdan sonra şu sözleri yazdı: “Bir önceki Vekiller Meclisi'nin en şerefli üyelerinden biri.”

Ertesi gün Cotrim ziyaretime geldi. Biraz üzgündü ama bunu gizleyip sakin, hatta mutlu görünmeye çalıştı. Gazeteyle ilgili ilanı görmüştü ve akrabam ve dostum olarak beni vazgeçirmesi gerektiğini düşünmüştü. Bu olayın beni zor bir duruma düşüreceği ve yeniden seçilme şansımı yitireceğim kanaatindeydi. Onun görüşüne göre mevcut hükümet kusursuzdu ve buna katılmıyorsam dahi muhtemelen uzun süre yönetimde kalacağını kabul etmem gerekirdi. Hükümetle kanlı bıçaklı olmak bana ne kazandırabilirdi ki? Bazı bakanların beni sevdiğini biliyordu; belki kadroda yer açılırdı ve ... Sözünü bölerek, atacağım adımı çok iyi planlamış olduğumu ve geri dönmemin ihtimaller dahilinde olmadığını söyledim. Siyasi ilkeler sayfasını okumasını teklif ettim, fakat o, benim deliliklerimle kesinlikle ilgilenmediğini söyleyerek şiddetle reddetti.

“Buna delilik denir,” dedi tekrar. “Birkaç gün daha düşün, delilik olduğunu sen de göreceksin.”

O gece tiyatroda Sabina da aynı şeyi söyledi. Kızını Cotrim'e bırakıp beni locaların arkasındaki koridora götürdü.

Sıkıntılı bir sesle, “Bras Ağabey, ne yaptığının farkında mısın?” diye sordu. “Neden yok yere hükümeti kızdırmaya çabalıyorsun, oysa...”

Ona, parlamentoda bir koltuk uğruna yalvarmanın bana yakışmayacağını açıkladım; aklımdaki fikir hükümeti devirmekti, çünkü günün sorunlarının başka türlü çözülemeyeceğine inanıyordum, üstelik bazı temel felsefi ilkelere de uymuyordu. Daima nazik bir dil kullanacağıma söz verdim; kimi zaman güçlü ve enerjik olabilirdi, fakat asla şiddet barındırmayacaktı. Sabina parmak uçlarıyla yelpazesine vurdu, başını iki yana salladı ve yeni yakarmalar ve tehditlerle konuya döndü. Bense hayır dedim, hayır, hayır, hayır. Beni, yabancıların tavsiyelerini, kendisinin ve kocasınınkilere tercih etmekle suçladı. Sözlerini, “Tamam, canın nasıl istiyorsa öyle yap,” diyerek bitirdi, “biz görevimizi yaptık.” Arkasını dönüp locasına gitti.

148. Çözümü Olmayan Bir Sorun

Gazetenin ilk sayısını yayımladım. Yirmi dört saat sonra, başka bir gazetede, Cotrim tarafından yazılmış, kendisi, ulusumuzun bağlı olduğu herhangi bir siyasi partiye üye olmasa da fikirlerinin ve siyasi tavrının tamamen karşısında olduğu kayınbiraderi Bay Bras Cubas tarafından çıkartılan gazeteyle ne doğrudan ne de dolaylı olarak herhangi bir ilgisi olmadığını ve bu gazetenin çıkartılması yönünde bir etkisi bulunmadığını ve kendisinin mevcut hükümeti (veya yeterli özelliklere sahip kişiler tarafından kurulmuş herhangi bir hükümeti) halkın refahını artırmaya yeterli gördüğünü kesin bir dille ifade etmeyi gerekli bulduğunu açıklayan bir demeç yayımlandı.

Gözlerime inanamıyordum. Onları bir iki defa ovuşturup bu kafa karıştırıcı, yersiz ve gereksiz demeci tekrar okudum. Siyasi partilerle bir alakası yoksa bir gazetenin yayımlanması gibi sıradan bir şeyin onun için ne gibi bir önemi olabilirdi? Bir bakanlığı tasvip eden veya etmeyen her vatandaş, konuyla ilgili bir demeç yazıp gazetelere koşmuyordu, buna gerek de yoktu. Zaten Cotrim’in bana karşı saldırgan tavırları kadar bu işe karışmasının ardında da bilmediğim bir neden vardı. Barışmamızdan bu olaya dek ilişkilerimiz dostane ve samimiydi. Ne bir tartışma ne bir tatsızlık ne de herhangi başka bir şey. Aksine, bu dönemde ona yalnızca iyiliğim dokunmuştu; mesela vekil olduğum dönemde benim sayemde, donanmaya cephane sağlamak üzere bir anlaşma imzalamıştı ki gazetemin

yayımlanmasından yalnızca birkaç hafta önce bu sözleşmenin ona daha o zamandan iki yüz *conto* kazandırdığını söylemişti. Yaptığım bu iyiliğin hatırasının onun, herkesin gözü önünde, kendisine iyilik yapan kişiye saldırmasını önlemesi beklenmez miydi? Verdiği o demecin ardındaki neden, onun yersiz ve nankörce davranmasına neden olacak kadar güçlü olmalıydı. Bu sorunun çözümü yoktu.

149. Faydalar Kuramı

... Bu soruna çözüm bulmak öylesine imkansızdı ki, Qu-incas Borba dahi üzerinde uzun uzun, dikkatlice düşünüp taşındığı halde şaşırıp kalmıştı. Sonunda, “Cehennemin dibine kadar yolu var!” dedi. “Bazı sorunlar beş dakika bile düşünmeye değmez.”

Cotrim’i nankörlükle suçlamama gelince, Quincas Borba bunu yanlış olduğu için değil fakat minnet beklemenin felsefenin ilkelerine aykırı olduğu gerekçesiyle reddetti.

“Karşısındakine fayda sağlayan kimsenin, bu faydayı sağladığı kimseden daha çok zevk aldığını inkar edemezsin,” dedi. “Fayda nedir? Faydalanan kişinin önceden yaşadığı bir yoksunluğu ortadan kaldıran eylemdir. Bu sonuç ortaya çıktı mı, yani yoksunluk ortadan kalktı mı organizma eski kayıtsızlık haline geri döner. Diyelim ki pantolonunun kemerini çok sıktın; yaşadığın rahatsızlıktan kurtulmak için kemerini gevşetirsin, bir anlık bir rahatlama yaşarsın ve sonra bir kayıtsızlık haline geçiş yaparsın, sana bu rahatlamayı sağlayan parmaklarının yaptığı işi hatırlamazsın bile. Olumlu ve kalıcı bir şey yaratılmış olmadığı için bunun hatırası çabuk kaybolur, çünkü hatıralar, havada asılı duramayan, köklerini toprağa salmak zorunda olan bitkilere benzer. Oysa bu faydalanan kişi, aynı kaynaktan başka şeyler de bekleyebilir, yapılan ilk iyiliği hep hatırlayacaktır; fakat felsefi bir bakış açısıyla en önemli şeylerden olan bu durum, yoksunluğun hatırasıyla, veya başka bir deyişle, yoksunluğun kendisinin hafızada sürmesiyle eski acıları geri getirmesi ve fayda sağlanan kişinin her daim önlemler almasını gerektirmesiyle açıklanabilir. Bu koşullar bulunmasa dahi yapılan bir iyiliğin, bu iyiliği yapan kişiye yönelik az çok bir sevgiyle beraber varlığını sürdürdüğü durumlar olmadığını söylüyor değilim; fakat bunlar normalden ayrılan örneklerdir ve bir filozofun gözünde bir önem taşımazlar.”

“Fakat,” diye karşılık verdim, “bir iyiliğin, bu iyilikten yararlanan, bir fayda elde eden kişinin zihninde varlığını sürdürmesi için bile bir sebep yoksa bu iyiliği yapan, bu faydayı sağlayan kişinin zihninde yer etmesi için hiç sebep yoktur. Bu noktayı açıklarsan memnun olurum.”

“Bunun açık olduğunu sanmıştım,” diye karşılık verdi Quincas Borba. “Bir faydanın, bu faydayı sağlayan kişinin hafızasında yer etmesinin nedeni, faydanın tabiatı ve etkileridir. Birincisi, iyi bir eylemde bulunmuş olma duygusu ve bundan çıkarımla iyi eylemlerde bulunabilme bilinci söz konusudur; ikincisi, insan başka bir canlıdan, yani bu iyilikten faydalanan kişiden üstün olduğuna inanmanın mutluluğunu yaşar; kişisel konum ve emrindeki güçler bakımından ondan üstündür, ve, en iyi fikirlere bakılırsa, bu üstünlük duygusu, insan organizmasının yaşayabileceği en meşru duygular arasındadır. *Deliliğe* Övgü’de harika şeyler söylemiş olan Erasmus, iki eşeğin birbirini kaşımasındaki memnuniyete dikkat çekmiştir.

Erasmus’un bu gözlemini reddetmeye hiç niyetim yok, ama onun gözünden kaçan bir şey ekleyeceğim: Eşeklerden biri ötekini, onun kendisini kaşıdığından daha iyi kaşırsa, daha usta olan kaşıyıcının gözleri, özel bir tatmin duygusunu ele verir. Güzel bir kadın neden aynaya o kadar sık bakar? Çünkü böyle yaparak kendisini, daha az güzel ya da tümüyle çirkin olan bir sürü kadından üstün hisseder. İnsanın vicdanı da aynıdır: Kendini güzel kabul ederse kendisine tekrar tekrar bakar. Vicdan azabı, vicdanın kendisini çirkin gördüğünde takındığı çarpık yüz ifadesinden başka bir şey değildir. Unutma, var olan her şey İnsanlık’ın ışıklarının yansımasından ibarettir ve dolayısıyla bir fayda ve bu faydayı sağlayanın duyduğu gurur da dahil olmak üzere, bu faydanın etkileri takdire şayan olgulardır.”

150. Devir ve Tur

Her girişim, her kişisel bağlılık, tarihteki her çağ, insan yaşamıyla aynı döngüden geçer. Gazetemin yayımlanan ilk sayısı ruhumu engin bir şafakla aydınlatmış, beni defnelerle taçlandırmış, bana gençliğin heyecanını geri kazandırmıştı. Altı ay sonra ihtiyarlık saati geldi çattı, ondan iki hafta sonra da Dona Placida’nınki kadar gizli olan ölümümün saati. Onun uykusunda öldüğü gecenin sabahında, uzun bir yol yürümüş gibi zorlukla soluk aldım. Ve eğer size bir insanın hayatının, tıpkı bedenin parazitleri beslediği gibi, hepsi eninde sonunda geçici olan başka alt hayatları beslediğini

söylüyorsam, tamamen saçma bir şey söylediğime inanmadığımdandır. Fakat anlaşılması güç veya başka bir nedenden dolayı yetersiz kalacak bir örnekten kaçınmak için gökbilimle ilgili bir metaforu tercih edeceğim: Büyük sırrın çarkında insan hem kendi etrafında hem de bu çark yörüngesinde döner; onun da -Jüpiter'inkiler gibi, eşit olmayan günleri vardır ve bu günler, uzunluğu değişen bir yıla denk gelir.

Ben bir gazeteci olarak devrimi tamamladığımda, Lobo Neves de turunu tamamlamıştı. Öldüğünde bakanlık merdivenlerini çıkıyordu. Atanacağı dedikodusu haftalar boyu yayılmış ve bir hayli canımı sıkmış, beni kıskandırmıştı. Ölüm haberi beni rahatlattı, içime bir huzur verdi ve iki üç dakikalık bir zevk duymamı sağladı. Zevk kelimesi bu şartlarda biraz ağır kaçmış gibi görünüyor, ama yemin ederim ki gerçek buydu.

Cenazeye gittim. Tabutun bulunduğu tören salonuna girdiğimde Virgilia'yı tabutun başında durmuş hıçkırırken buldum. Başını kaldırdığında gerçekten ağladığını gördüm. Cenazeye gelenler ayrılmak üzereyken tabuta kapandı. Onu içerideki bir odaya aldılar. Bakın doğru söylüyorum, gözünden gerçekten yaş geliyordu. Mezarlığa gittim. Güçlükle konuşuyordum; boğazıma bir şey takılmıştı, belki de vicdanıma. Mezarlıkta, mezarın dibindeki tabuta bir kürek kireç attığımda çıkan boğuk ses beni ürpertti. Kısa fakat rahatsız ediciydi. O gün kurşun gibi ağırdı; hatta kurşun gibi görünüyordu. Mezarlık, kara giysiler...

151. Mezar Taşı Yazılarının Felsefesi

Ötekilerden uzaklaşıp mezar taşı yazılarını okur gibi yaptım. Mezar taşı yazılarını severim; bunlar, uygar insanları, aynı şeyin ileride kendileri için de yapılacağı umuduyla, ölen kişinin göçüp giden ruhunun hiç değilse küçük bir parçasını ölümden kurtarma çabasına sokan gizli ve dindar egoizmin bir ifadesidir. Belki de yakınları fakirler mezarlığına gömülenlerin hiç dinmeyen kederi bundandır; kendilerinin de sonsuza dek isimsiz kalacaklarını görürler sanki.

152. Vespasianus'un Geliri

Herkes gitmişti; geride yalnız benim, sahibini bekleyen arabam kalmıştı. Bir puro yakıp yola koyuldum. Ne ölüyü gömme töreni gözlerimin önünden

gidiyordu ne de kulaklarımdan Virgilia'nın hıçkırıkları. Özellikle hıçkırıklar beni çok rahatsız ediyordu, çünkü bir sorunun belirsiz ve gizemli sesini barındırıyorlardı. Virgilia tüm içtenliğiyle kocasına ihanet etmişti, şimdi de aynı içtenlikle onun için gözyaşı döküyordu. Tüm bunlar bana son derece tutarsız geliyordu. Fakat eve vardığımda ve arabadan inerken tüm bunların açıklamasını anlamaya başlamıştım. Ey bağışlaması bol Tabiat Ana! Senin acıya koyduğun vergi, Vespasianus'un gelirine benzer: İyi kötü ayırmaksızın bütün kaynaklardan toplanır ve kaynağının etik bakımdan uygun olup olmadığına dair bir fikir vermez. Belki ahlak, suç ortağımı kınayabilir; fakat sen, benim adil dostum, sen vakti geldiğinde karşılığını göz-yaşlarıyla aldığın sürece kimseyi kınamazsın, ey bağışlaması bol, çok bol Tabiat Ana!

Marazi olmaya başladım, biraz uyusam iyi olacak. Uyudum, rüyamda Hindistan'da yaşayan bir zengin olduğumu gördüm ve öyle yaşamaktan hoşlanacağımı düşünerek uyandım. Kimi zaman yere, konuma ve inanca bağlı bu türden değişiklikler yaptığımı hayal ederim. Birkaç gün öncesinde, Canterbury Başpiskoposu'nu Petropolis'te bir vergi memuru yapacak toplumsal, dinî ve siyasi bir devrim ihtimalini düşünmüş ve saatler boyu meyhaneci mi başpiskoposu yok eder yoksa başpiskopos mu meyhaneciden kurtulur, başpiskoposun herhangi bir parçası vergi memurunda varlığını sürdürebilir mi, sürdürebilirse bu hangisi olur, vergi memurunun herhangi bir parçası başpiskoposta yaşayabilir mi, yaşayabilirse bu hangisi olur falan diye kafa yormuş, hesaplamalar yapmıştım. Bu soruları cevaplamak mümkün değilmiş gibi görünüyor, fakat bir başpiskoposun içinde -idareci ve Tanrı'nın adamı olmak üzere- iki başpiskopos olabileceği gerçeğini kabul ettikten sonra aslında son derece mümkün.

Şakacı bir tavırla, bu arzumu Quincas Borba'ya anlattım; önce bana ihtiyatla ve biraz da üzülerek baktı, sonra da büyük bir nezaketle beni delirdiğimden haberdar etti. Önce güldüm; fakat konuşmasındaki kendinden emin ifade beni korkuttu. Quincas Borba'nın yorumuna karşılık olarak aklıma gelen tek cevap kendimi deli gibi hissetmediğimdi, fakat deliler genellikle deli olduklarını bilmedikleri için bu cevap güçlü olmayacaktı.

Filozofların, hayatın rahatlıklarını hor gördüğü yönündeki yaygın inancın doğru olup olmadığına kendiniz karar verin: Hemen ertesi gün Quincas

Borba bana bir psikiyatrist yolladı. Adamı tanıyordum, görevini

anlamıştım ve dehşet içindeydim. Fakat davranışları öylesine duyarlı ve içinde bulunduğumuz konuma öylesine uygundu, benimle öylesine hoş bir şekilde vedalaştı ki gerçekten deli olduğumu düşünüp düşünmediğini soracak cesareti buldum.

Gülümseyerek, “Hayır,” dedi. “Pek çok kişiden daha akıllısınız.”

“Quincas Borba yanıldı mı yani?”

“Bir hayli...” Bir an durduktan sonra ekledi, “Aslında , sorun diğer tarafta. Siz onun arkadaşısınız... Acaba onu eğlendirecek bir şeyler bulamaz mısınız? Onu şey...” “Aman Tanrı’m! Sizce gerçekten? Öylesine zeki bir adam, bir filozof!”

“Entelektüeller bu olaylara bağışıklı değildir.”

Duyduğum acıyı tahmin edebilirsiniz. Sözlerinin etkisini gören psikiyatrist, Quincas Borba’nın yakın dostu olduğumu anlamış ve konunun ciddiyetini elinden geldiğince azaltmaya çalışıyordu. Bunun pek bir önemi olmayabileceği kanaatindeydi ve birazcık deliliğin, insana zarar vermek bir yana, hayatın tuzu biberi olduğunu söyledi. Bu görüşünü dehşet içinde reddettiğimde psikiyatrist gülümsedi ve bana çok ilginç bir şey anlattı. Öylesine ilginç ki başlı başına bir bölümü hak ediyor.

154. Pire'nin Gemileri

“Pire limanına gelen bütün gemileri kendisinin sanan şu ünlü Atinalı deliyi kesin duymuşsunuzdur,” dedi psikiyat-rist. “Adam bir dilenciymiş, herhalde içine girip uyuyacağı bir fıçısı bile yokmuş; ama onun hayalinde gemilere

sahip olması, Yunanistan’ın bütün drahmilerinden daha değerliymiş. İnanın bana, hepimizin içinde bir Atinalı deli vardır ve her kim daha önce zihninde bir iki yelkenliye sahip olmadığını söylerse yalan söylüyor demektir.” “Siz bile mi?” diye sordum.

“Ben bile...”

“Ben de mi?”

“Siz de... Ayrıca, pencerede halıları döven adam uşağınızsa, uşak da... ”

Doğruydu, adam uşaklarımdan biriydi. Bahçede oturmuş konuşurken onu seyrettik. Psikiyatrist, uşağın bütün pencereleri sonuna kadar açmış, perdeleri toplamış, dışarıdakiler görsün diye oturma odasını olabildiğince gözler önüne sermiş olduğunu belirterek şu sonuca vardı: “Uşağınız da şu Atinalı gibi düşünüyor: Gemiler kendisinin sanıyor. Kendisini, bir saatliğine, dünyanın en mutlu adamı yapan bir aldanışın tadını çıkartıyor.”

155. Vefalı Bir Düşünce

“Eğer psikiyatrist haklıysa,” dedim kendi kendime, “Qu-incas Borba’ya üzülmek için pek bir neden yok. Delilik bir kademe meselesi ... Ama yine de ona göz kulak olmam ve zihnini, içeri sızmaya çalışabilecek yeni, yabancı zır-valıklara karşı korumam lazım.”

156. Kölelik Gururu

Quincas Borba, uşağım konusunda psikiyatristle aynı görüşte değildi. “Benzetme yoluyla, Atinalının aldanışını uşağına atfetmek mümkün,” dedi. “Fakat benzetmeler ne bilimsel gözleme dayanır ne de tümdengelim yoluyla bir şey kanıtlar. Senin uşağın, Hümanitizm’in yasalarına gayet iyi uyan asil bir duyguyu hissediyor: Kölelik gururu. Zengin bir adamın, zevk sahibi birinin uşağı olduğunu göstermeye çalışıyor.” Bana, büyük malikanelerde çalışan arabacıların, efendilerinden daha mağrur olduğunu, otellerdeki hizmetkarların, müşterilere gösterdiği ilginin, müşterinin görünüşteki toplumsal konumuna bağlı olduğunu falan hatırlattı. En sonunda da lafı, bu durumların her birinde o hassas ve asil duygunun, kölelik gururunun ifade edildiğine bağladı. Bu, insanın, işi ayakkabı parlatmak olsa bile üstün bir varlık olduğunun mutlak kanıtıydı.

157. En Güzel Evre

“Üstün olan sensin,” diye bağırarak kollarımı boynuna doladım.

Öylesine etkileyici bir zihne deliliğin bulaşabileceğine inanmak imkansızdı. Ona sarıldıktan sonra bu düşüncemi dile getirdim ve psikiyatristin şüpheleriyle alay ettim. Qu-incas Borba'nın verdiği tepkiyi anlatmam mümkün değil, ama titrediğini ve bembeyaz kesildiğini hatırlıyorum.

O günlerde Cotrim ile tekrar barışmıştık, oysa benden neden koptuğunu dahi hâlâ bilmiyordum. Bu barışma tam zamanında gerçekleşmişti, çünkü yalnızlık bütün ağırlığıyla omuzlarıma binmiş, hayatım en kötüsünden, aylakların yaşadığı türden bir sıkıntı hâline gelmişti. Kısa süre sonra, beni bir cemiyetin dergâhına davet etti, ki bu teklifi, Quincas Borba'ya danışmadan kabul etmedim.

"İstiyorsan git," dedi, "ama geçici olarak. Felsefeme teolojik ve ayinsel bir kısım eklemeyi düşünüyorum. Hü-manitizm aynı zamanda bir din de olmalı; geleceğin dini, tek hakiki din. Hıristiyanlık ancak kadınlara ve dilencilere uygun bir dindir, diğer dinlerin de ondan daha iyi olduğunu söyleyemem: Hepsi bayağılık veya zayıflığın izini taşır. Muhammed'in cenneti de, Hıristiyan cenneti kadar, tatmin edici olmaktan uzaktır ve Buda'nın nirvanası da ancak felçliler için bir cennet olabilir. Hümanitizm'in nasıl bir din yaratabileceğini göreceksin. Nihai emilim olan *küçülme* evresi, maddenin yok olması falan değil, yeniden kurulmasıdır. O daveti kabul et, fakat benim halifem olduğunu unutma."

Şimdi lütfen şu alçakgönüllülüğüme bir bakın: Cemiyetin dergâhına katıldım, bazı iyi işler yaptım, kariyerimin en güzel evresiydi bu; fakat bu konuda bir şey söylemeyeceğim, ne nasıl işler yaptığımı, ne yoksullarla hastalar için yaptıklarımı ne de aldığım karşılığı. .. Bu konuda hiçbir şey söylemeyeceğim.

Anında alınan öznel ödüle kıyasla bütün dış ödüllerin önemsiz kaldığını açıklarsam belki sosyal ekonomi bir şeyler kazanır; ama bu konuda sessiz kalacağıma yemin ettim. Dahası, vicdan denen olguyu çözümlemek zordur ve bu olgulardan birini açıklamak için buna bağlı tüm diğer olguları da açıklamam gerekir ki sonunda psikoloji üzerine bir bölüm yazıp çıkarım. Bunun, hayatımın en güzel evresi olduğunu söylemekle yetineceğim. Karşılaştığım manzaralar üzücüydü; tekrar eden talihsizliğin tekdüzeliğini taşıyorlardı ki bu da en az tekrar eden zevkin tekdüzeliği kadar sıkıcıydı. Fakat yoksullarla hastalara verdiğim mutluluk tüm bunlara değerdi. Bundan

faydalananın yalnızca yoksullarla yaşlılar olduğunu da söylemeyin. Onların mutluluğunu düşünmekle aldığım karşılık muazzamdı; bana tabiatın yüce ve asil yanlarını gösteriyordu.

158. İki Eski Dost

Üç dört yılın sonunda bu işten sıkıldım ve bunları bıraktım; ama öncesinde yaptığım yüklü bir bağışla özel salona bir tablomun koyulması hakkını kazandım. Fakat bu birliğin hastanesinde eski bir dostumun ölümüne tanık olduğumu anlatmadan bu bölümü bitirmeyeceğim. Kim olduğunu tahmin edebiliyor musunuz? Muhteşem Marcella'dan başkası değil. Onun ölümüne tanık olduğum gün, hediye dağıtmak üzere gittiğim, aşırı kalabalık bir fakirler apartmanında kimi gördüm dersiniz? Bu defa mümkün değil tahmin edemezsiniz. Çalılıkların çiçeğini... Dona Eusebia ve Vilaça'nın kızları Eugenia'yı... Onu bıraktığımda olduğu kadar topaldı, ama çok daha üzgündü.

Beni tanıyınca bembeyaz kesildi ve gözlerini yere indirdi, ama yalnızca bir an için. Hemen başını kaldırıp bakışlarıma büyük bir ciddiyetle karşılık verdi. Benden bir yardım kabul etmeyeceğini anlamıştım ve sanki o, saygın bir işadamının karısıymışçasına elimi uzattım. Elimi sıktı, başıyla nazikçe selam verdi ve küçük odasına kapandı. Onu bir daha hiç görmedim; ne annesinin ölüp ölmediğini ne onu bu sefalete neyin sürüklediğini ne de yaşamıyla ilgili başka bir şeyi öğrenebildim. Tek bildiğim onun hâlâ topal ve hâlâ üzgün olduğuydu.

Hastaneye vardığımda Eugenia'yı aklımdan çıkara-mıyordum; Marcella da o hastaneye bir gün önce yatmıştı ve ben gittikten yarım saat sonra öldü, çirkin, zayıf, eli ayağı tutmaz bir hâlde...

159. Deli

O zaman ihtiyar bir adam olduğumu ve kendim dışında bir güce ihtiyaç duyduğumu anladım; fakat Quincas Borba altı ay önce, gelmiş geçmiş tüm felsefelerin en iyisini de alarak Minas Geraes'e gitmişti. Dört ay sonra bir sabah, neredeyse onu Passeio Publico'da bulduğum zamanki kadar berbat bir hâlde evime geldi. En büyük fark, gözle-rindeydi. Artık apaçık delirmişti. Bana, Hümanitizm'i mükemmelleştirmek için bütün yazdıklarını

yakmış olduğunu ve tekrar en baştan başlayacağını söyledi. Henüz kâğıda dökmemiş olmakla beraber teolojiyle ilgili kısmı bitirmişti; bu, geleceğin hakiki dini olacaktı.

Bana, “İnsanlık’a sadık kalacağına yemin eder misin?” diye sordu.

“Kalacağımı biliyorsun.”

Boğazıma bir şeyler takıldı, üstelik daha bütün zalimliğiyle gerçeği tam olarak kavramış değildim. Quincas Borba yalnız delirmiş değildi, deli olduğunun da farkındaydı ve geriye kalan bu bilinç kırıntısı, gizlenen gölgeler arasında yanan titrek bir alev gibi, durumun korkunçluğunu artırıyordu. Deli olduğunun farkındaydı ve deliliğiyle savaşmaya çalışmıyordu; aksine, bana bunun da eğlenmeye çalışan İnsanlık’ın bir ifadesi olduğunu söyledi. Kitabından uzun bölümleri ezbere okudu, bunları ilahiler ve dualar takip etti. Hümanitizm töreni için yarattığı kutsal bir dansı bile gösterdi. Bacaklarını kaldırıp tekmeler atışındaki kederli güzellik, tek kelimeyle inanılmazdı. Kimi zaman bir köşeye siniyor, uzun aralıklarla, gözyaşı kadar hüzünlü bir akıl parıltısının belirdiği gözleriyle boşluğa bakıyordu...

Birkaç gün sonra benim evimde, acı ve kederin yanılsamadan ibaret olduğuna ve Pangloss’un, iftiraya uğramış olan Pangloss’un, Voltaire’in sandığı kadar aptal olmadığına yeminler ederek öldü.

160. Olumsuzluklar

Quincas Borba’nın ölümüyle benim ölümüm arasında, kitabın başında anlatılan olaylar yaşandı. Bunlardan en Önemlisi Bras Cubas Yakısı’nın icadıydı ki bu icat benimle beraber öldü. Ey yüce yakı, sen beni insanların en üstünü yapacak, bilgililer ve zenginler arasına sokacaktın, çünkü sen, doğrudan doğruya cennetten gelen bir ilhamdın. Ama kader, ortaya çıkmana izin vermedi; işte dostlarım, bu yüzden sizler, ebediyen hüzünlü kalacaksınız.

Bu son bölüm tamamıyla olumsuzluklardan oluşuyor. Şan şöhret kazanmadım, devlet başkanı olmadım, gerçek bir halife olmadım, evlenmedim. Ama, aynı zamanda, ekmeğimi alnımın teriyle kazanmak

zorunda kalmayacak kadar talihliydim. Dahası, ne hayatımı Dona Placida'nınki gibi bir ölümle yitirdim ne de Quincas Borba gibi aklımı kaçırdım. Biri bütün bunları toplayıp bilançoyu çıkarınca ne bir artı ne de bir eksi olduğu, dolayısıyla hayatım dengedeyken öldüğüm sonucuna varabilir. Fakat bu, yanlış bir sonuç olacaktır; çünkü, sırrın bu yakasına geçince gördüm ki hayatımı, olumsuzluklardan oluşan bu bölümün son olumsuzluğu olacak küçük bir artıyla bitirdim: Hiç çocuğum olmadı, sefaletimizi kimseye miras bırakmadım.